

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
*POSILIJEDIPLOMSKI ZNANSTVENI STUDIJ IZ TEORIJE I METODOLOGIJE
SOCIJALNOG RADA*

NEVEN RICIJAŠ

PRIPISIVANJE UZROČNOSTI VLASTITOG DELINKVENTNOG
PONAŠANJA MLADIH

DOKTORSKA DISERTACIJA

MENTORICE: prof.dr.sc. Marina Ajduković
prof.dr.sc. Željka Kamenov

Zagreb, 2009.

U nadi da će ovaj rad barem malo pridonijeti razumijevanju pojave koju obrađuje, zahvaljujem mnogobrojnim kolegama i prijateljima koji su mi bili od velike pomoći prilikom njegove izrade.

Prvo želim zahvaliti svima mladima koji su sudjelovali u ovom istraživanju i svim suradnicima koji su mi pomogli u organizaciji i provedbi istraživanja. Bez Vašeg odaziva i sudjelovanja, ovo istraživanje ne bi bilo moguće provesti.

Veliku zahvalnost dugujem svojim mentoricama, prof.dr.sc. Marini Ajduković i prof.dr.sc. Željki Kamenov na svim korisnim i ohrabrujućim razgovorima te na njihovom angažmanu u mentoriranju izrade ovog rada.

Također želim od srca zahvaliti prof.dr.sc. Zdravki Poldrugač na svoj podršci koju mi je pružila u provođenju ovog istraživanja.

Svim svojim prijateljima i kolegama zahvaljujem na pomoći prilikom provedbe istraživanja, unosu i obradi podataka. Cijenim sav Vaš nesebičan trud i vrijeme koje ste izdvojili za provođenje ovog istraživanja i izradu ove disertacije.

I na kraju želim zahvaliti svojoj majci na svemu što mi je pružila u životu. Tvoja ljubav, podrška i vjera dio su svega što radim.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1.
2. INTEGRATIVNI PRISTUP KRIMINALITETU.....	2.
2.1. Razvoj kriminoloških teorija.....	2.
2.2. Integrativne teorije kriminaliteta.....	6.
2.3. Koncept kriminogenih rizika i potreba.....	9.
2.4. Doprimos Andrews i Bonta u objašnjenju kriminalnog ponašanja – pristup kroz opću psihologiju ličnosti i socijalnu psihologiju.....	13.
2.5. Doprimos Davida P. Farringtona objašnjenju antisocijalnog ponašanja – integrirani kognitivni antisocijalni potencijal (ICAP).....	18.
3. RIZIČNI ČIMBENICI I KORELATI DELINKVENTNOG PONAŠANJA.....	23.
3.1. Individualni rizični čimbenici.....	23.
3.1.1. Biološki/nasljedni rizični čimbenici.....	23.
3.1.2. Kognitivni i emocionalni rizični čimbenici.....	28.
3.1.2.1. Agresivnost.....	28.
3.1.2.2. 'Teški' temperament i impulsivnost.....	30.
3.1.2.3. Poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj (ADHD).....	32.
3.1.2.4. Intelektualno funkcioniranje.....	33.
3.1.2.5. Moralno rezoniranje.....	35.
3.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju.....	38.
3.2.1. Odnos između roditelja i djece.....	38.
3.2.2. Roditeljski odgojni stilovi.....	39.
3.2.3. Jednoroditeljske obitelji.....	43.
3.2.4. Sociopatološke pojave u obitelji.....	44.
3.3. Rizični čimbenici povezani s obrazovanjem.....	48.
3.4. Rizični čimbenici povezani s vršnjacima.....	49.
3.5. Širi okolinski rizični čimbenici.....	54.
4. ATRIBUCIJSKE TEORIJE.....	56.
4.1. Fenomenološka kauzalnost ili laička analiza događaja	
- Heiderov model.....	58.
4.2. Teorija korespondentnog zaključivanja	
- Jones i Davisov doprimos atribucijama.....	59.

4.3. Model kovarijacije i konfiguracije	
– Kelleyjev doprinos atribucijama.....	61.
4.3.1. Kovarijacija.....	61.
4.3.2. Konfiguracija.....	62.
4.4. Atribucije, afekti i motivacija	
– Weinerov doprinos atribucijama.....	63.
5. ATRIBUIRANJE DELINKVENTNOG /	
KRIMINALNOG PONAŠANJA.....	67.
6. CILJEVI I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	73.
6.1. Ciljevi istraživanja.....	73.
6.2. Problemi istraživanja.....	73.
6.3. Hipoteze istraživanja.....	74.
7. METODOLOGIJA.....	75.
7.1. Uzorak ispitanika.....	75.
7.2. Instrumentarij.....	78.
7.3. Postupak provedbe istraživanja.....	80.
7.4. Način obrade podataka.....	80.
8. SKALA ATRIBUIRANJA VLASTITOG DELINKVENTNOG	
PONAŠANJA MLADIH.....	83.
8.1. Postupak konstrukcije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.....	83.
8.2. Faktorska struktura i metrijske karakteristike Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.....	93.
8.2.1. Internalna subskala.....	93.
8.2.2. Eksternalna subskala	102.
9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	113.
9.1. Obilježja atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.....	113.
9.2. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana.....	120.
9.3. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela.....	123.
9.4. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na početak delinkventnog ponašanja.....	129.

9.5. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na duljinu delinkventnog ponašanja.....	134.
9.6. Povezanost između načina atribuiranja i samoiskazanog delinkventnog ponašanja mladih.....	140.
10. RASPRAVA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	146.
10.1. Kako mladi atribuiraju svoje delinkventno ponašanje.....	146.
10.2. Razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja nisko-rizičnih i visoko-rizičnih maloljetnika	153.
11. ISTRAŽIVAČKA OGRANIČENJA I DALJNJE SMJERNICE.....	161.
12. OČEKIVANI ZNANSTVENI I PRAKTIČNI DOPRINOS OVOG ISTRAŽIVANJA.....	165.
13. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	170.
13.1. Verifikacija hipoteza i odgovori na istraživačka pitanja.....	170.
13.2. Zaključak.....	175.
14. SAŽETAK.....	176.
15. SUMMARY.....	178.
16. LITERATURA.....	180.
17. PRILOZI.....	192.

1. UVOD

Suvremena istraživanja u području maloljetničke delinkvencije, kao i kriminaliteta uopće, moguće je okvirno podijeliti na ona koja u svojem fokusu imaju (a) fenomenologiju delinkventnog ponašanja, (b) etiologiju, (c) prevenciju i tretman, te (d) ona koja su usmjerena na evaluaciju različitih tretmanskih aktivnosti prema počiniteljima kaznenih djela. Poznavanje same fenomenologije omogućava nam dobivanje uvida u raznovrsnost i incidenciju ove pojave, dok etiološka istraživanja osiguravaju bolje razumijevanje uzroka javljanja delinkventnog ponašanja kroz skupove mnogobrojnih prediktora.

Etiološki pristup najčešće se temelji na utvrđivanju statističke povezanosti i doprinosa pojedinih osobnih i socijalnih čimbenika delinkventnom ponašanju kroz objektivna, empirijska mjerenja prisutnosti tih čimbenika kod delinkventne populacije. Tako se korelati mjere u području nekih osobnih obilježja kao što su temperament, inteligencija, agresivnost i slično, te u okolinskim čimbenicima što predstavlja obiteljske prilike, vršnjake, socioekonomski status, susjedstvo itd. Ovakvim su istraživanjima do sada dobivene vrlo vrijedne spoznaje kojima možemo bolje razumjeti ovu pojavu, predvidjeti je, te temeljem dobivenih rezultata planirati tretmanske aktivnosti.

Međutim, nedostaju istraživanja koja uzroke delinkventnog / kriminalnog ponašanja nastoje razjasniti kroz percepciju samih počinitelja kaznenih djela, odnosno koja usmjeravaju pažnju na pitanje 'Čemu sami počinitelji kaznenih djela pripisuju svoju delinkventnu / kriminalnu aktivnost?'.

Time ulazimo u područje pripisivanja uzročnosti određenom ponašanju, odnosno u područje atribucija. Radi se o istraživački interesantnom pitanju te području koje je aktualno i zanimljivo svakom stručnjaku koji dolazi u susret s počiniteljem kaznenog djela - kako onome koji djeluje u području sankcioniranja neprihvatljivog ponašanja, tako i onome kojemu je zadatak tretmanski djelovati na počinitelja s ciljem njegove rehabilitacije.

Ovaj rad nastoji pružiti neke odgovore na ovo pitanje, usmjeravajući se na dobivanje spoznaja o tome čemu muški maloljetni počinitelji kaznenih djela pripisuju svoje delinkventno ponašanje.

2. INTEGRATIVNI PRISUP KRIMINALITETU

Suvremena kriminološka istraživanja interdisciplinarna su, te obuhvaćaju raznolike aspekte proučavanja ljudskog ponašanja, nastojeći ih integrirati u smislenu cjelinu s ciljem objašnjavanja kriminaliteta, odnosno delinkvencije. Međutim, kroz povijest se reakcija na kriminalitet mijenjala sukladno s teoretskim pristupima koji su težili objašnjavanju etiologije ove pojave.

U ovom će se dijelu kroz kratak prikaz razvoja kriminološke misli, te razvoja najznačajnijih kriminoloških teorija, opisati integrativni pristup kriminalitetu koji danas čini okosnicu suvremenih tretmanskih intervencija prema počiniteljima kaznenih djela. U okviru integrativnog pristupa možemo uočiti nastojanje sveobuhvatnijeg razumijevanja ove pojave, te traženja etioloških čimbenika koji utječu na samu fenomenologiju pojave. U posljednjem je razdoblju posebno interesantan i općeprihvaćen pristup kroz identifikaciju skupova rizičnih i zaštitnih čimbenika prisutnih na različitim razinama okoline čovjeka. Na ovaj se koncept nadograđuju radovi Donalda Andrews i Jamesa Bonta (2006) te Davida P. Farringtona (2005). Andrews i Bonta (2006) rizične čimbenike za razvoj delinkventnog ponašanja klasificiraju na četiri razine uključujući osobna obilježja delinkvenata i njegove okoline, te im dodaju dinamičku dimenziju, odnosno stavljaju ih u međusobni odnos. Farrington (2005) u svojoj teoriji predstavlja model kako rizični čimbenici utječu na razvoj i intenzitet kratoročnog i dugoročnog antisocijalnog potencijala, što predstavlja novi konstrukt u kriminološkim teorijama.

2.1. Razvoj kriminoloških teorija

Kriminologija je interdisciplinarna znanost koja se bavi proučavanjem kriminaliteta kao individualnog i socijalnog fenomena, uključujući incidenciju kriminaliteta, njegovu formu, uzroke i posljedice (Sycamnas, 2007). Također uključuje socijalne i društvene odgovore na kriminalitet. Kriminologija u pravilu postavlja dva temeljna pitanja: Što potiče ljude da čine zločine, odnosno zašto ljudi čine kaznena djela? Pitanje koje logično slijedi je: Što se može učiniti u području kriminaliteta? Kriminološke teorije nastoje objasniti uzroke kriminaliteta, te ponuditi neka rješenja za kontrolu ove pojave. Međutim, još uvijek ne postoji konsenzus oko toga koji je pristup najbolji, odnosno koji najbolje objašnjava kriminalitet. Da

postoji, već bi se politika postupanja prema počiniteljima kaznenih djela mogla s time uskladiti.

Sam pojam «kriminologija» javlja se 1885. godine, a definirao ga je talijanski profesor prava Raffaele Garofalo u knjizi «Kriminologija» (Singer, 1996). Kriminologija svoj razvoj započinje sredinom 18. stoljeća kad su socijalni filozofi iznijeli svoju misao o kriminalitetu i konceptu prava. Danas su najznačajnije tri kriminološke škole: (1) Klasična škola, (2) Pozitivistička škola i (3) Čikaška škola.

Klasična škola počela se razvijati sredinom 18. stoljeća temeljem utilitarističke filozofije, te radovima Cesarea Beccarie i Jeremy Benthama. Njihov pristup temelji se na postavkama kako ljudi imaju slobodnu volju birati kako će se ponašati. Stoga je kriminalno ponašanje rezultat slobodne volje, slobodnog izbora pojedinca, pa sukladno tome kazna treba biti proporcionalna težini počinjenog kaznenog djela (Anderson i Newman, 1993).

Pozitivistička škola, s druge strane, pretpostavlja da je kriminalno ponašanje uzrokovano internalnim i eksternalnim čimbenicima koji su izvan kontrole osobe. Cesare Lombroso je krajem 19. stoljeća najznačajnije utro put prema tim čimbenicima, usmjeravajući se na biološke i genetske faktore koji predisponiraju osobu za kriminalnu aktivnost. Pozitivistička se misao zapravo temelji na determinizmu (Sycamnias, 2007), a danas se pristupi u okviru ove škole mogu podijeliti na biološki, psihološki i socijalni pozitivizam, odnosno determinizam. Svaki ovaj pristup naglašava utjecaj pojedinih čimbenika na razvoj kriminalnog ponašanja, nastojeći empirijski dokazati njegovu valjanost (Mizushima, 1972).

Čikaška škola razvija se u ranom dvadesetom stoljeću kroz radove Roberta Ezre Oarka i Ernesta Burgessa i drugih urbanih sociologa iz Chicaga. Ovi istraživači stavljaju grad u središte svojih socioloških istraživanja (Anderson i Newman, 1993). Dijelu tih istraživanja, koji se bave odnosom između karakteristika urbane sredine i ponašanja ljudi, pripadaju i radovi Shawa i MaKaya o maloljetničkoj delinkvenciji (Singer, 1996:83). Oni su prihvatili pristup socijalne ekologije te zaključili kako gradske sredine s visokom razinom društvene dezorganiziranosti i siromaštva utječu na pojavu kriminaliteta, a nakon toga je Edwin Sutherland (prema Singer, 1996) u svojoj teoriji diferencijalne asocijacije dodao socijalno-psihološku komponentu, sugerirajući kako ljudi uče kriminalno ponašanje od starijih i iskusnijih s kojima se mogu povezati.

Iz opisanih kriminoloških škola razvile su se brojne teorije koje nastoje objasniti kriminalno ponašanje. Tako su se iz psihološke perspektive razvile teorije koje povezuju kriminalitet s Eysenckovom teorijom ličnosti, frustracijom, inteligencijom, motivacijom,

strukturuom ličnosti i sl. (Bortner, 1988; Kratcoski i Kratcoski, 1990; Šakić, 1991 i dr.). I mnoge sociološke teorije bile su vrlo utjecajne u razvoju današnjih koncepata kriminalitetu. To su teorija anomije, teorija socijalnog učenja, teorija diferencijalne asocijacije, teorija diferencijalne identifikacije, teorija etiketiranja i interakcionizam, konfliktne teorije i druge (Bortner, 1988; Kratcoski i Kratcoski, 1990; Regoli i Hewitt, 1991; Anderson i Newman, 1993; Singer, 1996 i dr.).

Najznačajnije biološke, psihološke i sociološke pristupe kriminalitetu koji su se kroz povijest javljali moguće je tablično prikazati na sljedeći način (tablica 1).

Tablica 1. Tablični prikaz najznačajnijih bioloških, psiholoških i socioloških pristupa kriminalitetu kroz povijest (adaptirano prema Šakić, 1991; Anderson, Newman, 1993; Singer, 1996)

Biološki pristup	Psihološki pristup	Sociološki pristup
<i>Cesare Lombroso</i> (kraj 19. st.) – uveo je znanstvenu metodu u kriminološka istraživanja. Kroz proučavanje ljudskog tijela zaključuje kako je kriminalno ponašanje biološki uvjetovano. <i>Francis Gall</i> (kraj 19. st.) – podupire frenologiju. <i>William Sheldon</i> (prva polovica 20. st.) – tipovi tijela determiniraju ponašanje, temperament i osobnost. <i>XYZ kromosomi</i> – smatra se da jedan Y kromosom viška povećava vjerojatnost za nasilno ponašanje, te se otvaraju vrata genetskim utjecajima. Suvremena biološka istraživanja – <i>C.J. Ray</i> (druga polovica 20. st.) – naglasak stavlja na mozak i centralni živčani sustav, kao na hormone. Ponašanje je rezultat kompleksnih interakcija između genetskih predispozicija i okoline.	<i>Alfred Binet</i> (početak 20. st.) – razvio koncept kvocijenta inteligencije. Povezanosti između IQ-a i kriminalnog ponašanja. <i>Goddard i Gorin</i> su bili prvi istraživači u SAD-u. <i>Eysenckova teorija kriminaliteta</i> (sredina 20. st.) – viši rezultati na skalama psihotizma, neuroticizma i ekstraverzije. <i>Dollardova teorija frustracije</i> (prva polovica 20. st.) – neposredna povezanosti između frustracije i agresivnosti. <i>Motivacijske teorije</i> (sredina 20. st.) – razlikuju tri različita koncepta motivacije za kriminalno ponašanje: instinkcijski, motivacijski i interakcijski. <i>Psihoanalitičke teorije</i> (70-te godine 20. st.) – prema Feudovim postavkama detaljno je opisao <i>Herren</i>. <i>Psihopatološke teorije</i> (druga polovica 20. st.) – delinkvent je psihički abnormalna osoba. Psihijatri uvode pojmove kao što su sociopatska ličnost, antisocijalna ličnost, kriminalni psihopat, psihopatska ličnost i antisocijalni devijant.	<i>Clifford Shaw i Henry McKay</i> (40-te godine 20. st.) – Čikaška škola i socijalna dezorganizacija – koristeći sustav mapiranja proučavali su gradske četvrti i klasificirali one s visokim i niskim kriminalitetom. <i>Edwin H. Sutherland</i> (prva polovica 20. st.) – Teorija diferencijalne asocijacije: Tehnike, motivi i racionalizacije za kriminalno ponašanje su naučena ponašanja. <i>Ronald Akers</i> (sredina 20. st.) – Teorija socijalnog učenja: Teorija socijalnog učenja: Kriminalno ponašanje je naučeno, ovisi o nagradama i kaznama koje su povezane s referentnom grupom. <i>Robert K. Merton</i> (sredina 20. st.) – Teorija socijalne strukture i anomije: Ljudi substituiraju neprihvatljive ciljeve i sredstva kad ne mogu ostvariti socijalno prihvatljive. <i>Travis Hirschi</i> (60-te godine 20. stoljeća) – Teorija kontrole: Ljudi s jakim socijalnim vezama manje su podložni kriminalnom ponašanju. <i>Edwin Lemert</i> (sredina 20. stoljeća) – Teorija etiketiranja: Dva tipa devijantnog ponašanja: primarno je ponašanje uzrokovano biološkim i socijalnim uvjetima, a sekundarno kroz samopercepciju devijantnosti. <i>George Vold i Austin Turk</i> (60-te godine 20. stoljeća) – Teorija Konflikta: Najutjecajniji ljudi u društvu određuju zakone i pravosudni sustav; pripadnici najniže klase su bezutjecajni i osjećaju se ugroženima.

Sve su teorije podložne kritikama, pa tako i kriminološke. Temeljna zamjerka svih isključivih pristupa je nedovoljna sveobuhvatnost čimbenika koji su potencijalno djelovali na osobu za kriminalnu aktivnost. Bortner (1988) naglašava nekoliko temeljnih kritika tradicionalnih, ranije opisanih teorija kriminaliteta. To su:

- (1) pretjerano naglašavanje niskog socio-ekonomskog statusa koji proizlazi iz definicija delinkvencije i službenih statistika o otkrivenom kriminalitetu,
- (2) nekritično zauzimanje za znanstvenost pojedinog teorijskog modela,
- (3) nedostatna tretmanska orijentacija teorija koje suviše naglašavaju prilagodbu osobe u socijalnom okruženju,
- (4) zanemarivanje uloge pravosudnog sustava u generiranju i održavanju kriminalnog ponašanja,
- (5) nedostatak kritičkog analiziranja povezanosti između kriminaliteta i ukupne socijalne strukture.

Sve ove, ali i druge kritike tradicionalnog pristupa kriminalitetu, dovele su do potrebe razvoja integrativnijeg objašnjenja ove pojave, uzimajući istovremeno u obzir brojne čimbenike koji pogoduju razvoju kriminalnog ponašanja.

2.2. Integrativne teorije kriminaliteta

S obzirom na brojnost kriminoloških teorija koje su se razvile do današnjih dana, kriminolozi su u novije vrijeme usmjereni na pronalaženje empirijskih dokaza kojima se može dokazati valjanost pojedinog teorijskog pristupa.

U tom kontekstu Vold, Bernard i Snipe (2002) objašnjavaju nastanak integrativnih teorija kriminaliteta. Naime, postoje dva principa kojima su se kriminolozi vodili s ciljem reduciranja brojnih teorija. Jedan je od njih reduciranje teorija kroz proces «falsifikacije» što bi značilo da se izbace one teorije koje su kontradiktorne i koje svoje postavke ne mogu empirijski dokazati. Ovaj princip nije saživio u praksi, već se pristupilo drugom principu kojemu je cilj usmjeriti se na različite aspekte istog fenomena kojega teorije objašnjavaju, odnosno nastoje se kombinirati i integrirati različiti prediktori i stvoriti manji broj većih teorija.

Najznačajniji teoretičari koji danas obilježavaju integrativne teorije kriminaliteta su Charles Tittle, Brian Vila, Thomas J. Bernard i Jeffrey B. Snipes. Ovdje ćemo ukratko prikazati njihove pristupe.

Charles Tittle je svoju teoriju objavio 1995. godine kao 'teoriju balansa kontrole' (eng. Control Balance Theory, op. autora). U svojem pristupu Tittle nastoji integrirati dijelove teorije diferencijalne asocijacije, Mertonove teorije anomije, teorije konflikta, socijalne kontrole, etiketiranja, odvrćanja, te teorije rutinskih aktivnosti (Vold, Bernard i Snipes, 2002). Intencija Tittlea je u stvari bila potaknuti teoretičare da se kritički osvrnu na njegov pristup i rad, te da doprinesu nadogradnji teorije, kako bi se mogla stvoriti jedna opća teorija kriminaliteta koja bi mogla obuhvatiti i objasniti najveći dio ove pojave (Tittle, 1997). Temeljna Tittleove premisa jest da «količina kontrole kojoj je osoba izložena, u odnosu na količinu kontrole koju on/ona može podnijeti određuje vjerojatnost devijantnog ponašanja, kao i vrstu devijantnog ponašanja koje bi se moglo manifestirati» (Vold, Bernard i Snipes, 2002:308), što je u skladu i s drugim teorijama kriminaliteta koje se usmjeravaju na kontrolu (npr. Hirschijeva teorija kontrole). Tittle prihvaća kako je kontrola temeljni koncept za objašnjenje konformizma, međutim, ide korak dalje i uvodi kontrolu kao centralni motivacijski čimbenik za objašnjenje devijantnog ponašanja: ljudi koji su intenzivno kontrolirani od drugih imaju tendenciju devijantnog ponašanja kako bi izbjegli tu kontrolu, dok ljudi koji imaju puno kontrole nad drugima ulaze u devijantno ponašanje kako bi povećali tu kontrolu. Nakon brojnih kritika i sugestija, na koje je autor poticao stručnjake, Tittle 2004. godine objavljuje «pročišćenu» verziju teorije pri čemu razlikuje tri vrste ponašanja – konformizam, devijantno i submisivno ponašanje. Prema revidiranom pristupu, vrsta devijantnog ponašanja koje bi se moglo manifestirati ovisi o zajedničkom utjecaju motivacije s četiri ključne varijable – intenzitet doživljene kontrole, pruženih mogućnosti, prisile i samokontrole (Tittle, 2004).

Brian Vila je 1994. godine objavio rad u kojem je prezentirao svoju opću paradigmu s ciljem objašnjenja kriminaliteta (eng. *A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory*, op. autora). Ovaj autor nastoji dodatno razviti i na sva kaznena djela proširiti evolucijsku ekološku teoriju Cohena i Machaleka koji su se usmjerili samo na eksproprijacijski kriminal (Vila, 1994). Vila smatra da, ako je teorija dovoljno opća za objašnjenje kriminalnog ponašanja, ona mora biti ekološka, integrativna, razvojna i mora uključiti mikro i makro razine u svojim postavkama (Vold, Bernard, Snipes, 2002). Na mikro razini, teorija objašnjava kako je individualno kriminalno ponašanje pod utjecajem, ali ne determinirano, sistematičnim interakcijama između ekoloških, individualnih

i socijalnih čimbenika kroz životni vijek. Na makro razini objašnjava evoluciju populacije kroz frekvenciju javljanja pojedinih kaznenih djela te pristupe kontroli kriminaliteta. Stoga je kriminalitet interaktivna dinamika između individualnih osobina pojedinca s drugim osobama i okolinom (Vila, 1994). Vila mnoge teorije naziva «parcijalnim teorijama» jer im nedostaje sinergija genetskih (bioloških), psiholoških i socijalnih čimbenika, te objašnjenje interakcije i dinamike ovih elemenata (Vold, Bernard, Snipes, 2002).

Thomas J. Barnard i Jeffrey B. Snipes smatraju kako nije potrebno integrirati mnoge teorije i predstaviti jednu opću, integrativnu teoriju kriminaliteta, već oni prezentiraju novu interpretaciju postojećih teorija koje omogućuju integraciju sadržaja i njihovu empirijsku provjeru. Oni smatraju da teoriji ne treba pristupiti po principu «sve ili ništa» (Bernard, 1990).

Sažeto se može reći kako je njihov pristup temeljen na potrebi za pronalaženjem pravilne uloge teorije u znanstvenom procesu, te ističu pet ključnih elemenata važnih za teorijski pristup kriminalitetu (Vold, Bernard, Snipes, 2002:313-316):

- § Kriminolozi bi se trebali usmjeriti na varijable i na odnos između varijabli, a ne na same teorije. Niti jedna teorija ne «posjeduje» posebnu varijablu. Važno je pitanje koje su varijable povezane s kriminalitetom i na koji način.
- § Teorije bi se trebale vrednovati kroz njihovu korisnost u znanstvenom procesu, a ne kroz njihovu valjanost. U znanstvenom procesu, teorija interpretira rezultate prošlih istraživanja te utire put za daljnja istraživanja.
- § Teoretičari se ne bi trebali usmjeravati na falsificiranje teorija, već na pristup identificiranja rizičnih čimbenika koji se bavi strukturalnim predviđanjima.
- § Autori se slažu s Hirschijem kako se kontradiktorne teorije ne mogu integrirati, ali se ne slažu s njegovim ukupnim zaključkom kako su kriminološke teorije općenito kontradiktorne.
- § Sukladno pristupu kroz rizične čimbenike, autori smatraju kako bi kriminološke teorije trebalo interpretirati i klasificirati s obzirom na zavisnu varijablu. Različito je usmjerava li se teorija na individualne karakteristike počinitelja, ukupnu incidenciju kriminaliteta, distribuciju kriminaliteta u društvu ili kroz vrijeme. Autori smatraju da bi teorija trebala navesti koju pojavu želi objasniti, odnosno koja je zavisna varijabla definirana.

2.3. Koncept kriminogenih rizika i potreba

Niti jedna kriminološka teorija nije posebno usmjerena na objašnjenje maloljetničke delinkvencije, već kriminalnog ponašanja općenito. U novije vrijeme uočljiva je popularnost koncepta kriminogenih rizika i potreba u objašnjenju ove pojave, a posebno u objašnjenju maloljetničkog kriminaliteta.

Ovaj se koncept temelji na empirijskim istraživanjima o zajedničkim osobinama počiniteljima kaznenih djela, te značenju pojedinih varijabli i skupova varijabli u predviđanju budućeg kriminalnog ponašanja. Stoga u nacrtima ovakvih istraživanja kriterijsku varijablu čini buduće kriminalno ponašanje. Pristup kroz identificiranje kriminogenih rizika i potreba posebno je postao primjenjiv razvojem instrumenata procjene kriminogenih rizika i potreba koji čine treću generaciju instrumenata procjene u kaznenopravnom sustavu (Bonta, 1996, prema Robinson, 2003).

Rizični čimbenici su oni životni događaji ili osobine koji doprinose razvoju nekog poremećaja ili delinkventnog ponašanja (Wilson i Rolleston, 2004), te se uobičajeno dijele na statičke i dinamičke. Statički čimbenici rizika su oni koji jesu prediktivni, ali nisu podložni promjenama (na primjer, povijest poremećaja ophođenja, dob u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela) (Hoge, 2002), dok su dinamički čimbenici rizika oni aspekti života počinitelja kaznenih djela koji su vezani uz sadašnju situaciju, koji jesu podložni promjenama te, naravno, oni koji mogu prediktivno utjecati na kriminalnu aktivnost (Williams, McSchanew i Dolny, 2000). Ovi dinamički čimbenici zapravo čine kriminogene potrebe, a još se nazivaju i potrebama tretmana jer se upravo one zahvaćaju intervencijom (Hoge, 2002). Intervencije je potrebno usmjeriti na kriminogene potrebe (dinamične čimbenike rizika) jer se neposrednim utjecanjem na njih očekuje i neposredan utjecaj na buduće kriminalno ponašanje, dok utjecaj na nekriminogene potrebe ne podrazumijeva toliko linearan odnos prema predikciji budućeg kriminalnog ponašanja (Andrews i Bonta, 2006). Autori kao primjer djelovanja na nekriminogene potrebe navode pružanje skloništa za beskućnike ili reduciranje emocionalne napetosti kod korisnika. Radi se svakako o vrijednim intervencijama, međutim one čine manje čimbenike u analizi i predikciji kriminalnog ponašanja općenito.

Drugi važan pojam koncepta kriminogenih rizika i potreba su zaštitni, odnosno protektivni čimbenici. Uobičajena definicija zaštitnih čimbenika jest da su to obilježja osobe i njezinih okolnosti koje su povezane sa smanjivanjem vjerojatnosti za delinkventno ponašanje

(Andrews i Bonta, 2006:48). Wilson i Rolleston (2004) slično tome navode kako je to skupina životnih situacija, obilježja okoline ili osobe koja smanjuju progres prema razvoju poremećaja u ponašanju, odnosno prema antisocijalnom ponašanju (na primjer, visok kvocijent inteligencije, snažne veze između mlade osobe i neke prosocijalno orijentirane starije osobe, pozitivan temperament, pozitivno kućno okruženje itd.)

Međutim, Shader (2004) naglašava trenutno neslaganje autora oko konceptualizacije pojma zaštitni čimbenik te navodi dva shvaćanja zaštitnih čimbenika. Prema jednom shvaćanju, rizični i zaštitni čimbenici se promatraju kao suprotni polovi jednog kontinuuma. Stoga je zaštitni čimbenik, prema ovoj konceptualizaciji nepostojanje rizičnog čimbenika u tom području. Primjer toga je dobro i uspješno školsko postignuće nasuprot školskom neuspjehu, s obzirom da je poznato kako je loše školsko postignuće povezano s delinkventnim ponašanjem. Druga konceptualizacija promatra zaštitne čimbenike kao obilježja koja u interakciji s rizičnima djeluju tako da umanjuju njegov utjecaj. Na primjer, siromaštvo je definirano kao rizični čimbenik delinkventnog ponašanja, ali istovremena prisutnost odgojno uključenih, toplih i podržavajućih roditelja umanjuje negativan utjecaj ovog čimbenika rizika i stoga djeluje kao zaštitni čimbenik. Prema drugoj konceptualizaciji, svaki čimbenik se prvo promatra zasebno, a zatim u interakciji s drugima.

Marczyk i sur. (2003) su, sumirajući rezultate brojnih istraživanja (Baird, 1984; Cornell, Peterson i Richard, 1999, Cottle, Lee i Heilbrun, 1999, Farrington, 1983; Farrington i Hawkins, 1991; Hawkins i Catalano, 1992; Heilbrun, 1997; Heilbrun, 1999; Loeber i Stouthamer-Loeber, 1987; OJJDP, 1999; Wiebush i sur., 1995), identificirali osnovni skup varijabli koje su empirijski značajno povezane s recidivizmom maloljetnika. To su:

- § dob maloljetnika u vrijeme prve optuženosti/osuđenosti,
- § broj prijašnjih optužbi/uhićenja,
- § broj institucionalnih smještaja,
- § akademski uspjeh,
- § ponašanje i prisutnost u školi,
- § konzumiranje sredstava ovisnosti,
- § obiteljska (ne)stabilnost,
- § roditeljska kontrola,
- § veze s antisocijalnim vršnjacima,
- § agresivno ponašanje u školi,
- § negativni pritisak vršnjaka,
- § poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj,

- § poremećaj ophođenja,
- § prokriminalni stavovi i uvjerenja,
- § osobnost i temperament,
- § antisocijalno ponašanje roditelja/antisocijalni roditeljski model.

Korisnost pristupanja kriminalitetu kroz princip kriminogenih rizika i potreba leži u činjenici da omogućava usmjeravanje na tretmanske intervencije koje je potrebno poduzeti s ciljem preveniranja i kontroliranja ove pojave. Identifikacijom čimbenika rizika, koji su empirijski dokazani, praktičari imaju «materijal» za planiranje intervencija – kako na individualnoj, tako i na široj, društvenoj razini, što uključuje i politiku sankcioniranja počinitelja kaznenih djela. Razvidno je kako ovaj pristup leži u pozadini tretmansi orijentiranih kaznenopravnih sankcija.

Andrews, Bonta i Wormith (2006) temeljem rezultata mnogih empirijskih istraživanja prediktora kriminalnog ponašanja razlikuju «veliku četvorku rizičnih čimbenika» i «osam centralnih rizičnih čimbenika». Riječ je o rizičnim čimbenicima koji zapravo čine faktore, unutar kojih se nalaze različiti rizici koji su pojedinačno prediktivni kako za pojavu kriminalnog ponašanja, tako i za recidivizam. Ovi čimbenici, zajedno s obećavajućim intervencijama (dinamičkim potrebama), prikazani su u tablici koja slijedi (tablica 2).

Tablica 2: «Velika četvorka rizičnih čimbenika» i «Osam centralnih čimbenika rizika» razvoja i održavanja delinkventnog ponašanja (prema Andrews, Bonta i Wormith, 2006)

		Rizični čimbenik	Rizik	Dinamička potreba
«VELIKA ČETVORKA RIZIČNIH ČIMBENIKA»	«OSAM CENTRALNIH RIZIČNIH ČIMBENIKA»	1. POVIJEST ANTOSICIJALNOG PONAŠANJA	• rana i kontinuirana uključenost u razna i brojna antisocijalna djela, u različitim okolnostima.	Izgraditi ne-kriminalno, alternativno ponašanje u rizičnim situacijama.
		2. ANTISOCIJALNI OBRAZAC OSOBNOSTI	• traženje avantura i uzbuđenja • slaba samokontrola • opušteno agresivno ponašanje	Izgradnja vještina rješavanja problema, vještina samokontrole, kontrola ljutnje i nošenje s rizičnim situacijama
		3. ANTISOCIJALNA KOGNICIJA	• stavovi, vrijednosti, uvjerenja i racionalizacije koje podržavaju činjenje kaznenih djela • kognitivno i emocionalno stanje ljutnje, otpora i obrane • kriminalni identitet nasuprot promijenjenom identitetu • kriminalni nasuprot antikriminalnom identitetu	Reducirati antisocijalnu kogniciju, prepoznati rizično razmišljanje i osjećanje, izgraditi alternativan, manje rizičan način razmišljanja i osjećanja, prihvatiti i promijeniti kriminalni identitet
		4. ANTISOCIJALNE VEZE (ODNOSI)	• bliske veze s osobama koje čine kaznena djela • relativna izolacija od onih koji ne čine kaznena djela • neposredna socijalna podrška za činjenje kaznenih djela	Smanjiti veze (odnose) s kriminalnim prijateljima, podržavati veze s prosocijalnim ljudima
		5. OBITELJ I/ILI BRAČNI ODNOSI	• kvaliteta emocionalne veze/podrške • nadzor i supervizija	Smanjiti konflikte u obitelji, izgradnja pozitivnih veza, poticati nadzor i superviziju.
		6. ŠKOLA I/ILI POSAO	• niska razina školskog/radnog uspjeha i zadovoljstva školom/zaposlenjem	Poticati dobar uspjeh, nagrade i zadovoljstvo.
		7. SLOBODNO VRIJEME I REKREACIJA	• slaba razina uključenosti u aktivnosti slobodnog vremena, i antikriminalnog slobodnog vremena	Uključivanje u strukturirane aktivnosti slobodnog vremena. Poticati dobar uspjeh, nagrade i zadovoljstvo u aktivnostima slobodnog vremena.
		8. KONZUMIRANJE SREDSTAVA OVISNOSTI	• konzumiranje alkohola ili neke druge droge	Reducirati konzumiranje psihoaktivnih tvari i ponašanje i stavove koji to podržavaju.

Navedeni faktori čine bit cjelokupnog koncepta rizičnih kriminogenih čimbenika. Također je važno naglasiti kako ovaj pristup pretpostavlja postojanje komorbiditeta, odnosno zajedničkog djelovanja nekoliko čimbenika rizika u razvoju delinkventnog ponašanja, pa tako pretpostavlja i postojanje korelacije između ovih faktora. Andrews i Bonta (2006) navode kao najprediktivniji skup varijabli za pojavu delinkventnog ponašanja kod mladih zajedničko

postojanje tri čimbenika rizika – (1) slaba samokontrola, (2) antisocijalni stavovi i (3) antisocijalne veze.

Danas u svijetu postoji mnogo istaknutih znanstvenika, empirijskih istraživača i teoretičara, koji se bave delinkvencijom i kriminalitetom. Svi oni doprinose kriminološkoj znanosti provjeravajući dosadašnja znanja i teorije, te kreirajući neke nove. Među najutjecajnijim znanstvenicima u području kriminologije danas svakako spadaju Donald A. Andrews i James Bonta iz Kanade, te David P. Farrington iz Velike Britanije. U svojim novijim knjigama i radovima, ovi su autori predložili svoje integrativne teorije kriminaliteta koje je vrijedno ukratko opisati budući se njihovi pristupi temelj na empirijski provjerenim podacima, odnosno rezultatima znanstvenih istraživanja koje su autori stavili u dinamički odnos.

2.4. Doprinos Andrewsa i Bonte u objašnjenju kriminalnog ponašanja - pristup kroz opću psihologiju ličnosti i socijalnu psihologiju

U četvrtom izdanju svoje knjige «*A Psychology of Criminal Conduct*» Andrews i Bonta (2006) iscrpno opisuju svoj pristup teorijama, te objašnjavaju svoju konceptualizaciju kriminaliteta kroz opću psihologiju ličnosti i socijalnu psihologiju (eng. *The General Personality and Social Psychological Approach*, op. autora). U ovom će se poglavlju posvetiti posebna pozornost njihovom pristupu, budući su autori otišli korak dalje i razradili rizične čimbenike kroz nekoliko razina te ih stavili u određeni odnos. Mogli bismo reći da su dodali dinamiku, odnosno interakciju konceptu kriminogenih rizika i potreba.

Međutim, prije prikaza razina prediktora, osvrnut ćemo se na shvaćanje suvremenih kriminoloških teorija prema Andrews i Bonti (2006). Prvo, ističu autori, teorije bi trebale biti plodonosne – njihov je zadatak organizirati empirijska znanja na racionalan, prihvatljiv i atraktivan način. Zatim, teorije bi trebale pružiti mogućnost za traženje novih empirijskih spoznaja koje će dovesti do dubljeg teorijskog procjenjivanja kriminalnog ponašanja, te bi trebale biti praktično korisne. Na kraju, autori kažu kako dobra teorija mora biti u skladu s biološkim, humanističkim i društvenim znanostima u širem kontekstu.

Imajući navedeno na umu, autori navode kako je temelj njihovog pristupa: (1) organizirati skupove varijabli koji su značajni za objašnjenje ljudskog ponašanja kroz

psihološku perspektivu, te (2) razumjeti ljudsko ponašanje na način da bude klinički relevantno.

Kao što je istaknuto, teorija se oslanja na najznačajnije prediktore kriminalnog ponašanja, te ih kategorizira u četiri razine (ranija kategorizacija imala je samo prve tri razine, op. autora).

Prva se razina prediktora odnosi na trenutačnu situaciju u kojoj se kazneno djelo čini. Ono uključuje procijenjen odnos dobiti i štete vezan uz činjenje kaznenog djela, te je ova razina detaljno razrađena kroz mnoge psihološke procese kao što su osobine izbora, racionalizacija, namjera, definicija situacije, atribucije, samoregulacija, samoeфикаsnost i sl.

Drugu razinu čine različita osobna, kriminalno prediktivna, obilježja osobe. Radi se o (1) antisocijalnim stavovima / uvjerenjima / vrijednostima, (2) antisocijalnim vezama, (3) povijesti antisocijalnog ponašanja, te (4) antisocijalnom obrascu ličnosti koji uključuje sljedeće elemente:

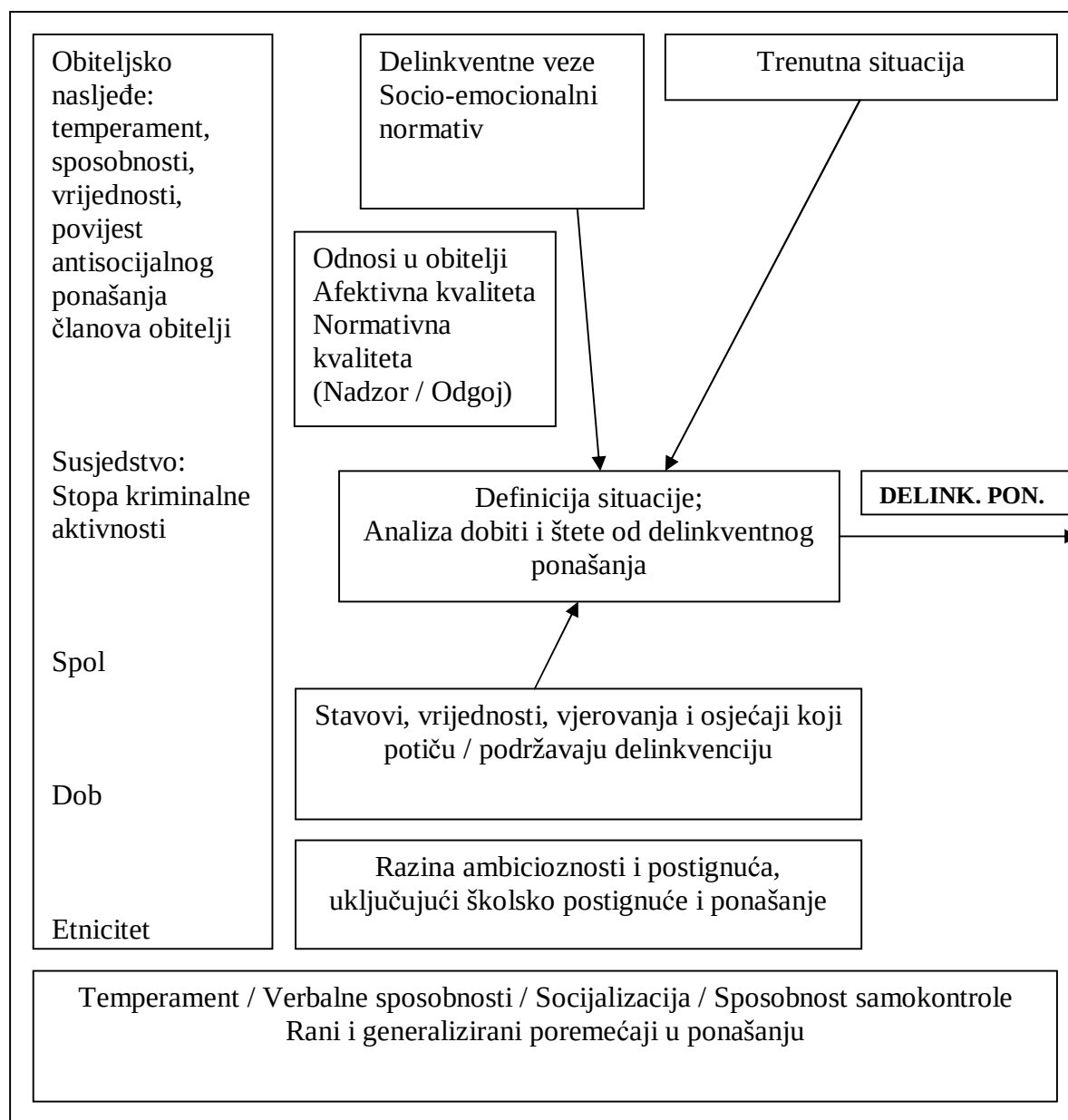
- a) slaba samokontrola / impulzivnost / agresivnost,
- b) nedosljednost,
- c) nedostatak reflektiranja i planiranja,
- d) osvetničko raspoloženje / pakost,
- e) antagonizam,
- f) osjećaj nerazumijevanja od okoline,
- g) ravnodušnost.

Treća razina obuhvaća (1) obitelj i roditeljstvo, (2) obrazovni uspjeh, odnosno uspjeh u zaposlenju, (3) slobodno vrijeme, odnosno različite slobodne aktivnosti te (4) konzumiranje psihoaktivnih tvari.

Četvrta se razina odnosi na neke šire društvene elemente kao što su niži socioekonomski status, život u četvrti u kojoj je incidencija kriminalne aktivnosti visoka, ili, na primjer, trajna percepcija osobne nevolje (s obzirom na društveni kontekst).

Shematski autori stavljaju navedene skupove varijable u dinamički odnos te etiologiju delinkventnog ponašanja opisuju prema modelu prikazanom na slici 1.

Slika 1: Objašnjenje delinkventnog ponašanja kroz pristup koji polazi od opće psihologije ličnosti i socijalne psihologije, prema Andrews i Bonta (2006:139).

Iz ovakvog interaktivnog prikaza čimbenika rizika vidljivo je da autori, s ciljem objašnjenja individualnog upuštanja u kriminalno ponašanje, naglasak stavljaju na trenutačnu procjenu dobiti i štete za takvo ponašanje, na značaj i percepciju neposredne situacije, te na skup stavova, uvjerenja i vrijednosti koji potiču kriminalno ponašanje zajedno s delinkventnim vezama i poznanstvima (što je već prethodno i opisano kao najprediktivnije).

Zanimljiv doprinos ovog pristupa leži i u integraciji determinizma i indeterminizma. S obzirom da se cjelokupni njihov pristup temelji na rizičnim čimbenicima, možemo taj aspekt teorije svrstati u determinističku teoriju, međutim u samom središtu modela nalazi se konkretna procjena rizika i dobiti od delinkventnog ponašanja, čime ulazimo u tzv. aspekt slobodne volje, odnosno izbora, što pripada indeterminističkom pristupu, čiji pristaše kažu kako ljudi čine kaznena djela svojom voljom, jer su tako odlučili, odnosno tako su izabrali.

Posebna vrijednost ovakvog teoretskog modela jest što je empirijski provjeren, dinamičan, omogućuje dobru detekciju i dijagnostiku, te je tretmanski usmjeren. Također možemo zaključiti kako ovaj koncept nije kulturalno obojen, te je primjenjiv u raznim tipovima društva, samo je potrebno provjeriti doprinos pojedinog skupa varijabli na kriminalno ponašanje.

Andrews i Bonta (2006) skup rizičnih čimbenika također promatraju kroz razine okruženja osobe. Radi se o kategoriziranju skupa varijabli koji podsjećaju na Bronfenbrennerovu teoriju ekoloških sustava (Bouillet, Uzelac, 2007) koja pretpostavlja četiri razine okoline djeteta (mikrosustav, egzosustav, mezosustav i makrosustav), a koje Fraser (1997, prema Ajduković, 1999) stavlja u sljedeće tri razine:

- § individualna razina - individualna psihološka i biološka obilježja,
- § razina neposrednog okruženja - obitelj, škola/radno okruženje, susjedstvo,
- § šire socijalno okruženje - lokalna zajednica, regija, država.

Na slici 2 prikazan je skup rizičnih čimbenika koje su Andrews i Bonta (2006) identificirali na svakoj razini. Oni su raspodijeljeni kroz pet razina: (1) Osoba u trenutnoj situaciji, (2) Osobni čimbenici, (3) Interpersonalni čimbenici: proces i sadržaj interakcije, (4) Neposredniji socijalno strukturalni i kulturalni čimbenici te (5) Širi kontekst: politički, ekonomski, kulturalni i socio-strukturalni čimbenici.

Slika 2: Perspektiva delinkventnog ponašanja kroz personalne, interpersonalne i čimbenike okoline (prema Andrews i Bonta, 2006:140)

ŠIRI KONTEKST: POLITIČKI, EKONOMSKI, KULTURALNI I SOCIO-STRUKTURALNI ČIMBENICI				
Dominirajuće vrijednosti i raspodjela bogatstva i moći Zakonodavstvo / Politika				
Tržište rada		Kompetitivni individualizam		
NESPOREDNIJI SOCIJALNO STRUKTURALNI I KULTURALNI ČIMBENICI				
Obiteljsko podrijetlo Obilježja obitelji: osobnost, sposobnosti, vrijednosti, mentalno zdravlje, povijest ponašanja (kriminalne radnje, konzumiranje sredstava ovisnosti), obrazovanje, zanimanje, roditeljske vještine i resursi		Obilježja susjedstva (na primjer, stopa aktivnih delinkvenata), uloge u susjedstvu i status		
INTERPERSONALI ČIMBENICI: PROCES I SADRŽAJ INTERAKCIJE				
Odnosi između obitelji i djeteta: Afektivna komponenta / Nadzor Zanemarivanje / Zlostavljanje Interakcija sa državnim službama		Veze s antikriminalnim drugima (prosocijalnim osobama) Veze s kriminalnim drugima		
Obilježja zajednice: Škola / posao / slobodno vrijeme / mentalno zdravlje / socijalne službe Pravosudni sustav: policija, sudovi, formalne službe				
OSOBNİ ČIMBENICI				
Biološko nasljeđe: temperament / sposobnosti i talenti / verbalna inteligencija dob / spol				
Rani poremećaji u ponašanju: laganje, krađa, agresija		Osobnost: socijalizacija / psihopatija		
poteškoće u samoregulaciji / stilovi rješavanja problema internalno i eksternalno motrenje standarda ponašanja				
Razina ambicioznosti i postignuća		Školski uspjeh i ponašanje u školi		
Kognicija koja podržava / potiče delinkvenciju: stavovi, vrijednosti, uvjerenja, racionalizacije, neutralizacije i osjećaji		Percipirano društveno podržavanje delinkvencije		
Povijest delinkventnog ponašanja				
OSOBA U TRENUTNOJ SITUACIJI				
Trenutna situacija: Facilitatori Inhibitori Stresori	→	Prepoznati ishodi koji potiču delinkvenciju	→	Delinkventno ponašanje

2.5. Doprinos Davida P. Farringtona objašnjenju antisocijalnog ponašanja – integrirani kognitivni antisocijalni potencijal (ICAP)

David P. Farrington je u svojim radovima '*Criminological psychology in the twenty-first century*' (Farrington, 2004) te '*Child Origins of Antisocial Behavior*' (Farrington, 2005) predstavio svoj pristup objašnjenja antisocijalnog i delinkventnog ponašanja, a svoju teoriju nazvao je 'Integrirani kognitivni antisocijalni potencijal' (eng. *Integrated cognitive antisocial potential* – ICAP, op. autora). Ova teorija integrira ideje različitih teorija kao što su teorija prisile, izbora, kontrole, etiketiranja i sl., a primarno je konstruirana s ciljem objašnjavanja kriminaliteta kod mladića nižeg socioekonomskog statusa.

Ključni konstrukt Farringtonove teorije je antisocijalni potencijal (AP), a pretpostavlja da prijelaz od antisocijalnog potencijala do antisocijalnog ponašanja ovisi o kognitivnim procesima (razmišljanje i donošenje odluka) koji u obzir uzimaju mogućnosti / prilike i žrtve. Pojednostavljeni prikaz ovo pristupa sažet je na slici 3. Autor razlikuje dvije vrste antisocijalnog potencijala – dugotrajni (D-AP) i kratkotrajni (K-AP).

Dugotrajni antisocijalni potencijal (D-AP), obuhvaća razlike između osoba, a kratkotrajni antisocijalni potencijal (K-AP), obuhvaća razlike unutar osobe. Dugotrajni antisocijalni potencijal (D-AP) ovisi o impulzivnosti, pritisku, modeliranju i socijalizaciji te o životnim događajima, dok kratkotrajni antisocijalni potencijal (K-AP) ovisi o trenutnoj motivaciji i situacijskim čimbenicima.

U području dugotrajnog antisocijalnog potencijala (D-AP), ljude je moguće razlikovati na kontinuumu od niskog do visokog. Relativno mali broj osoba ima jako visok antisocijalni potencijal, a distribucija u antisocijalnom potencijalu se u populaciji razlikuje i prema dobi. Osobe s višim antisocijalnim potencijalom vjerojatnije će činiti više kaznenih djela, te više raznolikih kaznenih djela – bez specijalizacije za određeno područje. Iako je relativno svrstavanje ljudi prema antisocijalnom potencijalu konstantno tijekom vremena, apsolutna razina AP mijenja se s dobi tako da svoj vrhunac dostiže u adolescenciji. To se događa zbog promjena unutar osobe u onim čimbenicima koji upravo i utječu na ovaj dugotrajni antisocijalni potencijal (D-AP) kao što su na primjer biološke hormonalne promjene, povećana važnost vršnjaka i smanjena važnost roditelja u tom razdoblju.

Prateći teoriju prisile, glavni energetske čimbenici koji potencijalno vode do visokog dugotrajnog antisocijalnog potencijala (D-AP) su žudnja za materijalnim dobrima, status

među vršnjacima, potreba za uzbuđenjem i seksualno zadovoljstvo. Međutim, ovi motivi dovode do visokog antisocijalnog potencijala samo ukoliko se koriste antisocijalne metode u postizanju tih ciljeva. Takve će se metode češće koristiti kod ljudi s niskim primanjima, nezaposlenima i onima koji su obrazovno neuspješni. Također ovise i o realnim fizičkim mogućnostima (na primjer, dijete od 5 godina teško bi moglo ukrasti auto). Zbog jednostavnosti, cjelokupni energetska proces skraćeno je prikazan na slici 3.

Dugotrajni antisocijalni potencijal (D-AP) također ovisi o privrženosti i socijalizacijskim procesima. AP će biti nizak ukoliko roditelji kontinuirano nagrađuju dobra ponašanja, a kažnjavaju loša (pri čemu autor navodi kako je uskraćivanje ljubavi, nagrade i pažnje efektivnija meta socijalizacije od udaranja djeteta¹). Djeca s niskom anksioznosti bit će lošije socijalizirana jer im je roditeljska kazna manje važna. AP će biti visok ukoliko djeca nisu privrženata i povezana s (prosocijalnim) roditeljima (na primjer, roditelji koji su hladni i odbijajući). Jednoroditeljske obitelji mogu negativno djelovati i na privrženost i na proces socijalizacije.

Dugotrajni antisocijalni potencijal (D-AP) će također biti visok kod djece koja su izložena antisocijalnim modelima (na primjer, delinkventni roditelji, braća i sestre, vršnjaci ili na primjer visoka stopa kriminaliteta u školi i susjedstvu). Također će biti visok kod impulzivnih ljudi, s obzirom da oni djeluju bez razmišljanja o posljedicama. Životni događaji imaju svoj utjecaj na razinu AP. On se smanjuje sklapanjem braka ili preseljenjem u četvrti s manjom stopom kriminaliteta, a povećava se razvodom braka ili preseljenjem u četvrt s visokom stopom kriminaliteta.

Prema ovoj teoriji, vrsta kaznenih djela i ostalih oblika antisocijalnih ponašanja ovisi o interakciji između osobe (s njegovom trenutnom razinom AP) i socijalne okoline (posebno kriminalnih mogućnosti i žrtvi). Kratkotrajni antisocijalni potencijal (K-AP) varira unutar osobe ovisno o kratkotrajnim, trenutnim energetska čimbenicima kao što su dosada, ljutnja, pijanstvo, frustracija, poticanje od vršnjaka i sl. Kriminalne mogućnosti i dostupnost žrtvi ovisi o trenutnim aktivnostima.

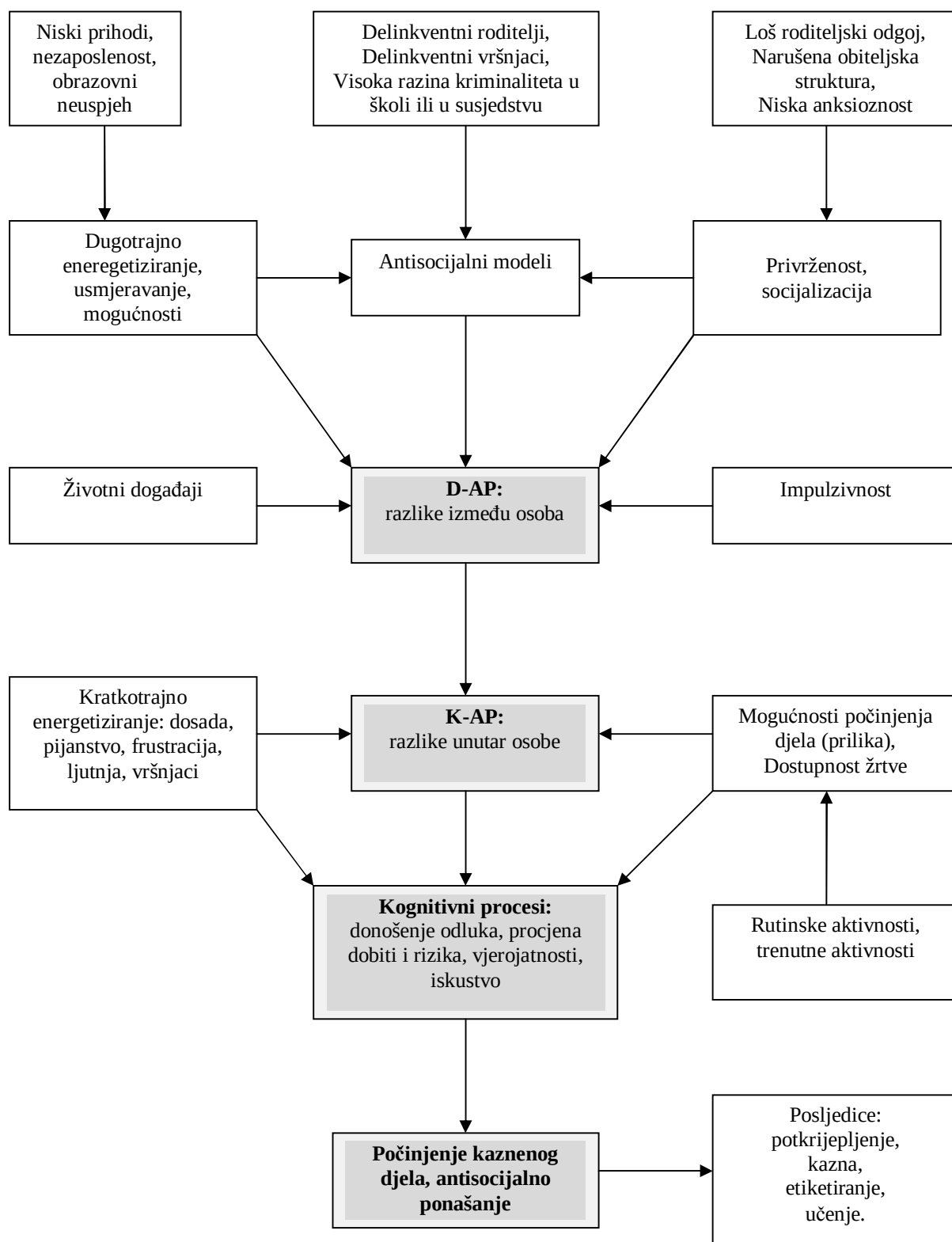
Hoće li se osoba s određenom razinom antisocijalnog potencijala (AP) upustiti u izvršavanje kriminalne radnje ovisi o kognitivnim procesima, ali uključuje i procijenjenu subjektivnu dobit, rizik i mogućnosti različitih ishoda te dosadašnja iskustva. Tako osobe s niskom razinom AP neće počinati kazneno djelo čak i onda kada se racionalno čini da bi to

¹ valja napomenuti kako se Farrington (2005) u ovom području ne vodi suvremenim pristupom pozitivnog roditeljstva koji odražava stavove autora ovog rada. O pozitivnom roditeljstvu i kažnjavanju djece vidjeti više u Maleš (2008).

mogli učiniti. Jednako tako, s obzirom na efekte kratkotrajnog antisocijalnog potencijala (K-AP), kao što su na primjer pijanstvo ili frustracija, osoba će počiniti kazneno djelo iako se racionalno čini da ne bi trebala. Time se mogu opisati razlike između trenutnih delinkvenata ili onih mladih koji svoje delinkventno ponašanje manifestiraju samo u vrijeme adolescencije, i onih koji započinju rano, povećavaju svoju delinkventnu aktivnost u doba adolescencije te se nastavljaju tako ponašati i kroz odraslu dob, a nazivamo ih dugotrajnim-upornim ili kroničnim delinkventima.

Posljedice prijestupničkog ponašanja također mogu, kao rezultat procesa učenja, utjecati na promjene u dugotrajnom antisocijalnom potencijalu (D-AP) te u kognitivnom procesu donošenja odluka u budućnosti. D-AP se povećava ukoliko osoba stječe dobit činjenjem kaznenih djela (na primjer, stjecanje materijalnih dobara ili odobravanje i bolja prihvaćenost od vršnjaka) ili se smanjuje ukoliko je takvo ponašanje kažnjavano (na primjer, kroz pravne sankcije ili roditeljsko neodobravanje). Na povećavanje D-AP mogu utjecati i posljedice etiketiranja ili stigmatizacije počinitelja, zbog čega on teško na prosocijalan način u budućnosti može ostvariti svoje ciljeve.

Slika 3. Teorija integriranog kognitivnog antisocijalnog potencijala (ICAP), prema Farrington (2005)

D-AP = dugotrajni antisocijalni potencijal
K-AP = kratkotrajni antisocijalni potencijal

Pristupi Davida P. Farringtona te Donalda A. Andrews i Jamesa Bonta sadrže mnoge zajedničke elemente iz područja koncepta kriminogenih rizika i potreba, dok opet svaki pristup obuhvaća neke svoje jedinstvenosti i specifične konstrukte. Posebno je interesantno da oba pristupa pridaju značaj situacijskom elementu i procjeni trenutne dobiti i rizika od počinjenja kaznenog djela u okviru rizičnih i zaštitnih čimbenika koji tijekom života (dugotrajno ili kratkotrajno) djeluju na mladu osobu.

Zbog prikazane važnosti razumijevanja mnogobrojnih rizičnih čimbenika koji su vezani uz povećavanje vjerojatnosti manifestiranja antisocijalnog i delinkventnog ponašanja mladih, u sljedećem će se poglavlju pozornost posvetiti upravo detaljnijoj razradi najznačajnijih rizičnih čimbenika za razvoj delinkventnog ponašanja mladih.

3. RIZIČNI ČIMBENICI I KORELATI DELINKVENTNOG PONAŠANJA

U prethodnom poglavlju opisan je razvoj kriminoloških teorija s naglaskom na integrativne teorije kriminaliteta i koncept kriminogenih rizika i potreba. Navedeno je kako etiološke rizične čimbenike za razvoj delinkventnog ponašanja možemo s jedne strane kategorizirati na statičke i dinamičke, ali ih možemo promatrati i kroz razine osobnog i socijalnog konteksta na kojima se oni javljaju.

Ponašanje svakog djeteta (ali i odrasle osobe) rezultat je genetskih/bioloških, socijalnih i okolinskih faktora, stoga je danas uvriježen pristup rizičnim čimbenicima kroz tri temeljne domene čimbenika rizika: (1) individualni rizični čimbenici, (2) rizični čimbenici u obiteljskom i školskom okruženju te (3) rizični čimbenici u širem društvenom kontekstu. Suvremeni autori se slažu kako pojedini rizični čimbenik zasebno nije dovoljan za razvoj delinkventnog ponašanja, te da se vjerojatnost javljanja delinkventnog ponašanja povećava izraženim brojem rizičnih čimbenika. Iako su neki rizični čimbenici uobičajeni kod mnogih delinkvenata, obrasci i određena kombinacija rizičnih čimbenika varira od osobe do osobe (Wasserman i sur., 2003).

3.1. Individualni rizični čimbenici

U području same osobe, osobina ličnosti i personalnih bioloških i psiholoških procesa postoje raznoliki čimbenici koji doprinose razvoju antisocijalnog i delinkventnog ponašanja. Istraživanja koja govore u prilog značaju individualnih obilježja kao korelatima ili prediktorima delinkventnog ponašanja ističu niz faktora od biokemijskih tjelesnih procesa do osobina ličnosti. Stoga će područje ovih rizika biti kategorizirano u dvije skupine: (1) Biološki i nasljedni rizični čimbenici te (2) Kognitivni i emocionalni rizični čimbenici.

3.1.1. Biološki/nasljedni rizični čimbenici

Djeca svoj život započinju s naslijeđenim biološkim obilježjima, sposobnostima i predispozicijama koje dolaze u interakciju sa specifičnim obiteljskim, socijalnim i kulturalnim okolnostima, a dinamika između biološkog naslijeđa i okoline te njezina neprestana promjenjiva priroda je najuzbudljiviji aspekt razvojne, biološki usmjerene kriminologije (Le

Blanc i Loeber, 1998; prema, Andrews i Bonta, 2006). Stoga je razvidno kako se individualni rizični čimbenici najprije promatraju s biološkog, genetskog, odnosno nasljednog aspekta.

Posljednjih dvadesetak godina utjecaj bioloških predispozicija na delinkventno ponašanje sve više dobiva na značaju. To je posljedica intenzivnog razvoja biomedicinskih znanosti. Rutter, Giller i Hagell (1998) ističu pet čimbenika koji su najviše utjecali na promjenu perspektive u objašnjavanju antisocijalnog i delinkventnog ponašanja posljednjih godina, a koji će ovdje biti sažeto prikazani:

1. Rastući utjecaj biološke psihijatrije u objašnjavanju različitih mentalnih poremećaja.
2. Jasnija konceptualizacija heterogeneze antisocijalnog ponašanja, čemu su posebno pridonijela istraživanja koja razlikuju tzv. uporne i kontinuirane delinkvente od onih koji manifestiraju delinkventno ponašanje samo u doba adolescencije.
3. Rastući interes za uzročne procese i etiološke čimbenike kriminalnog ponašanja pri čemu sve više do izražaja dolaze zajednička obilježja osobnosti počinitelja kaznenih djela, ali i potreba za proučavanje dinamike interakcije između osobnih i okolinskih obilježja. Ovaj aspekt jasno stavlja biološke čimbenike rizika kao one koji samo povećavaju vjerojatnost delinkventnog ponašanja te ih se ne smije deterministički shvaćati.
4. Isticanje važnosti različitih istraživačkih koraka koje je potrebno učiniti da bi se testirala hipoteza o uzročnoj ulozi bioloških rizičnih čimbenika, što je također dovelo do boljeg razumijevanja načina na koji biološki čimbenici rizika utječu na delinkventno ponašanje.
5. Značajan porast empirijskih istraživanja o individualnim karakteristikama koje su povezane s antisocijalnim ponašanjem, pogotovo genetskim aspektima koji se smatraju prvima, budući da oni čine osnovnu podlogu za raspravu o doprinosu individualnih obilježja.

Prve biološke teorije koje su nastojale dokazati nasljednu povezanost i sklonost kriminalnom ponašanju datiraju još iz 19. stoljeća kad je Richard Dugdale proučavao i pratio pretke obitelji Jukes u Sjedinjenim Američkim Državama (Kratcoski i Kratcoski, 1990) te je otkrio značajnu konzistentnost u delinkventnom ponašanju. Danas je jasno da ovakvo, a i druga slična istraživanja, nisu isključila okolinske (prvenstveno obiteljske) čimbenike, zbog čega je nemoguće donositi valjane zaključke.

Stoga su se istraživači, s ciljem stjecanja uvida u značaj nasljednih bioloških čimbenika usmjerili na dva tipa istraživanja: studije blizanaca i studije posvojene djece.

U istraživanjima blizanaca, posebno su interesantni jednojajčani blizanci zbog svojeg identičnog genotipa. Ukoliko postoji genetski faktor u delinkvenciji, jednojajčani blizanci bi trebali biti sličniji od dvojajčanih. Istraživači to zovu konkordancija (ukoliko su oba blizanca delinkventna ili ne-delinkventna) ili diskordancija (ukoliko je jedan blizanac delinkventan, a drugi nije) (Regoli i Hewitt, 1991). Istraživanje koje su proveli Dalgard i Kringler u Norveškoj krajem 70-ih godina (prema Kratcoski i Kratcoski, 1990) pokazuje kako je antisocijalno, nasilno i agresivno ponašanje kod jednojajčanih blizanaca sličnije u odnosu na dvojajčane. Christiansen (1977, prema Andrews i Bonta, 2006) je u Danskoj proveo istraživanje na velikom uzorku od 3.586 blizanaca te je došao do sličnog rezultata. Konkordancija je kod jednojajčanih blizanaca iznosila 35%, dok je kod dvojajčanih blizanaca iznosila 12%.

Metodološki nedostatak ovakvih istraživanja vezan je opet uz identično uže i šire socijalno okruženje blizanaca, činjenicu da jednojajčani blizanci izgledaju gotovo identično, izuzetno su povezani i provode mnogo vremena zajedno, što utječe i na sličan način razmišljanja, interese, druženje s istim ljudima, temeljem čega se opet izvlači zaključak da se i okolina prema njima ponaša na sličan način. Stoga je kvalitetniji nacrt istraživanja onaj u kojemu su jednojajčani blizanci razdvojeni i ne žive u istoj okolini.

Takvo istraživanje proveli su Grove i suradnici (1990, prema Andrews i Bonta, 2006). Istraživanje uključuje trideset i dva para jednojajčanih blizanaca koji su bili razdvojeni prije pete godine života, te su bili praćeni do zrele, odrasle životne dobi (prosječna dob bila je 43 godine života). U ovom je istraživanju stopa konkordancije iznosila 29%, odnosno bila je nešto malo niža u odnosu na prethodna istraživanja. Ovakav rezultat valjanije doprinosi objašnjavanju rizičnih čimbenika kroz prizmu bioloških predispozicija.

Drugi tip istraživanja kojim se nastoji utvrditi značaj bioloških čimbenika na način da se izoliraju utjecaji okoline su istraživanja posvojene djece. U ovom području Regoli i Hewitt (1991) opisuju istraživanje Bakra iz 1986. godine koji je na uzorku od 2.530 muške posvojene djece utvrdio značajni utjecaj naslijeđa (konkordancije) za imovinske delikte i neke psihijatrijske varijable, dok Andrews i Bonta (2006) navode istraživanje koje su proveli Mednick, Gabrielli i Hutchings 1984. godine na uzorku od 14.000 djece u Danskoj koje pokazuje da 20% usvojene djece, čiji su biološki roditelji činili kaznena djela, a posvojitelji nisu, manifestira delinkventno ponašanje, u odnosu na 13,5% delinkventne, posvojene djece, čiji niti biološki roditelji, niti posvojitelji nisu činili kaznena djela.

Rezultati istraživanja blizanaca i posvojene djece pokazuju da se određena pozornost treba posvetiti naslijeđu i genetskim biološkim čimbenicima u razumijevanju etiologije razvoja delinkventnog ponašanja mladih. Međutim, jednako tako je razvidno da između bioloških predispozicija i samog kriminalnog ponašanja postoji mnogo drugih elemenata i mnogo varijabli koje valja uzeti u obzir. Walsh (2000, prema Andrews i Bonta, 2006:167) navodi kako geni kontroliraju biokemijske reakcije, a ne misli, osjećaje i uvjerenja. Naša socijalizacija oblikuje sadržaj tih psiholoških procesa.

Također valja imati na umu da je kriminalno ponašanje društveno definiran konstrukt. U najužem, a time i najjednoznačnijem smislu, radi se o ponašanjima koja su definirana zakonom kao zabranjena, a time i kažnjiva jer su društveno neprihvatljiva (bez obzira radi li se o kaznenim djelima kao težim ili prekršajnim djelima kao lakšim oblicima prijestupničkog ponašanja).

Stoga je teško govoriti o 'nasljednoj tendenciji kršenja zakona'. Autor smatra prihvatljivijim promatrati biološke rizične čimbenike kao one koji doprinose javljanju onih obilježja ličnosti i ponašanja koja su prediktivna za razvoj delinkventnog ponašanja.

U idućem će poglavlju biti detaljnije opisan značaj teškog temperamenta, traženja uzbuđenja, agresivnih i nasilnih tendencija, prkosnog i opozicijskog ponašanja, poremećaja ophođenja i drugih eksternaliziranih oblika poremećaja u ponašanju na delinkventno, odnosno kriminalno ponašanje. Povezanost ovih osobina s delinkventnim ponašanjem dokazana je brojnim dosadašnjim inozemnim i domaćim istraživanjima. Međutim, prije prikaza tih korelata, u ovom će se poglavlju posvetiti još dodatna pozornost biološkim čimbenicima koji nastoje objasniti etiologiju eksternaliziranih problema u ponašanju. Iako neki autori (Miczek i sur., 1994; prema Reppucci, Fried i Schmidt, 2002) navode da biološka predispozicija govori samo u prilog većoj ili manjoj vjerojatnosti za nasilno ponašanje u određenom kontekstu, te da objašnjava malu proporciju varijance nasilnog ponašanja, autor ovog rada smatra da je vrijedno navesti neke korelate između bioloških predispozicija i eksternaliziranih problema u ponašanju.

Danas se u medicinskim znanostima neuroendokrinološke čimbenike povezuje s agresivnim ponašanjem. Istraživanja prilično konzistentno pokazuju da je povećana razina testosterona (pogotovo kod muških adolescenata) u korelaciji s agresivnim ponašanjem mladih (Olweus i sur., 1988; prema, Hann i Borek (ur), 2001). Međutim, Archer (1994; prema, Reppucci, Fried i Schmidt, 2002) navodi da najvjerojatnije testosteron i agresija utječu jedno na drugu na recipročan način smatrajući da je testosteron moguće promatrati i kao uzrok, ali i kao posljedicu agresije. U području hormonalnih objašnjenja, povećana

reaktivnost kortizola također se povezuje s eksternaliziranim poremećajima u ponašanju (Susman i sur. 1997; prema, Hann i Borek (ur), 2001).

Neurološka istraživanja usmjerila su se na funkcioniranje mozga, a istraživanja 70-ih godina dvadesetog stoljeća posebnu su pozornost posvetila amigdali i limbičkom sustavu. Istraživači navode kako je nasilno ponašanje, ono koje je uzrokovano slabom kontrolom impulsa, povezano s kombinacijom procesa u limbičkom sustavu i prefrontalnom korteksu mozga (Bufkin i Luttrell, 2005; Seguin i sur., 1999; Volavka, 2002; prema Andrews i Bonta, 2006:170).

Nadalje, istraživanja neurotransmitera upućuju na nisku razinu serotonina kod osoba s agresivnim tendencijama (Cleare i Bond, 1995; prema, Reppucci, Fried i Schmidt., 2002), dok rezultati vezani uz dopamin i adrenalin ne pokazuju jednoznačne rezultate te neuropsihijatri ističu kako je u ovom području potrebno još istraživanja.

Posebno interesantnima čine se rezultati istraživanja vezanim uz otkucaje srca. Naime, niska razina otkucaja srca kod mladih u mirnom stanju povezana je s njihovim agresivnim i delinkventnim ponašanjem (Farrington, 1998; Wadsworth, 1976; prema Hawkins i sur. 2000). Farrington (1997) povezuje smanjene otkucaje srca sa neustrašivosti i smanjenim podražajima autonomnog živčanog sustava, pri čemu se onda neustrašivi mladi učestalije upuštaju u nasilna ponašanja od onih koji se lakše straše, a smanjeni podražaji autonomnog živčanog sustava vode do potrebe traženja uzbuđenja i time do češćeg upuštanja u rizična ponašanja.

Slično tome, Lebedina-Manzoni (2007) kao biološki čimbenik koji potiče nastanak poremećaj ophođenja navodi nedostatak emocionalne pobudljivosti, koji tada uvjetuje manju odgovornost prema okolini i manju osjetljivost na pohvale i poticaje iz okoline.

Moffittova (2003, prema Andrews i Bonta, 2006) u svojem istraživanju, u kojem razlikuje uporne, kronične, cijeloživotne delinkventne (eng. *life-course-persistent delinquents*, op. autora) te one koji ograničavaju svoju delinkventnu aktivnost na vrijeme adolescencije (eng. *adolescence-limited delinquents*, op. autora), izvodi zaključke i o različitom neurofiziološkom razvoju ove dvije skupine delinkvenata. Autorica dolazi do zaključka da kronični i uporni delinkventi mogu osjetiti tzv. «raskorak u zrelosti» do kojeg dolazi zbog zakašnjelog neuropsihološkog razvoja i adolescentove potrebe da ga se tretira kao odraslu osobu. Kao rezultat svojeg istraživanja, autorica predlaže biosocijalni model objašnjenja kroničnog i upornog delinkventnog ponašanja kroz neuropsihološke čimbenike, temperament i neka obilježja socijalizacije.

Iz ovog, kao i drugih modela koji nastoje objasniti delinkventno ponašanje uočavamo da biološki čimbenici imaju manji značaj u objašnjenju delinkventnog ponašanja u cjelini. Oni čine predispozicije, čiji efekti dolaze do izražaja ovisno o socijalizacijskim procesima.

3.1.2. Kognitivni i emocionalni rizični čimbenici

U ovom će poglavlju biti obuhvaćeni najznačajniji čimbenici rizika za razvoj delinkventnog ponašanja vezani uz kognitivna i emocionalna obilježja djece i mladih. Zasebno će se elaborirati čimbenici koje mnogi autori (na primjer, Shader, 2004; Hewkins i sur., 2000; Andrews i Bonta, 2006; Andrews, Bonta i Wormith, 2006; Farrington, 2005; Wasserman i sur., 2003; Anderson, 2002 i drugi) ističu najvažnijim korelatima s delinkventnim ponašanjem mladih. Radi se o obilježjima kao što su (1) agresivnost, hostilnost i poremećaj ophođenja, (2) 'teški' temperament i impulzivnost, (3) poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj (ADHD), (4) intelektualno funkcioniranje, te (5) moralno rezoniranje.

3.1.2.1. Agresivnost

Agresivnost se u najužem smislu definira kao tendencija agresivnom ponašanju (Reber i Reber, 2001). Radi se o osobini interpersonalnog reagiranja karakterističnoj za socijalno ponašanje neke osobe, te o relativno trajnoj i stabilnoj osobini koja usmjerava ponašanje u različitim socijalnim situacijama, a očituje se u doživljaju srdžbe i bijesa, u lakom nalaženju brojnih ciljeva za direktni i indirektni napad, u svadljivosti, negativizmu i prkosu prema autoritetima (Petz, 1992).

Kako je agresivnost najuže povezana s agresivnim, time i nasilnim ponašanjem, visoka korelacija između agresivnosti i nasilnih delikata je neupitna. Gotovo svi oblici agresivnog ponašanja zakonom su definirani kao zabranjeni, zbog potrebe društva za zaštitom pojedinaca, grupa i objekata.

Agresija je složen konstrukt i moguće ju je definirati i istraživati kroz nekoliko dimenzija. Svaki aspekt agresije ima svoj doprinos razvoju delinkventnog ponašanja i zbog same složenosti konstrukta 'delinkventno ponašanje' koje obuhvaća cijelu lepezu manifestacija definiranih zakonom kao zabranjenih, odnosno društveno nepoželjnih. U ovom dijelu opisat će se tri dimenzije kroz koje je moguće sagledavati agresiju kao složen konstrukt prema Palmer i Begum (2006):

1. agresija sadrži različite bihevioralne ekspresije (na primjer, verbalna nasuprot fizičkoj agresiji) te afektivnu i kognitivnu komponentu (na primjer, ljutnja nasuprot hostilnosti),
2. u lepezi ponašanja kroz koju se interpersonalna agresija može manifestirati moguće je razlikovati otvorenu agresiju (neposredna interakcija između agresora i žrtve) i prikrivenu agresiju koja ima indirektni karakter i uključuje ponašanja kao što su širenje laži o drugim ljudima, ogovaranje i slično,
3. daljnja se distinkcija agresije može napraviti između reaktivne i proaktivne, pri čemu se reaktivna agresija odnosi na ona ponašanja koja se javljaju kao reakcija na nešto što se vrlo često percipira kao neposredna prijetnja te je često impulzivna i povezana s osjećajima ljutnje, frustracije i sl. Proaktivna agresija je cilju usmjerena agresija, te nije po svojoj prirodi isprovocirana, a Griffin i Gross (prema Palmer i Begum, 2006) sugeriraju kako ova vrsta agresivnog ponašanja može biti naučena socijalna strategija za postizanje različitih ciljeva.

Tolan i Loeber (1993) navode da djeca i mladi koji manifestiraju antisocijalno ponašanje češće koriste agresivnu socijalnu kogniciju u evaluiranju problema, te da češće pripisuju tuđa ponašanja kao motivirana agresijom, zbog čega tada i sami agresivno reaguju.

Tremay i LeMarquand (2001:141, prema, Shader, 2004) ističu agresiju kao karakteristiku socijalnog ponašanja djece koje najbolje može predvidjeti delinkventno ponašanje s 13 godina. U prilog tome govore i različita istraživanja koja govore o stabilnosti agresije kroz vrijeme. Bor i sur. (2001) sumirajući rezultate mnogobrojnih istraživanja ističu sljedeća obilježja agresije koja govore u prilog stabilnosti ovog obilježja kod djece i mladih:

- postoji značajna korelacija između agresije i neposlušnog ponašanja djece između prve i treće godine života s eksternaliziranim poteškoćama u ponašanju s pet godina,
- 86% djece s poremećajem ophođenja i opozicijskim ponašanjem u dobi od sedam godina, manifestiraju ta ponašanja i s petnaest godina,
- stabilnost agresivnog ponašanja kod muške djece slična je stabilnosti na rezultatima testova inteligencije.

Istraživanja također navode kako je agresija značajan prediktor delinkventnog ponašanja uz istovremenu prisutnost vršnjačkog odbijanja, pogotovo kod mladih s ranim uključivanjem u delinkventno ponašanje (Rutter, Giller i Hagell, 1998).

3.1.2.2. *'Teški' temperament i impulzivnost*

Temperament je pojam, odnosno konstrukt koji se odnosi na karakteristične tendencije reagiranja na okolinu s kojima smo rođeni, te koje se vrlo malo mijenjaju temeljem iskustva (Else-Quest i sur., 2006; prema: Andrews i Bonta, 2006:173). Osobine ličnosti kao što su društvenost ili impulzivnost opisuju niz predispozicija za reagiranje na određeni način, pa se stoga temperament smatra dječjim ekvivalentom osobnosti (Farrington, 2005).

Temperament kod djece dolazi do izražaja već u najranijoj dobi, te su istraživači pokazali interes prema definiranju različitih vrsta dječjeg temperamenta. Tu je posebno važno spomenuti istraživanje Chessa i Thomasa (1984, prema: Andrews i Bonta, 2006) na uzorku 133 novorođenčadi. Istraživači su kategorizirali tri vrste temperamenta: «lagan», «spor/topli» i «težak» temperament. U ovom nas području posebno interesira «težak» temperament koji se dovodi u vezu s delinkventnim ponašanjem u odrasloj dobi, a predstavlja naizgled vrlo fluidan konstrukt. Autori navode da «teško» dijete opisuju sljedeća obilježja:

1. intenzivna reakcija na podražaj,
2. opće negativno raspoloženje,
3. spora prilagodba na promjenu,
4. nepravilne karakteristike spavanja, gladi i drugih tjelesnih funkcija.

Danas su autori identificirali mnoga obilježja temperamenta koja su povezana s delinkventnim ponašanjem, a ona su pogotovo važna kod kroničnih, tzv. upornih delinkvenata. Postoje naravno različite kategorizacije, međutim najveći konsenzus postoji oko razlikovanja dva tipa «teškog» temperamenta djece koji su presudni za razumijevanje delinkventnog ponašanja (Andrews i Bonta, 2006). Prva obilježja opisuju osobu s visokom razinom traženja uzbuđenja u kombinaciji s niskom samokontrolom. Tendencija prema traženju uzbuđenja nije sama po sebi kriminogeni čimbenik, već se ona u ovom slučaju povezuje s nesocijaliziranosti, odnosno asocijalnim tendencijama u traženju uzbuđenja. Drugi tip temperamenta koji visoko korelira s delinkventnim ponašanjem naziva se negativna emocionalnost, a karakteriziraju ga obilježja kao što su nagle promjene raspoloženja i emocionalna nestabilnost. Ovaj tip temperamenta (teški) često se dovodi u vezu s Eysenckovom dimenzijom ličnosti 'neuroticizam' (op. autora).

Kako je ranije navedeno, temperament se opisuje i definira kao relativno stabilna osobina ličnosti. Važno longitudinalno istraživanje koje povezuje temperament djeteta s kasnijim delinkventnim ponašanjem proveo je Caspi (2000; prema: Farrington, 2005) na

Novom Zelandu. U navedenom su istraživanju posebno trenirani stručnjaci imali zadatak definirati temperament djeteta od tri godine starosti. Najznačajnije obilježje temperamenta koje se procjenjivalo bilo je nemir, impulzivnost te slaba pozornost, a navedene su varijable predviđjele agresiju, samoiskazano delinkventno ponašanje i osuđivanost u dobi između 18. i 21. godine života.

Temelj cjelokupne Opće teorije kriminaliteta koju su predložili Gottfredson i Hirschi (1990; prema: Vazsonyi i sur., 2001) leži upravo u nedostatku samokontrole kao najprediktivnijem čimbeniku, koji u korelaciji s drugim varijablama, doprinosi razvoju delinkventnog ponašanja, te se kroz ovu varijablu nastoje objasniti i razlike u incidenciji delinkventnog ponašanja između dječaka i djevojaka, odnosno muškaraca i žena, kao i razlike u incidenciji delinkventnog ponašanja s obzirom na dob, gdje je poznato da se adolescenti više upuštaju u antisocijalno ponašanje, te da prevalencija delinkventnog ponašanja opada sa starosti (Burton Jr. i sur., 1998).

Vazsonyi, Cleveland i Wiebe (2006) su analizirali rezultate velike nacionalne longitudinalne studije zdravlja adolescenata koja je provedena u Sjedinjenim Američkim Državama. Istraživanje je provedeno na uzorku od 20.000 muških i ženskih adolescenata, te je autore zanimala povezanost između impulzivnosti, nedostatka samokontrole i različitih oblika devijantnog ponašanja dodatno provjeravajući i značaj susjedstva, okoline, odnosno društvenog konteksta u kojem adolescenti odrastaju. Rezultati istraživanja govore u prilog impulzivnosti kao najvažnijem prediktivnom čimbeniku delinkventnog ponašanja (i nasilnih i nenasilnih delikata) na način da je veća razina impulzivnosti povezana s težim oblicima delinkventnog ponašanja, dok rezultati vezani uz značaj susjedstva nisu jednoznačni čime autori ističu kako njihovi rezultati više potvrđuju opću teoriju kriminaliteta o značaju impulzivnosti i nedostatka kontrole na delinkventno ponašanje.

Burton Jr. i sur. (1998) istraživanje su proveli na uzorku od 555 muških i ženskih odraslih počinitelja kaznenih djela, posebno se usmjeravajući na empirijsku provjeru Gottfredsonove i Hirschijske teorije u području razlika između muškaraca i žena, te njihovi rezultati općenito pokazuju kako je nedostatak samokontrole podjednako važan čimbenik delinkventnog ponašanja bez obzira na spol, iako određene razlike postoje.

Značaj nedostatne samokontrole potvrđuje i Baronovo (2003) istraživanje na uzorku od 400 mladih beskućnika (u rasponu od 13 do 24 godine života). Autor zaključuje kako je samokontrola imala značajan utjecaj na delinkventno ponašanje mladih, te specifično u njegovom uzorku i na neke druge aspekte rizičnih ponašanja kao što su duljina beskućnosti, konzumiranje droga, nezaposlenost i druženje s osobama antisocijalnog ponašanja.

3.1.2.3. Poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj (ADHD)

Poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj (eng. Attention Deficit, Hiperactivity Disorder – ADHD) sve više zaokuplja pažnju stručnjaka pomagačkih profesija. Iako je prema svojim fenomenološkim obilježjima ADHD vrlo sličan «teškom» temperamentu opisanom u prethodnom poglavlju jer ga karakterizira nedostatak pažnje, hiperaktivnost i impulzivnost, njegovom značaju kao rizičnom čimbeniku za razvoj delinkventnog ponašanja ovdje će se pridati zasebna pozornost budući da ovaj poremećaj ima specifične kriterije definirane u Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-IV, 1996).

Do ovog poremećaja dolazi zbog nedovoljno razvijene sposobnosti inhibicije ponašanja, što se očituje kao razvojno neodgovarajući stupanj pažnje, pretjerane aktivnosti i impulzivnosti, a otežava samousmjerenje i organizaciju ponašanja u odnosu na budućnost (Sekušak-Galešev, 2005).

Rutter, Giller i Hagell (1998) ističu kako je ADHD povezan s ranom pojavom antisocijalnog ponašanja, te da u slučajevima kada službeni podaci pokazuju počinjenje kaznenog djela u mlađoj odrasloj dobi, a osoba ima dijagnosticiran ADHD, rezultati delinkventnog ponašanja ispitani metodom samoiskaza govore u prilog tome da se delinkventna aktivnost manifestirala mnogo ranije, ali nije bila detektirana od službenih tijela.

Farrington, Loeber i Van Kammen (1990b, prema: Farrington, 1992) u svojem longitudinalnom istraživanju provedenom u Londonu dolaze do rezultata kako hiperaktivni poremećaj u dobi između 8 i 10 godina značajno može predvidjeti osuđivanost maloljetnika u kasnijoj životnoj dobi, bez obzira na dijagnosticiran poremećaj ophođenja, čime zaključuju u prilog važnosti ovog poremećaja kao prediktora. S druge pak strane, Lahey, McBurnett i Loeber (2000, prema: Wasserman i sur., 2003) ističu kako hiperaktivnost dovodi do delinkventnog ponašanja samo onda kada se pojavljuje zajedno s fizičkom agresijom ili opozicijskim ponašanjem.

U novije vrijeme inozemne studije sve više istražuju prisutnost psihopatskih obilježja kod adolescenata, a neki autori ih povezuju sa ADHD-om. Posebno su se istraživanja psihopatskih obilježja kod maloljetnih delinkvenata proširila razvojem Skale psihopatskih obilježja: Verzija za mlade (eng. *Psychopathy Check: Youth Version* (PCL-YV), op. autora). Radi se o adaptaciji instrumenta *Psychopathy Checklist – Revised* (PLC-R) (Hare, 1991.,

prema Hoge, 2002.) koja se široko koristi u procjeni psihopatskih obilježja kod odraslih osoba.

Skalom psihopatskih obilježja: verzija za mlade (PLC-YV) računa se ukupni rezultat koji govori o intenzitetu onih karakteristika koja obilježavaju psihopatsko ponašanje kod odraslih osoba. Skala se sastoji od dva faktora pri čemu prvi obuhvaća interpersonalnu i afektivnu dimenziju, a drugi ponašanje kao što su impulzivnost, neodgovornost, rani poremećaji u ponašanju te nedostatak postavljanja ciljeva (Murrie i Cornell, 2002). S obzirom da je drugi faktor po svojim varijablama sličan kriterijima koji odgovaraju ADHD-u, neki autori (na primjer Lynam, 1996; McBride, 1998; Vitelli, 1998; prema, Kaplan i Cornell, 2004) nastojali su utvrditi povezanost između ADHD-a i psihopatskih obilježja. Rezultati pokazuju kako postoji korelacija između drugog faktora i ADHD-a (uglavnom ona iznosi $r=.40$), međutim, Kaplan i Cornell (2004) u svojem istraživanju nalaze malu korelaciju između ova dva konstrukta kada je riječ o predikciji nasilnih delikata, čime zaključuju kako korelacija postoji samo zbog sličnih obilježja, ali da ADHD ne predviđa nasilne delikte kao što ih predviđa ukupan rezultat na Skali psihopatskih obilježja kod mladih.

Iako se stječe dojam da sama konstelacija čimbenika iz područja nedovoljno kontroliranog ponašanja nije jednoznačna, sama incidencija ADHD-a na cjelokupnoj populaciji maloljetnih delinkvenata je neupitna, što potvrđuje i istraživanje maloljetničkog recidivizma Mynerove i sur. (1998) koji ističu kako 58% maloljetnih recidivista ima dijagnozu ili poremećaja pažnje (ADD) ili poremećaja pažnje i hiperaktivnog poremećaja (ADHD) što čini ovo obilježje značajnim korelatom za istraživanje delinkventnog ponašanja mladih.

3.1.2.4. Intelektualno funkcioniranje

Utvrđivanje povezanosti između niskog ili slabijeg intelektualnog funkcioniranja s delinkventnim, odnosno kriminalnim ponašanjem ima dugu povijest. Kao što je ranije navedeno, prve psihološke teorije kriminaliteta upravo su se usmjerile na dokazivanje ove povezanosti.

Smatra se da osobe s nižim kvocijentom inteligencije ne razumiju dovoljno posljedice svojeg ponašanja, ne razumiju dovoljno razliku između dobrog i lošeg, nedovoljno kontroliraju svoje ponašanje te se lako daju nagovoriti na neko ponašanje, što ih čini vulnerabilnom skupinom za manifestiranje delinkventnog ponašanja.

Istraživanja s početka 20. stoljeća pokazuju kako je u zatvorskoj populaciji oko 70% osuđenika imalo snižene intelektualne sposobnosti, međutim novija istraživanja pokazuju kako postoji povezanost između intelektualnog funkcioniranja i činjenja kaznenih djela, ali ona nije toliko izražena kao što su prijašnja istraživanja pokazivala (Regoli i Hewit, 1991). Razlike valja pripisati kvalitetnijim instrumentima, odnosno testovima inteligencije, promjenama u društvu s obzirom na obrazovanje, širem shvaćanju delinkventnog ponašanja koje uključuje i neka kaznena djela za koja je potrebno dobro intelektualno funkcioniranje (na primjer, gospodarski kriminalitet, Internet kriminalitet i slično), te kvalitetnije i složenije metode obrada podataka u društvenim istraživanjima.

Tako danas Andrews i Bonta (2006) navode da izrazita intelektualna oštećenost nije značajan rizični čimbenik za razvoj delinkventnog ponašanja, već veći rizik predstavljaju svega malo sniženi rezultati na testovima inteligencije. Danas se također uključivanje u delinkventno ponašanje mladih sa sniženim intelektualnim sposobnostima povezuje s varijablama psihosocijalnog rizika (Rutter, Ritter i Hagell, 1998). To znači da ponašanje okoline prema osobama snižene inteligencije ima značajniji utjecaj na delinkventno ponašanje djeteta ili mlade osobe, nego kvocijent inteligencije *per se*.

Istraživanja koja razlikuju vrste inteligencije navode kako su sniženi verbalni faktor te kasni jezični razvoj povezani s delinkvencijom, bez obzira na rasu ispitanika ili njihov socioekonomski status (Moffitt, Lynam i Silva, 1994; Seguin i sur., 1995; prema: Shader, 2004). Farrington (2005) ističe rezultate nekoliko inozemnih istraživanja koja pokazuju da niska razina intelektualnog funkcioniranja u najranijoj dobi (od 3 do 4 godine života) može predvidjeti delinkventno ponašanje u kasnijoj dobi (od 17 do 30 godina života), te opisuje rezultate svojeg istraživanja u kojem niski neverbalni kvocijent inteligencije (mjeren Ravenovim progresivnim matricama) kod djece između 8 i 10 godina predviđa i maloljetničku osuđivanost i samoiskazanu maloljetničku delinkvenciju. S obzirom da je Farringtonovo (2005) istraživanje uključivalo i metodu samoiskaza, autor zaključuje u prilog činjenici da se zbog ovakvih rezultata ne može govoriti o tome da su mladi s nižim intelektualnim sposobnostima u većem riziku da će biti uhićeni, pa da su stoga i više prisutni u registriranoj delinkventnoj populaciji. Međutim, rezultati u ovom području očito još uvijek nisu jednoznačni. Jedno novije, australsko, istraživanje Cockramove (2005, prema: Andrews i Bonta, 2006) govori suprotno – da su počinitelji s nižim intelektualnim sposobnostima u većem riziku da budu uhićeni za svoje delinkventno ponašanje, te su stoga i više zastupljeni u registriranoj populaciji delinkvenata.

Potrebno je naglasiti kako je niža razina intelektualnog funkcioniranja, pogotovo verbalnih sposobnosti, povezana i s nižim akademskim postignućem te većim osjećajem frustracije zbog nepostizanja adekvatnih ili očekivanih ciljeva (Hann i Borek (ur), 2001) što kumulativno može dovesti do raznolikih eksternaliziranih poremećaja u ponašanju, pa tako i do antisocijalnog ponašanja.

3.1.2.5. Moralno rezoniranje

Moral se definira kao skup načela i shvaćanja – pravila, običaja i društvenih normi u određenom društvu ili u jednom njegovom dijelu – o tome što je dobro, a što zlo, što je valjano i dopušteno, a što nije (Petz, 1992). Na osnovu ovih načela ili moralnih normi ocjenjuju se i vrednuju ljudski postupci kao dobri ili loši, ispravni ili neispravni.

Iako istraživanja moralnog ponašanja imaju dugu tradiciju, postoji još uvijek mnogo neslaganja oko konceptualizacije ovog konstrukta i metoda njegova mjerenja. Niti jedna teorija ne objašnjava u potpunosti ovaj konstrukt. Jedna od najpoznatijih teorija je Kohlbergova teorija moralno-kognitivnog razvoja (Lind, 2000). Ova se teorija često koristi i u kriminološkoj literaturi i istraživanjima koja nastoje objasniti razlike u moralnom razvoju počinitelja kaznenih djela i onih koji ne čine kaznena djela.

Kohlbergova teorija moralnog razvoja uobičajeno se sastoji od tri razine, odnosno šest stupnjeva, a ponegdje je moguće naći podjelu na 4 razine, pri čemu veća razina pretpostavlja viši stupanj moralnog rezoniranja. Radi se o sljedećim razinama (prema Lind, 2000; Lebedina-Manzoni, 2007):

0. Predmoralna razina: osoba ne razumije niti vrednuje dobro ili zlo u pojmovima pravila i autoriteta. Dobro je ono što je ugodno ili uzbudljivo; loše je ono što je bolno ili strašno. Nema pojam o obvezama, već je vođena samo onime što može učiniti ili želi učiniti.

1. Pretkonvencionalna razina: osoba je egocentrična, ne razmatra gledišta i interese drugih ljudi. Ispravno i pogrešno su relativni pojmovi, jer svatko mora slijediti vlastite interese i potrebe.

2. Konvencionalna razina: osoba je svjesna osjećaja i interesa drugih, sposobna je staviti sebe u situaciju druge osobe. Zauzima gledište društvenog sustava, a ne drugih pojedinaca.

3. *Postkonvencionalna / autonomna razina*: osoba razmatra ljude neovisno o društvenim pravilima i zakonima. Važnije od društvene perspektive. Poštuje moralna načela drugih kad su racionalni produkt univerzalnih načela.

Mnoga istraživanja (Arbuthnot i Gordon, 1986, Craig i Truitt, 1996; Gibbs i sur., 1984; Lee i Prentice, 1988; prema, Andrews i Bonta, 2006:204-205 te Palmer, 2003) pokazuju kako većina delinkvenata funkcionira na pretkonvencionalnoj i konvencionalnoj razini, odnosno na nižim razinama moralnog rezoniranja.

Kohlber (1984, prema Palmer i Begum, 2006) je pretpostavio kako je razvoj moralnog rezoniranja usko povezan s razvojem socijalne perspektive, smatrajući da ukoliko ljudi nemaju sposobnost preuzeti perspektivu drugih ljudi, tada se neće moći niti pridržavati konvencionalnog moralnog rezoniranja. Više stupnjeve moralnog rasuđivanja obilježava viša sposobnost prihvaćanja tuđe uloge, razmatranja postupaka sa šireg gledišta, uvažavanje potreba drugih osoba, što je temelj i altruističkog i empatizirajućeg ponašanja (Lebedina-Manzoni, 2007).

Nedavno je Gibbs (2003; prema Palmer i Begum, 2006) pretpostavio kako je socijalna kognicija povezana s moralnim rezoniranjem na način da su kognitivne distorzije povezane s kašnjenjem u moralnom razvoju. Gibbs u tom smislu predlaže dvije kognitivne distorzije. Prvu naziva 'egocentrična pristranost'. S obzirom da se egocentričnost definira kao obilježje pretkonvencionalnog moralnog rezoniranja, s naglaskom na hedonističke potrebe, Gibbs sugerira da zaostalost u moralnom rezoniranju dovodi do iskrivljavanja percepcije i objašnjenja svijeta oko sebe na način da osoba sve usmjerava prema sebi. Stoga takva osoba u kasnijoj životnoj dobi egocentrično promatra i objašnjava ljude oko sebe i događaje. Drugu kognitivnu distorziju Gibbs opisuje kao 'atribuiranje krivnje i namjere drugima, pretpostavljanje najgoreg i minimaliziranje ili pogrešno tumačenje ponašanja i posljedica'. Korištenje ovakvih kognicija omogućava pojedincu da sebe oslobode odgovornosti za svoje ponašanje i bilo kakvih mogućih negativnih posljedica koje slijede.

Palmer (2003) navodi da je kašnjenje u moralnom razvoju povezano s moralnim distorzijama, ali i s antisocijalnim i delinkventnim ponašanjem. Autor navodi kako su dosadašnja istraživanja u tom smjeru konzistentna upravo u području muških adolescenata u odnosu na druge uzorke.

Van Vugt i sur. (2008) proveli su istraživanje uspoređujući moralni razvoj maloljetnih počinitelja jednog seksualnog delikta (bez suučesništva) u odnosu na mlade iz redovne populacije, te su došli do interesantnih rezultata. Moralno rezoniranje prema žrtvama općenito

se nije razlikovalo između ove dvije skupine mladih, međutim moralno je rezoniranje kod maloljetnih počinitelja seksualnog delikta bilo na nižoj razini kad je u pitanju bila njihova konkretna žrtva. Temeljem dobivenih rezultata, navedeni autori svojim istraživanjem potvrđuju kako je niže moralno rezoniranje povezano s kognitivnim distorzijama.

Krebs i Denton (2005, prema Andrews i Bonta, 2006) problematiziraju cjelokupni Kohlbergov model moralnog rezoniranja kroz tri ključne točke, uzimajući u obzir širi kontekst osobnosti i ponašanja:

1. Moralno rezoniranje ne odgovara uvijek moralnom ponašanju. Ljudi mogu reći zbog čega bi nešto trebali učiniti, ali ipak to ne učine. Uz kognitivne vještine kao što su preuzimanje perspektive i apstraktno rezoniranje, osobine temperamenta kao što su impulzivnost bi mogle utjecati na moralno razmišljanje. Ponekad se ljudi ponašaju bez razmišljanja, te naknadno razmišljaju o tome je li njihovo ponašanje bilo ispravno ili nije.
2. Moralno se rezoniranje može koristiti kao opravdanje lošeg ponašanja. Kada se ljude upita zbog čega su učinili neko kazneno djelo, oni mogu reći kako su ga učinili zbog nesebičnih razloga, kako bi drugi imali korist od toga. Naizgled to može izgledati kao principijelno moralno rezoniranje, a zapravo nije.
3. Moralne vrijednosti variraju kroz socijalne kontekste. Ono što je ispravno u jednom socijalnom okruženju, u drugom može biti pogrešno. Delinkventi koji su duboko integrirani u kriminalne grupe (npr. bande) ili su u snažnom socijalnom kontekstu (npr. zatvor) prilagođavaju svoje ponašanje moralnim pravilima te grupe. Opstanak u toj grupi podrazumijeva i adaptaciju moralnog rezoniranja. I kod istih ljudi iz nedelinventne populacije neka mjesta kao što su barovi i noćni klubovi potiču niže razine moralnog rezoniranja u odnosu na neke druge socijalne kontekste kao što su fakulteti, uredi i sl.

Individualni rizični čimbenici čine heterogenu skupinu čimbenika pri čemu svaki zasebno ima svoj doprinos u razumijevanju delinkventnog ponašanja mladih. Oni su brojni i međusobno vrlo isprepleteni kako između sebe, tako i u odnosu na neke vanjske, okolinske čimbenike rizika. Prvu, neposrednu razinu okolinskih rizičnih čimbenika čini obiteljsko okruženje, o čijem značaju za razvoj delinkventnog ponašanja govori sljedeće poglavlje.

3.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju

Obitelj predstavlja prvu stepenicu u procesu socijalizacije kod svakog pojedinca, te je kvaliteta odnosa s roditeljima, kao i dinamika odnosa u obiteljskom okruženju ključni čimbenik kvalitete razvoja djeteta. Važnost utjecaja roditelja i općenito obiteljskih prilika kao rizičnih čimbenika i prediktora delinkventnog ponašanja je neupitna. Mnogi autori (Farrington, 1992, 2004, 2005; Ruchkin, 2002; Vazsonyi i Flannery, 1997; de Kemp i sur., 2006; Hoeve i sur., 2007; Andrews i Bonta, 2006; Shader, 2004 i drugi) govore u prilog kvaliteti obiteljskih odnosa i privrženosti, slaboj razini roditeljskog nadzora, grubim oblicima roditeljskog discipliniranja, bračnim problemima, roditeljskom odbijanju djeteta, slaboj uključenosti u odgoj djeteta, kriminalnom i ovisničkom ponašanju roditelja kao vrlo snažnim prediktorima budućeg delinkventnog ponašanja djece.

Kao i kod individualnih čimbenika rizika, teško je kategorizirati ova obilježja zbog njihove međusobne multikauzalnosti i isprepletenosti. Međutim, s ciljem bolje sistematičnosti, podijelit ćemo ovo područje na četiri skupine rizičnih čimbenika u obiteljskom okruženju. To su (1) odnos između roditelja i djece; (2) roditeljski odgojni stilovi, (3) jednoroditeljske obitelji, (4) sociopatološke pojave u obitelji.

3.2.1. Odnos između roditelja i djece

Istraživanja odnosa između roditelja i djece, kao korelata s delinkventnim ponašanjem djece, proučavaju odnos kroz roditeljsku toplinu, prihvaćanje djece i njihovu bliskost, odnosno međusobnu privrženost.

Ledoux i sur. (2002) navode bliskost između roditelja i djece kao zaštitni čimbenik za mnoge oblike poremećaja u ponašanju, pa tako i delinkventnog ponašanja. Ferić Šlehan (2006) sumirajući rezultate istraživanja raznih autora navodi obilježja obiteljske dinamike kao što su obiteljska slavlja, čvrstoća obitelji, obiteljsko vrijeme i rutine te obiteljske tradicije kao najvažnije zaštitne čimbenike u obitelji. Za sva ta obilježja obitelji možemo definirati zajednički faktor, a to je međusobna povezanost, odnosno privrženost članova obitelji. Stoga iz navedenog izvodimo logičan zaključak kako je nedostatak ovih obilježja bliskosti u obitelji rizičan čimbenik razvoja delinkventnog ponašanja.

Privrženost između roditelja i djece posredno nam govori o utjecaju koji roditelji imaju na svoje dijete. Ukoliko se dijete ne osjeća povezano sa svojim roditeljima, ne percipira ih kao važne osobe čije moralne vrijednosti i ponašanja je potrebno internalizirati, ili se s

njima ne identificiraju u određenoj razvojnoj fazi, cjelokupna mogućnost roditeljskog utjecaja na dijete je minimalizirana. Hirschi (1969, prema Andrews i Bonta, 2006) putem svoje teorije socijalne kontrole naglašava važnost kvalitete povezanosti između roditelja i djece kao centralnu tezu u objašnjavanju delinkventnog ponašanja mladih. Wasserman i sur. (2003) definiraju pozitivnu privrženost između roditelja i djece kao značajan zaštitni čimbenik za razvoj delinkventnog ponašanja.

Na pretpostavci roditelja kao modela ponašanja djeci temelji se cjelokupna Bandurina teorija socijalnog učenja, koja govori u prilog tezi što je model djeci važniji, vjerojatnije će djeca imitirati njegovo ponašanje i internalizirati njegove vrijednosti, stavove i uvjerenja' (Garnier i Stein, 2002).

Bašić i Žižak (1994) navode kako obitelji s različitim rizičnim ponašanjima karakteriziraju nedostatna i neiskrena komunikacija, nedostatak zajedništva u obitelji i individualizam te kritika, omalovažavanje i negativne poruke.

Kiriakidis (2006) je proveo zanimljivo istraživanje izučavajući utjecaj samoiskazane percepcije roditeljskih odgojnih postupaka, brige i zaštite na buduće delinkventno ponašanje mladih. Njegovi rezultati ukazuju kako je veća percepcija roditeljske brige (posebno majčine) povezana s negativnijim stavovima prema vlastitom delinkventnom ponašanju i većem osjećaju srama zbog takvog ponašanja. Mladi tada smatraju kako njihovo ponašanje negativno etiketira cjelokupnu obitelj te su više zaokupljeni posljedicama koje će snositi za svoje ponašanje. Autor zaključuje kako su njegovi rezultati u skladu s postulatima dviju teorija – teorije socijalne kontrole i teorije socijalnog učenja.

Longitudinalno istraživanje razvoja delinkventnog ponašanja na Cambridgeu (Farrington, 1992; 1995; Farrington, Barnes, Lambert, 1996; prema Ajduković i Delale, 1999) koje je pratilo 441 dječaka od njihove 8 do 32 godine, osim što je identificiralo tri ključne varijable (kriminalitet u obitelji, siromaštvo obitelji i slabe roditeljske vještine) kao najznačajnije prediktore delinkventnog ponašanja, pokazalo je majčino pozitivno procjenjivanje djeteta kao zaštitni čimbenik budućeg delinkventnog ponašanja, čak i kod visokorizične djece.

3.2.2. Roditeljski odgojni stilovi

Dosadašnja istraživanja rizičnih čimbenika u području obiteljskih prilika više su ispitivala faktore kao što su kriminalno ponašanje roditelja, roditeljski stres, razvod braka i

jednoroditeljske obitelji, nego što su istraživala specifičnosti roditeljskih odgojnih stilova kao korelate s delinkventnim ponašanjem djece. Ovakva istraživanja novijeg su datuma.

Najpoznatiju klasifikaciju roditeljskih stilova predložili su Maccoby i Martin (1983, prema Keresteš, 1999). Kombinacijom dimenzija emocionalnosti i kontrole, oni su identificirali četiri različita roditeljska stila (autoritativan, permisivan, autoritaran i indiferentan).

Emocionalnost se proteže od hladnoće, udaljenosti, odbacivanja djeteta i neprijateljstva, do topline, odnosno prihvaćanja djeteta. Ovdje se radi isključivo o emocijama koje roditelj doživljava i pokazuje u svom odnosu s djetetom. Kontrola se odnosi na postupke koje roditelji primjenjuju u nastojanju da modificiraju ponašanje i unutrašnja stanja djeteta, kao i na očekivanja i standarde ponašanja koja postavljaju pred dijete. Na jednom kraju ove dimenzije su roditelji čija je kontrola nad djetetovim ponašanjem čvrsta, a na drugom oni čija je kontrola slaba.

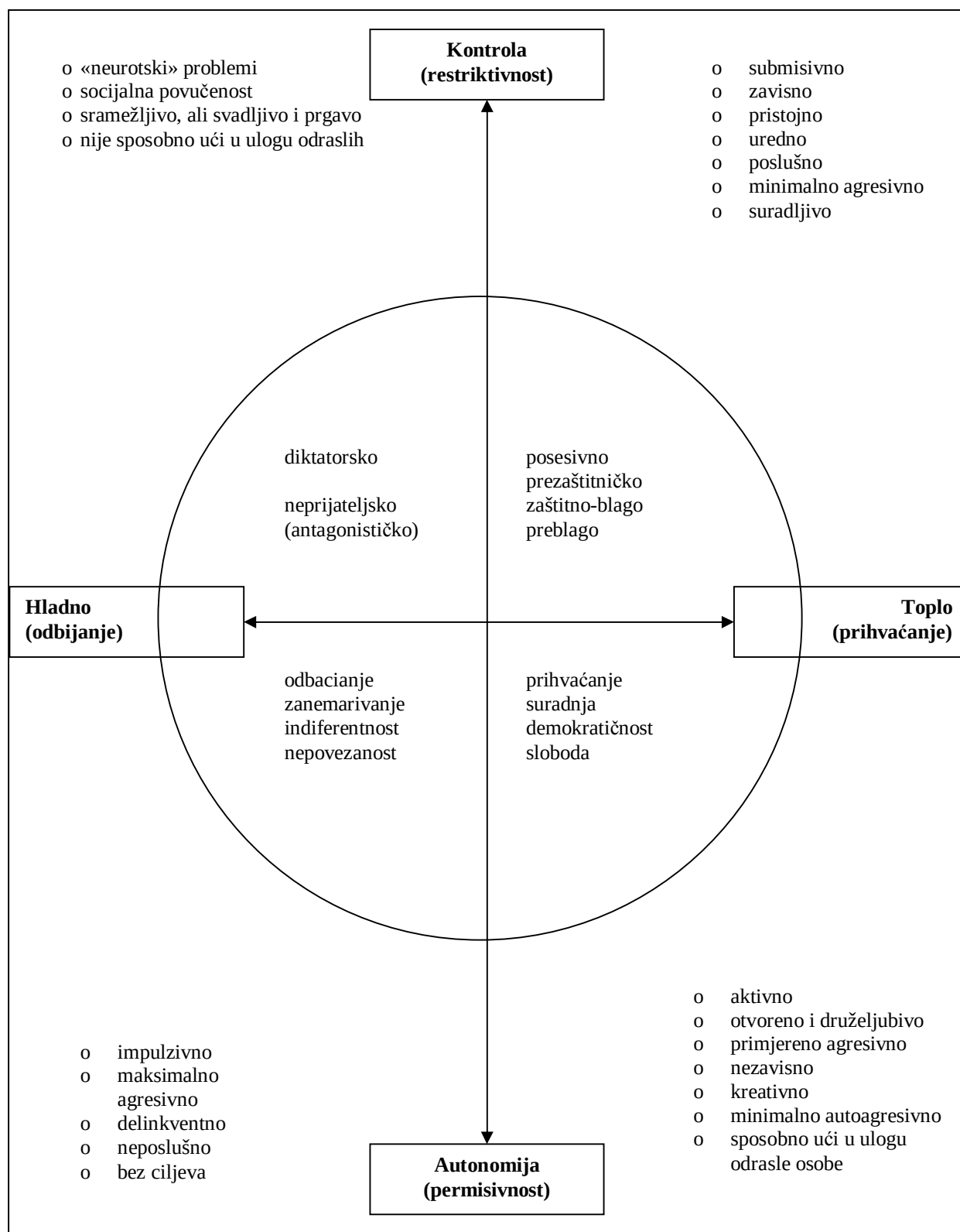
Temeljna obilježja ovih roditeljskih stilova su sljedeća (prema Klarin, 2006:25-26):

- [*Autoritativan roditeljski stil* – rezultira maksimalnom potporom i poštovanjem, uz postavljanje jasnih granica ponašanja. Roditelj otvoreno pokazuje ljubav, pruža potporu i potiče dijete, ali u okvirima zadanih ograničenja. Ovaj odgojni stil ima pozitivne učinke na razvoj djeteta.
- [*Autoritarni roditeljski stil* – je onaj koji uključuje visoku razinu kontrole i nadzora. Takav roditelj je strog, postavlja nerealno visoke zahtjeve i pri tome upotrebljava silu. Autoritarni roditelji ne pokazuju toplinu i ljubav prema djetetu. To su roditelji koji pokazuju dominaciju i moć u odnosu na dijete od kojeg očekuju poštovanje pravila, bez dodatnih objašnjenja.
- [*Popustljivi roditeljski stil* – podrazumijeva visoku razinu topline i ljubavi, ali je razina nadzora vrlo niska. Pravila ponašanja nisu jasno definirana pa su djeca takvih roditelja često nezrela i impulzivna. Popustljivi roditelji svojem djetetu ne pružaju jasnu i strogu strukturu, fleksibilni su u postavljanju i ispunjenju zahtjeva. Ovakav roditeljski stil onemogućuje djetetu stjecanje normi i pravila ponašanja.
- [*Ravnodušni roditeljski stil* – obilježava ga niska razina ljubavi i nadzora. Roditelji ne pokazuju toplinu i ljubav, niti nadzor i kontrolu. Ravnodušni roditeljski stil opisuju roditelje koji ne pokazuju interes za dijete, njegove želje, potrebe, uspjehe i neuspjehe.

Sličnu tipologiju roditeljskog ponašanja predložio je i Becker (Becker, 1964, Schaefer, 1959, prema Vander Zanden, 1993) identificirajući četiri najznačajnije kombinacije roditeljskog ponašanja (slika 4). S obzirom na prevladavajuće ponašanje roditelja, Becker je također identificirao ključna obilježja osobnosti i ponašanja djeteta. Na slici 4 u krugu su opisana obilježja roditeljskog ponašanja, a izvan kruga odgovarajuća obilježja djeteta.

Iz modela možemo uočiti da Becker preferira topao-permisivni stil roditeljstva jer stimulira aktivnost, otvorenost, društvenost, kreativnost i primjerenu agresivnost, dok topao-restriktivni stil potiče submisivnost, zavisnost, pristojnost i poslušnost. Novija istraživanja govore u prilog permisivnosti kao rizičnom čimbeniku za delinkventno ponašanje (na primjer, Farrington, 2005; Andrews i Bonta 2006; Hoeve i sur., 2008 i drugi) što nije u skladu s ovim modelom. To je moguće povezati sa vrstama kontrole o čemu govori Keresteš (1999) razlikujući psihološku i bihevioralnu kontrolu, pri čemu psihološka kontrola smatra negativnom jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog psihološkog svijeta, a bihevioralna kontrola se smatra pozitivnom jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog ponašanja te davanje okvira i granica djetetu u njegovom ponašanju. Sukladno tome visoka psihološka kontrola povezana je s internaliziranim poteškoćama u ponašanju, a niska bihevioralna kontrola s eksternaliziranim poteškoćama u ponašanju.

Slika 4: Tipovi roditeljskog ponašanja i obilježja osobnosti i ponašanja djece (prilagođeno iz Schaefer, 1959; Becker, 1964; prema Vander Zanden, 1993).

Iz ovog modela (slika 4) uočavamo kako se delinkvencija veže uz permisivno ponašanje roditelja, ali s niskom razinom emocionalnosti. Ovakvo obilježje roditeljstva općenito se povezuje s eksternaliziranim poteškoćama u ponašanju kao što je impulzivnost, agresija, neposlušnost pa i delinkventno ponašanje.

Gorman-Smith i sur. (2000, prema Hoeve i sur., 2008) dolaze do rezultata kako je zanemarujući roditeljski stil (niska razina discipliniranja, nadzora, emocionalnosti i povezanosti) značajan prediktor svih oblika delinkventnog ponašanja mladih, što potvrđuje i Farrington (2005) koji navodi kako je niska razina roditeljskog nadzora, odnosno roditeljske kontrole, najznačajniji prediktor kasnijeg delinkventnog ponašanja.

Longitudinalno istraživanje u Nizozemskoj koje su proveli Hoeve i sur. (2007, 2008) uključivalo je 788 obitelji koje su u istraživanju, ispunjavanjem upitnika, sudjelovale u tri navrata kroz petnaest godina. Autori naglašavaju kako je utjecaj obitelji na delinkventno ponašanje mladih potrebno istraživati razvojnim, longitudinalnim studijama, budući da nisu sva obilježja obitelji jednako povezana s kasnijom delinkvencijom. U navedenom istraživanju autori dolaze do rezultata kako su nedostatak topline i povezanosti između roditelja i djeteta značajni prediktori delinkventnog ponašanja, kao i nedostatan nadzor i nedostatno provođenje vremena s djetetom. Međutim, ovi čimbenici ne doprinose jednako daljnjem delinkventnom ponašanju. Rezultati pokazuju kako kasnije delinkventno ponašanje najbolje predviđaju obitelji kojima nedostaje jasne strukture i koja nemaju definirana zajednička pravila. Ovaj čimbenik, prema navedenim autorima, čak bolje predviđa kasnije delinkventno ponašanje nego li agresija u ranoj adolescenciji.

3.2.3. Jednoroditeljske obitelji

Rezultati dosadašnjih istraživanja o utjecaju jednoroditeljskih obitelji, što uključuje i rastavu braka, nisu jednoznačni. Dok neka istraživanja jednoroditeljskih obitelji pokazuju kako ona povećavaju vjerojatnost delinkventnog ponašanja (McCord, Widom i Crowell, 2001; prema, Shader, 2004), drugi rezultati koji su kontrolirali utjecaj socioekonomskih varijabli, minimaliziraju utjecaj jednoroditeljskih obitelji (Austin, 1978; Crockett, Eggebeen i Hawkins, 1993; prema Shader, 2004).

Farrington (1992) navodi kako razvod braka u ranoj djetetovoj dobi nije posebno značajan kriminogeni prediktor, čime nas navodi na zaključak kako je vjerojatno ispravnije promatrati efekte samog razvoda braka, odnosno «kvalitetu» razvoda, u odnosu na samu

činjenicu da roditelji više ne žive zajedno. U prilog tome govore i Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović (2003) ističući neizravan utjecaj strukture obitelji kao rizičnog čimbenika na razvoj djeteta, te stavljajući veći naglasak na kvalitetu odnosa između roditelja i djeteta, ekonomske prilike i materijalni status, podršku i percepciju razvoda uže i šire socijalne sredine.

Veliko istraživanje Demutha i Browna (2004; prema Andrews i Bonta, 2006) na uzorku većem od 16.000 adolescenata, koje je uključivalo oko 7.000 mladih iz jednoroditeljskih obitelji, potvrđuje takve teze. Njihovi rezultati pokazuju najveću razinu delinkventnog ponašanja kod mladih koji su živjeli samo s očevima. Međutim, kada su i autori uključili u obrade varijable vezane uz odnos između mladih i njihovi očeva, jednoroditeljska obitelj više nije bila značajan prediktor. Odnosno, ukoliko je otac imao topli odnos sa svojim djetetom te ga je adekvatno nadzirao, vjerojatnost delinkventnog ponašanja nije bila ništa veća nego li kod potpunih, dvoroditeljskih obitelji.

Ovakvi rezultati nas ponovno upućuju na veću važnost povezanosti, topline i privrženosti između roditelja i djece, u odnosu na samu strukturu obitelji. Jer je upravo kvaliteta odnosa između roditelja, te roditelja s djecom snažniji zaštitni čimbenik budućeg delinkventnog ponašanja nego struktura obitelji.

3.2.4. Sociopatološke pojave u obitelji

Područje sociopatoloških pojava vrlo je široko te obuhvaća raznolike oblike neprihvatljivog, devijantnog i opasnog ponašanja. Razmatrajući sociopatološke pojave u obitelji kao rizične čimbenike za razvoj budućeg delinkventnog ponašanja mladih, istaknut ćemo neke najznačajnije, a one uključuju zlostavljanje i intenzivne konflikte u obitelji te zanemarivanje, ovisničko ponašanje roditelja kao što su konzumiranje alkohola te kriminalno ponašanje roditelja.

Loeber i Stouthamer-Loeber (1986) su razvili četiri modela «obitelji pod rizikom» koje karakterizira sljedeće:

1. *Zanemarujuće obitelji.* U njima roditelji posvećuju malo vremena djeci i rijetko ih nadziru. Ne provjeravaju gdje i s kim djeca provode vrijeme, niti što rade.
2. *Konfliktne obitelji.* Postoje stalne svađe i sukobi između roditelja te roditelja s djecom. Često su popraćeni nasilnim ponašanjem. Metode discipliniranja djece su nedjelotvorne. Djeca uče da se sukobi jedino mogu razriješiti nasiljem te se često osjećaju odbačenim od roditelja i povlače se od njih.

3. *Devijantne obitelji*. Toleriraju ili čak kriomice podupiru delinkventno ponašanje. U takvim obiteljima i sami roditelji su najčešće agresivni i skloni delinkventnom ponašanju, a dijete je pod visokim rizikom da razvije teže delinkventno ponašanje, uključujući i nasilne delikte.
4. *Kaotične obitelji*. U tim obiteljima ne znaju se granice, niti tko je za što odgovoran. Osjećaj pripadnosti manje je razvijen, a bliskost među članovima je mala. Čak i vrlo značajne i teške odluke donose se brzopletu i u kratko vrijeme. Roditelji često ne vode dovoljno brige o potrebama djece. Takve obitelji često imaju niski socio-ekonomski status, a članovi imaju višestruke poteškoće u socijalnom i emocionalnom funkcioniranju.

Kroz ovu klasifikaciju obitelji pod rizikom koju su autori predložili vidljivo je kako su zanemarujuće i kaotične obitelji opisom slične zanemarivanju djece, dok konfliktne i devijantne obitelji uključuju karakteristike obiteljskog zlostavljanja.

Posebno je važno naglasiti utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u ranoj dobi, što dovodi do dezorganizirane privrženosti, što se kasnije povezuje s povećanom razinom agresije kod djece, hostilnosti i drugih eksternaliziranih poremećaja u ponašanju kao što je delinkventno ponašanje (Ruchkin, 2002). Rutter, Giller i Hagell (1998) navode rezultate nekih istraživanja koja govore u prilog činjenici da iskustvo zlostavljanja od strane roditelja u djetinjstvu povećava vjerojatnost delinkventnog ponašanja. Međutim, rezultati koji govore u prilog zlostavljanju kao prediktoru kasnijih specifično nasilnih delikata ipak nisu jednoznačna. Rutter, Giller i Hagell (1998), sumirajući rezultate nekih istraživanja navode kako zlostavljanje predviđa delinkventno ponašanje općenito (ne posebno nasilnih delikata), te više naglašavaju povezanost između zlostavljanja i razvoja antisocijalnog poremećaja ličnosti u odrasloj dobi. Herrera i McCloskey (2001) s druge pak strane govore u prilog 'cikličkom prijenosu nasilja', te temeljem prijašnjih istraživanja ističu obiteljsko nasilje upravo kao prediktore budućih nasilnih delikata mladih.

Bašić i Lebedina-Manzoni (1998) utvrđuju značajnu povezanost između lošeg obiteljskog funkcioniranja adolescenata, koje se očituje kroz svađe, fizičko razračunavanje, zanemarivanje djeteta i niske razine socijalizacije koja uključuje agresivnost i disociiranost.

Hotlonova (2003) je istraživala utjecaja svjedočenju nasilja kod kuće na agresivno ponašanje djece kontrolirajući utjecaj drugih varijabli kao što su roditeljski odgojni postupci, obilježja zajednice i društvene podrške, emocionalni problemi djeteta i drugi socio-demografski podaci. Istraživanje je dio velike nacionalne kanadske studije te je uključivalo

370.000 djece. Prvi važan podatak na koji rezultati ukazuju jest da je 17% djece (jednako djevojčica i dječaka) svjedočilo nasilju kod kuće. Daljnji rezultati pokazuju kako većina djece (68%) koja je svjedočila nasilju nije manifestirala agresivno ponašanje, te da dječaci češće manifestiraju agresivno ponašanje od djevojčica (nevezano uz svjedočenje nasilju). Autorica je također uzela u obzir medijatorski utjecaj drugih varijabli i kao značajnim istaknula kvalitetne roditeljske postupke prema djeci i zdrava emocionalna obilježja djece kao zaštitne čimbenike za razvoj agresivnog ponašanja kod one djece koja su svjedočila nasilju u obitelji.

Iskustvo zlostavljanja kod djece potrebno je promatrati i kroz druge posljedice osim onih emocionalnih. Djeca koja su u svojim obiteljima bila zlostavljana češće bježe od kuće, čime se izlažu većoj vjerojatnosti da će biti uhićena, odnosno da će sudjelovati u nekim oblicima delinkventnog ponašanja (Kaufman i Widom, 1999). Isti autori u svojem istraživanju povezanosti između viktimizacije u djetinjstvu, bijega od kuće i delinkvencije postavljaju dva hipotetska modela kojima nastoje odgovoriti na dva pitanja. Prvi, medijatorski, model odgovara na pitanje 'Je li bježanje od obitelji jedan put kroz koji zlostavljana/zanemarivana djeca postaju delinkventna?'. Drugi, moderatorski model postavlja pitanje 'Pojačava li bježanje od kuće povezanost između zlostavljanja i delinkvencije?', odnosno 'Ima li bježanje od kuće različite utjecaje na zlostavljanu djecu u odnosu na onu koja to nisu?'.

Njihovi rezultati upućuju da viktimizacija (u obitelji) povećava rizik da će dijete pobjeći od kuće, iako prvi, medijatorski, model nije potvrđen. Međutim, zato je bježanje moderator između viktimizacije i delinkvencije – ali ne u očekivanom smjeru. Naime, iako mladi ljudi koji pobjegnu od obitelji imaju inicijalno veći rizik da budu uhićeni, istraživanje gore navedenih autora, pokazalo je da je sam utjecaj bijega opasniji za ne-zlostavljane/ne zanemarivane djecu, odnosno da su zapravo ne-zlostavljana djeca u većem riziku da budu uhićena zbog kaznenih djela u bijegu. Takvi se rezultati mogu pripisati samom motivu bijega, koji je kod ne-zlostavljane djece vjerojatno više vezan uz neke njihove druge osobne koristi bježanja, druženju s antisocijalnim vršnjacima i uključivanju u antisocijalna ponašanja.

Hawkins i sur. (2000) ističu kako su sve tri vrste zlostavljanja – fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje – značajni prediktori budućeg delinkventnog ponašanja.

Uspoređujući nasilne i nenasilne delinkvente Cajner (1993) i Cajner-Mraović, Ivanušec i Radovanić (1999) dolaze do zaključka kako maloljetni počinitelji nasilnih delikata u tri puta većem broju dolaze iz obitelji poremećenih obiteljskih odnosa, koja uključuje i verbalne sukobe i fizička razračunavanja. Specifično autori do zaključka o nasilničkim odnosima u obitelji dolaze kod maloljetnih počinitelja seksualnih delikata.

Moon, Blurton i McCluskey (2007) su mjerili intenzitet roditeljskog nasilnog ponašanja u odnosu na delinkventno ponašanje djece, te dolaze do rezultata kako je kronično roditeljsko kažnjavanje i nasilje negativno povezano s delinkvencijom. Ovo je vrlo iznenađujući rezultat, kojega možda možemo interpretirati na način da je intenzivna priroda kažnjavanja od strane roditelja ponekad više povezana s internaliziranim poremećajima u ponašanju, pogotovo ukoliko se radi o emocionalnim i restriktivnim roditeljima (Ajduković i Delale, 1999).

Istraživanje koje su provele Herrera i McCloskey (2001) pokazuje kako je fizičko zlostavljanje posebno značajan prediktor za nasilno ponašanje djevojaka, više nego dječaka, iako se na ukupnom uzorku, s obzirom na iskustvo fizičkog zlostavljanja i djevojčice i dječaci značajno razlikuju u delinkventnom ponašanju s obzirom na nedelinkvente. Isto istraživanje pokazalo je i drugi zanimljiv rezultat. Nasilje između roditelja značajniji je prediktor delinkventnog ponašanja mladih od zlostavljanja djece. Autorice ovakav podatak pripisuju značajnijoj prisutnosti drugih rizičnih čimbenika, sociopatoloških pojava u tim obiteljima, kao što su psihopatologija, alkoholizam i konzumiranje droga i kriminalno ponašanje roditelja (pogotovo očeva).

Butorac, Mikšaj-Todorović i Singer (2008) ističu alkoholizam roditelja kao oblik patološkog ponašanja koji vrlo izravno utječe na oblikovanje obiteljske atmosfere. Autori na uzorku od 5.150 maloljetnih delinkvenata u Hrvatskoj dolaze do rezultata kako je zastupljenost mladih počinitelja kaznenih djela čija oba roditelja imaju problema s pretjeranim konzumiranjem alkohola dvostruko veća u odnosu na druge maloljetne počinitelje kaznenih djela.

Mejovšek (1996) navodi kako je alkoholizam oca značajan prediktor za pojavu poremećenih odnosa u obitelji, koji tada kumulativno s alkoholizmom oca vrlo prediktivno djeluje na pojavu delinkventnog ponašanja mladih. Alkoholizam očeva se u hrvatskim istraživanjima maloljetničke delinkvencije gotovo kontinuirano javlja u rasponu od 25-30% (Singer, Miškaj-Todorović, 1993; Cajner, 1995; Kovčo, 1999).

S obzirom da roditelji djeci prenose sustave vrijednosti, te da djeca uče po modelu, neki istraživači ispitivali su povezanost između kriminalne aktivnosti roditelja i kasnijeg delinkventnog ponašanja djece. Fergusson i Horwood (2002; prema, Hoeve i sur., 2007) navode kako su roditeljska delinkvencija i izloženost roditeljskim konfliktima snažni prediktori kasnijeg delinkventnog ponašanja djece, dok Farrington (2002) osuđivanost roditelja, odnosno kriminalnu aktivnost roditelja definira kao najznačajniji prediktor delinkventnog ponašanja mladih u području varijabli obiteljskih prilika.

3.3. Rizični čimbenici povezani s obrazovanjem

Kontinuirano se kroz rezultate brojnih istraživanja utvrđuje povezanost između slabog školskog/obrazovnog postignuća i delinkventnog ponašanja mladih (na primjer, Shader, 2004; Andrews i Bonta, 2006; Wasserman, 2003; Farrington, 2005 i drugi). Nedvojbeno je da maloljetne delinkvente možemo okarakterizirati kao učenike s lošijim ocjenama i većim brojem neopravdanih izostajanja iz škole.

Međutim, ove zaključke donosimo temeljem rezultata korelacijskih istraživanja. Ulogu obrazovanja u predikciji delinkventnog ponašanja treba promatrati na nešto drukčiji način, zbog korelata školskog neuspjeha s drugim važnim čimbenicima koji doprinose razvoju delinkventnog ponašanja.

Tako je na primjer ranije navedeno kako je slabo razvijena verbalna inteligencija mali, ali značajni prediktor delinkventnog ponašanja mladih, međutim slaba je verbalna inteligencija značajan prediktor lošeg školskog uspjeha, veći nego za delinkventno ponašanje (Andrews i Bonta, 2006). Isti autori također promatraju varijablu školskog uspjeha kao kriterijsku varijablu, te zaključuju kako je rano uključivanje u delinkventno ponašanje te ranija povijest delinkventnog ponašanja snažan prediktor lošeg školskog uspjeha. Ukratko, autori ističu kako se rano antisocijalno ponašanje javlja prije slabog školskog uspjeha.

Meta-analiza više od 100 studija koju su proveli Maguin i Loeber (1996; prema, Wasserman, 2003) je proučavala povezanosti između slabog školskog postignuća i delinkvencije. Autori su došli do rezultata kako je slabo školsko postignuće povezano i s prevalencijom delinkventnog ponašanja, ali i s početkom, frekvencijom i težinom delinkventnog ponašanja mladih. Vazsonyi i Flannery (1997) u svojem istraživanju navode kako obiteljske i školske varijable mogu objasniti oko 40% varijance ranog uključivanja u delinkventno ponašanje mladih.

Općenito uzevši, povezanost problema i poteškoća u tijeku školovanja s delinkvencijom potvrdila su i mnoga druga istraživanja u Hrvatskoj (Bujanović-Pastuović, Mejovšek i Uzelac, 1984; Bašić, 1990; Poldrugrač, 1992; Kovčo, 1996; Žakman-Ban i Buđanovac, 1998; Bouillet i Singer, 2008). Mnogi američki autori također naglašavaju kako je «markiranje» značajan prediktor delinkventnog i budućeg kriminalnog ponašanja

(Sarnecki, 1985; Moore et al., 1979; Stouthamer and Loeber, 1988; Graham i Bowling, 1996; prema White i sur., 2001).

Kao što je ranije navedeno, u svim ovim slučajevima radi se o korelacijskim istraživanjima koja ne govore u prilog zaključivanju da je niski obrazovni uspjeh uzrok delinkventnog ponašanja. Stoga ćemo sada promatrati školu i školsko okruženje kao mjesto socijalizacije mladih. Osim u svojim obiteljima, djeca značajno puno vremena provode u školi, koja utječe na usvajanje društvenih normi, vrijednosti, pravila ponašanja, kao i na stjecanje znanja. U tom kontekstu školsko je okruženje moguće promatrati i kao rizični i kao zaštitni čimbenik u razvoju poremećaja u ponašanju, odnosno u razvoju delinkventnog ponašanja.

Farrington (2005) tako ističe da delinkventi neproporcionalno više pohađaju škole u kojima je prisutna veća stopa delinkvencije kod učenika, škole koje imaju manju razinu povjerenja između učitelja i učenika, u kojima učenici nisu povezani sa školom te u kojima ne postoje jasna i konzistentna pravila.

Robert Agnew (2001:158-161; prema, Andrews i Bonta, 2006) istražuje obilježja škole koja se povezuju s delinkventnim ponašanjem njenih učenika. Stopa delinkvencije je prema ovom autoru veća u školama s višim postotkom siromašnih učenika, muških i pripadnika manjinskih grupa. Također navodi kako su škole s nižim stopama delinkvencije «tople, ali čvrste» opisujući time s jedne strane kvalitetne odnose između učitelja i učenika, uzajamno međusobno poštovanje, pokazivanje interesa za učenike, omogućavanje uspjeha i napretka učenika, pohvaljivanje specifičnih uspjeha i sl., i s druge strane postojanje jasnih i konzistentnih pravila te očekivanja akademskog uspjeha.

Važno je naglasiti i neke čimbenike školske politike. Istraživanja pokazuju kako su privremena suspenzija iz škole i krajnje izbacivanje iz škole vrlo loši mehanizmi kontrole i modificiranja ponašanja mladih, te su povezani s još intenzivnijom kriminalnom aktivnošću (Shader, 2004).

3.4. Rizični čimbenici povezani s vršnjacima

Vršnjaci, uz obitelj, od rane dobi čine važan aspekt socijalizacije svakog djeteta. U najvećoj mjeri, sva djeca u doticaj s vršnjacima najintenzivnije dolaze početkom školovanja. Utjecaj vršnjaka raste porastom dobi djece, u ranoj adolescenciji doseže svoj maksimum, a

opada postizanjem neovisnosti od roditelja ili skrbnika i formiranjem autonomnog identiteta, tj. osobnih stavova i prosudbi (Berndt i Ladd, 1989). Literatura o razvoju djece govori kako su uz obitelj i školu, vršnjaci najvažnija komponenta razvoja i socijalizacije (Vazsonyi i Flannery, 1997; Hann i Borek (ur), 2001).

Danas je dobro poznato kako je druženje s osobama antisocijalnog ponašanja značajan prediktor delinkventnog ponašanja. Međutim, manje je jasna priroda te povezanosti. Farrington (2005) posebno problematizira sljedeći aspekt – je li utjecaj antisocijalnih vršnjaka taj koji potiče i facilitira adolescentovo delinkventnog ponašanje ili bismo taj odnos slikovito mogli opisati kroz uzrečicu 'Svaka ptica svome jatu leti'.

U prilog potonjem mogli bismo povezati istraživanja koja ističu značajnu povezanost između agresivnog ponašanja djeteta i njegove odbačenosti od strane vršnjaka o čemu govore Tolan i Loeber (1993). Hann i Borek (2001) ističu kako djeca koja su i agresivna i odbačena od vršnjaka pokazuju i druge probleme u ponašanju, posebno antisocijalno ponašanje, u odnosu na djecu koja jesu agresivna, ali nisu odbačena. Tada, naglašavaju autorice, agresivna i odbačena djeca sklapaju prijateljstva sa sličnim vršnjacima, a sklona su ponašanja drugih vršnjaka znatno više pripisivati hostilnim i negativnim namjerama, zbog čega dodatno agresivno reagiraju prema drugima.

Stoga prirodu odnosa s vršnjacima valja promatrati na način da adolescenti biraju grupu vršnjaka s kojima će se družiti prema nekim sličnim obilježjima, ali i da vršnjaci u grupu biraju osobu koja je slična njima. Radi se najčešće o sličnostima kao što su osobine ličnosti, obiteljske vrijednosti, obrazovni status, socijalni status i etničko podrijetlo (Garnier i Stein, 2002).

U području utjecaja vršnjaka kao rizičnog čimbenika za delinkventno ponašanje, svakako treba pozornost dati vršnjačkom pritisku kao neposrednom nagovaranju i poticanju na delinkventno ponašanje. Rezultati nekih istraživanja pokazuju kako u ovom području postoje razlike s obzirom na spol adolescenata. Ranije istraživanje koje su proveli Brown, Clasen i Eicher (1986) te novije istraživanje u Hrvatskoj koje su proveli Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš (2008) pokazuje kako su adolescenti podložniji vršnjačkom pritisku za rizična ponašanja od adolescentica. I istraživanje Piquero i sur. (2005) te Rebellona (2006) na populaciji delinkvenata oba spola pokazuje kako je utjecaj vršnjaka značajniji kod dječaka nego kod djevojaka, što predstavlja i značajniji prediktor za delinkventno ponašanje dječaka.

Međutim, iz ovih rezultata nemamo podatak o stavovima i uvjerenjima adolescenata prema takvom rizičnom ponašanju, pri čemu adolescenti možda imaju pozitivnije stavove prema nekim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja. A u prilog tome govori i rad koji

su objavili Pardini, Loeber i Stouthamer-Loeber (2005) u kojemu se navodi da dječaci puno češće u adolescenciji prihvaćaju uvjerenja koja podržavaju delinkvenciju, u odnosu na djevojke.

Tolan (1990, prema, Tolan i Loeber, 1993) sažima vjerojatnost utjecaja vršnjaka na mlade u tri kategorije prema nekim njihovim obilježjima:

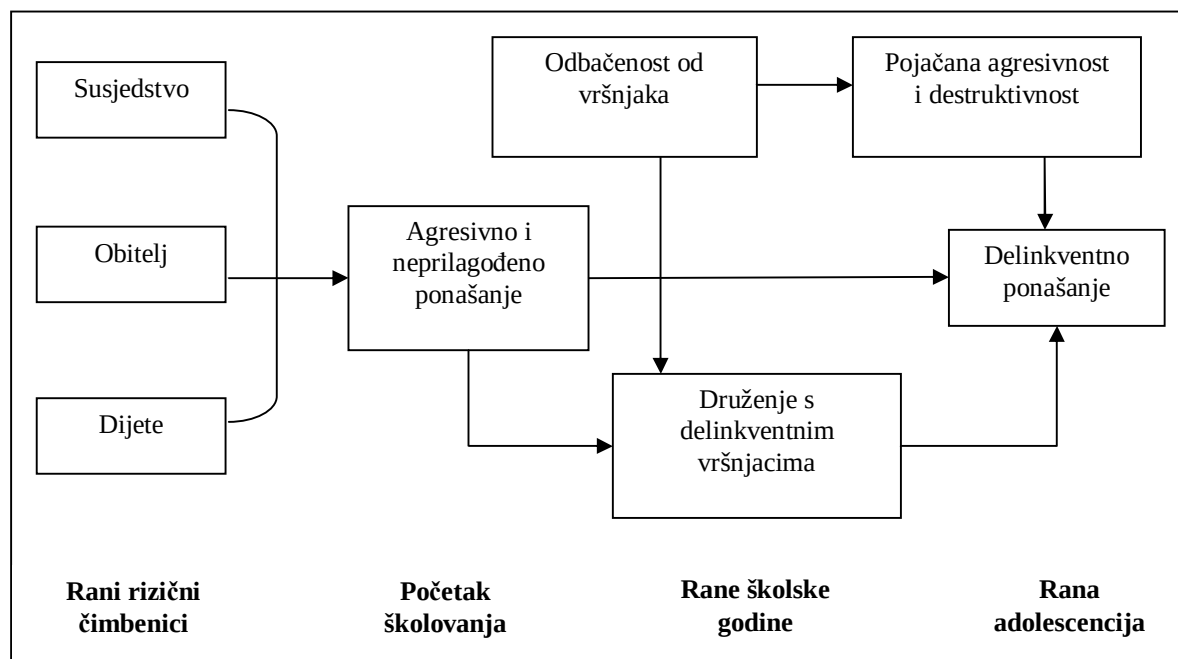
1. druženje s delinkventnim prijateljima – druženje s delinkventnim vršnjacima povećava vjerojatnost delinkventnog ponašanja,
2. vještine pregovaranja sa vršnjacima – oni koji imaju slabije vještine pregovaranja s vršnjacima u većem su riziku za podložnost vršnjačkom pritisku i za delinkventno ponašanje,
3. vještine uspostavljanja interpersonalnih odnosa kao što su intimnost, reciprocitet i povjerenje – oni koji imaju lošije razvijene ove vještine u većem su riziku za podložnost vršnjačkom pritisku i za delinkventno ponašanje.

Zhang i Messner (2000) su istraživali percepciju utjecaja vršnjaka iz perspektive roditelja i iz perspektive samih maloljetnika. Njihovi rezultati pokazuju kako roditelji značajno povezuju delinkventno ponašanje svoje djece njihovim druženjem s antisocijalnim vršnjacima, dok iz percepcije maloljetnika ta povezanost ne postoji.

Iz novijih je istraživanja razvidno da utjecaj vršnjaka na delinkventno ponašanje treba promatrati uz individualne rizične čimbenike, obiteljske te školsko okruženje u kojemu djeca najviše dolaze u kontakt sa vršnjacima.

Coie i sur. (1995; prema, Wasserman i sur., 2003) su predložili model koji vizualno predočava tijek razvoja ranog delinkventnog ponašanja koji se veže uz individualne i okolinske čimbenike sa početkom školovanja, odbačenosti od strane vršnjaka i druženja s osobama delinkventnog ponašanja (Slika 5).

Slika 5: Razvoj ranog delinkventnog ponašanja i utjecaja vršnjaka (Coie i Miller-Johnson, 2001, prema, Wasserman i sur., 2003).

Međutim, kao što je vidljivo i iz slike 5, autori naglašavaju odbačenost od vršnjaka i druženje s delinkventnim vršnjacima više kao medijatorske čimbenike, nego primarne uzroke delinkvencije. Na slici je također vidljivo da su obilježja djeteta, obitelji i susjedstva oni čimbenici koji najviše u ranoj fazi doprinose razvoju delinkventnog ponašanja.

Stoga su posebno interesantna istraživanja koja su kumulativno istraživala utjecaj roditelja i vršnjaka na delinkventno ponašanje. Istraživanje koje su provele Garnier i Stein (2002) pokazuje da se adolescenti koji nisu bliski sa svojim roditeljima češće druže s vršnjacima koji imaju različiti sustav vrijednosti od njihovih roditelja, te su stoga rizičniji za upuštanje u delinkventno ponašanje. Istraživanje de Kempa i sur. (2006) pokazalo je manji značaj dimenzije roditeljskog prihvatanja na delinkventno ponašanje adolescenata. Sullivan u svojem longitudinalnom istraživanju (2006) ističe kako vršnjaci imaju alarmantni utjecaj na adolescente u pogledu uključivanja u antisocijalno ponašanje, međutim ističe obiteljske prilike kao snažan zaštitni čimbenik s obzirom na varijable vezane uz utjecaj vršnjaka. U skladu s time, autor elaborira važnost uključivanja obitelji u tretmanske intervencije prema mladima, kako bi se dodatno osnažio utjecaj obitelji, a umanjio utjecaj antisocijalnih vršnjaka.

Andrews i Bonta (2006:224) sumiraju najznačajnije rizične čimbenike razvoja delinkventnog ponašanja mladih te ih stavljaju u razvojni kontekst. U tablici 3 prikazani su najznačajniji čimbenici zajedno s dobi kada ih je već moguće uočiti.

Tablica 3: Razvojni rizični čimbenici delinkventnog ponašanja mladih (prema Andrews i Bonta, 2006:224)

Rizični čimbenik	Dob uočavanja
1. Predispozicijski čimbenici - o kriminalno ponašanje bioloških roditelja - o teški temperament: energično dijete, impulzivno, sklonost traženju uzbuđenja - o neuropsihološke poteškoće	0 – 3 g.
2. Inteligencija - o niska verbalna inteligencija / slabe verbalne sposobnosti - o jasan egocentrični stil razmišljanja, nisko moralno rezoniranje - o slabe interpersonalne kognitivne vještine	2 – 7 g.
3. Obiteljski čimbenici - o emocionalno zanemarivanje – nedostatak privrženosti s drugima - o niska razina roditeljskog nadzora	0 – 7 g.
4. Čimbenici vezani uz školu - o nedostatak privrženosti školi - o školski neuspjeh - o prekidanje školovanja	5 g. – adolescencija
5. Antisocijalni vršnjaci - o društvena podrška antisocijalnog ponašanja - o učenje antisocijalnih stavova i tehnika neutralizacije	adolescencija

U ovoj su tablici sažeti najznačajniji čimbenici o kojima je do sada bilo riječi. Vidljivo je kako se predispozicijski rizični čimbenici i inteligencija javljaju već u prvim godinama djetetova života. Međutim, naravno da ovi čimbenici sami po sebi nisu prediktivni ukoliko ne postoje drugi čimbenici u okolini koji će kumulativno djelovati na razvoj antisocijalnog ponašanja. Tako se put od individualnih predispozicija i nepovoljnog obiteljskog okruženja do razvoja delinkventnog ponašanja proteže preko početka školovanja pri čemu se često javlja nedostatna privrženost prema školi i školski neuspjeh, te preko druženja s antisocijalnim vršnjacima koji dodatno potkrjepljuju delinkventno ponašanje.

3.5. Širi okolinski rizični čimbenici

Područje okolinskih rizičnih čimbenika moguće je promatrati na nekoliko razina: susjedstvo u kojemu mladi s njihovim obiteljima žive, šira lokalna zajednica, država sa svojim specifičnim obilježjima, socijalnim prednostima/teškoćama, svojom socijalnom politikom te širi globalni kontekst.

Tolan i Loeber (1993) definiraju tri razine socijalnih / okolinskih varijabli važnih u predviđanju rizika za antisocijalno ponašanje:

(1) *Prva razina* – neposredna socijalna mreža i strukture te životni uvjeti. Na ovoj razini autori naglašavaju kriminalnu aktivnost osoba u neposrednom okruženju kao važan kriminogeni rizični čimbenik, dok su manje važna religijska uvjerenja i uključivanje u neke organizirane aktivnosti susjedstva.

(2) *Druga razina* – odnosi se na susjedstvo i zajednicu u kojoj dijete živi, te na demografska i društvena obilježja zajednice kao i na osjećaj zajedništva i međusobne povezanosti članova zajednice. Razina društvene organizacije zajednice umjereno je jak prediktor delinkventnog ponašanja mladih.

(3) *Treća razina* – predstavlja širu društvenu cjelinu kao što je mjesto, grad, pokrajina i slično. Zajednice se razlikuju s obzirom na stopu kriminaliteta te je vjerojatno da će i djetetov rizik za delinkventno ponašanje stoga u određenoj mjeri ovisiti i o obilježjima zajednice gdje dijete živi. Na primjer, regionalne razlike između urbanih, ruralnih i suburbanih sredina do sada su dobro poznate.

Na ovom će se mjestu naglasak staviti na susjedstvo i doprinos tog neposrednog okolinskog čimbenika u razvoju delinkventnog ponašanja mladih.

Brojna dosadašnja sociološki usmjerena istraživanja u kriminologiji potvrđuju kako se delinkventna populacija razlikuje od nedelinkventne s obzirom na susjedstvo u kojemu odrastaju ili žive. Najčešće se radi o čimbenicima kao što su život u nepovoljnim i zapuštenim zajednicama, visoka razina dezorganizacije, slaba socijalna povezanost članova susjedstva, visoka dostupnost droga te često seljenje (Wasserman, 2003). Međutim, zanimljivo je, ističe Farrington (2005), kako sva kriminološka istraživanja orijentirana na zajednicu pokazuju da ona ima samo indirektan učinak na antisocijalno ponašanje putem učinaka individualnih obilježja i obilježja obitelji.

Tako su Vazsonyi, Cleveland i Wiebe (2006) ukrstili dvije teorije s ciljem dobivanja odgovora na pitanje o važnosti utjecaja pojedinog skupa varijabli na delinkventno ponašanje

mladih. Autori su u svojem istraživanju na uzorku većem od 20.000 mladih istraživali utjecaj osobnih obilježja kao što su impulzivnost i agresija (kao najsnažnije intrapersonalne prediktore) sa obilježjima susjedstva kao što su socijalna dezorganizacija (kao najsnažnije šire okolinske prediktore). Rezultati upućuju na snažniju vezu između impulzivnosti i delinkventnog ponašanja nego između razine socijalne dezorganizacije i delinkvencije mladih.

Andrews i Bonta (2006), sumirajući rezultate nekoliko istraživanja, ističu važnost povezanosti s roditeljima i roditeljskog nadzora u razvoju delinkventnog ponašanja s obzirom na susjedstvo u kojemu obitelj živi. Rezultati istraživanja pokazuju kako djeca koja imaju snažne veze s roditeljima, te čiji roditelji brižno i kontinuirano prate njihove aktivnosti imaju manji rizik uključivanja u delinkventno ponašanje u odnosu na djecu koja nemaju adekvatan nadzor od svojih roditelja, u istom susjedstvu, odnosno u okolini s istim društvenim obilježjima.

Iz navedenih rezultata nekih relevantnih istraživanja možemo zaključiti kako obilježja individualnih i obiteljskih varijabli te neposrednih socijalnih kontakata imaju posredujući efekt u razvoju delinkventnog ponašanja, odnosno da ih možemo promatrati kao medijatorske varijable između obilježja zajednice s obzirom na delinkventno ponašanje. Drugim riječima, obilježja susjedstva kumulativno nepovoljno djeluju na povećavanje rizika za manifestiranje delinkventnog ponašanja mladih.

4. ATRIBUCIJSKE TEORIJE

Svi ljudi imaju potrebu razumjeti okolinu u kojoj žive, nastoje razumjeti svoje ponašanje kao i ponašanje drugih ljudi. U prirodi čovjeka je da introspektivno proučava svoje ponašanje, te da promatra ponašanja drugih ljudi oko sebe tražeći zakonitosti u ponašanju kako bi okolina bila što je više moguće predvidljiva, sigurnija i ugodnija. Svaka osoba na sebi svojstven način interpretira ponašanja u okolini, odnosno stvara konstrukcije socijalne okoline. Kako ljudi percipiraju, shvaćaju i tumače sebe i svoju okolinu predmet je socijalne psihologije.

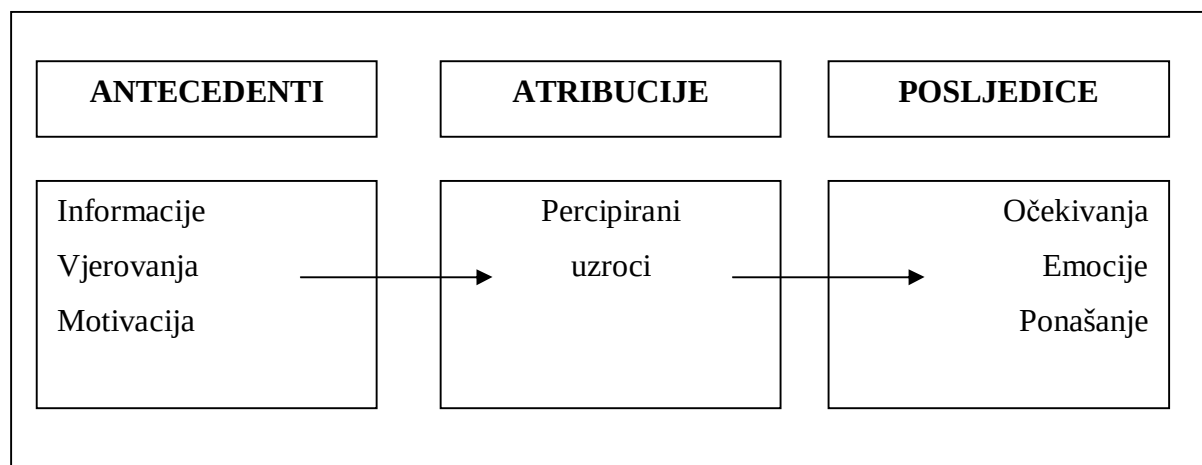
Pitanje koje je usko vezano uz konstrukcije socijalnog svijeta je kako osobe interpretiraju događaje te kako je to povezano s njihovim razmišljanjem i ponašanjem kasnije. Time se bave atribucijske teorije (Kearsly, 2007). Atribucijska teorija je opći teorijski pristup u istraživanju socijalne percepcije i ličnosti, kojim se objašnjavaju atribucijski procesi, odnosno procesi socijalne percepcije u kojima se o karakteristikama neke osobe i uzrocima ponašanja zaključuje na osnovu njenih postupaka koji se mogu opažati (Petz, 1992). Sam pojam atribucijska teorija stoga ne predstavlja toliko formalnu teoriju, već opći pristup u socijalnoj psihologiji i teoriji ličnosti koji ponašanje objašnjava kroz ovaj koncept (Reber i Reber, 2001).

U području istraživanja atribucija interesiraju nas dvije temeljne stvari. Prvo, koji su to antecedenti doveli do baš takvog načina atribuiranja? Drugo, kako određeni način atribuiranja utječe na naša očekivanja, emocije i ponašanje u budućnosti. Radi se područjima atribuiranja koja su shematski prikazana na slici 6.

Na primjer, zamislimo stručnog suradnika koji radi u osnovnoj školi. Učitelj mu u ured dovodi učenika koji se na školskom hodniku potukao s drugim učenikom. Na način atribuiranja takvog učenikovog ponašanja kod stručnog suradnika utjecat će informacije koje ima o tom učeniku i događaju, njegova vjerovanja o uzrocima takvog ponašanja te motivaciji da se upusti u pažljivu analizu informacija i izradi opravdani zaključak. Ukoliko se radi o odličnom, inače mirnom i poslušnom djetetu, te je to prvi put da se taj učenik potukao u školi, tada će vjerojatno pomisliti kako je bio izazvan, kako je možda posebno razdražljiv danas i kako sigurno nije mislio ništa loše. Vjerojatno će to pripisati nekim trenutnim čimbenicima u trenutnoj situaciji. Ukoliko se radi o učeniku koji je već od prije poznat po agresivnom ponašanju i izazivanju drugih učenika (dakle postoje informacije o ponavljanju takvog ponašanja), tada će vjerojatno ovu situaciju pripisati učenikovim osobinama i njegovom određenim trajnim karakteristikama.

S druge strane, način na koji će stručni suradnik u školi atribuirati učenikovo agresivno ponašanje utjecati na njegove reakcije prema učeniku. Stoga će očekivanja, emocije i ponašanje (posljedice) prema učeniku zavisiti u percepciji uzroka. Možemo zamisliti kako će u prvom slučaju atribuiranja stručni suradnik pozvati učenika na razgovor nastojeći razumjeti što se dogodilo i što je dovelo učenika u situaciju da tako reagira pokazujući mu razumijevanje, dok će u drugom slučaju biti usmjeren na sankcioniranje opetovanog ponašanje te iznalaženje pedagoških mjera kako bi smanjio vjerojatnost da se takvo ponašanje ponovi.

Slika 6: Opći model područja atribuiranja (prema Kelley i Michela, 1980; Kamenov, 1991)

Istraživanja u ovom području buknula su sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća. Atribucijska teorija smatrala se važnom za istraživanje percepcije, stavova, samopoimanja, terapijskih intervencija itd. (Ross i Fletcher, 1985). Najznačajniji konceptualni doprinosi razvili su se kroz četiri teorije (Hewstone, 1996). Te najznačajnije teorije, odnosno najznačajniji modeli obuhvaćaju radove (1) Fritza Heidera, (2) Edwarda Jonesa i Keitha Davisa, (3) Harolda Kelleyja i (4) Bernarda Weinerja. Ove teorije ne valja promatrati kompetitivno s ciljem procjenjivanja koja je bolja ili točnija. Svaka ima svoju valjanost, ali u različitim okolnostima i za različite fenomene. Ove se teorije ne mogu uspoređivati kao što je to uobičajeno u drugim znanstvenim pristupima, jer svaka naglašava seriju procesa koji se mogu koristiti za zaključivanje o atribucijama u određenoj situaciji (Fiske i Taylor, 1991).

Zajedničke značajke ovih modela su da kauzalne atribucije imaju centralnu ulogu u ljudskom ponašanju. Na njima se osniva čovjekovo razumijevanje uzročno-posljedične strukture svijeta i zbog toga su one važne determinante njegove interakcije s tim svijetom.

4.1. Fenomenološka kauzalnost ili laička analiza događaja - Heiderov model

Fritz Heider je 50-ih godina 20. stoljeća usmjerio napore na definiranje procesa kojima osoba (koja nije stručnjak u području psihologije ili ljudskog ponašanja) objašnjava fizički i socijalni svijet. Heider je vjerovao da ljudi nastoje razumjeti uzroke ponašanje zbog svoje potrebe za predviđanjem budućnosti, odnosno zbog potrebe utjecanja na buduće događaje (Fiske i Taylor, 1991).

Heider se često spominje kao otac atribucijske teorije, te je njegova utjecajna knjiga iz 1958. godine (eng. *The Psychology of Interpersonal Relations*, op. autora) definirala područje socijalne percepcija, a njegovo je naslijeđe još uvijek vrlo vidljivo u suvremenim istraživanjima (Aronson, Wilson, Akert, 2005). Jedan od najvrjednijih Heiderovih doprinosa je jednostavna dihotomija, odnosno razlikovanje unutarnjih (internalnih) i vanjskih (eksternalnih) atribucija. Unutarnje atribucije vezane su uz dispozicijska obilježja osoba, osobine ličnosti, stavove, karakter i slično, dok se vanjske atribucije vežu uz situaciju i kontekst u kojemu se radnja odvija.

Ross i Fletcher (1985:74-75) izdvajaju četiri središnje ideje Heiderove, inače vrlo opširne, psihologije laika. Prvo, Heider ističe kako ljudi nisu samo puki opažači ponašanja i događaja, već kako ljudi «psihološki» analiziraju svijet s nastojanjem da objasne uzroke pojedinih događaja. Još važnije, Heider je sugerirao kako ljudi preferiraju određene vrste uzroka. Ljudi imaju tendenciju da događaje atribuiraju stabilnim i trajnim uzrocima, umjesto prolaznim ili varijabilnim uzrocima. Nastojat će objasniti ponašanje kroz osobna obilježja (stavovi, potrebe, uvjerenja, struktura ličnosti) ili kroz trajna obilježja ili strukturu okoline (na primjer, društvene institucije). Heider to naziva dispozicijskim uzrocima, a ljudi imaju potrebu atribuirati nepromjenjivim dispozicijskim obilježjima kako bi si objasnili ponašanje drugih, te kako bi im se svijet činio stabilnim, predvidivim i podložnim kontroli.

Drugo, Heider ističe razliku između intencionalnog i neintencionalnog ponašanja te kako su ljudi skloniji dispozicijski zaključivati kod intencionalnih radnji.

Treće, Heider je uveo fokalnu razliku između osobnih i situacijskih uzroka, te je govorio o atribucijskoj pristranosti, odnosno kako ljudi imaju tendenciju podcijeniti situacijske i precijeniti personalne (dispozicijske) uzroke kada objašnjavaju tuđe ponašanje (*osnovna atribucijska pogreška*).

Četvrto, Heider navodi kako je princip kovarijacije fundamentalan u atribucijskom procesu. Ovaj princip temelji se na činjenici da se efekt atribuiru događaju (uzorku) koji je prisutan kad je i efekt prisutan, a odsutan kad je i efekt odsutan.

Heiderove spoznaje tada su bile izazovne i provokativne, međutim nedostajala im je sistematičnost i daljnja empirijska provjera. Heiderov najveći doprinos teoriji atribucija je u definiranju mnogih temeljnih pitanja koja su se kasnije sistematičnije istraživala u budućim teoretskim provjerama. Posebno je važno njegovo razmišljanje o uzročnosti i odgovornosti koje je služilo kao podloga za daljnje radove Jonesa i Davisa (1965) i Kelleya (1967, prema Fiske i Taylor, 1991).

4.2. Teorija korespondentnog zaključivanja - Jonesov i Davisov doprinos atribucijama

Prema Jones i Davisovoj (1965, prema Hewstone, 1996) teoriji korespondentnog zaključivanja, cilj atribucijskog procesa je zaključiti kako percipirano ponašanje i namjera koja ga je proizvela korespondira s nekom prikrivenom, stabilnom osobinom te osobe (koja izvodi radnju). Sam pojam 'korespondentnost' odnosi se na stupanj slaganja ponašanja i zaključenog atributa – zaključak je korespondentan ukoliko isti termin može poslužiti i za opisivanje ponašanja i za opisivanje dispozicija (Kamenov, 1991).

Središnji koncept ove teorije odnosi se na opažačevu procjenu da je ponašanje osobe uzrokovano, ili korespondira s, nekim obilježjima te osobe (na primjer, nečije agresivno ponašanje se pripisuje osobini 'agresivnost'), odnosno zaključivanje da su ljudske namjere i dispozicije u skladu s njihovim ponašanjem (Myers, 1996). Sažeto je moguće istaknuti kako se ova teorija bavi pitanjem kako ljudi stvaraju stabilne atribucije o dispozicijskim obilježjima ljudi (Fiske i Taylor, 1991).

Postoje dva temeljna koraka u procesu zaključivanja osobnih dispozicija: (a) atribuiranje namjere i (b) atribuiranje dispozicije (Hewstone, 1996). Kako bi se zaključilo da je efekt neke radnje bio intencionalan, opažatelj mora vjerovati da je osoba *znala* posljedice svojeg ponašanja te da je imala *sposobnost* proizvesti radnju. S obzirom na ovu teoriju, opažatelj procesira informacije unazad – od radnje i efekta koje ona proizvodi do znanja i sposobnosti. Kako bi zaključio o dispozicijama, opažatelj uspoređuje posljedice izabranih i neizabranih radnji koristeći se 'principom specifičnih / nezajedničkih efekata'. Na primjer, kada osoba ima dvije opcije, a izabere jednu od te dvije, tada se pitamo što čini razliku

između te dvije opcije, te zaključujemo kako je upravo ta razlika uzrokovala taj izbor. Preferenca prema tom specifičnom zajedničkom efektu je ono što je bilo presudno za donošenje odluke, odnosno za izbor ponašanja.

Fiske i Taylor (1991) navode još neke temelje za formiranje korespondentnih zaključaka, s obzirom da analiza specifičnih / nezajedničkih efekata može proizvesti i dvosmislene zaključke o nekim dispozicijskim obilježjima, pa opažatelj mora uzeti u obzir i neke druge čimbenike. Oni uključuju (a) socijalnu poželjnost, (b) izbor, (c) socijalnu ulogu te (d) očekivanja.

(a) socijalna poželjnost – smanjenjem socijalne poželjnosti ponašanja, osoba može s većom sigurnošću zaključiti o dispoziciji. Socijalna poželjnost je važan kriterij za utvrđivanje uzročnosti, jer je ponašanje često pod utjecajem društvenih normi. Kad su ljudi spremni prekršiti norme ili zakone da bi se ponašali na određeni način, s većom se sigurnošću mogu donijeti zaključci kako u podlozi takvog ponašanja leže njihova istinska uvjerenja, s obzirom da su spremni pretrpjeti posljedice za svoje ponašanje.

(b) izbor – jedan od potencijalnih temelja za zaključivanje o dispozicijama subjekta je razlikovanje je li ponašanje uvjetovano situacijskim zahtjevima ili izborom, a istraživanja pokazuju kako ljudi često zanemaruju ovaj element kada procjenjuju (atribuiraju) tuđe ponašanje.

(c) socijalna uloga – treći uvjet koji nam pomaže riješiti dvosmislenost ponašanja vezan je uz odgovor je li takvo ponašanje dio socijalne uloge. Ponašanje koje je pod utjecajem uloge nije nužno informativno o uvjerenjima i stavovima koji leže u podlozi tog ponašanja. Kao i kod izbora, utjecaj socijalne uloge često se zanemaruje kod atribuiranja ponašanja.

(d) očekivanja – očekivanja o osobi mogu opažatelju pomoći u identificiranju nekih dispozicijskih obilježja. Očekivanja mogu biti vezana uz prikladnost ponašanja s obzirom na norme ponašanja, dispozicije subjekta ili pripadanje subjekta određenoj kategoriji ljudi (na primjer svećenik).

Dvanaest godina nakon formuliranja teorije korespondentnog zaključivanja, Jones i McGillis (1976; prema Kamenov, 1991) objavljuju modifikaciju iste teorije. Među elemente potrebne za atribuiranje dispozicija uvode 'vjerojatnost prvenstva' određenog efekta za promatranu osobu. Ova varijabla je u stvari spoj socijalne poželjnosti i znanja koje promatrač ima o ranijim postupcima promatrane osobe, a reakcija je autora na prigovore da je teorija atemporalna.

Eksperimentalna istraživanja pružila su određenu potporu teoriji korespondentnog zaključivanja, međutim uočena su i neka ograničenja ovog modela (Hewstone, 1996). Iako se

danas u primarnim istraživanjima atribucija ova teorija više ne koristi, ona je bila utjecajna u stimuliranju budućih istraživanja na pristranosti u procesu atribuiranja. Naime, Jones i Davis su značajan naglasak u svojem kasnijem radu stavili na atribucijsku pristranost, definirajući dvije vrste pristranosti – motivacijsku i kognitivnu (Hewstone, 1996). 'Motivacijska pristranost' javlja se kad postoji osobna uključenost promatrača u tuđim radnjama: opažači će češće korespondentno zaključivati kad je posljedica ponašanja imala pozitivan ili negativan efekt na njih same («hedonistička važnost»), te kada se ponašanje osobe promatra kao namjerno usmjereno na opažača («personalizam»). Glavna 'kognitivna pristranost' je podcjenjivanje situacijskih faktora (što je ujedno i temeljna komponenta osnovne atribucijske pogreške).

4.3. Model kovarijacije i konfiguracije – Kelleyjev doprinos atribucijama

Harold Kelley (1967, 1972; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) razvio je teoriju atribucije koje se usmjerila na prvi i osnovni korak u procesu socijalne percepcije: kako ljudi odlučuju hoće li donijeti unutarnju ili vanjsku atribuciju? Kelleyjev glavni doprinos atribucijskoj teoriji je spoznaja da pri stvaranju dojma o nekoj osobi uočavamo i razmišljamo u više dijelova koji čine informaciju. Kelleyjeva teorija, nazvana model kovarijacije, objašnjava kako osoba prilikom procjene razmatra više pojedinačnih ponašanja koja su se dogodila u različito vrijeme i u različitim situacijama.

Kelleyjeva (1967, 1972; prema Hewstone, 1996) teorija atribucija naglasila je dva različita procesa koja ovise o količini dostupnih informacija. U prvom slučaju, opažač ima informacije od više opažanja i može percipirati *kovarijaciju* opaženog efekta i njegovih mogućih posljedica. U drugom slučaju, opažač je suočen s jednom opservacijom i mora uračunati *konfiguraciju* faktora koji su najvjerojatniji (mogući) uzroci opaženih efekata.

4.3.1. Kovarijacija

Kelley je utemeljio svoj model na analizi varijance (ANOVA) koja proučava procjene u zavisnoj varijabli (efekt) kada su nezavisne varijable (uvijeti) manipulirane. Prema Kelleyju, svrha opažača je, kao i kod znanstvenika, odvojiti koje efekte treba atribuirati kojim mogućim čimbenicima.

Tri su vrste informacija potrebne kako bismo mogli odrediti hoćemo li neko ponašanje atribuirati internalno (počiniocu) ili eksternalno (podražaju, odnosno situaciji). To su (prema Kamenov, 1991):

- a) percepcija *konsenzusa* (suglasnosti) s reakcijama drugih osoba na isti podražaj (varijacija efekta između osoba/subjekata),
- b) *konzistentnost* (dosljednost) s ranijim odgovorima osobe na takav podražaj (varijacija efekata kroz vrijeme),
- c) *distinktivnost* (različitost) od reakcija osobe na druge podražaje (varijacija efekata kroz stimulus situacije).

S obzirom na ove tri vrste informacija, moguće je dobiti osam kombinacija atribucija (visoki/niski konsenzus, visoka/niska konzistentnost, visoka/niska distinktivnost). Na primjer, Ivan je nemiran u razredu i stalno ometa nastavnika i druge učenike. Ukoliko je samo Ivan nemiran, i samo on ometa nastavu (niski konsenzus), to je činio i u prošlosti (visoka konzistentnost), a znamo da je Ivan također nemiran i na drugim satovima ili u drugim situacijama (niska distinktivnost), tada se efekt, odnosno Ivanovo ponašanje promatra dispozicijski uzrokovano. Međutim, ako su i drugi učenici nemirni (visoki konsenzus), bili su nemirni i na ranjim satovima (visoka konzistentnost), a nemirni su samo na satovima tog nastavnika (visoka distinktivnost), tada se Ivanovo ponašanje može objasniti situacijski.

Model kovarijacije pretpostavlja da ljudi donose atribucije racionalno i logički. Oni opažaju znakove, kao što je različitost nekog postupka, i izvode logičan zaključak o tome zašto je osoba učinila to što je učinila (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Fiske i Taylor (1991) govore o tome kako su istraživanja pokazala da sve vrste potrebnih informacija nisu jednako utjecajne u procesu atribuiranja. Dva su temeljna prigovora ovoj teoriji (prema Aronson, Wilson i Akert, 2005): (1) istraživanja su pokazala da se ljudi ne koriste informacijom o suglasnosti toliko koliko Kelleyjeva teorija predviđa; prilikom atribuiranja, više se oslanjaju na informacije o dosljednosti i različitosti; (2) ljudi nemaju uvijek relevantne informacije koje su im potrebne o sve tri Kelleyjeve dimenzije. Primjerice, moguće je da osoba nema informaciju o dosljednosti jer joj je ovo prvi kontakt s osobom čije ponašanje atribuirala. To nas dovodi do drugog Kelleyjevog principa atribuiranja, a to je konfiguracija.

4.3.2. Konfiguracija

Kelley je predložio da kada opažač nema dovoljno informacija, vremena ili motivacije da prouči višestruke opservacije i da detektira kovarijaciju, da se tada opaženo ponašanje atribuirala pomoću vlastitih 'shema' uzročnosti. (Hewstone, 1996). Ove sheme su uvjerenja

stvorena iskustvom o tome koja kombinacija uzroka je potrebna da bi došlo do specifičnih efekata. Drugim riječima, sheme uzročnosti su «opća shvaćanja (konceptije, zaključivanja) koje osoba ima o tome kako su određene vrste uzroka u interakciji da bi dovele do specifičnih efekata» (Kelley, 1972b:151; prema Fiske i Taylor, 1991). Svi mi, prema našem iskustvu o uzročno-posljedičnoj strukturi svijeta, razvijamo određene apstraktne konceptije o tome kako uzroci zajedno dovode do efekata. Takve, nazovimo ih, sheme uzročnosti možemo koristiti kad želimo objasniti posljedice za koje imamo dvosmislene ili nejasne uzroke. Kelly zapravo razlikuje dvije osnovne vrste shema: (1) sheme dovoljnosti (uvjerenja da je za neki efekt dovoljna prisutnost jednog uzroka) i (2) sheme uzročnosti (uvjerenja da je za neki efekt nužna istovremena prisutnost više uzroka). Na primjer, za uspjeh na nekom lakom zadatku dovoljna je ili talentiranost ili trud, dok je za uspjeh u teškom zadatku nužno da osoba bude i talentirana i da uloži trud.

Kelleyjev pristup predstavlja nadogradnju na rad Jonesa i Davisa što je prvenstveno vidljivo kroz dva elementa (Fiske i Taylor, 1992): (1) ovaj model obuhvaća i višestruke događaje kao i one koji se pojavljuju po prvi put, (2) ovaj model obuhvaća procese stvaranja uzročnih atribucija ne samo za ponašanje drugih ljudi već i za vlastito ponašanje. Kamenov (1991) ističe kako se Kelleyev ANOVA model i Jones i Davisov model korespondentnog zaključivanja podudaraju u osnovnoj pretpostavci od koje polaze. Naime, oba gledaju na ljude kao znanstvenike koji «psihološki» analiziraju ponašanja i događaje, u želji da otkriju njihove uzroke. Svaki model polazi od opaženog ponašanja i utvrđuje elemente na osnovu kojih ga promatrač atribuirava dispozicijama promatrane osobe, odnosno situaciji. Ali dok prema Kelleyu atribuiranje završava odlukom o internalnosti / eksternalnosti uzroka ponašanja, Jones i Davis zainteresirani su za utvrđivanje specifične dispozicije koja se može atribuirati osobi.

4.4. Atribucije, afekti i motivacija – Weinerov doprinos atribucijama

Rad Bernarda Weinerja nastavlja se na prethodno razvijene i opisane modele atribuiranja kroz integraciju pojedinih segmenata tih modela. Weinerov pristup nije usmjeren samo na opisivanje najčešće korištenih kauzalnih atributa, već on nastoji odrediti dimenzionalnu strukturu koja leži u njihovoj osnovi (Kamenov, 1991). Njegova teorija

naglasak stavlja na dio procesa od atribucija do reakcija, dok su prethodne teorije bile više usmjerene na povezanost između antecedenata ili informacija i uzročnih atribucija (Hewstone, 1996). Prema općem modelu područja atribuiranja (slika 2) radi se dakle o atribucijskoj teoriji koja je više usmjerena na istraživanje odnosa načina atribuiranja i očekivanja, emocija i ponašanja kao posljedica specifičnog atribuiranja.

Weiner je usmjerio svoju teoriju atribucija na područje postignuća, te je identificirao sposobnost, zalaganje / trud, zahtjevnost zadatka i sreću kao najvažnije faktore koji utječu na atribuiranje uspjeha (Kearsley, 2007). Uz dotada jedinu dimenziju (lokus uzročnosti), Weiner je doda i drugu dimenziju – stabilnosti, da bi u daljnjem radu 1979. godine razvojem postojećeg modela predložio trodimenzionalni model klasifikacije (Kamenov, 1991).

Weiner je specificirao ulogu svake od navedenih dimenzija za svoju opću teoriju motivacije i emocionalnog iskustva (Hewstone, 1996):

(1) *Lokus*: Odnosi se na lociranje uzroka internalno ili eksternalno od osobe. Temeljna je hipoteza da se uspjeh atribuiraju internalno (na primjer osobnosti, sposobnosti ili naporu), te rezultira snažnijem samopouzdanju (ponosu) u odnosu na uspjeh koji se atribuiraju eksternalno (na primjer laganim zadacima, sreći i slično). Jednako tako, internalno atribuiran neuspjeh rezultira nižim samopouzdanjem u odnosu na neuspjeh koji je atribuiran eksternalno.

(2) *Stabilnost*: Odnosi se na vremensku prirodu uzroka, varirajući od stabilne (nepromjenjive) do nestabilne (promjenjive). Temeljna važnost ove dimenzije je u povezanosti s očekivanjima uspjeha i neuspjeha u budućnosti. Weiner je sugerirao da stabilnost može biti povezana s afektivnim reakcijama kao što su «bespomoćnost», kada je neuspjeh atribuiran internalnim i stabilnim uzrocima.

(3) *Podložnost kontroli*: Odnosi se na stupanj voljnog utjecaja koji se može pripisati uzroku, od 'nije podložno kontroli' do 'podložno je kontroli'. Ova se dimenzija prema Weineru više odnosila na procjenu drugih. Temeljna je hipoteza ako je neuspjeh druge osobe uzrokovan uzrokom koji je osoba mogla kontrolirati, a nije, onda je izazvana ljutnja. Ako je negativan ishod za druge ljude uzrokovan nekontrolabilnim faktorima, tada se javlja žaljenje.

Postavimo li ove tri dimenzije u ortogonalni model, dobivamo osam mogućih kombinacija atribucija, odnosno osam različitih atribucija nekog događaja. Uzmimo ponovo atribuiranje (ne)uspjeha u nekoj ispitnoj situaciji kao primjer mogućih kombinacija atribuiranja ishoda (slika 7).

Slika 7. Weinerov trodimenzionalni model atribucija (Weiner, 1979; prema Kamenov, 1991)

	INTERNALNI		EKSTERNALNI	
	STABILNI	NESTABILNI	STABILNI	NESTABILNI
NEPODLOŽNI KONTROLI	spособnost	raspoloženje	težina zadatka	sreća
PODLOŽNI KONTROLI	tipično zalaganje	trenutačno zalaganje	tipični uvjeti učenja	trenutačna pomoć drugih

Weiner je svoj rad usmjerio i na to kako uzročne atribucije utječu na (a) buduća očekivanja, (b) emocije i (c) ponašanje (prema Fiske i Taylor, 1991):

(a) očekivanja u budućnosti najviše su determinirana *stabilnosti* uzročnih atribucija. Na primjer, ako očekujemo da ćemo proći na testu, a padnemo, naša očekivanja će se s obzirom na rezultat malo pomaknuti prema neuspjehu ako atribuiramo neuspjeh nestabilnim faktorima kao što su napor ili sreća. S druge pak strane, ako očekujemo uspjeh, a padnemo, ali atribuiramo neuspjeh nedostatku sposobnosti ili težini zadatka (stabilni faktori), moja očekivanja bi se trebala značajnije pomaknuti prema neuspjehu u budućnosti – budući da se ni težina zadatka, ni naše sposobnosti, neće promijeniti do sljedećeg polaganja ispita.

(b) Specifične emocionalne reakcije na atribucije su pod utjecajem čimbenika kao što su lokus, kontrolabilnost te činjenice tko je primatelj rezultata. Neke emocije ovise o lokusu. Na primjer, netko može biti ponosan kad je učinio neko pozitivno djelo (internalni lokus). Ali kontrolabilitet ishoda je također važan za razumijevanje emocije. Na primjer, ako negativni ishod povrijedi subjekta ili neku drugu osobu, a taj je ishod pod kontrolom subjekta, ljutnja je najvjerojatnija emocionalna reakcija. S druge pak strane, ako je pozitivan ishod uzrokovan nečijom volonterskom pomoći (nekontrolabilno, eksternalno), tada će osoba vjerojatno osjećati zahvalnost prema toj osobi. Krivnja je emocija koje će se najvjerojatnije javiti u slučajevima negativnog ishoda koji su pod kontrolom osobe.

(c) Ponašanje se, s druge pak strane, tipično nastavlja na očekivanja i emocije, te je s njima svakako usko povezano. Na primjer, netko će se više truditi kad atribuiru prijašnji neuspjeh nestabilnim nego stabilnim faktorima, a ovakve posljedice mogu biti rezultat i osjećaja krivnje zbog prošlog neuspjeha. Nasuprot tome, netko može odustati od truda ako su očekivanja o budućem uspjehu niska, a osjećaj bespomoćnosti visok.

Iako je ovaj teoretski okvir danas postao vodeća istraživačka paradigma u socijalnoj psihologiji (Kearsley, 2007), potrebno je naglasiti neke elemente koji su prepoznati kao kritične točke koje leže kao izazov za daljnja istraživanja i daljnje konceptualizacije (Hewstone, 1996):

1. Upitno je možemo li kontrolabilnost, striktno govoreći, promatrati kao uzročnu dimenziju. To je, mogli bismo reći, funkcija interakcije između osobe i uzroka.

2. Postoje dokazi koji podržavaju postojanje i drugih dimenzija, kao što je globalnost, koja se pokazala važnom u istraživanjima atribucija kod kliničke depresije te bračnih odnosa, a ne navodi se u Weinerovoj teoriji.

3. Distinkcija između emocija uzrokovanih rezultatom i onih koje su povezane s atribucijama još uvijek se provjerava, zbog različitih empirijskih rezultata.

5. ATRIBUIRANJE DELINKVENTNOG / KRIMINALNOG PONAŠANJA

S obzirom na naslov i ciljeve ovog rada, od posebnog su značaja rezultati dosadašnjih istraživanja atribuiranja vlastitog delinkventnog, odnosno kriminalnog ponašanja. Prema saznanjima autora ovog rada i raspoloživoj dostupnosti domaće te inozemne znanstvene i stručne literature, u svijetu nema mnogo istraživanja koja su ispitivala atribuiranje, odnosno pripisivanje uzročnosti delinkventnog ponašanja, vlastitog ili tuđeg. Radi se svega o nekoliko istraživanja čiji će koncepti i rezultati biti prikazani u ovom poglavlju.

Započet ćemo s radom Kathleen Wells (1980) koja je provela istraživanje na uzorku od 70 institucionaliziranih adolescenata i 69 adolescenata prvih razreda srednje škole s ciljem utvrđivanja:

- (1) kako adolescenti atribuiraju svoje delinkventno ponašanje, kako atribuiraju tuđe delinkventno ponašanje te postoji li povezanost između toga,
- (2) ima li institucionaliziranost utjecaj na atribuiranje kod delinkvenata,
- (3) postoji li povezanost između atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja i stupnja uključenosti u delinkventno ponašanje.

Autorica polazi od Weinerove teorije atribucija te razlikuje dispozicijsko atribuiranje (predstavlja internalno) i situacijsko (predstavlja eksternalno). Njezina skala sastoji se od 12 čestica s odgovorima Likertovog tipa, a čestice se raspodjeljuju na dvije subskale – (1) dispozicijsko i (2) situacijsko atribuiranje. Primjer čestice dispozicijskog atribuiranja je «Ja sam glup», a primjer čestice situacijskog atribuiranja je «Jer su moji prijatelji tako htjeli». Atribuiranje se odnosilo na delinkventno ponašanje u zadnjih godinu dana.

Autorica dolazi do rezultata kako adolescenti i svoje i tuđe delinkventno ponašanje više pripisuju situacijskim nego li dispozicijskim uzrocima. Time autorica zaključuje suprotno očekivanjima da će adolescenti svoje ponašanje više pripisivati situacijskim, a tuđe ponašanje više dispozicijskim uzrocima. Institucionalizirani adolescenti rjeđe atribuiraju svoje ponašanje dispozicijskim uzrocima u odnosu na neinstitucionalizirane adolescente, međutim obje grupe u jednakoj mjeri pripisuju uzroke svojeg ponašanja situacijskim atribucijama.

Na kraju, autorica zaključuje kako ne postoji povezanost između načina atribuiranja vlastitog ponašanja i uključivanja u takvo ponašanje.

Drugo važno istraživanje iz područja atribuiranja delinkventnog ponašanja provela je Inger J. Sagatun (1991). Sagatun je zanimalo kako sami maloljetnici (N=68), njihovi roditelji (N=57) i probacijski službenici (N=101) atribuiraju delinkventno ponašanje. Svi su

ispunjavali upitnik u kojem ih se pitalo koji čimbenik oni smatraju da je «najodgovorniji» za delinkvenciju. Upitnik je sadržavao sljedećih 12 čimbenika: sam maloljetnik/ica, obitelj, prijatelji, škola, susjedstvo, dosada, nedostatak novca, previše novca, braća i sestre, televizija, policija te ljudi prisutni u vrijeme počinjenja kaznenog djela. Ispitanici su mogli označiti i više čimbenika – ovisno o kombinaciji koju su smatrali važnom.

Autorica je očekivala da će probacijski službenik najviše odgovornosti pridati samom maloljetniku, roditelji nešto manje, a sami maloljetnici najmanje. Međutim, dobiveni rezultati pokazuju kako sve tri grupe konzistentno smatraju da je sam maloljetnik najodgovorniji za svoje delinkventno ponašanje. U području atribuiranja značaja obitelji i prijatelja ova tri subuzorka se razlikuju. Probacijski službenici veću su važnost pripisali obitelji u odnosu na roditelje, kao i oni maloljetnici koji su pobjegli od kuće. Roditelji su dosadu naglasili kao značajan čimbenik, dok maloljetnici i probacijski službenici nisu. U odnosu na druge, maloljetnici su značajnije svoje ponašanje pripisali nedostatku novca i ljudima s kojima su u tom trenutku bili.

Iako se radi o vrijednom istraživanju kojim dobivamo uvid u različite percepcije uzroka za delinkventno ponašanje mladih, moramo istaknuti neke njegove metodološke nedostatke. Prvo, objekt atribuiranja je 'delinkvencija'. Dakle, ispitanike se pitalo koji čimbenici su po njihovom mišljenju najodgovorniji za delinkvenciju. Nije navedeno konkretno delinkventno ponašanje određenog maloljetnika. Stoga su probacijski službenici, možemo pretpostaviti, u većoj mjeri govorili općenito o uzrocima delinkvencije, dok su se maloljetnici i njihovi roditelji usmjeravali na konkretno delinkventno ponašanje. Drugo, atribuiranje se ispituje samo listom čimbenika na koju su ispitanici trebali označiti smatraju li to uzrokom ili ne, čime se dobio samo podatak o percipiranoj frekventnosti tog razloga. Skala procjene od nekoliko stupnjeva sigurno bi pružila valjanije podatke. Treće, broj probacijskih službenika značajno premašuje broj maloljetnika, čime možemo zaključiti da se ne radi o probacijskim službenicima tih maloljetnika. Četvrto, maloljetnici i njihovi roditelji su ispunjavali upitnik na sudu, prije ročišta, što je možda utjecalo na visoke rezultate preuzimanja odgovornosti, odnosno maloljetnikovog atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja samome sebi.

Istraživanje novijeg datuma koje je posredno vezano uz pripisivanje uzročnosti za vlastito kriminalno ponašanje proveli su Serin i Malloux (2001). Cilj njihovog istraživanja je konstrukcija pouzdanog instrumenta samoiskaza za procjenu kriminogenih potreba. Njihov se rad temelji na dosadašnjem plodonosnom radu Andrews i Bonte u identifikaciji ključnih kriminogenih rizičnih čimbenika i potreba. Njihovo istraživanje provedeno je na uzorku od

277 odraslih osuđenika u Kanadi, a Skala (orig. *The Antecedents to Crime Inventory – ACI*, op. autora) se sastoji od 9 faktora (72 čestice) na kojima osuđenici na skali (1) nikad, (2) rijetko, (3) često i (4) gotovo uvijek odgovaraju koliko su im određene misli ili situacije bile facilitatori za njihovu kriminalnu aktivnost, odnosno koliko smatraju da su prethodile njihovom činjenju kaznenih djela. Faktori ACI Skale su: (1) Impulzivnost, (2) Društveni pritisak, (3) Uzbudjenje, (4) Ljutnja, (5) Socijalna alijenacija, (6) Konzumiranje sredstava ovisnosti, (7) Financije, (8) Interpersonalni konflikt i (9) Obiteljski konflikt.

Autori govore u prilog dobrim metrijskim karakteristikama instrumenta kao što su pouzdanost i konvergentna valjanost. S ciljem utvrđivanja diskriminativne valjanosti proveli su multivarijantnu analizu varijance (MANOVA) između dvije skupine osuđenika: (1) recidivisti i nerecidivisti, te (2) počinitelji nasilnih i nenasilnih delikata. Rezultati prve MANOVE pokazuju kako se recidivisti razlikuju od nerecidivista na četiri faktora – društveni pritisak, uzbudjenje, konzumiranje sredstava ovisnosti i financije – na način da značajnije identificiraju te dinamičke kriminogene čimbenike za svoje kriminalno ponašanje. Razlike između počinitelja nasilnih, u odnosu na nenasilne delikte ne postoje.

Autori ističu kako se radi o instrumentu koji je posebno koristan pravosudnom sustavu zaduženom za tretman, smatrajući da identifikacijom dinamičkih kriminogenih rizika, a time i potreba tretmana iz perspektive osuđenika, otvaraju dodatan novi prostor za planiranje tretmanskih intervencija.

Najnoviji doprinos u razvoju instrumenata atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja rezultat je također kanadskih autora. Daryl G. Kroner i Jeremy F. Mills (2003) konstruirali su pouzdan i valjan instrument pod nazivom *Criminal Attribution Inventory* (CRAI) kojemu je cilj ispitati različite dimenzije kriminalne krivnje koje autori smatraju važnima za ishod tretmana i predviđanje recidivizma. Instrument se sastoji od 60 čestica na koje ispitanik odgovara po dihotomnom principu – slažem se / ne slažem se. Upitnik je namijenjen počiniteljima kaznenih djela, ali i drugim procjenjivačima (tretmansko osoblje, opća populacija i drugi).

Autori specifično ističu pet ciljeva ovog instrumenta:

- (1) CRAI je konstruiran kao instrument za mjerenje individualnog napretka intervencijskih programa. Stoga su sve čestice u ovom instrumentu dinamičke prirode i ne uključuju atribuiranje prošlog ponašanja.
- (2) CRAI je konstruiran kao instrument za evaluaciju tretmanskih programa u cjelini.
- (3) CRAI je konstruiran za procjenu kriminalnih domena koje mogu pomoći u objašnjavanju kaznenog djela.

(4) rezultat na CRAI-u može pomoći u odabiru sankcije prema počinitelju.

(5) CRAI procjenjuje razinu kriminalne kognicije počinitelja koja može poslužiti kao prediktor budućeg antisocijalnog / kriminalnog ponašanja.

Ovaj se instrument sastoji od 6 skala (sa po 10 čestica, neki primjeri čestica su niže navedeni). To su:

1. Psihopatologija (npr. Kriminalno ponašanje često je uzrokovano mentalnom bolešću).
2. Osobni čimbenici (npr. Kriminalno ponašanje se događa zbog dugotrajnih osobina unutar osobe).
3. Žrtva (npr. Žrtva ima svoj udio u počinjenju mnogih zločina).
4. Alkohol (npr. Alkohol čini da ljudi počine mnoge zločine).
5. Društvo (npr. Kad se dogodi kazneno djelo, društvo bi trebalo djelomično kriviti za to).
6. Slučajnost (npr. Nepredvidivi događaji mogu rezultirati kaznenim djelom).

Prilikom konstrukcije skale, autori su obuhvatili uzorak koji je uključivao osuđenike različitih vrsta delikata, one u instituciji kao i one na probaciji, te studente prve godine psihologije (Kroner i sur., 2004).

Iako autori uvažavaju sve dosadašnje teorije atribucija, za potrebe konstrukcije ovog instrumenta predložili su vlastiti model atribuiranja kriminalnog ponašanja. Njihov se model sastoji od kontinuuma sa četiri linearna stila kriminalnog atribuiranja (od odgovornosti do disocijativnosti):

1. *Odgovornost.* Područje odgovornosti odnosi se na kriminal kao rezultat dispozicijskih obilježja. Sama osoba je primarni referentni okvir, ne ono što osoba radi. Odgovornost uključuje dvije komponente – samokrivicu i samoprihvatanje. Samokrivica se nalazi na samom kraju kontinuuma i uključuje osjećaje kao što su krivnja, žaljenje i sram. Samoprihvatanje se više veže uz osjećaj razočaranja te oslikava prijelaz prema kontrolabilnim sadržajima.

2. *Kontrolabilni sadržaj.* Ovo područje obuhvaća one atribucije koje odvajaju osobu od kriminalne radnje. Kako se netko pomakne od odgovornosti prema kontrolabilnom sadržaju, prisutan je dio krivnje, ali se razvije u smjeru izgovora. Kontrolabilni sadržaj se definira kao ona područja koja su pod kontrolom osobe. Na primjer, osoba pripisuje svoje ponašanje trenutnom psihičkom stanju, ali sa vrlo difuznom odgovornošću. Drugim riječima, pripisivanje kaznenog djela psihičkom poremećaju. Na drugom kraju kontrolabilnog sadržaja

nalaze se izgovori koji još uvijek predstavljaju dispozicijsko atribuiranje, ali s naglaskom na neke eksternalne aspekte uzroka kaznenog djela.

3. *Eksternalni*. Ovakav stil atribuiranja smještava uzroke kriminalnog ponašanja izvan individue. Sadržaj ovakvog stila atribuiranja nije neposredno povezan s osobom koja čini kazneno djelo. Na jednoj strani nalaze se difuzni sadržaji kao što je na primjer društvo, dok se na drugoj strani nalaze specifičniji sadržaji kao što su na primjer prijatelji ili osobine žrtve.

4. *Disocijativnost*. Ovaj se stil definira kao atribuiranje kriminalnog ponašanja mogućnostima, sudbini ili sreći. Ovo područje uključuje i iracionalne atribucije.

Ovaj instrument pokazao je vrlo dobre psihometrijske karakteristike (pouzdanost i valjanost), a s obzirom da se radi o novom instrumentu, njegovim daljnim korištenjem dobit će se rezultati kojima će se moći opravdati postavljeni ciljevi autora primjene kao što su evaluacija individualnih tretmanskih pomaka, evaluacija tretmana u cjelini, planiranje tretmana te predviđanje recidivizma.

* * *

Zašto ljudi čine kaznena djela? Gdje leže uzroci kriminalne aktivnosti? Radi se o pitanju na koje još uvijek ne postoji jednoznačan odgovor, te možemo pretpostaviti da nikad neće ni postojati. Međutim, interesantno je promatrati kako se pogled na etiologiju kriminalnog ponašanja mijenjao kroz povijest, od krajnosti između indeterminizma i determinizma, preko pridavanja važnosti pojedinim čimbenicima koji determiniraju osobu za takvo ponašanje, pa sve do današnjih teorija koje govore o postojanju multikauzalnosti čimbenika rizika koji povećavaju vjerojatnost za pojavu takvog ponašanja.

Suvremena istraživanja govore o mnogim varijablama koje interaktivno djeluju na pojavu kriminalnog ponašanja, te koje omogućuju bolje razumijevanje ove pojave.

Istraživanja samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja pružila su dublje i kvalitetnije odgovore na pitanja o incidenciji neprihvatljivih i zabranjenih oblika ponašanja kod mladih, međutim neistraženo je ostalo područje samoperepcije uzročnosti činjenja kaznenih djela čime se bavi ovaj rad. Stoga je opravdano provjeriti kako mladi procjenjuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja, te razlikuje li se njihova percepcija uzorka od dosadašnjih spoznaja o čimbenicima koji doprinose razvoju i održavanju delinkventnog ponašanja.

6. CILJEVI I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

6.1. Ciljevi istraživanja

Ciljevi ovog istraživanja su stjecanje uvida u područja kojima mladi pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja, istraživanje eventualnih razlika u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na kriminološki važne kriterije te istraživanje povezanosti između različitih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja s atribuiranjem takvog ponašanja.

Istraživanje atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih predstavlja dosad neistraženo područje na našim prostorima, te ne postoji instrument koji mjeri ovo područje. Stoga je specifičan cilj ovog istraživanja, odnosno preduvjet za ostvarivanje navedenih ciljeva, konstrukcija i primjena pouzdane i valjane Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.

6.2. Problemi istraživanja

U skladu s ciljevima, oblikovani su sljedeći istraživački problemi:

1. Utvrditi čemu mladi pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja.
2. Utvrditi pripisuju li mladi, koji se nalaze u institucionalnom obliku tretmana u odnosu na one koji su u izvaninstitucionalnom tretmanu, svoju delinkventnu aktivnost većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.
3. Utvrditi pripisuju li mladi koji češće čine kaznena djela svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.
4. Utvrditi pripisuju li mladi koji su počeli činiti kaznena djela u mlađoj dobi svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.
5. Utvrditi pripisuju li mladi koji dulje čine kaznena djela svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.
6. Utvrditi pripisuju li mladi, koji čine teže i ozbiljnije oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja, svoje ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

6.3. Hipoteze istraživanja

Temeljem definiranih istraživačkih problema, sastavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Mladi više pripisuju svoje delinkventno ponašanje područjima koja pripadaju eksternalnoj domeni (nekim vanjskim čimbenicima).

H2: Mladi koji se nalaze u institucionalnom obliku tretmana pripisuju svoju delinkventnu aktivnost većem broju čimbenika od onih mladih koji se nalaze u izvaninstitucionalom tretmanu.

H3: Mladi koji češće čine kaznena djela, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji to čine rijetko.

H4: Mladi koji su ranije počeli s delinkventnom aktivnošću, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji su to kasnije počeli činiti.

H5: Mladi koji dulje čine kaznena djela, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji se kraće vrijeme delinkventno ponašaju.

H6: Mladi koji čine teže i ozbiljnije oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja, takvo svoje ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od mladih koji manifestiraju blaže oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja.

7. METODOLOGIJA

7.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika čine muške mlade osobe s područja cijele Republike Hrvatske koji su počinitelji kaznenih djela, a kojima je izrečena neka sudska kaznenopravna sankcija, kao i oni koji su zbog poremećaja u ponašanju izdvojeni iz obitelji u instituciju socijalne skrbi, a činili su ili čine kaznena djela.

Tako su u istraživanju sudjelovale muške mlade osobe (N=335) koje se nalaze u tretmanu centara za socijalnu skrb, domova za odgoj djece i mladeži, odgojnih ustanova, odgojnog zavoda te maloljetničkog zatvora (tablica 4).

Tablica 4: Apsolutne i relativne frekvencije ispitanika s obzirom na mjesto i vrstu tretmana (N=335)

MJESTO TRETMANA	N	%	MJESTO TRETMANA	N	%
Odgojni zavod Turopolje	56	16,7	CZSS Pazin	4	1,2
Maloljetnički zatvor Požega	18	5,4	CZSS Brač	5	1,5
Dom za odgoj djece i mladeži Zagreb	22	6,6	CZSS Pula	9	2,7
Dom za odgoj djece i mladeži Zadar	13	3,9	CZSS Rijeka	17	5,1
Dom za odgoj djece i mladeži Rijeka	12	3,6	CZSS Osijek	7	2,1
Dom za odgoj djece i mladeži Split	1	,3	CZSS Knin	16	4,8
Dom za odgoj djece i mladeži Pula	11	3,3	CZSS Ivanec	4	1,2
Dom za odgoj djece i mladeži Osijek	17	5,1	CZSS Virovitica	5	1,5
Centar za odgoj Varaždin	6	1,8	CZSS Glina	2	,6
Odgojni dom Mali Lošinj	20	6,0	CZSS Našice	15	4,5
Odgojni dom Pahinsko - Ivanec	12	3,6	CZSS Zagreb, Peščenica	13	3,9
			CZSS Zagreb, Trnje	12	3,6
			CZSS Zagreb, Novi Zagreb	9	2,7
			CZSS Zagreb, Maksimir	4	1,2
			CZSS Zagreb, Trešnjevka	15	4,5
			CZSS Velika Gorica	10	3,0
INSTITUCIONALNI TRETMAN	188	56,1	IZVANINSTITUCIONALNI TRETMAN	147	43,9
UKUPNO			N = 335 100%		

Raspon dobi ispitanika kreće se od 14 do 21 godina života ($M_{dob}=17,1$; $SD_{dob}=1,858$). Raspodjela ispitanika prema godinama života prikazana je u tablici 5.

Tablica 5: Raspodjela dobi ispitanika (N=335)

Godine života	N	%
14	26	7,8
15	44	13,1
16	56	16,7
17	77	23,0
18	51	15,2
19	44	13,1
20	18	5,4
21	19	5,7
Ukupno	335	100,0

Iz prikazanih rezultata vidljivo je kako su u istraživanju uključeni maloljetnici i mlađi punoljetnici (promatrano prema zakonskim određenjima). S obzirom da je većina ispitanika u ovom uzorku obuhvaćena postupovnim odredbama Zakona o sudovima za mladež (1998), u daljnjem će se tekstu navoditi samo pojam 'maloljetnici' ili 'mladi' kako se ne bi dodatno opterećivao tekst.

Također smo maloljetnike pitali jesu li ikada bili sankcionirani na sudu zbog počinjenja kaznenog djela. Većina maloljetnika u ovom uzorku (N=246, 74,1%) bila je barem jedanput sudski sankcionirana, dok njih 86 (25,9%) nije. Tri maloljetnika nisu odgovorila na ovo pitanje. Maloljetnici koji nisu sudski sankcionirani zbog počinjenja kaznenog djela čine onu skupinu mladih zato jer kazneno djelo nije registrirano od strane policije (a smješteni su u ustanovu socijalne skrbi zbog poremećaja u ponašanju, prema odredbama Obiteljskog zakona i Zakona o socijalnoj skrbi), ili se radi o maloljetnicima prema kojima je došlo do odbacivanja kaznene prijave ili je primijenjeno načelo svrhovitosti. Međutim, važno je napomenuti kako svi maloljetnici obuhvaćeni istraživanjem priznaju svoju delinkventnu aktivnost, dakle počinili su barem jedno kazneno djelo, te se nalaze u sustavu državnih tretmanskih intervencija.

Ovo istraživanje obuhvaća prigodan uzorak maloljetnih delinkvenata s područja Republike Hrvatske. Istraživanje se u ustanovama socijalne skrbi i pravosuđa provodilo od ožujka do lipnja 2008. godine, dok se u centrima za socijalnu skrb provodilo od travnja do listopada 2008. godine. Uzorak ispitanika obuhvaća sve one maloljetnike koji su se u tom razdoblju nalazili u tretmanu navedenih ustanova te koji su pristali sudjelovati u istraživanju.

Uzorak maloljetnika u izvaninstitucionalnom tretmanu čini skupinu maloljetnika kojima su izrečene neke posebne obveze i/ili odgojna mjera pojačane brige i nadzora. Dakle, radi se o intervencijama koje se poduzimaju prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela bez njihovog izdvajanja iz primarne sredine u kojoj žive.

Uzorak maloljetnika u institucionalnom tretmanu čine maloljetnici kojima je na sudu izrečena neka odgojna mjera institucionalnog karaktera (upućivanje u centar za odgoj, odgojnu ustanovu ili odgojni zavod) ili kazna maloljetničkog zatvora. U ovom uzorku također se nalaze maloljetnici koji su zbog poremećaja u ponašanju, prema odredbama Obiteljskog zakona i Zakona o socijalnoj skrbi, izdvojeni iz obitelji u ustanovu socijalne skrbi, a počinili su ili čine kaznena djela.

Delinkventno ponašanje mjerilo se metodom samoiskaza, te su maloljetnici za sebe odgovorili koliko su puta počinili neko kazneno djelo, pri čemu su mogli zaokružiti jedan od ponuđenih odgovora: 0. nikad, 1. rijetko, 2. ponekad i 3. često. U istraživanje nisu uključeni oni maloljetnici koji su odgovorili da nikada nisu počinili kazneno djelo. Od ukupnog broja maloljetnika, njih 118 (35,2%) navelo je kako su rijetko činili kaznena djela, 107 (31,9%) ponekad te 110 (32,8%) da su često činili kaznena djela.

Maloljetnici su naveli s koliko su godina prvi puta počinili neko kazneno djelo, pri čemu se raspon dobi kreće od 6 do 20 godina života, a prosječna dob počinjenja prvog kaznenog djela iznosi $M=13,53$ godine ($SD=2,544$). Maloljetnici su također naveli koliko dugo čine kaznena djela, pri čemu se raspon duljine činjenja kaznenih djela u godinama kreće od 1 do 12 godina, a prosječna duljina činjenja kaznenih djela je $M=3,40$ godina ($SD=2,320$).

Kako bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici u trenutnoj dobi, dobi počinjenja prvog kaznenog djela te duljini činjenja kaznenih djela s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela proveli smo analizu varijance. Rezultati analize varijance nisu pokazali značajne razlike u dobi maloljetnika s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela ($F=3,073$; $p>,050$), dok su razlike značajne u preostale dvije varijable na način da su maloljetnici koji češće čine kaznena djela ranije počeli činiti kaznena djela ($F=38,894$; $p<,001$) te značajno dulje čine kaznena djela ($F=89,502$; $p<,001$).

Također smo provjerili razlikuju li se maloljetnici u samoiskazanoj učestalosti činjenja kaznenih djela s obzirom na vrstu tretmana (institucionalni ili izvaninstitucionalni tretman). Rezultati pokazuju značajne razlike, na način da maloljetnici u institucionalnom tretmanu češće čine ili su činili kaznena djela od onih koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu, odnosno tretmanu centara za socijalnu skrb ($\chi^2 = 27,099$; $df=2$; $p<,001$).

Interesiralo nas je i razlikuju li se maloljetnici po trenutnoj dobi, odnosno godinama života, s obzirom na vrstu tretmana. Rezultati t-testa pokazali su malu, ali značajnu razliku ($t=4,574$; $p<,001$) na način da su maloljetnici u izvaninstitucionalnom tretmanu nešto stariji ($M=17,65$) od maloljetnika u institucionalnom tretmanu ($M=16,74$).

7.2. Instrumentarij

U provedbi ovog istraživanja korišteno je nekoliko instrumenata, a cjelokupni upitnik nalazi se u prilogu 1 ovog rada:

- (1.) Modificirana verzija Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008),
- (2.) Skala atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, konstruirana posebno za svrhu ovog istraživanja,
- (3.) Upitnik samoiskaza o 15 rizičnih čimbenika za delinkventno ponašanje, konstruirana posebno za svrhu ovog istraživanja,
- (4.) Pitanja o učestalosti činjenja kaznenih djela, duljini činjenja kaznenih djela, kontaktima s policijom i sudom, te o nekim važnijim obilježjima obitelji i roditelja.

(1) Autorice Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih su Marina Ajduković, Silvija Ručević i Daniela Šincek (2008). Upitnik se sastoji od 42 pitanja/tvrdnji koje opisuju različite oblike delinkventnog i rizičnog ponašanja i 3 pitanja koja se odnose na kontakte s policijom i sudom. Ispitanici na skali od 4 stupnja (nikad, 1-2 puta, 3-5 puta i više 5 puta) odgovaraju koliko su se puta tijekom života ponašali na opisani način. Faktorskom analizom upitnika dobiveno je 7 faktora: (1) Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, (2) Nepoželjna normativna ponašanja, (3) Rizična spolna ponašanja, (4) Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari, (5) Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima, (6) Teška delinkventna aktivnost (teške krađe, provale i rabojništvo) te (7) Suicidalna i autoagresivna ponašanja. Autorice su istraživanje provele na uzorku od 1.422 učenika (866 djevojaka i 556 mladića). Obuhvaćeni su učenici 7. i 8. razreda osnovne škole, te od 1. do 4. razreda srednje škole u Osijeku i Zagrebu. Rezultati pokazuju dobru pouzdanost cijelog Upitnika ($\alpha=,89$), dok se raspon Cronbachovog alfa koeficijenta pouzdanosti za pojedine faktore kreće od $\alpha=,53$ do $\alpha=,81$. Primjeri čestica u ovom Upitniku su «Našao nešto vrijedno (npr. mobitel) i to zadržao

bez pokušaja da to vratiš vlasniku», «Prijetio, udario ili ozbiljnije ozlijedio nastavnike ili profesore» te «Pušio marihuanu ili hašiš».

Zbog specifičnosti populacije u ovom istraživanju (registrirani maloljetni počinitelji kaznenih djela) u odnosu na opću populaciju, te s obzirom na postavljene istraživačke ciljeve, u ovom se istraživanju koristila modificirana verzija ovog Upitnika opisana u narednom poglavlju.

(2) Za potrebe ovog istraživanja konstruirana je Skala atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, što je ujedno i jedan o ciljeva ovog istraživanja. Detaljan opis postupka konstrukcije Skale, prikaz preliminarne verzije te konačne verzije Skale s njezinim metrijskim karakteristikama opisan je u narednom poglavlju. Ispitanici ovom Skalom na rasponu od 5 stupnjeva (1. uopće nije točno za mene, 2. uglavnom nije točno za mene, 3. niti točno / niti netočno za mene, 4. uglavnom je točno za mene, 5. u potpunosti je točno za mene) odgovaraju čemu pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja. Primjer čestica je: Činio sam / činim kaznena djela zato jer... «Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno», «Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni», «Jer sam bio pod utjecajem droge».

(3) Za potrebe ovog istraživanja konstruiran je i Upitnik samoiskaza o 15 rizičnih čimbenika za delinkventno ponašanje. Čestice na ovom Upitniku sastavljene su temeljem 15 faktora dobivenih preliminarom verzijom Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. I u ovom Upitniku, ispitanici na skali od 5 stupnjeva (1=uopće nije točno za mene, 5=u potpunosti je točno za mene) odgovaraju koliko ih dobro pojedina tvrdnja opisuje. Primjeri čestica ovog Upitnika su: «Vršnjaci me lako nagovore na neko ponašanje», «Ponekad za novac činim nedopuštene stvari ili kaznena djela» te «Smatram da je u redu ponekad činiti kaznena djela». Osim uvida u samoprocjenu pojedinih rizičnih čimbenika kod mladih, svrha ovog Upitnika je da se temeljem korelacija čestica iz Upitnika, s pripadajućim faktorima na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih provjeri konvergentna valjanost Skale atribuiranja.

(4) Uz gore navedenu Skalu i dva Upitnika, u istraživanju smo pitali mlade o njihovoj delinkventnoj aktivnosti (učestalost činjenja kaznenih djela, dob počinjenja prvog kaznenog djela, duljina delinkventnog ponašanja), o kontaktima sa sudom i policijom te nekim obiteljskim varijablama (na primjer, s kime žive, broj braće i sestara, delinkventno ponašanje braće i sestara, zadovoljstvo odnosima u obitelji te procjena rizičnih ponašanja roditelja).

7.3. Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno individualno ili grupno na uzorku mladih koji su kao djeca ili adolescenti bili počinitelji kaznenih djela te su obuhvaćeni tretmanom sustava socijalne skrbi ili pravosuđa. Maloljetnici koji se nalaze u institucionalnom tretmanu su upitnik ispunjavali grupno, dok su maloljetnici koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu (centar za socijalnu skrb) upitnik ispunjavali individualno.

Istraživanje je u institucijama proveo autor ovog rada s timom stručnjaka koji su zaposleni na Edukacijsko-rehabilitacijskom i Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dok su ispitivanje maloljetnika u izvaninstitucionalnom tretmanu proveli posebno instruirani stručnjaci zaposleni u centrima za socijalni skrb.

Ispunjavanje upitnika trajalo je od 30 do 60 minuta, a ispitanici su prvo ispunjavali pitanja vezana uz učestalost činjenja kaznenih djela te njihove kontakte s policijom i sudom. Zatim su ispunjavali Skalu atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, pa Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih, Upitnik samoiskaza o 15 rizičnih čimbenika za delinkventno ponašanje. Na kraju su odgovarali na pitanja vezana uz obiteljske prilike.

Svi ispitanici bili su usmeno informirani o osnovnom cilju istraživanja. Ispitivanje je bilo anonimno te je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (2005). Ispitanici su usmenim pristankom prihvatili sudjelovati u istraživanju, a mogli su odustati od ispunjavanja upitnika u svakoj fazi istraživanja, odnosno u bilo kojem trenutku prilikom ispunjavanja upitnika.

Kako bi se utjecalo na osjećaj sigurnosti maloljetnika prilikom davanja odgovora o vlastitom delinkventnom ponašanju, upitnici su bili anonimni, maloljetnici su ih samostalno odlagali na predviđeno mjesto te su svi upitnici pred maloljetnicima bili kovertirani.

7.4. Način obrade podataka

U ovom radu korištene su sljedeće metode za obradu podataka:

- [metode deskriptivne analize podataka s ciljem utvrđivanja područja kojima mladi pripisuju svoje delinkventno ponašanje i t-test za zavisne uzorke

- [diskriminacijska analiza s ciljem utvrđivanja razlika u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana, učestalost činjenja kaznenih djela, dob počinjenja prvog kaznenog djela te duljinu činjenja kaznenih djela,
- [kanonička-korelacijska analiza s ciljem utvrđivanja povezanosti između manifestiranih oblika rizičnog/delinkventnog ponašanja i čimbenika kojima se atribuiraju takvo ponašanje.

Diskriminacijska analiza

NEZAVISNE VARIJABLE	ZAVISNE VARIJABLE
[vrsta tretmana (institucionalni / izvaninstitucionalni) [učestalost činenja kaznenih djela (rijetko, ponekad, često) [duljina činenja kaznenih djela (1, 2, 3, 4 ili više godina) [dob počinjenja prvog kaznenog djela (mlt. s ranim i mlt. s kasnijim početkom činenja kaznenih djela)	[Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih: Internalna subskala 1. Antisocijalne tendencije 2. Podložnost vršnjacima 3. Nepromišljenost 4. Osobna frustracija Eksternalna domena 1. Siromaštvo i materijalna dobit 2. Loši obiteljski odnosi 3. Droga 4. Alkohol 5. Antisocijalni vršnjaci 6. Permisivnost roditelja 7. Situacija 8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja

Kanonička-korelacijska analiza

1. SKUP VARIJABLI	2. SKUP VARIJABLI
[Faktori na modificiranoj verziji Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih: [Krađe, provale, razbojništva, krivotvorenje [Korištenje ili zloraba psihoaktivnih tvari [Nepoželjna normativna ponašanja [Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja [Nasilno ponašanje, silovanje, ubojstvo [Nasilje u partnerskoj vezi	[Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih: Internalna subskala 1. Antisocijalne tendencije 2. Podložnost vršnjacima 3. Nepromišljenost 4. Osobna frustracija Eksternalna domena 1. Siromaštvo i materijalna dobit 2. Loši obiteljski odnosi 3. Droga 4. Alkohol 5. Antisocijalni vršnjaci 6. Permisivnost roditelja 7. Situacija 8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja

8. SKALA ATRIBUIRANJA VLASTITOG DELINKVENTNOG PONAŠANJA MLADIH

Jedan od temeljnih ciljeva, ujedno i preduvjet ovog istraživanja, konstrukcija je pouzdane i valjane Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. U ovom će poglavlju biti opisan postupak konstrukcije ove Skale, konačna forma Skale te njezina metrijska svojstva.

8.1. Postupak konstrukcije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Konstrukcija Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih provedena je tijekom pilot istraživanja na uzorku od 108 muških mladih osoba, počinitelja kaznenih djela. Radi se o mladim osobama od 14 do 21 godina života ($M=17,28$; $SD=1,622$) koje su u svojem životu počinile barem jedno kazneno djelo i nalaze se u tretmanu državne skrbi (u sustavu socijalne skrbi ili u sustavu pravosuđa). Dob u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela kretala se od 6 do 20 godina života ($M=13,61$; $SD=2,811$).

Cijeli upitnik temelji se na samoiskazu, te su maloljetnici samoiskazom naveli dob u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela, vrste kaznenih djela koja su počinili, učestalost činjenja kaznenih djela u prošlosti te trenutnu učestalost činjenja kaznenih djela. Nakon tog općeg dijela o delinkventnoj aktivnosti, maloljetnici su ispunjavali preliminarnu verziju Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja koja se sastojala od 140 čestica, i Skalu upravljanja dojmovima (Paulhus, 1984; modificirano prema Galić i Jerneiće, 2006), te Skalu uzročnih atribucija – II (Russell, 1992). Upitnik primijenjen u pilot istraživanju nalazi se u prilogu 2 ovog rada.

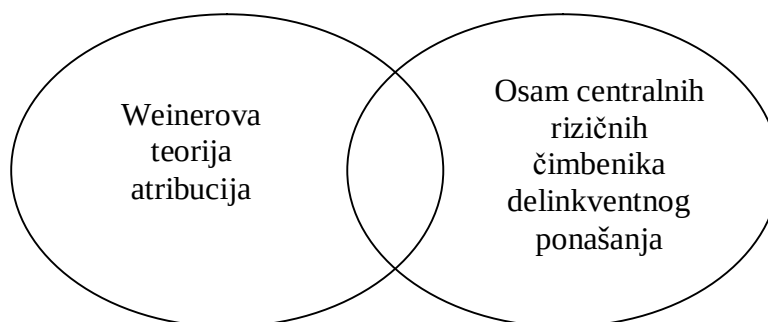
Postupak konstrukcije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih sastojao se od nekoliko uobičajenih koraka. Radi se o koracima za konstrukciju skale opisanih u knjizi Roberta F. DeVellisa (2003) «*Scale Development – Theory and Applications*», dok su gotovo identične postupke proveli Daryl G. Kroner i Jeremy F. Mills prilikom konstrukcije instrumenta «*Criminal Attribution Inventory*» (prema Kroner i Mills, 2003; Mills, Kroner i Forth, 2002; Kroner, Mills, Yessine i Hemmati, 2004), i Ralph C. Serin i Donna L. Mailloux za konstrukciju pouzdanog instrumenta koji putem samoiskaza mjeri dinamičke kriminogene potrebe (prema Serin i Mailloux, 2001).

U ovom dijelu opisano je najvažnijih 6 koraka koji su korišteni prilikom konstrukcije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.

Korak 1. Teorijsko polazište istraživanja

Instrumenti procjene, kao i nacrti istraživanja uopće, trebali bi polaziti od nekih teorijskih postavki. Prilikom izrade Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja krenulo se od Weinerove teorije atribucija, te spajanja te teorije s integrativnim pristupom kriminalitetu, odnosno konceptu najznačajniji rizičnih čimbenika za razvoj delinkventnog ponašanja. Pošlo se od rezultata meta-analiza koje su proveli Andrews, Bonta i Wormith (2006) identificirajući 8 centralnih rizičnih čimbenika za razvoj delinkventnog ponašanja. Slikovito se integracija teoretskih pristupa, kao polazišta konstrukcije skale, mogu prikazati na sljedeći način (slika 8).

Slika 8: Model teorijskog polazišta konstrukcije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

S obzirom da je Skala nastala spajanjem Weinerovog pristupa atribucijama s integrativnim pristupom kriminalitetu, intencija je da se svaki ponuđeni uzrok može klasificirati na tri Weinerove dimenzije (lokus uzročnosti, podložnost kontroli, stabilnost) koje u ortogonalnom sustavu čine 8 mogućih kombinacija.

U slici 9 prikazan je primjer atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja izveden iz Weinerovog modela atribucija.

Slika 9. Model atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja prema Weinerovom trodimenzionalnom modelu

	INTERNALNI		EKSTERNALNI	
	STABILNI	NESTABILNI	STABILNI	NESTABILNI
NEPODLOŽNI KONTROLI	loša samokontrola	impulzivni ispad	roditeljsko zlostavljanje	vlastito pijanstvo
PODLOŽNI KONTROLI	potreba za preuzimanjem rizika	dosada	kontinuirana materijalna dobit	trenutna materijalna dobit

Iz slike 9 vidljivo je osam mogućih kombinacija atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja. Radi se svakako o jednoj mogućoj kombinaciji atributa. Ova kombinacija atribuiranja pokazuje sljedeće:

(1) *loša samokontrola* – pripisivanje uzroka vlastitog delinkventnog ponašanja lošoj samokontroli je svakako pripisivanje uzroka svojoj internalnoj osobini, koja je vjerojatno stabilna karakteristika kroz vrijeme te sama po sebi nije podložna kontroli.

(2) *potreba za preuzimanjem rizika* – kao i loša samokontrola, potreba za preuzimanjem rizika je internalna karakteristika, stabilna, ali smatramo kako je više podložna kontroli jer prije samog preuzimanja rizika osoba može bolje promisliti na koji će način zadovoljiti tu potrebu.

(3) *impulzivni ispad* – internalno pripisivanje uzročnosti, međutim ponašanje je nestabilno kroz vrijeme, ali nije baš podložno kontroli po samoj svojoj definiciji.

(4) *dosada* – pripisivanje svojih kaznenih djela dosadi značilo bi pripisati ih nekim internalnim razlozima, koji su nestabilni, ali su podložni kontrolom. Odnosno ishod ponašanja kod dosade je više podložan kontroli.

(5) *roditeljsko zlostavljanje* – ukoliko maloljetnik pripisuje svoje delinkventno ponašanje činjenici da je bio zlostavljan od strane roditelja, on je to pripisao nekim eksternalnim čimbenicima, čimbenicima koji nisu podložni kontroli i koji su bili stabilni kroz vrijeme.

(6) *pijanstvo* – pripisivanje počinjenja kaznenog ili kaznenih djela pijanstvu čini eksternalno atribuiranje ponašanja, ponašanje koje nije podložno kontroli te je nestabilno kroz vrijeme.

(7) *kontinuirana materijalna dobit* – ova kategorija odnosi se na kontinuiranu zaradu koju maloljetnik ostvaruje činjenjem kaznenih djela, što znači da čini to radi novca (eksternalno atribuiranje), čini to neko vrijeme jer na taj način zarađuje (stabilno kroz

vrijeme), ali je takvo ponašanje podložno kontroli (budući da može i na druge načine zaraditi novac).

(8) *trenutna materijalna dobit* – ukoliko maloljetnik počinjenjem kaznenog djela ostvari željenu trenutnu materijalnu dobit, tada je kao i u prošlom slučaju on to pripisao eksternalnom razlogu koji je podložan kontroli, ali je u ovom slučaju nestabilan kroz vrijeme, budući se radi o trenutnoj zaradi, a ne kontinuiranom načinu zarade.

Korak 2. Generiranje kategorija i čestica

Nakon definiranja pristupa, krenulo se u definiranje kategorija kojima bi mladi mogli pripisivati svoje delinkventno ponašanje, a potom se pristupilo generiranju čestica unutar svake kategorije. Definirano je 14 kategorija te je ideja u ovoj fazi kreirati što je moguće veći 'pool' čestica. Početne kategorije bile su sljedeće, a svrstane su u dvije domene – internalno i eksternalno atribuiranje (tablica 6).

Tablica 6: Početno definirane kategorije za konstrukciju Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

INTERNALNO ATRIBUIRANJE	EKSTERNALNO ATRIBUIRANJE
1. Traženje avanture i uzbuđenja	1. Druženje s osobama antisocijalnog ponašanja.
2. Potreba za zabavom	2. Konflikti u obitelji i zlostavljanje
3. Impulzivnost i nepromišljenost	3. Zanemarivanje i nedostatak roditeljske kontrole
4. Ljutnja i agresija	4. Pretjerana kontrola roditelja
5. Antisocijalni stavovi	5. Alkohol i droge
6. Delinkventni identitet	6. Situacija / slučajnost
7. Podložnost vršnjačkom utjecaju	7. Materijalna dobit

Korak 3. Fokusirane grupe i konstrukcija preliminarne verzije Skale

Nakon što je sastavljena radna verzija preliminarne Skale, održane su tri fokusirane grupe u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb s maloljetnicima koji su uključeni u Produženi stručni postupak ili su na izvršavanju odgojne mjere Pojačana briga i nadzor s dnevnim boravkom u odgojnoj ustanovi. Svi maloljetnici počinitelji su kaznenih djela.

Grupa se sastojala od šest maloljetnika koji su dali svoj usmeni pristanak za sudjelovanje u fokusiranoj grupi koja će pomoći u konstrukciji skale.

Polazi se od pretpostavke kako su maloljetnici koji su počinitelji kaznenih djela vrlo vrijedan izvor informacija o pripisivanju uzročnosti za činjenje kaznenih djela, kako mogu pridonijeti boljem razumijevanju uzročnosti, te da mogu pomoći u provjeri teoretskih postavki istraživanja te generiranju čestica. Za pripremu i provedbu fokusiranih grupa korišteni su nautci i sugestije koje su Laws i Mann (2004) uvrstili u svojem priručniku kako aktivno uključiti djecu i mlade u provedbi istraživanja.

Tri fokusirane grupe sastojale su se od nekoliko faza rada, pri čemu je svaka imala svoje specifične ciljeve. Na samom početku rada maloljetnici su na primjeren način upoznati s konceptom atribuiranja te su tako mogli sudjelovati u razgovoru o tome čemu pripisuju svoje činjenje kaznenih djela. Na taj način su se generirale čestice u već postojećim kategorijama, međutim otvorilo se područje i nekih novih kategorija. Na primjer, kao prvi razlozi za činjenje kaznenih djela verbalizirani su materijalni razlozi, odnosno materijalna dobit i korist od kriminalne aktivnosti, te potreba za zabavom, za koju sami maloljetnici smatraju da je različita od potrebe za avanturom i uzbuđenjem. U daljnjoj fazi, kategorije su se definirale kroz internalnu i eksternalnu domenu da bi se potom sastavila preliminarna verzija Skale koja se sastojala od 156 čestica.

Na zadnjoj fokusiranoj grupi maloljetnici su dobili preliminarnu verziju Skale koja se sastojala od 156 čestica te su imali zadatak pročitati skalu i označiti neke čestice po dva kriterija:

- a) označiti one čestice za koje smatraju da su potpuno nepotrebne, za koje je mala vjerojatnost da bi ih itko naveo kao razlog delinkventnog ponašanja (prema njihovom mišljenju i iskustvu),
- b) označiti one čestice koje su im nerazumljive ili sadrže riječi koje su im nepoznate.

Na osnovi ovog postupka izbačeno je 16 čestica te je formirana pilot verzija Skale sa 140 čestica koje se nalaze u 14 kategorija koje su u Skalu raspoređene tablicom slučajnih brojeva.

Korak 4. Provedba pilot istraživanja

Pilot istraživanje provedeno je na uzorku od 108 mladih počinitelja kaznenih djela u Zagrebačkoj županiji. Prilikom planiranja pilot istraživanja obratila se pozornost da se obuhvate maloljetnici koji imaju različitu razinu poremećaja u ponašanju, a to se posredno nastojalo postići kroz obuhvaćanje maloljetnika koji se nalaze u nekoliko vrsta institucija, odnosno tretmana:

a) mladi počinitelji kaznenih djela koji se nalaze u tretmanu centra za socijalnu skrb, dakle u izvaninstitucionalnom su tretmanu u sustavu socijalne skrbi (Centar za socijalnu skrb Zagreb i Centar za socijalnu skrb Velika Gorica),

b) mladi počinitelji kaznenih djela koji se nalaze u institucionalnom tretmanu u sustavu socijalne skrbi (Dom za odgoj djece i mladeži Zagreb, mladi koji se nalaze na smještaju u Župančičevoj ulici te u stambenim zajednicama u Dugavama),

c) mladi počinitelji kaznenih djela koji se nalaze u institucionalnom tretmanu u sustavu pravosuđa (Odgojni zavod Turopolje).

Korak 5. Provjera dimenzionalne strukture Skale

S obzirom da se polazi od pretpostavke da se svaka čestica u Skali može svrstati na Weinerovim bipolarnim dimenzijama (internalno – eksternalno; stabilno – nestabilno; podložno kontroli – nije podložno kontroli), studenti treće i četvrte godine psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu za svaku su česticu zaokružili svoje mišljenje gdje pojedina čestica pripada s obzirom na svaku dimenziju. Smatra se kako su studenti viših godina studija psihologije kompetentni za provjeru dimenzija s obzirom da su u okviru kolegija Socijalna psihologija slušali predavanja vezana uz atribucije, posebno Weinerov pristup atribucijama.

Korak 6. Postupak redukcije čestica

Nakon provedbe pilot istraživanja, te unosa podataka, krenulo se u postupak redukcije čestica. Unaprijed je definirano da se svaka kategorija treba sastojati od četiri čestice koje najbolje obuhvaćaju to područje. Ovaj kriterij uzet je iz razloga što je u pravilu maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, te mladim osobama s poremećajima u ponašanju teško ispunjavati dugačke i sveobuhvatne skale, te je cilj praktično, s najmanjim mogućim brojem čestica, najbolje obuhvatiti atribuiranje delinkventnog ponašanja.

Ovaj korak sastoji se od nekoliko potpostupaka:

- [U ukupnom uzorku zamjetna je pravilna distribucija odgovora, prema tendenciji nižih vrijednosti. Stoga su se prvo izbacile čestice s izrazito nepravilnom distribucijom odgovora, odnosno one na kojima je više od 80% maloljetnika odgovorilo da se uopće ne slaže s navedenom tvrdnjom. Na taj je način izbačeno 6 čestica.

Za preostalih je 134 čestica provjerena faktorska strukture svake kategorije. Naime, očekivalo se jednofaktorsko rješenje za svaku definiranu kategoriju, međutim to nije bio slučaj kod nekih kategorija. U pojedinim slučajevima dobivena je logično i intepretabilno dvofaktorsko rješenje.

- [Za sve čestice unutar pojedine kategorije izračunate su *inter-item* korelacije. Zadržane su one čestice koje međusobno koreliraju u rasponu od .15 do .60. One čestice koje koreliraju manje od .15 su u potpunosti različite, dok su one čestice koje koreliraju više od .60 suviše slične i redundantne, što znači da je jednu potrebno izbaciti.
- [Zatim se za sve preostale čestice, unutar svake kategorije, izračunao ukupan rezultate i *item-total* korelacija. Zadržale su se one čestice koje su imale korelaciju veću od .70. Visoka item-total korelacija je pokazatelj da čestica pripada istoj kategoriji.
- [Nakon izbacivanja čestica temeljem *inter-item* i *item-total* korelacija provjereno je jesu li sve korelacije u konačnici u okviru zadanih parametara.
- [Za svaku kategoriju izračunao se Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti, te su se izbacile one čestice koje smanjuju pouzdanost kategorije.
- [Kako bi se u konačnici dobilo po četiri čestice u svakoj kategoriji, na posljetku su se po sadržaju izbacile one čestice koje su redundantne s nekom drugom česticom ili one čestice koje sadržajno nisu jednoznačne ili ne pripadaju sadržajem isključivo toj kategoriji.
- [Kada se ostvario kriterij da su u svakoj kategoriji prisutne četiri čestice, provedena je faktorska analiza posebno za internalnu, posebno za eksternalnu domenu. Izbačene su one čestice koje imaju podjednake saturacije u više faktora.

Nakon ovih postupaka redukcije čestica i provedenog pilot istraživanja, dobivena je reducirana verzija Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja koja se sastoji od 15 faktora raspoređenih u dvije domene, odnosno dvije subskale (internalna i eksternalna), a cijela skala sastoji se od ukupno 60 čestica.

U tablici 7 prikazani su dobiveni faktori s brojem čestica koji pripadaju svakom faktoru, postotkom objašnjene varijance te Cronbachovim alfa koeficijentom pouzdanosti.

Tablica 7: Faktori na reduciranoj Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja, s brojem čestica, objašnjenim postotkom varijance te Cronbachovim alfa koeficijentom pouzdanosti

Faktori	Br.čestica	% varijance	α - Cronbach
Internalna domena	24	68,20	
1. delinkventni identitet	4	13,00	,809
2. osobna frustracija	4	12,16	,841
3. antisocijalni stavovi	4	11,99	,816
4. podložnost vršnjačkom pritisku	4	10,82	,800
5. zabava i uzbuđenje	4	10,13	,792
6. nepromišljenost	4	10,10	,760
Eksternalna domena	36	72,20	
1. siromaštvo	4	9,71	,842
2. materijalna dobit	4	9,03	,891
3. droga	4	8,58	,803
4. loši obiteljski odnosi	4	8,05	,831
5. pretjerana kontrola i nadzor roditelja	4	7,83	,794
6. alkohol	4	7,72	,811
7. situacija	4	7,46	,754
8. premisivnost roditelja	4	7,15	,792
9. druženje s osobama antisocijalnog ponašanja	4	6,66	,799

Iz prikazanih rezultata prvo je vidljivo kako je faktorska struktura internalne domene nešto promijenila kategorije. Tako potreba za zabavom i uzbuđenjem čini jedan faktor, a prijašnja kategorija impulzivnost ne postoji više u ovoj domeni budući su se čestice iz ove kategorije podjednako saturirale u više faktora. U eksternalnoj domeni nema značajnijih promjena. U ovom je području moguće uvidjeti diferencijaciju između činjenja kaznenih djela zbog siromaštva i materijalne dobiti. Prvo se odnosi na atribuiranje kaznenih djela činjenici da osoba nema novaca i da sebe percipira siromašnom, dok se drugo odnosi na atribuiranje kaznenih djela s ciljem stjecanja materijalne i financijske koristi takvim ponašanjem – što može, ali i ne mora biti posljedica siromaštva.

Postotak objašnjene varijance internalne i eksternalne domene je visok. Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti svakog faktora također je vrlo visok, kao i koeficijent pouzdanosti skale u cijelosti koji iznosi $\alpha = ,956$.

U tablici 8 prikazana je faktorska struktura internalnih čestica.

Tablica 8: Faktorska struktura internalne domene, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti

Faktori	Čestice		Faktori					
			1	2	3	4	5	6
1. DELIN. IDENTITET	a74	Jer sam ja delinkvent.	,772					
	a140	Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,732		,358			
	a121	Jer volim biti drukčiji i «iskakati iz okvira».	,712					,323
	a110	Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,673		,320			
2. OSOBNA FRUSTRACI JA	a58	Jer sam bio živčan.		,818				
	a61	Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se «ispucati».		,761				
	a133	Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,352	,748				
	a107	Jer sam bio napet.		,680				
3. ANTISOC STAVOVI	a68	Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.			,794			
	a64	Jer mislim da se više isplati činiti kaznena djela nego raditi za malu plaću.			,778			
	a125	Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,499		,686			
	a114	Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.			,655			
4. NEPROMIŠ LJENOST	a70	Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.				,805		
	a82	Jer ne razmišljam o posljedicama.		,302		,775		
	a71	Jer nisam mislio da će me otkriti.				,774		
	a87	Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.				,570	,314	
5. PODLOŽNO ST VRŠNICIM A	a91	Jer se lako dam nagovoriti.					,832	
	a128	Jer tako s prijateljima provodim slobodno vrijeme.					,781	
	a138	Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.					,771	
	a29	Jer me prijatelji «uvuku» u probleme.					,472	
6. ZABAVA I UZBUD.	a79	Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.						,779
	a103	Jer volim preuzimati rizike u životu.	,326					,679
	a94	Jer me to zabavlja.	,358		,408			,662
	a102	Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.		,320				,593

Iz tablice 8 je vidljivo kako je faktorska struktura internalne domene jednoznačna i interpretabilna.

U tablici 9 nalazi se faktorska struktura eksternalne domene.

Tablica 9: Faktorska struktura eksternalne domene, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti

	Br.	Čestica	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. SIROMAŠT VO	a101	Jer moja obitelj nema novaca.	,825								
	a92	Jer nemam novaca.	,785								
	a98	Jer smo siromašni.	,768								
	a89	Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,718			,353					
2. MATERIJAL NA DOBIT	a63	Jer tako mogu imati novac za izlaske.		,874							
	a62	Jer si tako mogu kupiti neke stvari.		,832							
	a26	Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.		,753							
	a130	Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,499	,581							
3. DROGA	a25	Jer sam uzeo previše droge.			,804						
	a32	Jer sam bio pod utjecajem droge.			,718					,355	
	a65	Jer se drogiram.		,353	,693						
	a54	Jer sam bio «napušen».		,447	,571						
4. LOŠI OBT. ODNOSI	a45	Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.				,757					,333
	a60	Jer su roditelji često vikali i svadali se.				,746					
	a21	Jer imam loše obiteljske odnose.				,694					,374
	a53	Jer je roditeljima svejedno što radim.			,353	,691					
5. PRETERANA KONTROLA	a135	Jer su me roditelji stalno kontrolirali.					,807				
	a132	Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.					,796				
	a14	Jer su mi roditelji prestrogi.	,315				,722				
	a55	Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.					,698				
6. ALKOHOL	a18	Jer sam bio pijan.						,833			
	a99	Jer sam popio previše alkohola.						,768			
	a88	Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.						,692	,355	,328	
	a90	Jer previše pijem.			,430			,575			
7. SITUACIJA	a69	Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.							,768		
	a40	Takva je bila situacija.							,738		
	a36	Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.					,365		,732		
	a119	Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.							,595		,323
8. ANTISOC. DRUŠTVO	a43	Jer su mi svi prijatelji delinkventi.								,817	
	a131	Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.		,305						,644	
	a56	Jer su svi oko mene delinkventi.			,338					,598	
	a9	Jer imam takvo društvo.						,347	,449	,529	
9. PERMISIVN RODITELJA	a50	Jer su mi roditelji sve dopuštali.								,337	,691
	a35	Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.									,644
	a24	Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.				,444					,582
	a73	Jer su mi roditelji bili preblagi.			,478						,530

Kao i kod internalne domene, faktorska struktura eksternalne domene je jednoznačna i interpretabilna.

8.2. Faktorska struktura i metrijske karakteristike Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

U konačnom istraživanju, na uzorku od N=335 mladih počinitelja kaznenih djela, primijenjena je reducirana verzija Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, te je provjerena faktorska struktura i stabilnost Skale, kao i njezine metrijske karakteristike.

Faktorska analiza provedena je zasebno za internalnu i eksternalnu subskalu, s obzirom da su subskale sadržajno odvojeno i konstruirane. Nakon provedene faktorske analize po metodi zajedničkih faktora, korišteno je nekoliko kriterija za definiranje broja faktora na pojedinoj subskali: (1) karakteristični korijen veći od 1, (2) analiza *Scree Plota*, (3) postotak objašnjene varijance pojedinog faktora te (4) interpretabilnost faktora. Nakon što je definiran broj faktora, provedena je faktorska analiza prema metodi glavnih komponenti s varimax rotacijom.

8.2.1. Internalna subskala

U preliminarnom istraživanju, čiji je cilj bio konstrukcija Skale, internalna domena sastojala se od 6 faktora. Nakon primjene skraćene verzije Skale možemo uočiti kako su se tri faktora spojila. To su Delinkventni identitet, Antisocijalni stavovi te Zabava i uzbuđenje. Ovaj faktor sada nazivamo Antisocijalne tendencije.

Iz samog sadržaja čestica koje pripadaju tom faktoru možemo učiti vrlo logično i interpretabilno spajanje navedenih triju faktora. Radi se o području koje je vrlo blisko konstrukt kojega Andrews i Bonta (2006) nazivaju antisocijalni obrazac ličnosti, koji je ipak nešto širi konstrukt. Stoga je ovaj faktor nazvan Antisocijalne tendencije, a on uključuje (a) doživljaj sebe kao delinkventa i prihvatanje takve uloge, (b) prisutnost antisocijalnih stavova koji podržavaju delinkventu aktivnost te (c) činjenje kaznenih djela kao oblik zabave i zadovoljenja potrebe za životnim uzbuđenjima.

Ostala tri faktora ostala su nepromijenjena, te se nazivaju Podložnost vršnjacima, Nepromišljenost i Osobna frustracija.

Prilikom provođenja faktorske analize zadovoljeni su svi statistički preduvjeti (Kaiser-Meyer-Olkinova mjera ($.907$); Bartlettov test sfericitata ($\chi^2 = 3425,527$; $df = 276$; $p < ,001$)).

Matrica faktorske strukture Skale prikazana je u tablici 10, a cijela internalna subskala s ukupno 24 čestice (4 faktora) objašnjava 57,87% varijance.

Tablica 10: Faktorska struktura internalne subskale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti (N=335)

Faktori	Čestice	Faktori			
		1	2	3	4
1. ANTISOCIJALNE TENDENCIJE	47. Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	,810			
	49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	,763			
	60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	,729			
	32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,722			
	55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	,719			
	24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	,709			
	44. Jer me to zabavlja.	,688			
	25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,684			
	26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,674			
	27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	,669			
	19. Jer sam ja delinkvent.	,575			
	17. Jer volim biti drukčiji i "iskakati iz okvira".	,465			,400
2. PODLOŽNOST VRŠNJACIMA	10. Jer se lako dam nagovoriti.		,832		
	2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći "ne".		,813		
	5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.		,790		
	34. Jer me prijatelji "uvuku" u probleme.		,710		
3. NEPROMISLJENOST	37. Jer ne razmišljam o posljedicama.			,817	
	48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.			,816	
	20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.			,643	
	15. Jer nisam mislio da će me otkriti.			,534	
4. OSOBNOSTNA FRUSTRACIJA	1. Jer sam bio napet.				,765
	43. Jer sam bio živčan.				,708
	13. Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,379			,639
	54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se "ispucati".	,447		,338	,545

Nadalje, izračunali smo *inter-item* korelacije, *item-total* korelacije te Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti svakog faktora kako bismo dobili uvid u pouzdanost i homogenost pojedinog faktora. Rezultati pokazuju vrlo visoke koeficijente pouzdanosti, od $\alpha=,733$ do $\alpha=,913$ (tablica 11), pri čemu Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti za cijelu internalnu

subskalu iznosi visokih $\alpha = ,906$. Svi faktori pokazuju dobru homogenost (prosječne vrijednosti *inter-item* korelacija kreću od $\bar{r} = ,408$ do $\bar{r} = ,522$, dok prosječna *inter-item* korelacija svih 24 čestica u internalnoj subskali iznosi $\bar{r} = ,287$).

Tablica 11: Internalna subskala – postotak objašnjene varijance, prosječna *inter-item* korelacija, Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti

Faktori	Br.čestica	% varijance	$\bar{r}$	α - Cronbach
Internalna subskala	24	57,82	,287	,906
1. Antisocijalne tendencije	12	25,98	,468	,913
2. Podložnost vršnjacima	4	11,12	,522	,813
3. Nepromišljenost	4	10,65	,408	,733
4. Osobna frustracija	4	10,12	,454	,770

U tablicama koje slijede (12, 13, 14 i 15) bit će prikazana *inter-item* korelacije na pojedinim faktorima.

Tablica 12. *Inter-item* korelacije na faktoru Antisocijalne tendencije

Čestice	47	49	60	32	55	24	44	25	26	27	19	17
47. Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	1,000											
49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	,566	1,000										
60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	,553	,529	1,000									
32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,587	,536	,531	1,000								
55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	,519	,692	,538	,551	1,000							
24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	,586	,476	,476	,473	,451	1,000						
44. Jer me to zabavlja.	,509	,651	,426	,513	,716	,419	1,000					
25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,499	,469	,446	,469	,464	,472	,478	1,000				
26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,507	,488	,501	,536	,514	,410	,481	,490	1,000			
27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	,471	,536	,429	,494	,520	,408	,500	,496	,474	1,000		
19. Jer sam ja delinkvent.	,403	,411	,337	,411	,335	,360	,346	,341	,518	,401	1,000	
17. Jer volim biti drukčiji i "iskakati iz okvira".	,307	,423	,328	,405	,504	,292	,497	,385	,400	,376	,280	1,000

Tablica 13: *Inter-item* korelacije na faktoru Podložnost vršnjacima

Čestice	10.	2.	5.	34.
10. Jer se lako dam nagovoriti.	1,000			
2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći "ne".	,557	1,000		
5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.	,621	,545	1,000	
34. Jer me prijatelji "uvuku" u probleme.	,486	,502	,420	1,000

Tablica 14: Inter-item korelacije na faktoru Nepromišljenost

Čestice	37.	48.	20.	15.
37. Jer ne razmišljam o posljedicama.	1,000			
48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.	,615	1,000		
20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	,423	,316	1,000	
15. Jer nisam mislio da će me otkriti.	,340	,286	,468	1,000

Tablica 15: Inter-item korelacije na faktoru Osobna frustracija

Čestice	1.	43.	13.	54.
1. Jer sam bio napet.	1,000			
43. Jer sam bio živčan.	,427	1,000		
13. Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,352	,453	1,000	
54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se "ispucati".	,315	,582	,597	1,000

U tablici 16 prikazane su *item-total* korelacije svih čestica s pripadajućim faktorima, te Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti pojedinog faktora ukoliko se neka čestica koja pripada tom faktoru izbaci.

Tablica 16 : Item-total korelacije po faktorima na Internalnoj subskali, te Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti faktora ukoliko se pojedina čestica izbaci

Čestice	Item-total korelacije	Cronbachov alfa ukoliko se čestica izbaci
1. Antisocijalne tendencije		,913
47. Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	,700	,904
49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	,740	,902
60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	,643	,907
32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,700	,904
55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	,744	,902
24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	,606	,908
44. Jer me to zabavlja.	,706	,904
25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,633	,907
26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,673	,906
27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	,645	,907
19. Jer sam ja delinkvent.	,514	,912
17. Jer volim biti drukčiji i "iskakati iz okvira".	,523	,912
2. Podložnost vršnjacima		,813
10. Jer se lako dam nagovoriti.	,681	,742
2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći "ne".	,652	,755

5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.	,642	,761
34. Jer me prijatelji "uvuku" u probleme.	,555	,801
3. Nepromišljenost		,733
37. Jer ne razmišljam o posljedicama.	,607	,625
48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.	,517	,676
20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	,517	,676
15. Jer nisam mislio da će me otkriti.	,458	,711
4. Osobna frustracija		,770
1. Jer sam bio napet.	,437	,782
43. Jer sam bio živčan.	,623	,687
13. Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,592	,705
54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se "ispucati".	,641	,677

Rezultati prikazani u tablici 16 na svim faktorima pokazuju zadovoljavajuće *item-total* korelacije, osim kod čestice 1 u faktoru Osobna frustracija. Ova čestica ima najmanju *item-total* korelaciju, te uočavamo kako bismo njezinim izbacivanjem malo, ali neznačajno povisili Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti. Međutim, s obzirom na zadovoljavajuće (iako niže) vrijednosti *inter-item* korelacija te čestice s ostalim česticama u faktoru Osobna frustracija, a time i zadovoljavajućoj homogenosti Skale, ovu česticu je za sada opravdano zadržati nepromijenjenom.

Kako autoru nisu poznati instrumenti koji ispituju isti ili sličan konstrukt (atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja), s ciljem provjere konvergentne valjanosti Skale, maloljetnike smo pitali o nekim njihovim rizičnim obilježjima koja su po svojem opisu istovjetna pretpostavljenim faktorima temeljem preliminarnog istraživanja (Upitnik samoiskaza o 15 rizičnih čimbenika za delinkventno ponašanje).

U tablici 17 prikazane su čestice s obzirom na šest dobivenih faktora u pilot istraživanju.

Tablica 17: Prikaz faktora internalne domene pilot istraživanja i opisnih pitanja

FAKTOR PRELIMINARNE SKALE	OPISNO PITANJE
1. Delinkventni identitet	1. Vidim sebe kao osobu koja je sklona činjenju kaznenih djela.
2. Osobna frustracija	2. Sklon sam burno, pomalo agresivno, reagirati u nekim situacijama.
3. Antisocijalni stavovi	3. Smatram da je u redu ponekad činiti kaznena djela.
4. Podložnost vršnjacima	4. Vršnjaci me lako nagovore na neko ponašanje.
5. Zabava i uzduđenje	5. Volim se upuštati u rizične i uzbudljive događaje.
6. Nepromišljenost	6. Ponekad nepromišljeno napravim neke stvari.

Pretpostavka je ukoliko maloljetnici svoje delinkventno ponašanje pripisuju na primjer nepromišljenosti, da će sebe onda i opisati kao nepromišljenu osobu, te se stoga očekuje značajna korelacija između faktora i opisnih čestica.

S obzirom da je u konačnoj verziji Skale, u području intrnalne subskale, dobiveno 4 faktora, pri čemu su se tri faktora spojila, prilikom računanja korelacija izračunali smo prosječnu vrijednost opisnih onih pitanja koja odgovaraju trima spojenim faktorima. Dobiveni koeficijenti korelacije (tablica 18) pokazuju značajnu korelaciju između faktora i definiranih opisnih varijabli.

Tablica 18: Korelacije između faktor i opisnih varijabli

FAKTORI	r	OPISNO PITANJE
1. Antisocijalne tendencije	→ ,773**	1. Vidim sebe kao osobu koja je sklona činjenju kaznenih djela. 3. Smatram da je u redu ponekad činiti kaznena djela. 5. Volim se upuštati u rizične i uzbudljive događaje.
2. Osobna frustracija	→ ,328**	2. Sklon sam burno, pomalo agresivno, reagirati u nekim situacijama.
4. Podložnost vršnjacima	→ ,618**	4. Vršnjaci me lako nagovore na neko ponašanje.
6. Nepromišljenost	→ ,408**	6. Ponekad nepromišljeno napravim neke stvari.

** p<,01

Dobiveni koeficijenti korelacije (tablica 18) pokazuju kako između svih faktora i opisnih pitanja postoji značajna korelacija, a raspon se kreće od $r=,328$ do $r=,773$. Nižu korelaciju faktora Osobna frustracija s pridruženim opisnim pitanjem moguće je pripisati nešto lošije formuliranim pitanjem u odnosu na čestice koje pripadaju tom faktoru. Naime, dok su čestice faktora uglavnom usmjerene na rješavanje napetosti i potrebu maloljetnika da se «ispuca» kroz počinjenje kaznenog djela, opisno pitanje više je usmjereno na burno i agresivno reagiranje u nekim situacijama. Treba također imati na umu da je ukupan rezultat na faktoru dobiven prosječnim rezultatom na nekoliko čestica, a rezultat na opisnim varijablama (osim na području antisocijalnih tendencija) sastoji se od rezultata na jednoj

čestici što smanjuje varijabilitet. Zbog navedenog možemo zaključiti da svi faktori zadovoljavajuće visoko koreliraju s pripadajućim opisnim pitanjima što nam govori u prilog konvergentnoj valjanosti internalne subskale.

Kako bismo provjeriti faktorsku stabilnost skale, faktorska analiza provedena je zasebno na dva subuzorka maloljetnika – oni koji su u izvaninstitucionalnom te oni koji su u institucionalnom tretmanu. Rezultati tih faktorskih analiza prikazani su u tablicama 19 i 20, a pokazuju stabilnu faktorsku strukturu bez obzira na subuzorak maloljetnika.

Tablica 19: Faktorska struktura internalne subskale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti, subuzorak maloljetnika koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu (N=147)

Faktori	Čestice	Faktori			
		1	2	3	4
1. ANTISOCIJALNE TENDENCIJE	44. Jer me to zabavlja.	,809			
	47. Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	,804			
	32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,776			
	49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	,762			
	55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	,746		,386	
	26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,721			
	60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	,705			
	24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	,692			
	25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,691			,319
	27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	,641			
	17. Jer volim biti drukčiji i "iskakati iz okvira".	,639			,303
	19. Jer sam ja delinkvent.	,574			
2. PODLOŽNOŠĆ	10. Jer se lako dam nagovoriti.		,858		
	5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.		,858		
	2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći "ne".		,838		
	34. Jer me prijatelji "uvuku" u probleme.		,793		
3. NEPRAMIŠLJENOST	48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.			,831	
	37. Jer ne razmišljam o posljedicama.			,826	
	20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	,318		,732	
	15. Jer nisam mislio da će me otkriti.			,522	
4. OSOBNA FRUSTRACIJA	1. Jer sam bio napet.				,800
	43. Jer sam bio živčan.	,392			,734
	13. Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,464			,609
	54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se "ispucati".	,509		,331	,592

Iz tablice 19 vidljivo je kako je faktorska struktura internalne subskale na uzorku maloljetnika koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu stabilna, odnosno istovjetna faktorskoj strukturi subskale na cjelokupnom uzorku.

Tablica 20: Faktorska struktura internalne subskale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti, subuzorak maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu (N=188)

Faktori	Čestice	Faktori			
		1	2	3	4
1. ANTISOCIJALNE TENDENCIJE	47. Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	,808			
	49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	,772			
	60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	,729			
	24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	,720			
	55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	,699			
	27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	,683			
	32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	,655	,308		
	25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	,640			
	26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	,618	,316		
	44. Jer me to zabavlja.	,578	,351		
	19. Jer sam ja delinkvent.	,530			
	17. Jer volim biti drukčiji i "iskakati iz okvira".	,289	,499		
2. OSOBNA FRUSTR.	1. Jer sam bio napet.		,708		
	43. Jer sam bio živčan.		,640		,323
	13. Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	,317	,621		
	54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se "ispucati".	,402	,464		,359
3. PODLOŽNO ST	2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći "ne".			,801	
	10. Jer se lako dam nagovoriti.			,792	
	5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.			,698	
	34. Jer me prijatelji "uvuku" u probleme.			,644	
4. NEPROMIŠLJENOST	37. Jer ne razmišljam o posljedicama.				,816
	48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.				,813
	20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.				,563
	15. Jer nisam mislio da će me otkriti.				,503

Matrica faktorske strukture internalne subskale na subuzorku maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu (tablica 20) također se pokazuje stabilnom, sa izuzetkom jedne čestice. Naime, čestica 17 (Jer volim biti drukčiji i «iskakati iz okvira») u ovom subuzorku se više saturira u drugi faktor (Osobna frustracija) nego li na prvi faktor kojemu sadržajno pripada (Antisocijalne tendencije). Ovaj podatak moguće je pripisati općenitoj formulaciji tvrdnje.

S obzirom da se radi o jednoj čestici od njih 24, i na uzorku maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu možemo zaključiti u prilog faktorskoj stabilnosti skale.

Ovo istraživanje provedeno je na uzorku mladih od 14 do 21 godine života. Kako bismo provjerili je li Skala jednako pouzdana kod mlađih i kod starijih ispitanika izračunali smo Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti faktora na internalnoj subskali posebno za mlađe, a posebno za starije ispitanike. Medijan dobi u ovom uzorku iznosi 17 godina, te su ispitanici podijeljeni u dva subuzorka s obzirom na medijan.

Rezultati su prikazani u tablici 21, te pokazuju zadovoljavajuće visoke koeficijente pouzdanosti i kod starijih i kod mlađih maloljetnika (sa svega nešto većim koeficijentima kod starijih maloljetnika). Stoga možemo zaključiti u prilog da je Skala pouzdana i primjenjiva kako za starije, tako i za mlađe maloljetnike.

Tablica 21: Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti na subuzorcima mladih i starijih ispitanika

Faktor	Mladi ispitanici (14-16 g.) N=126; 37,6%	Stariji maloljetnici (17-21 g.) N=209; 62,4%
	α	α
1. Antisocijalne tendencije	,905	,918
2. Podložnost vršnjacima	,735	,852
3. Nepromišljenost	,726	,739
4. Osobna frustracija	,765	,774

S obzirom na dosad navedeno, sumarno je moguće izvesti zaključak kako se internalna subskala sastoji od četiri interpretabilna, homogena i stabilna faktora koji pokazuju zadovoljavajuće metrijske karakteristike tipa Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti, *inter-item* i *item-total* korelacije te konvergentnu valjanost faktora.

8.2.2. Eksternalna subskala

Čestice eksternalnog atribuiranja su se u pilot istraživanju saturirale kroz devet faktora. U konačnom istraživanju, primjenom skraćene verzije Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih dobiveno je 8 interpretabilnih faktora. Na ovoj su se subskali dva faktora spojila, a to su Siromaštvo i Materijalna dobit.

Ovakvo faktorsko rješenje također je interpretabilno te govori u prilog da se pripisivanje uzročnosti kaznenih djela zbog siromaštva povezuje i sa činjenjem kaznenih djela zbog stjecanja materijalne dobiti, odnosno koristi.

Ostali faktori nepromijenjeni su, te sadrže po četiri čestice. To su: Droga, Loši obiteljski odnosi, Pretjerana kontrola i nadzor roditelj, Alkohol, Situacija, Permisivnost roditelja i Druženje s antisocijalnim vršnjacima.

Eksternalnu subskalu čini ukupno 36 čestica. S obzirom na navedene vrijednosti zaključujemo kako su ostvareni statistički preduvjeti za provođenje faktorske analize (Keiser-Meyer-Olikonova mjera (,886); Bartlettov test sfericiteta ($\chi^2 = 6646,904$; $df = 630$; $p < .001$)). Dobivenih osam faktora objašnjava ukupno 68,96% varijance.

U tablici 22 prikazana je matrica faktorske strukture eksternalne subskale.

Tablica 22: Faktorska struktura eksternalne subskale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti (N=335)

Faktori	Čestice	Faktori							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DOBIT	42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	,792							
	31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	,777							
	36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	,776		,344					
	23. Jer nemam novaca.	,735	,312						
	12. Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,724							
	52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,679							
	21. Jer moja obitelj nema novaca.	,568	,502						
	9. Jer smo siromašni.	,480	,491						
2. LOŠI OBIT. ODNOSI	28. Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.		,814						
	4. Jer imam loše obiteljske odnose.		,790						
	29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.		,725						
	38. Jer je roditeljima svejedno što radim.		,577				,306		
3. DROGA	40. Jer sam bio pod utjecajem droge.			,889					
	35. Jer sam uzeo previše droge.			,861					
	59. Jer se drogiram.			,858					
	57. Jer sam bio "napušten".			,659					
4. ALKOHOL	16. Jer sam bio pijan.				,864				
	11. Jer sam popio previše alkohola.				,864				
	8. Jer previše pijem.				,833				
	14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.				,804				
5. ANTISOC. VRŠNJACI	58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.					,767			
	50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.					,757			
	45. Jer imam takvo društvo.					,730			
	3. Jer su svi oko mene delinkventi.					,705			
6. PERMISIV. RODITELJA	51. Jer su mi roditelji bili preblagi.						,805		
	46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.						,779		
	22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.						,728		
	41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.		,360				,603		

7. SITUACIJA	30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.								,800	
	39. Takva je bila situacija.								,774	
	33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.								,731	
	56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.				,305	,319			,497	
8. KONTROLA I NADZOR	53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.									,817
	7. Jer su mi roditelji prestrogi.		,441							,655
	18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.		,492							,609
	6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.		,527							,553

Promatramo li faktorsku strukturu eksternalne subskale, možemo uočiti kako je dobiveno osam interpretabilnih faktora, ali i da u dva faktora postoje neke čestice koje se podjednako visoko saturiraju u dva faktora.

Tako se u prvom faktoru dvije čestice (Jer moja obitelj nema novaca i Jer smo siromašni) prilično visoko saturiraju u drugi faktor (Loši obiteljski odnosi), što nam govori i u prilog o povezanosti tih obilježja. Ovakve saturacije mogu biti i posljedica formulacije čestica koje u svojem sadržaju imaju obiteljsku konotaciju. Ovakav podatak govori nam o potencijalnoj potrebi sadržajnog revidiranja čestica, pogotovo čestice 'Jer smo siromašni' na način da čestica glasi 'Jer sam siromašan'.

U osmom faktoru (Pretjerana kontrola i nadzor roditelja) uočavamo relativno visoke saturacije triju čestica koje pripadaju tom faktoru sa drugim faktorom (Loši obiteljski odnosi), što nam opet govori o povezanosti između tih područja. Međutim, s obzirom na visine saturacija, smatramo kako je takva kolinearnost logična i interpretabilna, te da nije potrebno revidirati sadržaj tih čestica.

Daljnje mjere kao što su *inter-item*, *item-total* korelacije, te Cronbachov alfa koeficijent korelacije više će nam reći o homogenosti ovih faktora te opravdanosti zadržavanja i grupiranja čestica na potonje opisan način.

Tablica 23: Eksternalna subskala – postotak objašnjene varijance, prosječna inter-item korelacija, α -Cronbach koeficijent pouzdanosti

Faktori	Br.čestica	% varijance	$\bar{r}$	α - Cronbach
Internalna subskala	36	68,96%	,238	,923
1. Siromaštvo i materijalna dobit	8	12,83	,526	,901
2. Loši obiteljski odnosi	4	10,64	,517	,811
3. Droga	4	9,41	,723	,911
4. Alkohol	4	9,36	,713	,908
5. Antisocijalni vršnjaci	4	7,60	,519	,811
6. Permisivnost roditelja	4	7,15	,479	,786
7. Situacija	4	6,03	,375	,705
8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	4	5,94	,501	,802

Iz tablice 23 možemo uočiti kako su Cronbachov alfa koeficijenti pouzdanosti svih faktora u internalnoj domeni vrlo visoki, kreću se od $\alpha = ,705$ do $\alpha = ,911$, dok koeficijent pouzdanosti cijele eksternalne subskale iznosi visokih $\alpha = ,923$. Prosječne *inter-item* korelacije govore u prilog visokoj homogenosti skale, a kreću se od $\bar{r} = ,375$ do $\bar{r} = ,723$.

U sljedećim tablicama (od 24 do 31) bit će prikazane *inter-item* korelacije svih čestica po pojedinim faktorima.

Tablica 24: *Inter-item* korelacije na faktoru Siromaštvo i materijalna dobit

Čestice	42.	31.	36.	23.	12.	52.	21.	9.
42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	1,000							
31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	,707	1,000						
36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	,770	,709	1,000					
23. Jer nemam novaca.	,612	,641	,575	1,000				
12. Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,670	,735	,650	,591	1,000			
52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,567	,615	,525	,594	,523	1,000		
21. Jer moja obitelj nema novaca.	,416	,353	,358	,548	,333	,492	1,000	
9. Jer smo siromašni.	,335	,274	,262	,429	,280	,437	,714	1,000

Tablica 25: *Inter-item* korelacije na faktoru Loši obiteljski odnosi

Čestice	28.	4.	29.	38.
28. Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.	1,000			
4. Jer imam loše obiteljske odnose.	,619	1,000		
29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.	,604	,559	1,000	
38. Jer je roditeljima svejedno što radim.	,534	,434	,349	1,000

Tablica 26: *Inter-item* korelacije na faktoru Droga

Čestice	40.	35.	59.	57.
40. Jer sam bio pod utjecajem droge.	1,000			
35. Jer sam uzeo previše droge.	,889	1,000		
59. Jer se drogiram.	,850	,846	1,000	
57. Jer sam bio "napušten".	,592	,580	,579	1,000

Tablica 27: *Inter-item* korelacije na faktoru Alkohol

Čestice	16.	11.	8.	14.
16. Jer sam bio pijan.	1,000			
11. Jer sam popio previše alkohola.	,807	1,000		
8. Jer previše pijem.	,684	,727	1,000	
14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.	,725	,674	,661	1,000

Tablice 28: Inter-item korelacije na faktoru Druženje s antisocijalnim vršnjacima

Čestice	58.	50.	45.	3.
58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.	1,000			
50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.	,565	1,000		
45. Jer imam takvo društvo.	,530	,629	1,000	
3. Jer su svi oko mene delinkventi.	,604	,430	,356	1,000

Tablica 29: Inter-item korelacije na faktoru Permisivnost roditelja

Čestice	51.	46.	22.	41.
51. Jer su mi roditelji bili preblagi.	1,000			
46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.	,536	1,000		
22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.	,555	,380	1,000	
41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.	,520	,445	,437	1,000

Tablica 30: Inter-item korelacije na faktoru Situacija

Čestice	30.	39.	33.	56.
30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.	1,000			
39. Takva je bila situacija.	,413	1,000		
33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.	,457	,404	1,000	
56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.	,254	,400	,322	1,000

Tablica 31: Inter-item korelacije na faktoru Pretjerana kontrola i nadzor roditelja

Čestice	53.	7.	18.	6.
53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.	1,000			
7. Jer su mi roditelji prestrogi.	,475	1,000		
18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	,396	,614	1,000	
6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	,358	,532	,633	1,000

U tablici 32 prikazane su *item-total* korelacije čestica sa pripadajućim faktorima te Cronbachovim alfa koeficijentom pouzdanosti ukoliko se određena čestica izbacila iz faktora. Prikazani rezultati pokazuju zadovoljavajuće karakteristike faktora, pri čemu je moguće uočiti da neke čestice koje imaju nižu *item-total* korelaciju bi doprinijele malom povećanju Cronbachovog alfa koeficijenta pouzdanosti (na drugoj ili trećoj decimali).

Najveće povećanje (sa $\alpha=,911$ na $\alpha=,949$) ostvarilo bi se izbacivanjem čestice 'Jer sam bio «napušten»' na faktoru Droga. Moguće je pretpostaviti kako ta čestica ima nešto nižu korelaciju u odnosu na ostale jer je specifična. Pojam «napušiti se» pretpostavlja

konzumiranje marihuane ili hašiša, a ostale čestice u ovom faktoru općenitog su karaktera, po principu 'Jer sam bio pod utjecajem droge', bez definiranja koje vrste droge. Međutim, s obzirom na vrlo visok koeficijent prema postojećem sadržaju ($\alpha = ,911$) smatramo kako nije potrebno sadržajno intervenirati u ovaj faktor koji nam zapravo kroz sadržajno specifičnu česticu može obogatiti sliku atribuiranja delinkventnog ponašanja.

Tablica 32: Item-total korelacije po faktorima na Internalnoj subskali te Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti faktora ukoliko se pojedina čestica izbaci

Čestice	Item-total korelacije	Cronbachov alfa ukoliko se čestica izbaci
1. Siromaštvo i materijalna dobit		,901
42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	,778	,879
31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	,772	,880
36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	,732	,884
23. Jer nemam novaca.	,747	,882
12. Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,717	,885
52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,696	,887
21. Jer moja obitelj nema novaca.	,573	,898
9. Jer smo siromašni.	,473	,905
2. Loši obiteljski odnosi		,811
28. Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.	,737	,709
4. Jer imam loše obiteljske odnose.	,664	,745
29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.	,615	,772
38. Jer je roditeljima svejedno što radim.	,511	,813
3. Droga		,911
40. Jer sam bio pod utjecajem droge.	,878	,856
35. Jer sam uzeo previše droge.	,871	,860
59. Jer se drogiram.	,851	,867
57. Jer sam bio "napušten".	,613	,949
4. Alkohol		,908
16. Jer sam bio pijan.	,832	,867
11. Jer sam popio previše alkohola.	,826	,869
8. Jer previše pijem.	,761	,893
14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.	,756	,895
5. Druženje s antisocijalnim vršnjacima		,811
58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.	,704	,728
50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.	,663	,746
45. Jer imam takvo društvo.	,609	,772
3. Jer su svi oko mene delinkventi.	,545	,802
6. Permisivnost roditelja		,786
51. Jer su mi roditelji bili preblagi.	,686	,685
46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.	,554	,753
22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.	,562	,750
41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.	,575	,743
7. Situacija		,705
30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.	,489	,642
39. Takva je bila situacija.	,541	,610
33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.	,520	,622
56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.	,415	,688
8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		,802
53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.	,481	,814
7. Jer su mi roditelji prestrogi.	,676	,721
18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	,686	,715
6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	,627	,747

Kao što je bilo navedeno u opisu internalne subskale, s ciljem provjere konvergentne valjanosti Skale definirana su opisna pitanja, odnosno 9 varijabli na kojima su maloljetnici označavali u kojoj mjeri ih pojedina tvrdnja opisuje. Izračunom korelacija između tih opisnih pitanja s pripadajućim faktorima zaključujemo u prilog konvergentnoj valjanosti Skale.

Rezultati za eksternalnu subskalu prikazani su u tablici 33, te pokazuju vrlo visoke, značajne i zadovoljavajuće koeficijente korelacije koji se kreću od $r=,303$ do $r=,726$. Interesantno je kako je kod faktora Pretjerana kontrola i nadzor roditelja ta korelacija najmanja, dok je u ostalim varijablama koje su vezane uz obitelj korelacija puno viša. Jedno od mogućih objašnjenja jest da maloljetnici percipiraju da imaju roditelje koji ih stalno nadziru i kontroliraju, međutim ne pripisuju toj pretjeranoj kontroli i nadzoru svoje delinkventno ponašanje. To bi bilo u skladu i s dosad navedenim rizičnim čimbenicima u području obitelji, pri čemu je zapravo manjak roditeljske kontrole opisan kao značajan rizični čimbenik delinkventnog ponašanja mladih. Daljnje obrade u ovom radu više će rasvijetliti ovo područje.

Tablica 33: Korelacije između faktora i opisnih varijabli

FAKTORI	r	OPISNO PITANJE
1. Siromaštvo i materijalna dobit	→,726**	1. Moja obitelj i ja smo siromašni. 2. Ponekad za novac čini nedopuštene stvari ili kaznena djela.
2. Loši obiteljski odnosi	→,702**	3. Imam loše odnose u obitelji.
3. Droga	→,689**	4. Ponekad koristim neke droge (marihuana, ecstasy, LSD i slično).
4. Alkohol	→,520**	5. Ponekad konzumiram alkohol.
5. Druženje s antisocijalnim vršnjacima	→,571**	6. Družim se s osobama koje čine kaznena djela ili neke prekršaje.
6. Permisivnost roditelja	→,494**	7. Imam roditelje koji su popustljivi prema meni.
7. Situacija	→,436**	8. Ponekad neplanirano napravim kazneno djelo, tako se dogodi...
8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	→,303**	9. Moji roditelji me stalno nadziru i kontroliraju.

** p<,01

U tablicama 34 i 35 prikazane su faktorske strukture eksternalne subskele na subuzorcima maloljetnika koji se nalaze u izvaninstitucionalnom i onih koje se nalaze u institucionalnom tretmanu.

Ovaj nam podatak, kao i kod internalne subskele govori u prilog faktorskoj stabilnosti Skale.

Tablica 34: Faktorska struktura ekternalne subksale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti, na subuzorku maloljetnika koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu (N=147)

Faktori	Čestice	Faktor							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DOBIT	31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	,846							
	23. Jer nemam novaca.	,834							
	36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	,824							
	42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	,802							
	12. Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,788							
	52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,773							
	21. Jer moja obitelj nema novaca.	,691			,364				
	9. Jer smo siromašni.	,611							
2. ALKOHOL	16. Jer sam bio pijan.		,907						
	11. Jer sam popio previše alkohola.		,852						
	14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.		,798						
	8. Jer previše pijem.		,790						
3. DROGA	40. Jer sam bio pod utjecajem droge.			,903					
	35. Jer sam uzeo previše droge.			,869					
	59. Jer se drogiram.			,843					
	57. Jer sam bio "napušen".	,362		,645					
4. LOŠI OB. ODNOSI	29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.				,772				
	28. Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.				,765				
	4. Jer imam loše obiteljske odnose.				,746		,302		
	38. Jer je roditeljima svejedno što radim.	,315			,507		,447		
5. ANTISOC. VRŠNJACI	58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.					,783			
	50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.					,763			
	3. Jer su svi oko mene delinkventi.					,739			
	45. Jer imam takvo društvo.		,336			,726			
6. KONTROLA I NADZOR	7. Jer su mi roditelji prestrogi.				,350		,751		
	53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.						,737	,306	
	6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	,315			,345		,713		
	18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	,369					,622		
7. PERMISIV. RODITELJA	51. Jer su mi roditelji bili preblagi.							,848	
	46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.						,376	,753	
	22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.							,736	
	41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.				,497			,600	
8. SITUACIJA	39. Takva je bila situacija.								,780
	33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.								,764
	30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.								,720
	56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.					,436			,466

Iz rezultata prikazanih u tablici 34 uočavamo vrlo jasnu i jednoznačnu faktorsku strukturu, s visokim saturacijama čestica u pripadajućim faktorima. Na ovom subuzorku ne

uočavamo toliko visoke saturacije čestica na dva faktora kako je to bilo vidljivo na rezultatima faktorske strukture u cijelom uzorku.

Tablica 35: Faktorska struktura eksternalne subksale, varimax rotacija, metoda glavnih komponenti, na subuzorku maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu (N=188)

Faktori	Čestice	Faktori							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. SIROMAŠTVO I MATERIALNA DOBIT	42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	,804							
	31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	,771							
	36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	,765		,332					
	12. Jer mi treba novac i tako dođem do love.	,744							
	23. Jer nemam novaca.	,624	,396						
	52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	,579				,330			
	21. Jer moja obitelj nema novaca.	,352	,691						
	9. Jer smo siromašni.	,296	,690						
2. LOŠI OBLASCI	28. Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.		,729						
	4. Jer imam loše obiteljske odnose.		,656			,306			
	38. Jer je roditeljima svejedno što radim.		,614						
	29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.		,539			,443			
3. DROGA	40. Jer sam bio pod utjecajem droge.			,893					
	59. Jer se drogiram.			,873					
	35. Jer sam uzeo previše droge.			,854					
	57. Jer sam bio "napušten".			,644					
4. ALKOHOL	11. Jer sam popio previše alkohola.				,878				
	8. Jer previše pijem.				,856				
	16. Jer sam bio pijan.				,828				
	14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.				,792				
5. KONTROLA I NADZOR	53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.					,790			
	7. Jer su mi roditelji prestrogi.					,725			
	18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.		,449			,669			
	6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.		,460			,560			
6. ANTISOCIJALNO DRUŠTVO	58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.						,790		
	50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.						,729		
	45. Jer imam takvo društvo.						,692		
	3. Jer su svi oko mene delinkventi.						,671		
7. PERMISSIVNOST RODITELJA	51. Jer su mi roditelji bili preblagi.							,788	
	46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.							,761	
	22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.							,712	
	41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.							,580	
8. SITUACIJA	30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.								,797
	39. Takva je bila situacija.								,783
	33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.							,302	,663
	56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.				,304				,517

Faktorska struktura eksternalne subskale na uzorku maloljetnika u institucionalnom tretmanu pokazuje jednoznačno faktorsko rješenje sa izuzetkom dviju čestica o kojima je bilo više riječi na razini cjelokupnog uzorka. Radi se o česticama koje sadržajem pripadaju faktoru Siromaštvo i materijalan dobit, a visoku saturaciju ostvaruju u faktoru Loši obiteljski odnosi. Očito se kod ove populacije maloljetnika (a posredno zaključujemo o više rizičnim maloljetnicima) siromaštvo obitelji više povezuje uz lošije obiteljske odnose. Ranije je navedeno kako bi se možda revidiranjem čestice 'Jer smo siromašni' u 'Jer sam siromašan' moglo doprinijeti stabilnijoj strukturi Skale na ovom subuzorku, dok bi kod sljedeće čestice valjalo promisliti o njezinom drukčijem definiranju. Nju je nemoguće promijeniti iz 'Jer moja obitelj nema novaca' u 'Jer nemam novaca' budući da takva čestica već postoji.

S obzirom da se radi o dvije čestice, od ukupno 36 čestica koje pripadaju eksternalnoj subskali, možemo zaključiti u prilog faktorskoj stabilnosti i ove subskale, s idejom o revidiranju sadržaja nekih čestica u cilju dobivanja još jasnije faktorske stabilnosti.

Izračunali smo i Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti u dva subuzorka maloljetnika s obzirom na njihovu dob. Kao i kod internalne subskale, koeficijenti pouzdanosti su u svim faktorima (osim na jednom – Antisocijalni vršnjaci) nešto viši kod starijih maloljetnika. Međutim, te razlike nisu velike, a i koeficijenti pouzdanosti na subuzorku mlađih ispitanika su vrlo visoki, tako da možemo zaključiti u prilog pouzdanosti ovog instrumenta na cjeloj populaciji maloljetnika.

Tablica 36: Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti na subuzorcima mlađih i starijih ispitanika		
Faktor	Mlađi ispitanici (14-16 g.) N=126; 37,6%	Stariji maloljetnici (17-21 g.) N=209; 62,4%
	α	α
1. Siromaštvo i materijalna dobit	,874	,912
2. Loši obiteljski odnosi	,783	,825
3. Droga	,893	,921
4. Alkohol	,888	,918
5. Antisocijalni vršnjaci	,811	,811
6. Permisivnost roditelja	,732	,819
7. Situacija	,699	,707
8. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	,755	,827

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

9.1. Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Svi maloljetnici obuhvaćeni ovim istraživanjem odgovarali su čemu i u kojoj mjeri pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Kako bismo dobili uvid u područja kojima mladi atribuiraju svoje delinkventno ponašanje proveli smo deskriptivnu analizu na svim česticama, kao i na faktorima Skale.

Na slici 10 i tablici 37 prikazane su aritmetičke sredine na Skali iz čega je već na prvi pogled vidljivo kako je u cjelini kod maloljetnika zastupljena kombinacija internalnog i eksternalnog atribuiranja.

Promatramo li visine aritmetičkih sredina (ukupan mogući raspon rezultata je od 1 do 5), uočavamo kako u području internalnog atribuiranja mladi najviše ($M > 3,0$) pripisuju svoje delinkventno ponašanje trenutnoj nepromišljenosti u vrijeme počinjenja kaznenog djela, dok je u području eksternalnog atribuiranja najviše zastupljeno pripisivanje uzroka vlastitog ponašanja situacijskim čimbenicima. Nakon toga ($2,5 < M < 3,0$) slijedi druženju s osobama antisocijalnog ponašanja, dakle delinkventnom društvu (eksternalno) i osobnoj frustraciji, odnosno napetosti (internalno).

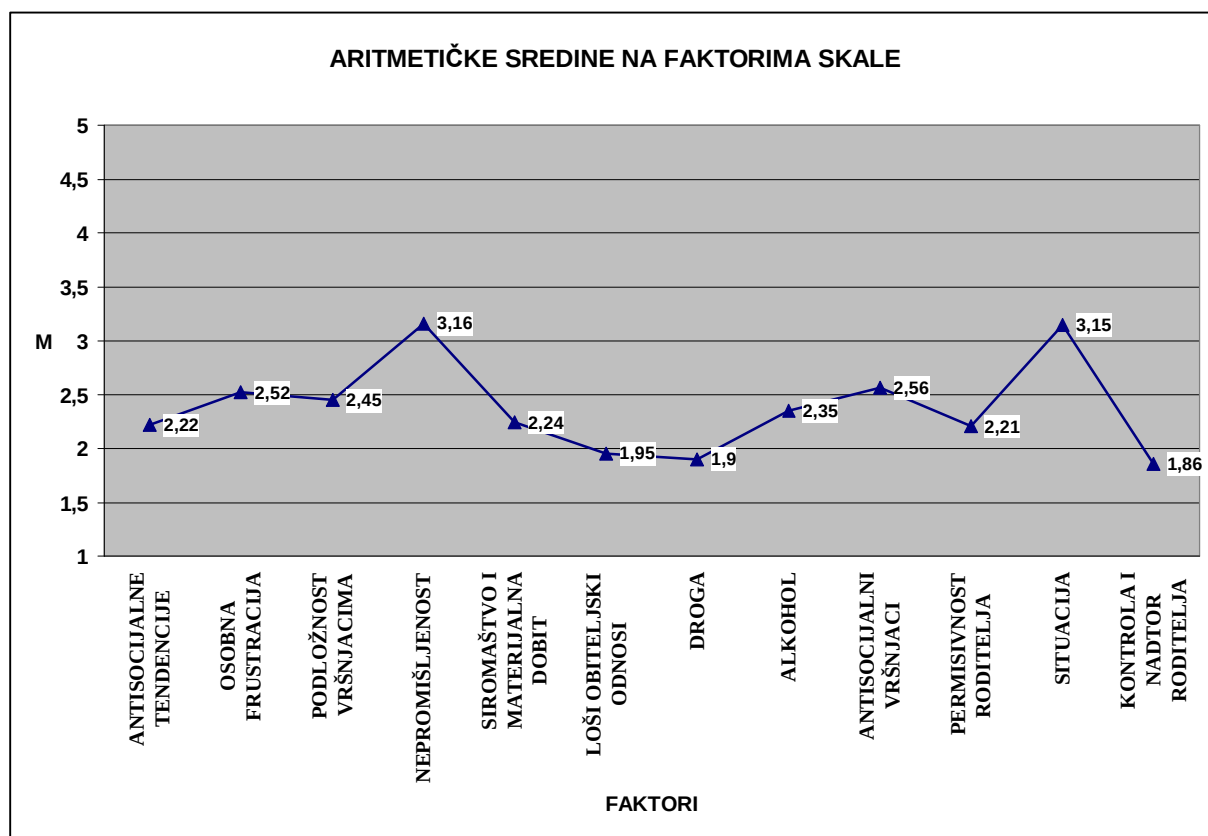
Nešto niže prosječne vrijednosti ($2,0 < M < 2,5$) izražene su na faktorima Podložnost vršnjacima (I), Alkohol (E), Siromaštvo i materijalna dobit (E), Antisocijalne tendencije (I) te Permisivnost roditelja (E). Najmanje prosječne vrijednosti ($M < 2,0$) ostvarene su na faktorima Loši obiteljski odnosi (E), Droga (E) i Pretjerana kontrola i nadzor roditelja (E).

Iz dobivenih rezultata, možemo pretpostaviti kako svaki maloljetnik ima svoju kombinaciju razloga kojima pripisuje sve činjenje kaznenih djela.

Tablica 37: Aritmetičke sredine i standardne devijacije na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih (N=335); mogući ukupni raspon je od 1 do 5

FAKTOR	M	SD
1. Antisocijalne tendencije	2,22	1,001
2. Osobna frustracija	2,52	1,141
3. Podložnost vršnjacima	2,45	1,130
4. Nepromišljenost	3,16	1,109
5. Siromaštvo i materijalna dobit	2,24	1,112
6. Loši obiteljski odnosi	1,95	1,080
7. Droga	1,90	1,248
8. Alkohol	2,35	1,331
9. Antisocijalni vršnjaci	2,56	1,136
10. Permisivnost roditelja	2,21	1,066
11. Situacija	3,15	1,054
12. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	1,87	,979

Slika 10: Prosječne vrijednosti atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih na pojedinom faktoru Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

(1 = uopće nije točno za mene; 5 = u potpunosti je točno za mene)

U ovom radu postavljena je hipoteza kako će mladi počinitelji kaznenih djela svoju delinkventnu aktivnost više pripisivati eksternalnim čimbenicima u odnosu na internalne. Na deskriptivnoj razini, s obzirom na prosječne vrijednosti faktora, možemo zaključiti kako

općenito mladi podjednako pripisuju svoje ponašanje čimbenicima koji pripadaju internalnoj i eksternalnoj subskali, odnosno kako postoji kombinacija faktora kojima se pripisuje vlastito delinkventno ponašanje.

Kako bismo utvrdili pripisuju li mladi više svoje delinkventno ponašanje eksternalnim faktorima u odnosu na internalne proveli smo t-test za zavisne uzorke, pri čemu su prosječni rezultati na internalnoj, odnosno eksternalnoj subskali definirani kao zavisne varijable. Rezultati t-testa (tablica 38) pokazuju kako maloljetnici više pripisuju svoje delinkventno ponašanje internalnim čimbenicima, što nije bio očekivani rezultat, te stoga ne možemo potvrditi prvu hipotezu.

Tablica 38: T-test za zavisne uzorke, razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja internalnim u odnosu na eksternalne čimbenike (N=335)

Subskala	M	SD	t	p
Internalna subskala	2,58	,779	10,547	<,001
Eksternalna subskala	2,24	,697		

Provjerili smo razlikuju li se maloljetnici u institucionalnom i izvaninstitucionalnom tretmanu s obzirom na atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja. Oba subuzorka maloljetnika više pripisuju svoje delinkventno ponašanje internalnim čimbenicima (tablica 39).

Tablica 39: T-test za zavisne uzorke, razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja internalnim u odnosu na eksternalne čimbenike

Maloljetnici u izvaninstitucionalnom tretmanu (N=147)				
Subskala	M	SD	t	p
Internalna subskala	2,51	,830	8,58	<,001
Eksternalna subskala	2,13	,710		
Maloljetnici u institucionalnom tretmanu (N=188)				
Internalna subskala	2,63	,697	6,327	<,001
Eksternalna subskala	2,34	,672		

U tablici 40 prikazane se relativne frekvencije na čestima Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Potrebno je napomenuti kako se kod svakog maloljetnika očekuje vlastita kombinacija razloga za činjenje kaznenih djela te su stoga na ovoj razini obrada niže frekvencije odgovora očekivane. Komentirat će se one čestice gdje je 25% ili više

maloljetnika odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom. Podsjetimo, ispitanici su na skali od 5 stupnjeva izražavali svoju razinu slaganja s pojedinom tvrdnjom pri čemu je 1 = uopće nije točno, 2 = uglavnom nije točno, 3 = niti točno, niti netočno, 4 = uglavnom je točno, 5 = u potpunosti je točno.

Tablica 40: Relativne frekvencije na česticama Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih (N=335)

Faktori	Čestice	1	2	3	4	5
		%	%	%	%	%
1. ANTISOCIJALNE TENDENCIJE	17. Jer volim biti drukčiji i «iskakati» iz okvira.	45,5	15,0	16,2	12,3	11,1
	19. Jer sam ja delinkvent.	51,5	15,0	15,9	7,5	10,2
	24. Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	45,9	11,1	18,9	10,2	13,8
	25. Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	50,0	13,5	20,4	9,0	7,2
	26. Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	56,1	14,3	15,8	6,9	6,9
	27. Jer volim preuzimati rizike u životu.	35,8	11,1	20,8	15,4	16,9
	32. Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	46,1	12,9	18,6	10,2	12,3
	44. Jer me to zabavlja.	42,5	9,9	19,5	12,6	15,6
	47. Jer mislim da se više isplati činiti kaznena djela nego raditi za malu plaću.	54,7	10,2	13,8	8,1	13,2
	49. Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	47,5	13,4	19,1	9,9	10,1
	55. Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	46,1	12,6	16,5	12,0	12,9
	60. Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	50,1	14,6	17,6	8,1	9,6
2. OSOBNA FRUSTRACIJA	1. Jer sam bio napet.	47,2	11,6	14,9	16,1	10,1
	13. Jer sam imao u sebi snagu koja sam mora ispucati.	31,7	17,4	16,8	17,7	16,5
	43. Jer sam bio živčan.	40,8	15,0	15,0	14,4	14,7
	54. Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se «ispucati».	38,3	12,0	18,3	16,2	15,3
3. NEPROMISLJENOST	15. Jer nisam mislio da će me otkriti.	26,3	11,7	19,5	19,5	23,1
	20. Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	21,4	11,4	23,8	19,6	23,8
	37. Jer ne razmišljam o posljedicama.	16,9	7,8	20,5	24,1	30,7
	48. Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.	24,9	9,3	23,7	20,1	22,2
4. PODLOŽNOST VRŠNACIMA	2. Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći «ne».	36,2	13,8	20,7	17,4	12,0
	5. Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.	45,8	13,9	17,9	13,9	8,5
	10. Jer se lako dam nagovoriti.	38,3	15,6	19,8	16,5	9,9
	34. Jer me prijatelji «uvuku» u probleme.	34,3	15,8	21,2	15,5	13,1
5. SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DOBIT	9. Jer smo siromašni.	65,0	10,8	12,0	4,5	7,8
	12. Jer mi treba novac i tako dođem to love.	38,6	6,9	20,2	16,6	17,8
	21. Jer moja obitelj nema novaca.	69,5	8,4	10,5	6,3	5,4
	23. Jer nemam novaca.	51,1	11,5	14,5	11,8	11,2

	31. Jer tako mogu imati novac za izlaske.	44,9	10,5	17,1	11,4	16,2
	36. Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	41,9	11,7	16,8	13,8	15,9
	42. Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	47,0	9,0	16,3	13,0	14,8
	52. Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	50,9	9,9	17,5	10,5	11,1
6. DROGA	35. Jer sam uzeo previše droge.	63,6	8,4	11,7	6,3	9,9
	40. Jer sam bio pod utjecajem droge.	66,1	6,6	10,5	5,7	11,1
	57. Jer sam bio «napušen».	65,7	8,1	7,8	6,6	11,9
	59. Jer se drogiram.	66,9	6,6	10,1	6,3	10,1
7. LOŠI OBITELJSKI ODNOSI	4. Jer imam loše obiteljske odnose.	54,8	12,7	13,3	10,5	8,7
	28. Jer su odnosi u obitelji hladi i udaljeni.	59,4	11,6	10,4	11,3	7,2
	29. Jer su roditelji često vikali i svađali se.	57,0	8,7	11,6	9,9	12,8
	38. Jer je roditeljima svejedno što radim.	71,0	7,2	10,4	6,3	5,1
8. KONTROLA RODITELJA	6. Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	61,2	12,2	16,1	6,0	4,5
	7. Jer su mi roditelji prestrogi.	61,4	12,0	14,7	5,1	6,9
	18. Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	61,1	12,6	11,1	7,5	7,8
	53. Jer su me roditelji stalno kontrolirali.	51,5	17,4	20,4	4,2	6,6
9. ALKOHOL	8. Jer previše pijem.	52,1	13,8	14,7	9,0	10,5
	11. Jer sam popio previše alkohola.	45,1	11,9	15,5	14,0	13,4
	14. Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.	43,1	12,7	13,9	12,3	18,1
	16. Jer sam bio pijan.	47,9	11,1	13,2	13,2	14,7
10. SITUACIJA	30. Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.	14,6	6,6	20,3	24,8	33,7
	33. Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.	22,1	11,0	21,5	20,9	24,5
	39. Takva je bila situacija.	20,3	14,0	22,1	21,8	21,8
	56. Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.	31,3	12,8	19,4	18,8	17,6
11. ANTISOCIJALN I VRŠNJACI	3. Jer su svi oko mene delinkventi.	40,1	13,8	17,7	16,5	12,0
	45. Jer imam takvo društvo.	29,4	12,0	24,9	19,2	14,4
	50. Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.	30,0	13,2	24,3	15,6	16,8
	58. Jer su mi svi prijatelji delinkventi.	46,3	11,9	20,3	13,1	8,4
12. PERMISIVNOST RODITELJA	22. Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.	41,3	12,3	21,9	13,8	10,8
	41. Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.	48,5	14,4	17,7	10,8	8,7
	46. Jer su mi roditelji sve dopuštali.	52,0	12,6	18,9	9,9	6,6
	51. Jer su mi roditelji bili preblagi.	47,3	13,0	22,0	6,9	10,8

Na razini čestica koje pripadaju prvom faktoru (Antisocijalne tendencije) vidljivo je da između 25-30% maloljetnika svoje ponašanje pripisuje potrebi za preuzimanjem rizika i zabavi. Maloljetnici često navode kako im je inače dosadno, te kako se kroz činjenja kaznenih djela zabavljaju. Na razini čestica koje pripadaju faktoru Osobna frustracija uočavamo

značajan udio maloljetnika (također od 25-30%) koji svoje delinkventno ponašanje pripisuju trenutnoj napetosti ili nervozu te potrebi da se «ispucaju» kroz činjenje kaznenog djela.

Sve čestice na faktoru Nepromišljenost postižu vrlo visoke vrijednosti. Iz dobivenih frekvencija uočavamo kako između 40 i 55% maloljetnika smatra kako je počinilo kazneno djelo jer ne razmišlja dovoljno o posljedicama svojeg ponašanja te kako nisu u tom trenutku razmišljali da će biti uhvaćeni i otkriveni zbog počinjenja kaznenog djela. Nepromišljenost je svakako jedno od obilježja adolescencije te visok rezultat na ovim česticama pokazuje kako su maloljetnici iz svoje perspektive svjesni nedovoljnog pridavanja pozornosti posljedicama trenutnog ponašanja. Međutim, ove čestice ne govore o nepromišljenosti za počinjenje kaznenog djela, odnosno ne govore o tome da su nepromišljeno počinili kazneno djelo, već da nisu razmišljali hoće li biti uhvaćeni i otkriveni, te kakve će posljedice snositi zbog počinjenja kaznenog djela.

Rezultati također pokazuju dosta visoko pripisivanje vlastitog ponašanja podložnosti vršnjacima, odnosno nemogućnosti da se vršnjacima kaže «ne». Između 25 i 30% maloljetnika navodi kako su ih prijatelji nagovarali ili uvukli u probleme, a oni se nisu znali oduprijeti i reći «ne».

U istom omjeru (između 25 i 30%) maloljetnici navode da činjenjem kaznenih djela dolaze do novca, odnosno do mogućnosti da si priušte i kupe neke stvari. U ovom su faktoru (Siromaštvo i materijalna dobit) puno više procjene uzročnosti dobivene na česticama koje govore u prilog materijalnoj dobiti kao razlogu za delinkventno ponašanje, nego li siromaštvu. Iako se radi o povezanim konstruktima, koji svakako imaju međusobni utjecaj, iz deskriptivne analize odgovora vidimo kako su na razini frekvencija značajnije zastupljene čestice koje govore u prilog potrebi da se kroz delinkventno ponašanje, odnosno kriminalnu aktivnost, dođe do materijalnih dobara. Što je razumljivo jer nisu svi maloljetnici siromašni, ali mnogi tako dolaze do novaca.

Naši ispitanici su također skloni pripisivati uzroke svojeg delinkventnog ponašanja utjecaju alkohola. Oko 30% maloljetnika navodi kako postanu drukčiji kad popiju alkohol te kako su previše popili i bili pijani u vrijeme počinjenja kaznenog djela.

Situacijski čimbenici, kao i oni vezani uz nepromišljenost, značajno su visoko zastupljeni prilikom ispitivanja područja kojima mladi pripisuju uzroke za svoje delinkventno ponašanje. Između 40 i 55% maloljetnika navode kako se kazneno djelo jednostavno u trenutku dogodilo, ono nije bilo planirano već je takva bila situacija. Ovo područje sigurno je značajno povezano i s adolescentskom nepromišljenosti, međutim više govori o tome kako mladi u velikoj mjeri nisu planirali počiniti kazneno djelo već su se našli u takvoj situaciji. S

druge pak strane, s obzirom na sadržaj čestica u ovom faktoru, govori o određenoj razini nepreuzimanja odgovornosti za vlastito delinkventno ponašanje.

Oko 30% maloljetnika navodi kako je počinilo kazneno djelo jer se druže s osobama koje se isto tako ponašaju, odnosno imaju takvo društvo i vršnjaci koji ih okružuju su delinkventi (eksternalno atribuiranje).

Rezultati deskriptivne analize pokazuju kako maloljetnici nisu skloni pripisivati svoje delinkventno ponašanje obiteljskim čimbenicima, odnosno svojim roditeljima, bez obzira radi li se o lošim obiteljskim odnosima, pretjeranoj roditeljskoj kontroli ili permisivnosti.

9.2. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana

Kao što je ranije navedeno, u uzorku mladih počinitelja kaznenih djela podjednako su obuhvaćeni maloljetnici koji se nalaze u izvaninstitucionalnom tretmanu centara za socijalnu skrb (N=147/43,9%) te onih koji se nalaze u institucijama (N=188/56,1%).

Ovakvu podjelu na dva subuzorka smatramo opravdanom s obzirom na Zakonske odredbe. Naime, sumiramo li odredbe članka 7 Zakona o sudovima za mladež moguće je govoriti o četiri kriterija kojima se sudovi vode prilikom odabira sankcije za maloljetne počinitelje kaznenih djela. To su: (1) osobna obilježja samog maloljetnika, (2) vrsta i težina počinjenog kaznenog djela, (3) prilike u kojima maloljetnik živi (posebno se odnosi na neposredno, obiteljsko okruženje), te (4) recidivizam, odnosno prijašnja delinkventna aktivnost.

Stoga nam ovaj kriterij posredno govori o razini poremećaja u ponašanju maloljetnika, njegovoj delinkventnoj aktivnosti, odnosno intenzitetu i težini društveno neprihvatljivog ponašanja te o obilježjima obiteljskih prilika koje su uglavnom nepovoljnije kod maloljetnika kojima se izriče institucionalna sankcija.

Kako bismo utvrdili postoje li razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja mladih s obzirom na vrstu tretmana proveli smo diskriminacijsku analizu pri čemu je vrsta tretmana (izvaninstitucionalni ili institucionalni tretman) nezavisna varijabla, a faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja su zavisne varijable.

Tablica 41: Značajnost diskriminativne funkcije

Fun.	Karakteristični korijen	Kanonička korelacija	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	,180	,391	,847	45,347	12	<,001

Tablica 42: Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između faktora i kanoničke diskriminativne funkcije

Faktori (E) & (I)	K	S
Droga (E)	,646	,726
Antisocijalne tendencije (I)	,198	,492
Antisocijalni vršnjaci (E)	,360	,397

Alkohol (E)	,056	,347
Siromaštvo i materijalna dobit (E)	,055	,329
Situacija (E)	-,567	-,298
Podložnost vršnjacima (I)	-,279	-,224
Osobna frustracija (I)	-,067	,200
Pretjerana kontrola i nadzor roditelja (E)	,009	,158
Nepromišljenost (I)	,258	,090
Permisivnost roditelja (E)	-,228	-,038
Loši obiteljski odnosi (E)	-,054	,022

(I) = interni faktor; (E) = eksterni faktor

Tablica 43: Centroidi grupa

Mjesto tretmana	Funkcija 1
Izvaninstitucionalni	-,444
Institucionalni	,402

Rezultati diskriminacijske analize pokazuju postojanje značajnih razlika u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja između maloljetnika u izvaninstitucionalnom i onih u institucionalnom tretmanu. Diskriminativna funkcija je značajna (tablica 41). Promatramo li vrijednosti standardiziranih diskriminativnih koeficijenata i korelacija između faktora i kanoničke diskriminativne funkcije (tablica 42), te centroide grupa (tablica 43) možemo zaključiti kako maloljetnici koji se nalaze u institucionalnom tretmanu svoje delinkventno ponašanje znatno više pripisuju drogi, svojim antisocijalnim tendencijama, druženju s osobama antisocijalnog ponašanja, siromaštvu i materijalnoj dobiti kroz činjenje kaznenih djela te alkoholu.

Posebno je interesantna visoka korelacija faktora Droga s kanoničkom diskriminativnom funkcijom što posredno ukazuje i na veće probleme sa sredstvima ovisnosti kod maloljetnika u institucionaliziranom tretmanu. Visoku korelaciju također ima i faktor Antisocijalne tendencije što upućuje na izraženiji delinkventni identitet i činjenje kaznenih djela iz zabave, te izraženije antisocijalne stavove kod maloljetnika u instituciji.

S obzirom na vrijednosti standardiziranog diskriminativnog koeficijenta (-,567) i korelacije (-,298) na faktoru Situacija, opravdano je komentirati kako maloljetnike u izvaninstitucionalnom tretmanu obilježava značajnije atribuiranja vlastitog ponašanja situacijskim čimbenicima koji upućuju na neplaniranje počinjenog kaznenog djela, te pripisivanju uzročnosti za delinkventno ponašanje stjecaju okolnosti. Smatramo kako takav

podatak također ukazuje i na određenu razinu nepreuzimanja odgovornosti za vlastito delinkventno ponašanje ovih maloljetnika.

U tablici 44 prikazani su rezultati točnih klasifikacija ispitanika na faktorima s obzirom na vrstu tretmana. Rezultati pokazuju visokih 68,8% točnih klasifikacija što uz rezultate diskriminacijske analize, govori u prilog osjetljivosti konstruirane Skale.

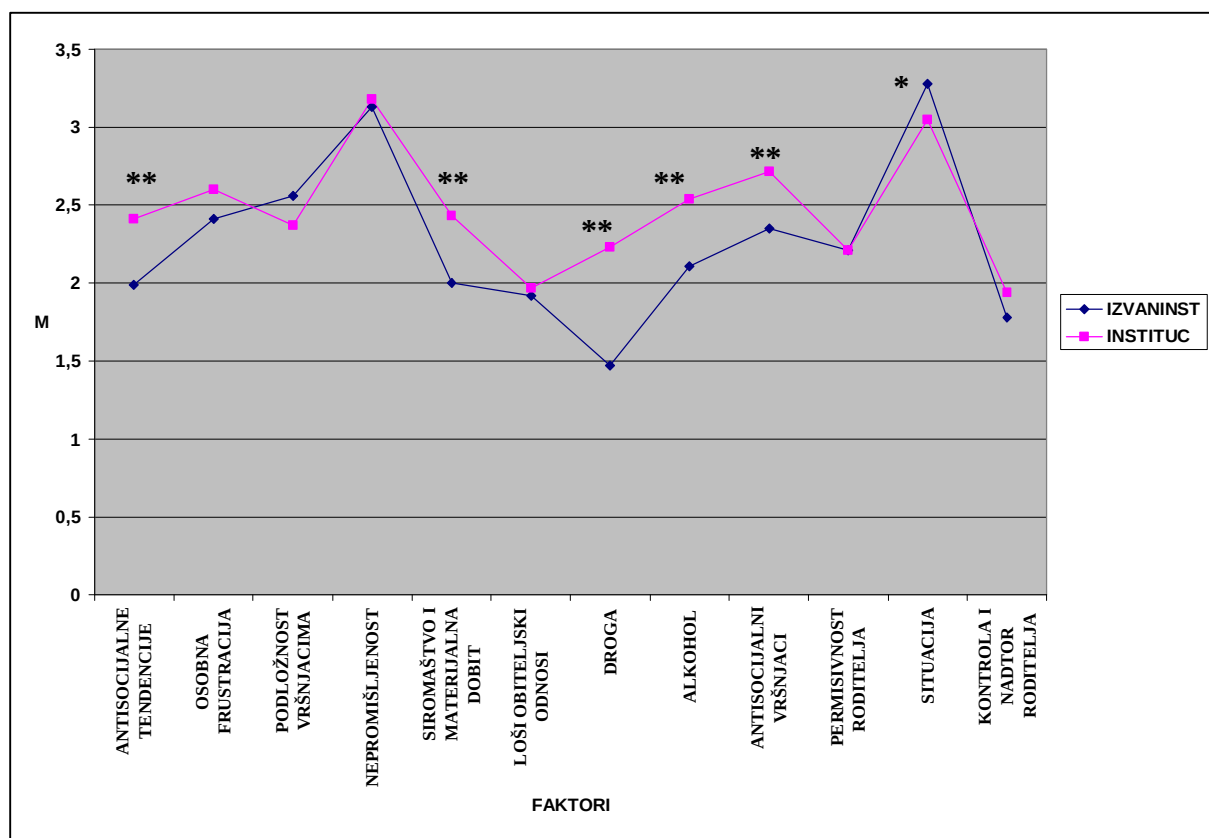
Tablica 44: Sumarna tablica

			Predviđeno pripadanje kategoriji		Ukupno
			izvaninstitucionalni	institucionalni	
Originalno	Aps. broj	izvaninstitucionalni	98	36	134
		institucionalni	52	96	148
	%	izvaninstitucionalni	73,1	26,9	100
		institucionalni	35,1	64,9	100

68,8% originalnih ispitanika točno je klasificirano prema kategorijama

Kako bismo dobili detaljniji uvid u razlike atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih s obzirom na vrstu tretmana, na slici 11 prikazat ćemo vrijednosti aritmetičkih sredina ovih subuzoraka te značajnost tih razlika dobivenih t-testom.

Slika 11: Grafički prikaz razlika u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja mladih s obzirom na vrstu tretmana

T-TEST: ** $p < .01$; * $p < .05$

Iz slike 11 dobivamo dodatne vrijedne podatke za razumijevanje razlika ovih dviju skupina maloljetnika. Osim što uočavamo razlike dobivene diskriminacijskom analizom, uočavamo kako oba subuzorka maloljetnika jednako visoko pripisuju svoje delinkventno ponašanje vlastitoj nepromišljenosti te jednako nisko obiteljskim faktorima kao što su loši obiteljski odnosi, pretjerana kontrola i nadzor roditelja te roditeljska permissivnost. Iz dosadašnjih rezultata se može zaključiti kako maloljetnici području obiteljskih prilika ne pripisuju značajno uzroke za svoje delinkventno ponašanje.

S obzirom na prezentirane rezultate, drugu hipotezu o tome da maloljetnici koji se nalaze u institucionalnom tretmanu svoju delinkventnu aktivnost pripisuju većem broju čimbenika možemo potvrditi. Postoji kombinacija čimbenika koja u većoj mjeri obilježava atribuiranje maloljetnika u institucijama.

9.3. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela

U prvom dijelu upitnika maloljetnici su samoiskazom naveli koliko često su činili kaznena djela, te su mogli odgovoriti u rasponu od tri stupnja (1. rijetko, 2. ponekad, 3. često). U ovom dijelu, interesira nas atribuiraju li maloljetnici različito svoje delinkventno ponašanje s obzirom na samoprocjenjenu učestalost kriminalne aktivnosti.

Rezultati pokazuju jednaku distribuciju odgovora, pri čemu je 35,2% maloljetnika navelo za sebe kako su *rijetko* činili kaznena djela (N=118), 31,9% maloljetnika navodi kako su *ponekad* činili kaznena djela (N=107), dok je 32,8% maloljetnika za sebe navelo kako su *često* činili kaznena djela (N=110).

Provedena je diskriminacijska analiza pri čemu je nezavisna varijabla učestalost činjenja kaznenih djela, a zavisne su varijable faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja.

Tablica 45: Značajnost diskriminativnih funkcija

Fun.	Karakteristični korijen	% varijance	Kanonička korelacija	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	,614	93,9	,617	,596	141,571	24	<,001
2	,040	6,1	,196	,962	10,674	11	>,050

Tablica 46: Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između faktora i kanoničkih diskriminativnih funkcija

Faktori (E) & (I)	K1	S1	K2	S2
Droga (E)	,462	,692	-,387	-,124
Antisocijalne tendencije (I)	,254	,650	-,127	,102
Siromaštvo i materijalna dobit (E)	,360	,591	,176	,217
Antisocijalni vršnjaci (E)	,386	,531	-,284	,092
Alkohol (E)	,171	,469	,433	,370
Osobna frustracija (I)	-,073	,341	-,170	,204
Situacija (E)	,032	,175	,528	,739
Nepromišljenost (I)	,063	,252	,276	,570
Permisivnost roditelja (E)	,089	,254	,353	,559
Podložnost vršnjacima (I)	-,426	-,103	,150	,398
Pretjerana kontrola i nadzor roditelja (E)	-,216	162	,107	,241
Loši obiteljski odnosi (E)	-,081	,131	-,013	,233

(I) = interni faktor; (E) = eksterni faktor

Rezultati u tablici 45 pokazuju kako je samo prva diskriminativna funkcija značajna, ona objašnjava gotovo 94% varijance, a s obzirom na centroide grupa (tablica 47) uočavamo da ona najbolje razlikuje maloljetnike koji su rijetko, od onih kojih su često činili kaznena djela, što je i očekivani slijed. Upravo za maloljetnike koji su često činili kaznena djela, s obzirom na rezultate u tablice 46, možemo reći da više pripisuju svoje delikventno ponašanje istoj skupini čimbenika kao i maloljetnici u institucionalnom tretmanu. To su faktori Droga, Antisocijalne tendencije, Siromaštvo i materijalna dobit, Antisocijalno društvo te Alkohol, s time da u ovoj analizi značajno više maloljetnici s češćom kriminalnom aktivnosti još svoje delinkventno ponašanje pripisuju faktoru Osobna frustracija – dakle napetosti i potrebi da se kroz delinkventno ponašanje «ispucaju».

Opet je moguće istaknuti faktor Droga, čija je korelacija najviša te ima i vrlo visok diskriminativni koeficijent, dok faktor Antisocijalne tendencije ima vrlo visoku korelaciju, ali nešto niži diskriminativni koeficijent.

Tablica 47: Centroidi grupa

Učestalost činjenja k.d.	Fun 1	Fun 2
rijetko	-,776	-,159
ponekad	-,150	,295
često	1,092	-,098

Sumarni rezultati u tablici 48 pokazuju kako ova diskriminativna funkcija u gotovo 60% slučajeva točno klasificira maloljetnike s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela, a očekivano najbolje one koji rijetko i često čine kaznena djela. Ovaj nam podatak, uz rezultate diskriminacijske analize, također govori u prilog osjetljivosti konstruirane Skale i njezinoj sposobnosti razlikovanja ovih skupina maloljetnika. Dobiveni rezultati također govore u prilog valjanosti metode samoiskaza u samoprocjeni učestalosti činjenja kaznenih djela. S obzirom na dobivene rezultate, možemo zaključiti da su maloljetnici dobro i iskreno za sebe procijenili svoju učestalost delinkventnog ponašanja.

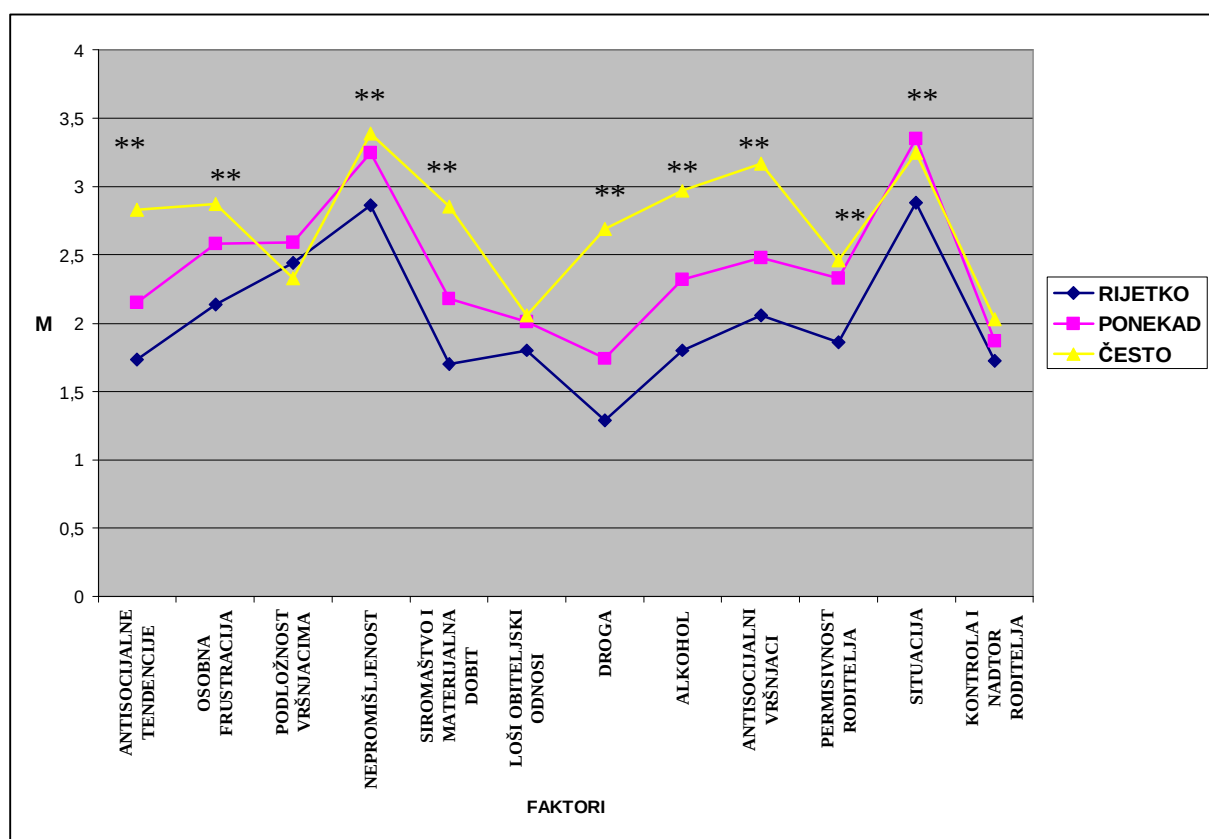
Tablica 48: Sumarna tablica

			Predviđeno pripadanje kategoriji			Ukupno
			rijetko	ponekad	često	
Originalno	Aps. broj	rijetko	70	26	11	107
		ponekad	31	37	19	87
		često	9	19	60	88
	%	rijetko	65,4	24,3	10,1	100
		ponekad	35,6	42,5	21,8	100
		često	10,2	21,6	68,2	100

59,2% originalnih ispitanika točno je klasificirano prema kategorijama

Kako bismo dobili detaljniji uvid (na razini vrijednosti aritmetičkih sredina) u razlike atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja subuzoraka mladih s obzirom na samoprocjenjenu učestalost činjenja kaznenih djela, proveli smo i analizu varijance (ANOVA). Rezultati su prikazani grafički na slici 12. Analiza varijance, kao univarijantna analiza, pokazuje značajne razlike na devet faktora (dok je diskriminacijska analiza pokazala razlike na šest faktora).

Slika 12: Grafički prikaz razlika u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela

ANOVA: ** $p < .01$, * $p < .05$

Iz rezultata analize varijance vidljivo je kako u faktorima Podložnost vršnjacima, Loši obiteljski odnosi i Pretjerana kontrola i nadzor roditelja ne postoje razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Za faktor Podložnost vršnjacima možemo reći kako sve tri grupe maloljetnika jednako visoko pripisuju svoje delinkventno ponašanje tom čimbeniku, dok u dva faktora obiteljskih prilika (Loši obiteljski odnosi i Pretjerana kontrola i nadzor roditelja) postoje značajne razlike.

nadzor roditelja) možemo ponovo zaključiti kako sve tri skupne mladih jednako nisko pripisuju svoje ponašanje tim čimbenicima.

Analiza varijance pokazala je značajne razlike u atribuiranju na faktorima Permisivnost roditelja, Napromišljenost i Situacija pri čemu maloljetnici koji ponekad i često čine kaznena djela u većoj mjeri pripisuju ovim čimbenicima svoje delinkventno ponašanje u odnosu na one koji rijetko čine kaznena djela. Sve razlike značajne su na razini rizika od 1%.

Veći broj čimbenika kojima se pripisuje vlastita delinkventna aktivnost onih maloljetnika koji češće čine kaznena djela očekivana je, te s obzirom na dobivene rezultate možemo potvrditi treću hipotezu ovog rada. Maloljetnici koji češće čine kaznena djela predstavljaju rizičniju skupinu, vjerojatnije su i tijekom života izloženi većem broju rizičnih čimbenika, međutim ukoliko oni kaznena djela čine često (što utječe i na raznovrsnost počinjenih kaznenih djela) svakako da su uzroci za ta mnogobrojna kaznena djela raznoliki.

* * *

Kako bismo utvrdili po čemu se maloljetnici u institucionalnom i izvaninstitucionalnom tretmanu razlikuju s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela u načinu atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja, proveli smo multivarijantnu analizu varijance sa vrstom tretmana i učestalosti činjenja kaznenih djela kao nezavisnim varijablama, te faktorima na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja kao zavisnim varijablama. MANOVA je pokazala značajne glavne efekte vrste tretmana ($F_{(12,265)}=2,563$, $p<,01$) i učestalosti činjenja kaznenih djela ($F_{(24,530)}=5,485$, $p<,001$), bez interakcije ($F_{(24,530)}=,832$, $p>,05$). Iz rezultata je vidljivo kako su glavni efekti učestalosti činjenja kaznenih djela značajniji od glavnih efekata vrste tretmana.

Aritmetičke sredine, standardne devijacije i grafički prikazi rezultata na pojedinim faktorima prikazani su u prilogu 3 ovog rada, a rezultati pojedinih analiza prikazani su u tablici 49.

Tablica 49: MANOVA – razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana i učestalost činjenja kaznenih djela (N=335)

Nezavisne varijable	Zavisne varijable	df	F
Vrsta tretmana	Antisocijalne tendencije	5/276	2,366
	Osobna frustracija		,021
	Nepromišljenost		,135
	Podložnost vršnjacima		1,970
	Siromaštvo i materijalan dobit		,817
	Droga		12,186***
	Loši obiteljski odnosi		,315
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		,199
	Alkohol		1,023
	Situacija		8,830**
	Antisocijalni vršnjaci		1,025
	Permisivnost roditelja		1,678
Učestalost činjenja kaznenih djela	Antisocijalne tendencije	5/276	29,656***
	Osobna frustracija		8,757***
	Nepromišljenost		6,964***
	Podložnost vršnjacima		1,188
	Siromaštvo i materijalna dobit		23,230***
	Droga		29,827***
	Loši obiteljski odnosi		1,938
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		2,326
	Alkohol		15,127***
	Situacija		8,639***
	Antisocijalni vršnjaci		19,304***
	Permisivnost roditelja		8,255***
Vrsta tretmana x Učestalost činjenja kaznenih djela	Antisocijalne tendencije	5/276	,227
	Osobna frustracija		,116
	Nepromišljenost		,110
	Podložnost vršnjacima		,179
	Siromaštvo i materijalan dobit		,464
	Droga		,942
	Loši obiteljski odnosi		1,250
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		,458
	Alkohol		1,056
	Situacija		1,035
	Antisocijalni vršnjaci		,706
	Permisivnost roditelja		,442

***p<,001; **p<,01; *p<,05

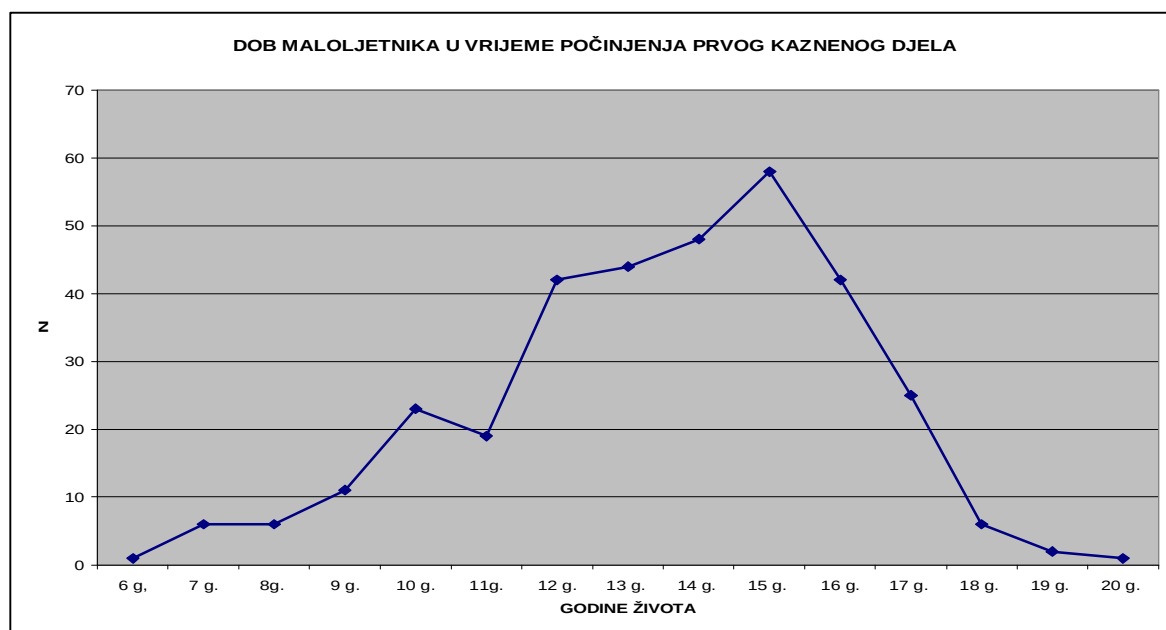
Rezultati multivarijante analize varijance interesantni su jer uvrštavanjem dviju nezavisnih varijabli uočavamo da su efekti učestalosti činjenja kaznenih djela značajniji za razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja mladih od vrste tretmana. Rezultat da ne postoje interakcije između ovih nezavisnih varijabli na faktorima Skale atribuiranja, što govori u prilog jednakom smjeru rezultata, odnosno načina atribuiranja, u skladu je s dosadašnjim spoznajama o rizičnim čimbenicima za razvoj delinkventnog ponašanja mladih, te ukazuju na osjetljivost Skale s obzirom na oba uvrštena kriterija. Grafički rezultati multivarijantne analize varijance nalaze se u prilogu 3 ovog rada.

9.4. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na početak delinkventnog ponašanja

Jedan od važnih rizičnih čimbenika procjene ozbiljnosti delinkventnog ponašanja mladih je dob djeteta / maloljetnika kada je počinio prvo kazneno djelo, odnosno kad je započeo s delinkventnom aktivnošću.

Ispitanike smo pitali s koliko su godina prvi puta počinili neko kazneno djelo, te sukladno tome koliko dugo čine kaznena djela. Dob počinjenja prvog kaznenog djela kreće se od 6 do 21 godine života (slika 13), pri čemu uočavao da je najveći broj maloljetnika prvi puta kazneno djelo počinio u vrijeme adolescencije, između 12. i 16. godine života ($M_{dob,k.d.}=13,53$, $SD_{dob,k.d.}=2,544$).

Slika 13: Samoiskazana dob maloljetnika u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela (N=354)

U ovom nas području interesira razlikuju li se maloljetnici koji su ranije započeli s delinkventnim ponašanjem u atribuiranju svojeg delinkventnog ponašanja od onih maloljetnika koji su kasnije započeli činiti kaznena djela. Kako bismo utvrdili te razlike u atribuiranju podijelili smo naš uzorak u dva subuzorka prema medijanu dobi u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela. Medijan dobi iznosi 14 godina, pa nam stoga prvi subuzorak

čine maloljetnici koji su počinili prvo kazneno djelo od 6. do 14. godina života (59,9%) i njih ćemo zvati '*maloljetnici s ranim početkom delinkventnog ponašanja*', a drugi subuzorak čine maloljetnici koji započeli svoju delinkventnu aktivnost od 15. do 20. godine života (40,1%), tzv. '*maloljetnici s kasnijim početkom delinkventnog ponašanja*'.

Opravdanost ovakve kategorizacije uzorka možemo naći i u literaturi koja govori o obilježjima i stupnju rizičnosti maloljetnika s ranim i kasnijim početkom delinkventnog ponašanja. Tako Šincek (2007) u svojem radu o doprinosu teorije prisile za razumijevanje delinkventnog ponašanja mladih govori kako inozemna istraživanja razlikuju mlade koji prije i poslije četrnaeste godine života započinju s delinkventnim ponašanjem (eng. *early starters* ili *childhood-onset delinquents*, te *late starters* ili *adolescence-onset delinquents*, op. autora). Istraživanja Moffittove (1993, prema Klevens i sur., 2000) govore da maloljetnike s ranim početkom delinkventnog ponašanja (do 14. godine) češće karakterizira cijeloživotno i uporno činjenje kaznenih djela (eng. *life-course-persistent delinquents*, op. autora), dok one s kasnijim početkom delinkventnog (poslije 14. godine) ponašanja karakterizira češće delinkventno ponašanje samo u vrijeme adolescencije (eng. *adolescence-limited delinquents*, op. autora). Stoga je pretpostavka i u ovom istraživanju da su maloljetnici s ranim početkom delinkventnog ponašanja rizičniji po svojim osobnim i okolinskim obilježjima.

Tablica 49: Značajnost diskriminativnih funkcija

Fun.	Karakteristični korijen	Kanonička korelacija	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	,290	,474	,775	69,563	12	<,001

Tablica 50: Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između faktora i kanoničke diskriminativne funkcije

Faktori (E) & (I)	K	S
Antisocijalni vršnjaci (E)	,683	,607
Antisocijalne tendencije (I)	,238	,584
Droga (E)	,332	,548
Alkohol (E)	,072	,390
Osobna frustracija (I)	,206	,388
Siromaštvo i materijalna dobit (E)	-,128	,376
Permisivnost roditelja (E)	,192	,259

Loši obiteljski odnosi (E)	,268	,255
Podložnost vršnjacima (I)	-,521	-,201
Pretjerana kontrola i nadzor roditelja (E)	-,273	,101
Situacija (E)	-,289	-,064
Nepromišljenost (I)	-,157	,064

(I) = interni faktor; (E) = eksterni faktor

Tablica 51: Centroidi grupa

Dob u vrijeme počinjenja kaznenog djela	Funkcija 1
mlt. s ranim početkom d.p. (od 6 do 14 godina)	,460
mlt. s kasnijim početkom d.p. (od 15 do 20 godina)	-,626

Rezultati diskriminacijske analize (tablica 49) pokazuju kako postoje razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja maloljetnika s obzirom na dob početka delinkventnog ponašanja. Iz rezultata prikazanih u tablicama 50 i 51 vidljivo je da maloljetnike s ranim početkom delinkventnog ponašanja više karakterizira značajnije atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja druženju s antisocijalnim vršnjacima, vlastitim antisocijalnim tendencijama, konzumaciji droge i alkohola, osobnoj frustraciji te siromaštvu i stjecanju materijalne dobiti kroz činjenje kaznenih djela.

I u ovom području radi se o istoj kombinaciji čimbenika kojima maloljetnici s čestim delinkventnim ponašanjem pripisuju svoje antisocijalno ponašanje.

Tablica 52: Sumarna tablica

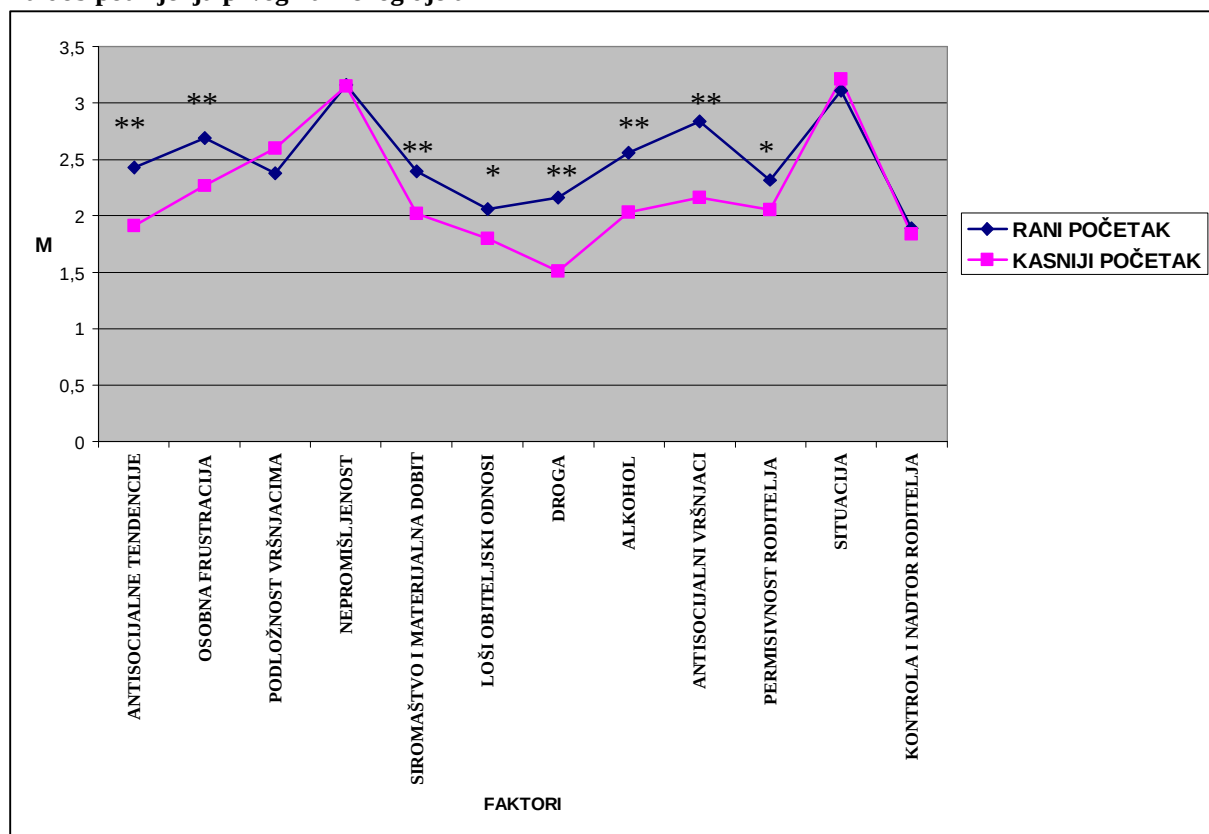
			Predviđeno pripadanje kategoriji		Ukupno
			«rani početak»	«kasni početak»	
Originalno	Aps. broj	«rani početak»	112	50	162
		«kasni početak»	31	88	119
	%	«rani početak»	69,1	30,9	100
		«kasni početak»	26,1	73,9	100

71,2% originalnih ispitanika točno je klasificirano prema kategorijama

Rezultati prikazani u tablici 52, kao i kod prijašnjih diskriminacijskih analiza, pokazuju dobru mogućnost točnih klasifikacija ispitanika s obzirom na ovaj kriterij (71,2% točnih klasifikacija), što opet govori u prilog osjetljivosti Skale te valjanosti metode samoiskaza maloljetnika.

I u ovom području proveli smo t-test s ciljem dobivanja detaljnijeg uvida u vrijednosti i razlika između aritmetičkih sredina. Rezultati t-testa slikovito su prikazani na slici 15.

Slika 15: Grafički prikaz razlika u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na dob počinjenja prvog kaznenog djela

T-TEST: ** $p < .01$; * $p < .05$

Rezultati t-testa pokazuju značajne razlike uz vjerojatnost 1% pogreške na istim faktorima koje je identificirala i diskriminacijska analiza. Međutim, na razini vjerojatnosti od 5% pogreške uočavamo kako maloljetnici s ranim početkom delinkventnog ponašanja više pripisuju svoje ponašanje lošim obiteljskim odnosima i roditeljskoj permissivnosti. Ovakvi podaci ukazuju na samoiskazanu percepciju uzroka u području obiteljskog života maloljetnika, kako kroz pretjeranu popustljivost roditelja (koja se pokazala značajna i kod maloljetnika s češćim činjenjem kaznenih djela), tako i kroz atribuiranje delinkventnog ponašanja lošim obiteljskim odnosima koje karakteriziraju svađe te hladni i udaljeni odnosi između članova obitelji.

Iz prezentiranih rezultata možemo potvrditi hipotezu ovog istraživanja te zaključiti kako maloljetnici koji su ranije počeli s delinkventnim ponašanjem svoje ponašanje pripisuju većem broju čimbenika u odnosu na maloljetnike koji su kasnije, u vrijeme adolescencije počeli s činjenjem kaznenih djela.

9.5. Razlike u pripisivanju uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na duljinu delinkventnog ponašanja

Uz vrstu tretmana maloljetnika, učestalost činjenja kaznenih djela te dob u vrijeme počinjenja kaznenog prvog kaznenog djela, interesiralo nas je razlikuju li se maloljetnici u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na duljinu delinkventne aktivnosti.

Maloljetnici su u ovom istraživanju za sebe procijenili (u godinama) koliko dugo čine kaznena djela. Raspon se kreće od 1 do 12 godina, pri čemu je $M_{duljina.k.d.} = 3,40$ godina ($SD_{duljina.k.d.} = 2,320$). U ovom smo području maloljetnike raspodijelili u četiri skupine (tablica 53).

Tablica 53: Duljina činjenja kaznenih djela prema kvartilima (N=335)

Duljina činjenja kaznenih djela	N	%
1 godina	83	25,2
2 godine	111	33,6
3 godine	80	24,2
4 ili više godina	56	17,0
Ukupno	330	100

Iz rezultata prikazanih u tablici 53 uočavamo kako najveći broj maloljetnika, odnosno jedna trećina maloljetnika čini kaznena djela oko dvije godine (33,6%), jedna četvrtina maloljetnika (oko 25%) čini kaznena djela jednu, odnosno tri godine, te da manji udio maloljetnika (17%) čini kaznena djela preko četiri godine. Očekujemo da će maloljetnici koji duže čine kaznena djela (pogotovo maloljetnici koji se preko četiri godine delinkventno ponašaju), te time pokazuju veći stupanj upornosti u svojoj delinkventnoj aktivnosti, biti rizičniji od maloljetnika koji se kraće vrijeme delinkventno ponašaju, te da će stoga većem broju čimbenika i atribuirati svoje delinkventno ponašanje.

Tablica 54: Značajnost diskriminativnih funkcija

Fun.	Karakteristični korijen	% varijance	Kanonička korelacija	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	,566	86,9	,601	,587	143,220	36	<,001
2	,055	8,4	,228	,920	22,492	22	>,050
3	,031	4,7	,172	,970	8,085	10	>,050

Tablica 55: Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između faktora i kanoničkih diskriminativnih funkcija

Faktori (E) & (I)	K1	S1	K2	S2	K3	S3
Antisocijalne tendencije (I)	,520	,677	,006	,336	,003	,017
Droga (E)	,341	,647	-,299	-,034	,303	,153
Alkohol (E)	,445	,628	-,035	,055	-,052	-,014
Siromaštvo i materijalna dobit (E)	,134	,527	,177	,343	-,104	,011
Antisocijalni vršnjaci (E)	,215	,468	,136	,357	-,321	-,232
Osobna frustracija (I)	-,059	,345	-,430	,074	-,281	,012
Loši obiteljski odnosi (E)	,195	,231	-,320	,191	,182	-,034
Permisivnost roditelja (E)	-,009	,217	,688	,733	-,490	-,246
Nepromišljenost (I)	-,130	,112	,225	,539	,579	,451
Pretjerana kontrola i nadzor roditelja (E)	-,347	,147	,553	,466	,164	,085
Situacija (E)	-,020	,112	,189	,455	,643	,494
Podložnost vršnjacima (I)	-,264	-,083	,010	,361	-,480	-,367

(I) = interni faktor; (E) = eksterni faktor

Tablica 56: Centroidi grupa

Duljina činja k.d.	Fun 1	Fun 2	Fun 3
1 godina	-,923	-,252	,041
2 godine	-,249	,261	-,143
3 godine	,517	,112	,274
4 ili više godina	1,210	-,266	-,172

Rezultati diskriminacijske analize pokazuju kako je samo prva diskriminativna funkcija značajna (tablica 54), ali i da ona objašnjava visokih 86,9% varijance, dok nam centroidi grupa (tablica 56) pokazuju kako ova funkcija najbolje razlikuje maloljetnike koji čine kaznena djela jednu godinu u odnosu na one koji čine kaznena djela četiri ili više godina. Također je vidljivo da su centroidi grupa linearno raspoređeni s obzirom na duljinu delinkventnog ponašanja, što nam uz veliku udaljenost centroida, govori u prilog dobrom razlikovanju ovih grupa u okvirima ovog kriterija.

Rezultati u tablici 55 pokazuju kako maloljetnike s duljim činjenjem kaznenih djela karakterizira značajnije atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja faktorima Antisocijalne tendencije, Droga, Alkohol, Siromaštvo i materijalna dobit, Antisocijalni vršnjaci te Osobna frustracija. Iz dobivenih rezultata vidljivo je kako se radi o istoj

kombinaciji čimbenika kojima maloljetnici koji često čine kaznena djela te oni koji su rano počeli s delinkventnim ponašanjem pripisuju svoje delinkventno ponašanje. Kod maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu, također je prisutno značajnije pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja svim ovim čimbenicim, osim faktoru Osobna frustracija.

Tablica 57: Sumarna tablica

			Predviđeno pripadanje kategoriji				Ukupno
			1. god	2. god	3. godi	4. ili više	
Originalno	Aps. broj	1 godina	53	15	3	3	74
		2 godine	27	35	18	11	91
		3 godine	14	12	24	16	66
		4 ili više godine	4	6	9	28	47
	%	1 godina	71,6	20,3	4,1	4,1	100
		2 godine	29,7	38,5	19,8	12,1	100
		3 godine	21,2	18,2	36,4	24,2	100
		4 ili više godine	8,5	12,8	19,1	59,6	100

50,4% originalnih ispitanika točno je klasificirano prema kategorijama

Rezultati u sumarnoj tablici (tablica 57) pokazuju oko 50% točnih klasifikacija ispitanika prema ovim kategorijama, pri čemu je svakako potrebno komentirati očekivane najbolje klasifikacije maloljetnika koji kaznena djela čine jednu godinu (71,6%) i onih koji četiri ili više godina čine kaznena djela (59,6%). Dobiveni rezultati, kao i dosadašnje analize, govore u prilog osjetljivosti Skale i valjanosti metode samoiskaza.

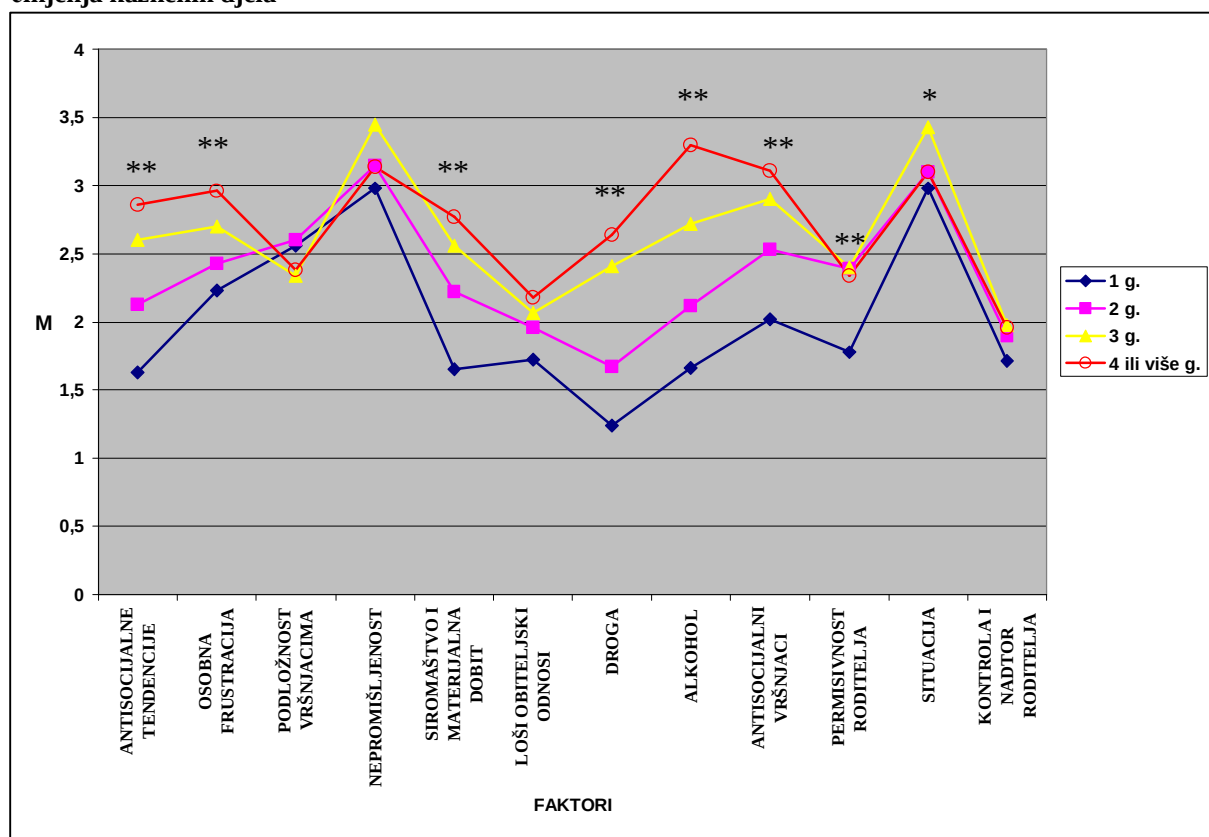
Kako bismo dobili detaljniji uvid na deskriptivnoj razini, i u ovom smo području proveli analizu varijance na faktorima Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na duljinu činjenja kaznenih djela.

Rezultati analize varijance prikazani su na slici 15, a pokazuju razlike u atribuiranju na nešto više faktora u odnosu na diskriminacijsku analizu. Tako uz sve faktore za koje je diskriminacijska analiza pokazala da maloljetnici s dužim delinkventnim ponašanjem više pripisuju uzroke svojeg ponašanja, analiza varijance pokazuje kako maloljetnici s dužim delinkventnim ponašanjem (dvije godine i više) u većoj mjeri pripisuju svoje delinkventno ponašanje roditeljskoj permisivnosti (vjerojatnost od 1% pogreške). Ovi podaci ponovo nam govore u prilog percipiranom permisivnom ponašanju roditelja kao rizičnom čimbeniku za vlastito delinkventno ponašanje kod mladih. Rezultati na razini vjerojatnosti od 5% pogreške pokazuju razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja situaciji, na način da

maloljetnici koji tri godine čine kaznena djela značajno više ovom faktoru pripisuju svoje delinkventno ponašanje. Ovaj podatak teško je interpretirati u svjetlu svih dosadašnjih spoznaja pa će daljnja istraživanja provjeriti radi li se o slučajnim razlikama ili o trendu. S obzirom na vrijednosti aritmetičkih sredina možemo samo zaključiti kako svi maloljetnici relativno visoko pripisuju situacijskim čimbenicima svoje delinkventno ponašanje, što se pokazalo i u prijašnjim analizama.

Rezultati analize varijance također i u ovom području pokazuju da maloljetnici ostalim obiteljskim varijablama (Loši obiteljski odnosi te Pretjerana kontrola i nadzor roditelja) ne pripisuju značajno svoje delinkventno ponašanje, odnosno da sva četiri subuzorka maloljetnika ovom području jednako nisko pripisuje svoje delinkventno ponašanje, dok vlastitoj nepromišljenosti jednako visoko pripisuju svoje delinkventno ponašanje.

Slika 15: Grafički prikaz razlika u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na duljinu činjenja kaznenih djela

ANOVA: ** <,01; * <,05

Kako bismo utvrdili po čemu se maloljetnici koji su rano i kasno počeli činiti kaznena djela razlikuju s obzirom na duljinu činjenja kaznih djela proveli smo multivarijantnu analizu varijance s kriterijem početka delinkventnog ponašanja i duljine činjenja kaznenih djela kao nezavisnim varijablama, te faktorima na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja kao zavisnim varijablama. MANOVA je pokazala značajne glavne efekte dobi početka činjenja kaznenih djela ($F_{(12,260)}=2,173$, $p<,01$) i učestalosti činjenja kaznenih djela ($F_{(36,769)}=2,779$, $p<,001$), bez interakcije ($F_{(24,520)}=1,219$, $p>,05$). Aritmetičke sredine, standardne devijacije i grafički prikazi rezultata na pojedinim faktorima prikazani su u prilogu 4 ovog rada, a rezultati pojedinih analiza prikazani su u tablici 58.

Tablica 58: MANOVA – atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na dob počinjenja prvog kaznenog djela i duljinu činjenja kaznenih djela

Nezavisne varijable	Zavisne varijable	df	F
Dob počinjenja prvog kaznenog djela (mlt. s ranim i kasnijim početkom delinkventnog ponašanja)	Antisocijalne tendencije	6/271	,156
	Osobna frustracija		,593
	Nepromišljenost		,662
	Podložnost vršnjacima		3,619
	Siromaštvo i materijalan dobit		,106
	Droga		,324
	Loši obiteljski odnosi		,487
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		,761
	Alkohol		,002
	Situacija		4,330*
	Antisocijalni vršnjaci		4,406*
	Permisivnost roditelja		,080
Duljina činjenja kaznenih djela	Antisocijalne tendencije	6/271	14,646***
	Osobna frustracija		3,210*
	Nepromišljenost		3,342*
	Podložnost vršnjacima		,891
	Siromaštvo i materijalan dobit		9,533***
	Droga		12,242***
	Loši obiteljski odnosi		1,326
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		3,216*
	Alkohol		11,075***
	Situacija		4,062**
	Antisocijalni vršnjaci		4,34**
	Permisivnost roditelja		5,824***
Dob počinjenja prvog kaznenog djela x Duljina činjenja kaznenih djela	Antisocijalne tendencije	6/271	1,072
	Osobna frustracija		,886
	Nepromišljenost		1,790
	Podložnost vršnjacima		,688
	Siromaštvo i materijalan dobit		,184
	Droga		,292

	Loši obiteljski odnosi		,220
	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja		2,159
	Alkohol		1,496
	Situacija		1,263
	Antisocijalni vršnjaci		,498
	Permisivnost roditelja		3,898*

***p<,001; **p<,01; *p<,05

Rezultati multivarijante analize varijance pokazuju kako su uvrštavanjem dviju nezavisnih varijabli efekti duljine činjenja kaznenih djela značajniji za razlikovanje načina atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih od dobi kada su maloljetnici počeli s činjenjem kaznenih djela (rani ili kasniji početak). Vrijednosti aritmetičkih sredina te grafovi multivarijantne analize varijance prikazani su u prilogu 4 ovog rada.

Interesantno je kako je glavni efekt atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja permisivnosti roditelja značajan s obzirom na duljinu činjenja kaznenih djela te da je u ovom području značajan i efekt interakcije ($F_{(6,271)}=3,898$; $p<,05$) između početka delinkventnog ponašanja i duljine činjenja kaznenih djela. Rezultati pokazuju da maloljetnici s ranijim početkom činjenja kaznenih djela, a koji čine kaznena djela svega jednu godinu, manje pripisuju svoje delinkventno ponašanje ovom čimbeniku u odnosu na maloljetnike koji su rano počeli s delinkventnim ponašanjem, ali čine kaznena djela duže, kao i u odnosu na maloljetnike koji su kasnije počeli s delinkventnim ponašanjem (bez obzira koliko se dugo delinkventno ponašaju).

Također je zanimljiv glavni efekt s obzirom na duljinu činjenja kaznenih djela na faktoru Pretjerana kontrola i nadzor roditelja. Naime maloljetnici koji preko dvije godine čine kaznena djela, a počeli su ih činiti rano, više pripisuju svoje delinkventno ponašanje ovom čimbeniku u odnosu na maloljetnike koji su rano počeli činiti kaznena djela, ali ih čine svega jednu godinu.

9.6. Povezanost između načina atribuiranja i samoiskazanog delinkventnog ponašanja mladih

U ovom nas je istraživanju također interesirala priroda povezanosti između delinkventnog ponašanja mladih, odnosno vrste kaznenih djela koja su mladi počinili i njihovog atribuiranja takvog ponašanja.

Delinkventno ponašanje mladih ispitivalo se modificiranom verzijom Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja autorica Ajduković, Ručević i Šincek (2008). U svojem originalnom obliku ovaj se Upitnik sastoji od 7 faktora pri čemu svaki faktor predstavlja zasebnu subskalu. Autorice su istraživanje samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja provele na uzorku redovne populacije. U ovom istraživanju korišteno je 5 faktora Upitnika te su se nadodale 3 čestice koje obuhvaćaju teža kaznena djela, a koja nisu bila obuhvaćena originalnim Upitnikom. To su: (1) pokušaj silovanja ili silovanje, (2) pokušaj ubojstva ili ubojstvo te (3) krivotvorenje novaca ili dokumenata.

Modificirana verzija Upitnika rizičnog i delinkventnog ponašanja se tako sastoji od ukupno 38 čestica na kojima su mladi na skali od četiri stupnja označavali koliko su puta počinili pojedini prekršaj ili kazneno djelo (1. niti jedanput, 2. jedan do dva puta, 3. tri do četiri puta te 4. pet ili više puta).

Faktorskom analizom modificirane verzije Upitnika (metoda glavnih komponenti, varimax rotacija) dobivano je 6 interpretabilnih faktora (ukupno objašnjavaju 56,59% varijance) koji su u velikoj mjeri identični originalnim faktorima Upitnika. Prilikom provođenja faktorske analize zadovoljeni su svi statistički preduvjeti (Kaiser-Meyer-Olkinova mjera (,9237); Bartlettov test sfericitata ($\chi^2 = 5948,667$; $df = 703$; $p < ,001$)). Faktorska struktura modificirane verzije upitnika prikazana je u prilogu 5 ovog rada, a usporedba faktorske strukture modificirane i originalne verzije upitnika bit će sadržajem daljnjih rasprava i prikaza rezultata koje nisu predmet ovog rada.

Dobiveni faktori s pripadajućim brojem čestica, postotkom objašnjene varijance i Cronbachovim alfa koeficijentom korelacije prikazani su u tablici 59. Rezultati pokazuju zadovoljavajuće koeficijente pouzdanosti faktora i Upitnika u cjelini, a s obzirom na vrijednosti aritmetičkih sredina možemo uočiti kako maloljetnici najviše manifestiraju nepoželjna normativna ponašanja ($M=2,98$), dok su nešto niže vrijednosti postignute na faktorima Krađe, provale, razbojništva i krivotvorenje ($M=2,02$) te Prekršajna i lakša delinkvencija ($M=2,01$). Zatim slijedi Zloporaba psihoaktivnih tvari ($M=1,65$). U skladu sa spoznajama iz fenomenologije maloljetničke delinkvencije te incidencije kaznenih djela koje

čine maloljetnici, najmanje su zastupljeni nasilni delikti (M=1,35), a najmanje nasilno ponašanje u partnerskom odnosu (M=1,23).

Tablica 59: Faktori na modificiranoj verziji Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008) s pripadajućim brojem čestica, aritmetičkim sredinama, postotkom objašnjene varijance i Cronbachovim alfa koeficijentom pouzdanosti (N=335)

Faktor	Br. čestica	M	SD	% varijance	α
1. Krađe, provale, razbojništva, krivotvorenje	13	2,02	,755	12,47	,904
2. Korištenje ili zloraba psihoaktivnih tvari	6	1,65	1,03	12,46	,918
3. Nepoželjna normativna ponašanja	6	2,98	,772	10,2	,753
4. Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja	6	2,01	,848	9,45	,811
5. Nasilno ponašanje, silovanje, ubojstvo	5	1,35	,457	7,03	,602
6. Nasilje u partnerskoj vezi	2	1,23	,567	4,76	,817
Ukupno	36			56,59	,945

Izračunali smo razlike u samoiskazanom rizičnom i delinkventnom ponašanju maloljetnika s obzirom na vrstu tretmana kako bismo dobili dodatni uvid u valjanost metode samoiskaza u našem uzorku te u osjetljivost primijenjenog Upitnika samoiskaza. Rezultati t-testa (tablica 60) pokazuju značajne razlike na svim faktorima, osim na jednom, u očekivanom smjeru. Maloljetnici koji se nalaze u instituciji češće čine sve prekršaje i kaznena djela, osim nasilno ponašanje u partnerskoj vezi.

Tablica 60: T-test – razlike u samoiskazanom rizičnom i delinkventnom ponašanju između maloljetnika koji se nalaze u izvaninstitucionalnom i institucionalnom tretmanu (N=335)

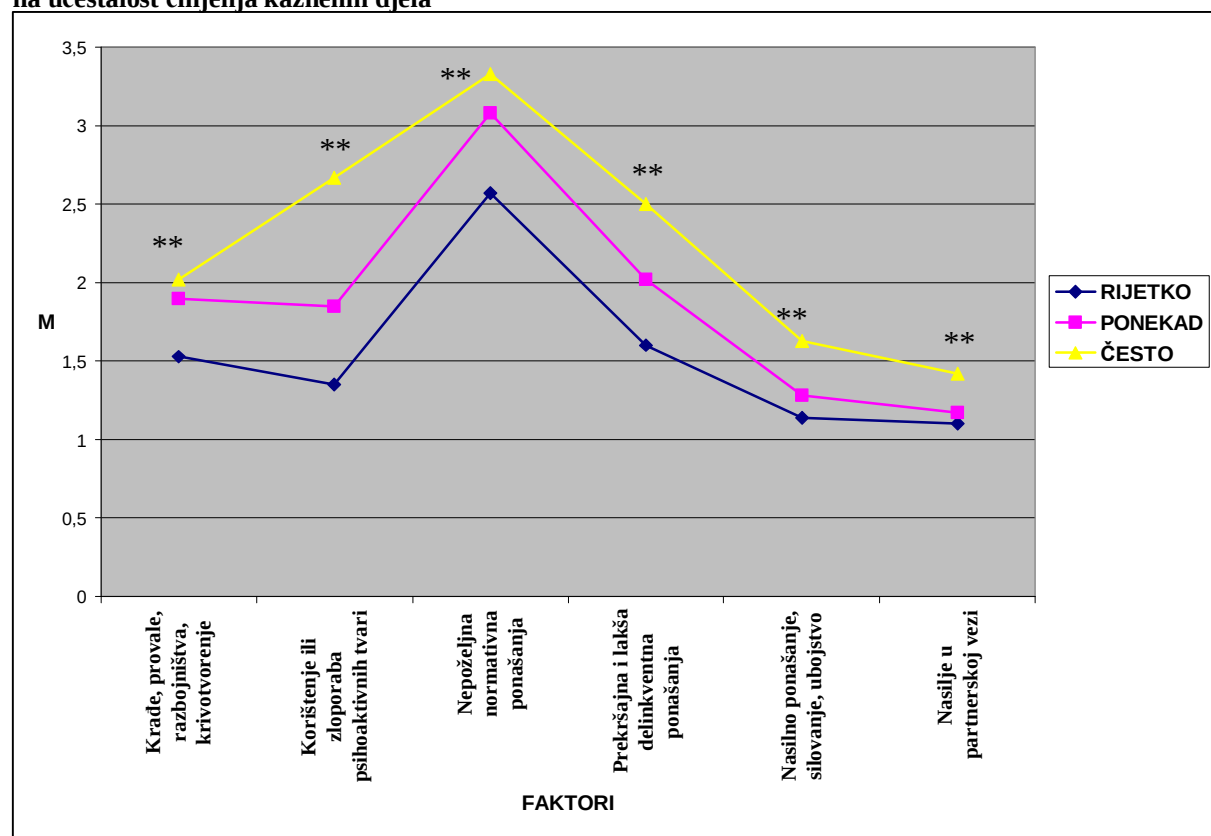
Faktor	Izvaninstitucionalni		Institucionalni		t	p
	M	SD	M	SD		
1. Krađe, provale, razbojništva, krivotvorenje	1,69	,539	2,29	,798	-7,873	<,001
2. Korištenje ili zloraba psihoaktivnih tvari	1,66	,909	2,17	1,076	-4,693	<,001
3. Nepoželjna normativna ponašanja	2,87	,788	3,07	,750	-2,282	<,050
4. Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja	1,75	,708	2,23	,893	-5,363	<,001
5. Nasilno ponašanje, silovanje, ubojstvo	1,20	,342	1,47	,503	-5,567	<,001
6. Nasilje u partnerskoj vezi	1,20	,554	1,24	,579	-,640	>,050

Vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuju jednako nisko nasilno ponašanje u partnerskoj vezi kod ova dva subuzorka. Interesantno je napomenuti iskustvo provođenja istraživanja i komentara maloljetnika vezano uz dvije čestice koje ispituju nasilje u

partnerskoj vezi. Prilikom ispitivanja, neki su maloljetnici reagirali na ova pitanja glasno komentirajući ili pisanjem komentara u anketni upitnik, kako su ta pitanja potpuno neprimjerena i kako se oni nikada ne bi tako ponašali. Jedan maloljetnik je čak pored čestice vezane uz nasilje prema djevojci u anketni upitnik napisao «Pa to je jedino dobro što imam». Ovakav fenomen možemo povezati s malom količinom pozitivnih interakcija s bliskim ljudima koje maloljetni delinkventi imaju tijekom života, te činjenicom da podrška intimnog partnera maloljetnicima postaje sve značajna značajnija u ranoj adolescenciji (Hoeve i sur., 2007), te utječe na njihovo ponašanje, a u slučaju prosocijalne partnerice često dovodi do smanjivanja delinkventnog ponašanja.

Također smo analizom varijance provjerili razlikuju li se maloljetnici u učestalosti manifestiranih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela (slika 16). Tablični prikaz aritmetičkih sredina i standardnih devijacija nalaze se u prilogu 6 ovog rada.

Slika 16: Grafički prikaz razlika u samoiskazanom rizičnom i delinkventnom ponašanju mladih s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela

ANOVA: ** <,01; * <,05

Rezultati analize varijance jednoznačno pokazuju kako maloljetnici koji su za sebe izjavili da čine često kaznena djela na Upitniku samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih postižu veće rezultate na svim faktorima. Ovi podaci pokazuju i kako maloljetnici koji često čine kaznena djela više čine kaznenih djela nasilja prema svojoj partnerici u odnosu na one koji ponekad ili rijetko čine kaznena djela. Iz dobivenih rezultata nedvosmisleno možemo potvrditi značajniju uključenost u sveukupnu kriminalnu aktivnost ovih maloljetnika, što je dodatna potvrda valjanosti metode samoiskaza i osjetljivosti Upitnika.

S ciljem utvrđivanja prirode povezanosti između manifestiranih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja s atribuiranjem takvog ponašanja proveli smo kanoničko-korelacijsku analizu. Iz rezultata prikazanih u tablici 61 vidimo da je estrahirano po šest parova kanoničkih varijata, od čega su četiri značajne ($p < ,05$). S obzirom na dodatne rezultate (postotak objašnjene varijance parovima kanoničkih varijata, kanonička korelacija i stupanj značajnosti) preuzet ćemo stroži kriterij ($p < ,01$) te ćemo interpretirati prva tri para kanoničkih varijata koje ukupno objašnjavaju visokih 93,24% varijance.

Tablica 61: Značajnost kanoničkih funkcija

Par kanon. varijata	Karakteristični korijen	% varijance	R	R^2	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	1,748	67,97	,798	,636	,179	420,552	72	<,001
2	,509	19,79	,581	,337	,492	173,400	55	<,001
3	,141	5,48	,351	,123	,742	72,828	40	<,001
4	,123	4,79	,331	,110	,847	40,607	27	<,050
5	,036	1,40	,187	,035	,951	12,223	16	>,050
6	,015	,57	,120	,014	,986	3,562	7	>,050

Tablica 62: Korelacije, standardizirani kanonički koeficijenti, kanoničke korelacije, postotak varijance i redundancije između rizičnog/delinkventnog ponašanja i atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja te njihove odgovarajuće kanoničke varijate

Rizična / delinkventna ponašanja	Prva kan. varijata		Druga kan. varijata		Treća kan. varijata	
	Korel.	Koef.	Korel.	Koef.	Korel.	Koef.
1. Krađe, provale, razbojništva, krivotv.	,876	,409	,319	,354	-,307	-1,232
2. Korištenje ili zloraba psihoak. stvari	,909	,550	-,366	-1,177	,170	,302
3. Nepoželjna normativna ponašanja	,657	,068	,424	,510	,522	,855
4. Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja	,735	,047	,388	,347	,206	,486
5. Nasilno ponašanje, silovanje, ubojstvo	,653	,095	,241	,112	-,139	-,157
6. Nasilje u partnerskoj vezi	,338	,003	,278	,286	-,046	-,034
% objašnjene varijance	22,23		9,66		5,58	

% redundancije	14,14		3,26		0,69	
Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja	Korel.	Koef.	Korel.	Koef.	Korel.	Koef.
1. Antisocijalne tendencije	,722	,289	,427	,568	-,103	,134
2. Osobna frustracija	,349	-,136	,386	,069	-,148	-,548
3. Podložnost vršnjacima	-,065	-,218	,162	-,011	,128	,051
4. Nepromišljenost	,215	,032	,467	,322	-,033	-,027
5. Siromaštvo i materijalna dobit	,666	,252	,140	-,100	-,056	-,358
6. Loši obiteljski odnosi	,241	,119	,138	,066	,513	,809
7. Droga	,834	,547	-,395	-,983	,068	,048
8. Alkohol	,551	,116	,266	,491	,382	,565
9. Antisocijalni vršnjaci	,597	,266	,408	,217	-,194	-,403
10. Permisivnost roditelja	,240	-,051	,216	,011	,027	-,225
11. Situacija	,164	,020	,317	-,029	,371	,571
12. Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	,177	-,277	,075	-,178	,152	-,015
% objašnjene varijance	51,75		11,67		7,67	
% redundancije	32,92		3,94		0,95	
KANONIČKA KORELACIJA	,798		,581		,351	

Iz rezultata u tablici 62 je za prvi par kanoničkih varijata vidljivo da nezavisna kanonička varijata objašnjava 64% varijance zavisne kanoničke varijate. Međutim, iz tablice 62 vidimo da ta ista nezavisna kanonička varijata (riz./delin. ponašanje) prognozira samo 14,14% varijance u individualnim originalnim zavisnim varijablama (atribuiranje). Također, zavisna kanonička varijata prognozira 32,9% varijance u individualnim originalnim nezavisnim varijablama. Ta nezavisna kanonička varijata prognozira 51,75% varijance individualnih originalnih nezavisnih varijabli. U drugom i trećem paru kanoničkih varijati taj se postotak objašnjene varijance kroz vlastite i suprotne varijable značajno smanjuje.

Prvi par kanoničke varijate opisuje maloljetnike koji učestalije manifestiraju sve oblike rizičnih i delinkventnih ponašanja (od kršenja normativnih ponašanja do najtežih nasilnih kaznenih djela), te pripisuju takvo svoje ponašanje najviše drogi, antisocijalnim tendencijama, siromaštvu i stjecanju materijalne dobiti, druženju s antisocijalnim vršnjacima, alkoholu te osobnoj frustraciji. Možemo uočiti kako se radi o identičnom skupu čimbenika koji razlikuje maloljetnike s obzirom na prethodno definirane kriterije rizičnosti prema vrsti tretmana, učestalosti činjenja kaznenih djela, dobi početka delinkventnog ponašanja i duljini činjenja kaznenih djela. Ova skupina maloljetnika s najintenzivnijim delinkventnim ponašanjem objašnjena je prvom kanoničkom varijatom.

Drugi par kanoničke varijate opisuje maloljetni delinkventi koji čine više nepoželjnih normativnih ponašanja, prekršaje i lakša kaznena djela te krađe, provale, razbojništva i krivotvorenje, ali ne konzumiraju sredstva ovisnosti. Mogli bismo reći kako ova kaznena djela opisuju uobičajenu, odnosno tipičnu fenomenologiju maloljetničke delinkvencije. Takvo

ponašanje maloljetnici atribuiraju vlastitoj nepromišljenosti, antisocijalnim tendencijama, druženju s antisocijalnim vršnjacima, osobnoj frustraciji te samoj situaciji u kojoj su se našli. Sukladno činjenici da manje konzumiraju psihoaktivne tvari, svoje ponašanje manje i pripisuju konzumiranju droga.

Treći par kanoničke varijate opisuju maloljetnici koji više čine nepoželjna normativna ponašanja, a manje imovinske delikte. Radi se više o rizičnoj skupini maloljetnika s obzirom na sadržaj čestica koje pripadaju faktoru Nepoželjna normativna ponašanja. Vrlo interesantan rezultat je da maloljetnici ovakva ponašanja najviše atribuiraju lošim obiteljskim odnosima, alkoholu i neposrednoj situaciji. Do sada je spomenuto kako maloljetnici u najmanjoj mjeri pripisuju svoje delinkventno ponašanje lošim obiteljskim odnosima. Iz rezultata kanoničke-korelacijske analize dodatno je zanimljivo da se pripisivanje vlastitog delinkventnog ponašanja ovom području veže uz činjenje najlakših oblika delinkventnog ponašanja.

Iz dobivenih rezultata možemo zaključiti u prilog hipotezi ovog istraživanja da maloljetnici koji čine više raznovrsnih kaznenih djela pripisuju svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika.

10. RASPRAVA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

10.1. Kako mladi atribuiraju svoje delinkventno ponašanje

Već iz vrijednosti aritmetičkih sredina na faktorima Skale uočavamo visoko atribuiranje delinkventnog ponašanja mladih vlastitoj **nepromišljenosti** ($M=3,16$) i **situaciji** ($M=3,15$). Radi se o zanimljivoj kombinaciji dispozicijskog i situacijskog atribuiranja. Ovakav rezultat samo je djelomično u skladu s istraživanjem koje je provela Wells (1980), koja je došla do zaključka da maloljetni delinkventi češće pripisuju svoje ponašanje situacijskim čimbenicima, a puno manje dispozicijskim, dok rezultati ovog istraživanja govore o podjednako zastupljenoj kombinaciji ovih čimbenika.

Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja situacijskim čimbenicima (faktor Situacija) ukazuje na činjenicu da maloljetnici nisu planirali počiniti kazneno djelo te da su se našli u takvoj situaciji u kojoj su, mogli bismo reći, iskoristili priliku i počinili kazneno djelo. Takav zaključak možemo izvesti iz sadržaja čestica koje pripadaju ovom faktoru. Međutim, ne možemo isto zaključiti iz visokog rezultata na faktoru Nepromišljenost. Čestice u ovom faktoru govore o nepromišljenom ponašanju vezanom uz posljedice takvog ponašanja, odnosno kakve će biti posljedice počinjenja kaznenog djela na njih same te hoće li biti uhvaćeni i otkriveni od strane policije.

U ovom smislu, konstrukt nepromišljenosti blizak je konstrukt impulzivnosti koja se definira kao osobina ličnosti koja se očituje u sklonosti brzom djelovanju na osnovi prve pobude ili poticaja, bez razmišljanja o mogućim posljedicama takvog ponašanja (Petz, 1992). Visoka razina impulzivnosti i nedostatak samokontrole prema mnogim su autorima (npr. Andrews i Bonta, 2006; Vazsonyi i sur., 2001; Burton Jr. i sur., 1998; Baron, 2003 i drugi) jedan od najznačajnijih rizičnih čimbenika na razini individualnih obilježja, odnosno na razini osobina ličnosti. Piquero, Moffitt i Wright (2007) govore da niska razina samokontrole može dobro predvidjeti sve oblike delinkventnog ponašanja te da je stabilna između različitih kategorija počinitelja, kao i između muškaraca i žena počinitelja kaznenih djela.

Faktori Nepromišljenost i Situacija po svojem se sadržaju vežu uz neposredan trenutak počinjenja kaznenog djela, a upravo su pristupi Andrews i Bonta (2006) te Farringtona (2005) značajan, dapače središnji, naglasak u objašnjenju delinkvencije stavili na trenutnu procjenu situacije koja uključuje promišljanje o dobiti i rizicima počinjenja kaznenog djela. Iz perspektive maloljetnika, također možemo zaključiti kako ovi čimbenici imaju ključnu ulogu u objašnjenju trenutnih okolnosti prilikom počinjenja kaznenog djela.

Daljnji zaključak izveden iz prosječnih vrijednosti faktora Skale jest da maloljetnici pripisuju svoje delinkventno ponašanje kombinaciji internalnih i eksternalnih čimbenika koju obilježavaju srednje vrijednosti ($2,0 < M < 3,0$). To su **antisocijalne tendencije** maloljetnika, doživljaj **osobne frustracije** i napetosti u trenutku, **podložnost vršnjacima** (kao internalni čimbenici), te **siromaštvo i materijalna dobit, alkohol i roditeljska permisivnost** (kao eksternalni čimbenici). Ovi su čimbenici identificirani kao značajni prediktori u brojnim istraživanjima i meta-analizama, o čemu je više riječi bilo u ranijem tekstu. Uostalom, polazište konstrukcije Skale temeljilo se na dosada identificiranim najznačajnijim rizičnim čimbenicima.

Faktor **Antisocijalne tendencije** obuhvaća tri faktora dobivena preliminarnom primjenom skale, pa možemo reći kako ovaj faktor obuhvaća tri područja. To su (1) Delinkventni identitet, (2) Antisocijalni stavovi te (3) Zabava i uzbuđenje. Navedeno ukazuje kako se radi o tome da maloljetnici svoje ponašanje pripisuju identifikacijom s delinkventnom ulogom, te im činjenje kaznenih djela predstavlja ponašanje kojim ostvaruju neke svoje ciljeve, pri čemu imaju antisocijalne stavove koji podržavaju delinkventnu aktivnost, odnosno smatraju opravdanim činiti kaznena djela, uz što takvo ponašanje doživljavaju kao oblik zabave i načina zadovoljavanja potrebe za uzbuđenjem. Ovom čimbeniku, posebno vezanom uz činjenje kaznenih djela radi zabave nedovoljno se pridaje pozornosti u znanstvenoj i stručnoj literaturi, a predstavlja važnu informaciju za tretmanske intervencije prema maloljetniku.

Ovaj faktor djelomično je moguće povezati s antisocijalnom kognicijom koja potiče i podržava delinkvenciju, čemu značajnu pozornost pridaju Andrews i Bonta (2006) u objašnjavanju delinkventnog ponašanja. Rutger i sur. (2006) u svojem longitudinalnom istraživanju posebno naglašavaju antisocijalne stavove kao prediktore za početak delinkventnog ponašanja (počinjenje prvog kaznenog djela), dok nastavak i upornost u daljnjem delinkventnom ponašanju utječe na promjene u stavovima. Tada se javlja antisocijalni obrazac razmišljanja kojega definira Walters (1990, prema Kroner i Mills, 1998) u objašnjavanju dugotrajnog i upornog kriminalnog ponašanja, te razvoja kriminalnog životnog stila.

Maloljetnici značajno pripisuju svoje delinkventno ponašanje i **podložnosti vršnjacima** ($M=2,45$) kao internalnom obliku atribuiranja, te **druženju s osobama antisocijalnog ponašanja** ($M=2,56$) kao eksternalnom obliku atribuiranja. Ovakav podatak u skladu je sa dosadašnjim spoznajama o etiologiji delinkventnog ponašanja, te prema Farringtonovoj teoriji integriranog kognitivnog antisocijalnog potencijala ono utječe na razvoj

dugotrajnog antisocijalnog potencijala. De Kemp (2006) i suradnici analizom mnogih longitudinalnih istraživanja govore u prilog druženju s antisocijalnim vršnjacima kao značajnom prediktoru delinkventnog ponašanja, pri čemu naglašavaju međusoban isprepleteni utjecaj biranja antisocijalnih vršnjaka temeljem vlastitih antisocijalnih tendencija i utjecaja, odnosno pritiska vršnjaka na razvoj delinkventnog ponašanja. Istraživanje koje je uspoređivalo razvojne prednosti kod opće populacije srednjoškolaca, mladih u tretmanu centara za socijalnu skrb i mladih koji se nalaze u ustanovama socijalne skrbi zbog delinkventnog ponašanja ili poremećaja u ponašanju su pokazala kako upravo maloljetnici prema kojima se provode intervencije (bilo u centrima za socijalnu skrb ili u institucijama) procjenjuju za sebe kako imaju slabije vještine odoljevanja negativnim izazovima (Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni, 2001). Vršnjački pritisak za uključivanje u rizična ponašanja također je više karakterističan za dječake u odnosu na djevojke, koje su mu u manjoj mjeri podložne (Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008).

Interesantan je podatak da maloljetnici u manjoj mjeri, gotovo najmanje, svoje delinkventno ponašanje pripisuju nepovoljnim obiteljskim varijablama kao što su **loši obiteljski odnosi** te **pretjerana kontrola i nadzor roditelja** ($M < 2,0$). Iako pretjerana kontrola i nadzor roditelja nije posebno istaknut rizični čimbenik u domaćoj i stranoj literaturi, ovaj je faktor (odnosno čestice koje pripadaju ovom faktoru) proizašao iz fokusiranih grupa s maloljetnicima provedenim prilikom konstrukcije Skale. Maloljetnici su tada naveli da neka svoja neprihvatljiva ponašanja, a time i kaznena djela, čine u inat roditeljima koji ih stalno nadziru i kontroliraju. Dobiveni rezultati ukazuju kako je ovo područje najmanje zastupljeno u pripisivanju uzročnosti, što ukazuje na potrebu preispitivanja uključivanja ovog područja u Skalu atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih.

Međutim, **loše obiteljske prilike** kao što su slaba kontrola i nadzor roditelja, hladni i udaljeni obiteljski odnosi te sukobi i konflikti u obitelji značajni su rizični čimbenici razvoja i održavanja delinkventnog ponašanja djece i mladih što potvrđuju brojni autori i rezultati raznolikih inozemnih i domaćih istraživanja (na primjer, Farrington, 1992, 2004, 2005; Ruchkin, 2002; Vazsonyi i Flannery, 1997; de Kemp i sur., 2006; Hoeve i sur., 2007; Andrews i Bonta, 2006; Shader, 2004; Ajduković, 1990; Ajduković i Delale, 1999; Mikšaj-Todorović, 2000; Mikšaj-Todorović, Ricijaš, Singer, 2006 i drugi). U skladu s tim saznanjima, dobiveni rezultati ovog istraživanja su neočekivani (faktor Loši obiteljski odnosi $M = 1,95$).

Kako bismo dobili detaljniji uvid u ovo područje, prije donošenja daljnjih zaključaka i otvaranja rasprave, prikazat ćemo rezultate dobivene na varijablama vezanim uz obitelj koje

su maloljetnici ispunjavali u ovom istraživanju. Pitali smo maloljetnike koliko su zadovoljni odnosima u svojoj obitelji, te kako procjenjuju odnose u svojoj obitelji. Rezultati pokazuju kako svega otprilike 20% maloljetnika nije zadovoljno odnosima u svojoj obitelji, odnosno procjenjuje odnose u svojoj obitelji lošima (77,1% maloljetnika uglavnom ili u potpunosti je zadovoljna odnosima u svojoj obitelji, a 78,7% maloljetnika procjenjuje odnose u obitelji kao uglavnom ili jako dobre). Ovakvi rezultati upućuju na jednu konformističku procjenu obitelji koja bi bila očekivana u istraživanjima na općoj populaciji adolescenata.

Korelacija ovih obiteljskih varijabli s atribuiranjem vlastitog delinkventnog ponašanja lošim obiteljskim odnosima iznosi $r = -.626$ za procjenu zadovoljstva odnosima u obitelji, te $r = -.616$ za procjenu odnosa u obitelji (obje korelacije značajne su na razini vjerojatnosti pogreške od 1%). Iz prikazanih koeficijenata korelacija zaključujemo da maloljetnici koji su zadovoljniji odnosima u svojoj obitelji, te koji odnose u svojoj obitelji procjenjuju boljima, manje atribuiraju svoje delinkventno ponašanje faktoru Loši obiteljski odnosi. Međutim rezultati t-testa između maloljetnika u instituciji i onih u izvaninstitucionalnom tretmanu ne pokazuju razlike u procjeni zadovoljstva obitelji ($t = -.560$; $p = .576$) kao ni u procjeni odnosa u obitelji ($t = -.547$; $p = .585$), dok rezultati analize varijance također ne pokazuju razlike u ovim procjenama kod maloljetnika s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela ($F = 1,815$; $p = .164$ kod procjene zadovoljstva obitelji; $F = .880$; $p = .416$ kod procjene odnosa u obitelji).

S obzirom na saznanja o utjecaju nepovoljnih obiteljskih čimbenika na razvoj i intenzitet delinkventnog ponašanja kod mladih, ovakav podatak začuđuje. Pogotovo uzmemo li u obzir rezultate inozemnih istraživanja koja su uspoređivala percepciju obitelji od strane maloljetnih delinkvenata i nedelinkvenata, koja su jednoznačno pokazala da maloljetni delinkventni negativnije procjenjuju svoje roditelje i odnose u svojoj obitelji u odnosu na nedelinkvente (na primjer, Anolik, 1980; Mak, 1996; Alnajjar i Smadi, 1998). Ajduković (1990; prema Ajduković, Delale 1999) je u svojem istraživanju također utvrdila razlike u percepciji roditeljskog ponašanja između delinkvenata i ne-delinkvenata čime zaključuje kako su neadekvatni odgojni postupci roditelja povezani s neprihvatljivim ponašanjem djece, dok varijable odgojnih postupaka roditelja nisu bile u visokoj povezanosti sa samoiskazanim delinkventnim ponašanjem ispitanika. Iako u ovom istraživanju nisu bili uključeni nedelinkventi, očekivala se nešto lošija procjena obiteljskih prilika.

Vjerujemo da bi procjena važnosti obiteljskih čimbenika za razvoj delinkventnog ponašanja mladih bila različita ukoliko bismo za iste maloljetnike pitali stručnjake koji rade u tretmanu o značaju ovih varijabli. Rezultati istraživanja Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni (2001) na uzorku od 30 visokorizičnih maloljetnika u tretmanu centara za socijalnu

skrb pokazuju kako stručnjaci koji rad s njima procijenjuju obiteljske prilike većinom kao umjereno rizične, a za jednu trećinu maloljetnika visoko rizičnima. Uglavnom se radi o neadekvatnim odgojnim roditeljskim postupcima, lošoj komunikaciji i nemoći u odgoju. Kod manjeg broja ispitanika prisutan je alkoholizam roditelja i nasilje u obitelji.

U prilog različitoj procjeni važnosti obiteljskih prilika govori nam i istraživanje Sagatun (1991) o atribuiranju delinkventnog ponašanja mladih kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela, njihovih roditelja i probacijskih službenika. Istraživanje autorice je pokazalo kako probacijski službenici značajno više pripisuju delinkventno ponašanje maloljetnika obiteljskim čimbenicima u odnosu na roditelje i maloljetnike. Stječe se dojam da članovi obitelji nisu svjesni međusobnog nepovoljnog učinka lošijih obiteljskih odnosa i nepoželjnih ponašanja u obitelji na antisocijalno ponašanje djece i mladih.

Jedna od mogućih interpretacija dobivenih rezultata je kroz razvojnu dob naših ispitanika. Farrington (2005) govori kako je adolescencija, posebno kod maloljetnih delinkvenata, vrijeme kada utjecaji vršnjačke skupine postaju sve jači, a utjecaj obitelji značajno slabi. U tom svjetlu, moguće je pretpostaviti da su maloljetnici u ovoj dobi skloni zanemarivati značaj roditeljskog utjecaja zbog razvojne životne faze u kojoj se nalaze. U adolescenciji se posebno javlja potreba za autonomijom mlade osobe i tendencija zanemarivanja utjecaja roditelja na vlastiti život i razvoj. Ukoliko bismo na primjer kod odraslih počinitelja kaznenih djela dobili značajniji doprinos obiteljskih varijabli iz djetinjstva na njihov razvoj delinkventnog ponašanja u adolescenciji, tada bismo mogli zaključiti u prilog ovakvoj interpretaciji.

Mladi s antisocijalnim i rizičnim ponašanjem mahom dolaze iz obitelji koje su prožete brojnim poteškoćama u obiteljskoj dinamici i strukturi. Stoga je moguće oprezno povezati dobivene rezultate kroz obrambene mehanizme, odnosno mehanizme prilagodbe koji su identificirani kod zlostavljane djece, a o kojima govori Herman (1992; prema Ajduković, 2001). Naime, djeca imaju potrebu razviti povjerenje u ljude koji ih odgajaju te internalizirati unutarju sigurnost kroz odnos koji je pun prijatnosti, straha, nepredvidivosti i grubosti. Irwin (1996; prema Ajduković, 2001) i Killen (2001) govore o disocijativnosti kao jednom od mehanizama prilagodbe na aktualnu situaciju koji se očituje poremećajima svjesnog doživljavanja, odnosno u prekidu veza između mišljenja i emocija, mišljenja i stavova i slično. Ovaj mehanizam omogućava djeci da sačuvaju temeljnu vezu s roditeljem.

Ajduković (2001) također govori o fenomenu fragmentirane slike o roditeljima koji se očituje kroz izostavljanje određenih iskustvenih podataka, a time omogućava djetetu da sačuva psihološku povezanost s barem jednim roditeljem.

Rezultati kanoničke-korelacijske analize (treći par kanoničkih varijata) govore u prilog potonje opisanoj interpretaciji budući su rezultati pokazali kako se činjenje najlakših oblika delinkventnog ponašanja pripisuje lošim obiteljskim odnosima, dok se upravo suprotno svim dosadašnjim saznanjima iz etiologije maloljetničke delinkvencije pokazalo da maloljetnici s najintenzivnijom delinkventnom aktivnosti ne pripisuju svoje delinkventno ponašanje ovom faktoru. Teško je vjerovati kako ti maloljetnici, koji se mahom nalaze u institucionalnom tretmanu te sukladno tome možemo pretpostaviti manifestiraju intenzivnije poremećaje u ponašanju, proizlaze iz obitelji s kvalitetnim obiteljskim odnosima.

Možda najbolju interpretaciju ovog zanimljivog fenomena možemo ponuditi kroz rezultat multivarijante analize varijance u kojoj smo uspoređivali razlike u atribuiranju s obzirom na vrstu tretmana i učestalost činjenja kaznenih djela. Rezultati su pokazali kako maloljetnici u tretmanu centra za socijalnu skrb (koji dakle žive sa svojim obiteljima) u odnosu na učestalost činjenja kaznenih djela, više pripisuju sve delinkventno ponašanje lošoj obitelji, dok institucionalizirani maloljetnici jednako nisko pripisuju obitelji svoje ponašanje, bez obzira na učestalost činjenja kaznenih djela. Ovakav podatak nam govori o potencijalnom medijatorskom efektu institucionaliziranosti, odnosno odvojenosti od obitelji, kao čimbeniku koji doprinosi zadržavanju pozitivne slike o obitelji. Kod maloljetnika koji žive u obitelji sigurno su konflikti između njih i članova obitelji intenzivniji i češći, a istraživanja pokazuju da su oni u «samom vrhu» upravo u vrijeme adolescencije, što dovodi do smanjenja intimnosti u odnosima adolescenata i njihovih roditelja (Steinberg, 1988, prema Lacković-Grgin, 1994). Stoga je vjerojatnije da će maloljetnici koji žive u obitelji veću važnost svojeg delinkventnog ponašanja upravo pripisati obiteljskim čimbenicima.

Daljnja istraživanja u ovom području nastojat će pružiti kvalitetnije odgovore na ova pitanja.

Dobiveni rezultati pokazuju da mladi relativno nisko pripisuju svoje delinkventno ponašanje **drogi**, odnosno činjenici da su bili pod utjecajem droge. Iz visoke i značajne korelacije ($r=.690$) između atribuiranja vlastitog ponašanja utjecaju droge i opisnog pitanja vezanog uz učestalost konzumiranja droge možemo zaključiti kako ovom području svoje delinkventno ponašanje pripisuju oni maloljetnici koji češće konzumiraju drogu. U ovom uzorku oko 30% maloljetnika je navelo kako je tvrdnja da ponekad konzumiraju drogu uglavnom ili u potpunosti točna za njih.

Iznenadjujući rezultat ovog istraživanja je da maloljetnici svoje delinkventno ponašanje više pripisuju **internalnim čimbenicima**. Ovaj rezultat moguće je povezati s razinom samopoštovanja maloljetnika. Wylie (1979, prema Lacković-Grgin, 1994) ističe markantan

broj studija koje pokazuju da osobe s negativnim samovrednovanjem, odnosno s niskim samopoštovanjem imaju značajno više emocionalnih i motivacijskih problema, te da isto potvrđuju i nalazi u vezi s delinkventnim ponašanjem mladih. Cicchetti i Toth (1995, prema Dumas i Nilsen, 2003) također govore kako djeca iz problematičnih, zlostavljajućih i zanemarivajućih obitelji imaju niže samopoštovanje. Također je interesantno da se maloljetnici u instituciji i izvan institucije ne razlikuju u značajnijem internalnom atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja. Daljnja će istraživanja u ovom području, povezivanjem načina atribuiranja i samopoštovanja, nastojati pružiti empirijski provjerene odgovore na ovo pitanje.

10.2. Razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja nisko-rizičnih i visoko-rizičnih maloljetnika

Ovo je istraživanje u cijelosti provedeno na uzorku maloljetnih delinkvenata, stoga pod pojmom 'nisko-rizični i visoko-rizični maloljetnici' podrazumijevamo skupinu maloljetnih delinkvenata s obzirom na samoiskazane karakteristike rizičnog i delinkventnog ponašanja.

Istraživanja tamne brojke delinkventnog ponašanja, odnosno samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja u Hrvatskoj (npr. Bobetić i sur., 2004; Ajduković, Ručević, Šincek, 2008) pokazuju kako i u redovnoj populaciji možemo identificirati dio mladeži koji se rizično i delinkventno ponašaju, a nisu bili sankcionirani za takva ponašanja. I kod takve populacije bilo bi interesantno utvrditi čemu pripisuju svoje rizično ili delinkventno ponašanje, što će biti predmet daljnjih istraživanja.

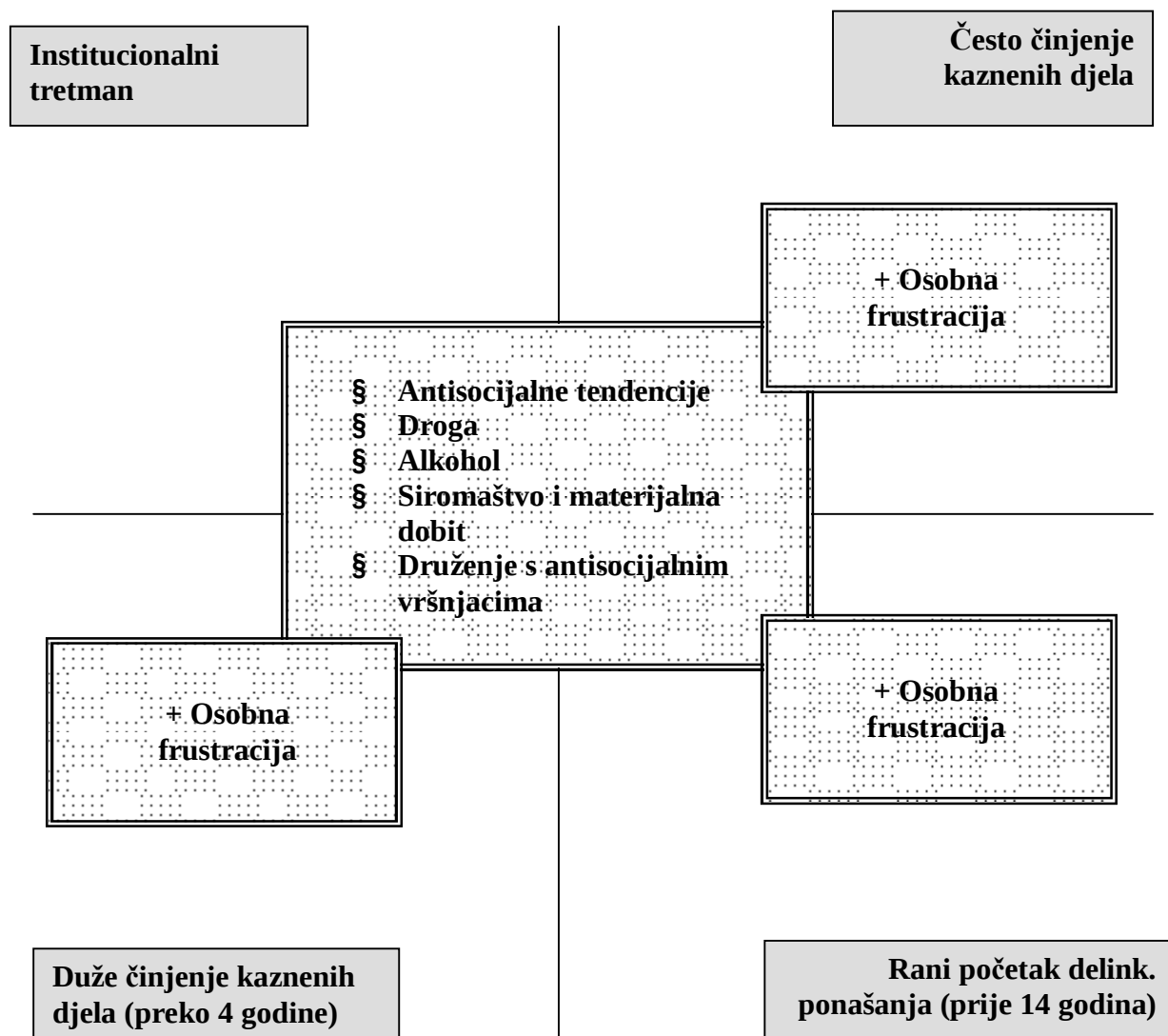
Visoko-rizični maloljetnici u ovom istraživanju su (1) oni koji se nalaze u institucionalnom tretmanu, dakle koje je zbog težine kaznenih djela, recidivizma, obilježja osobnosti i okruženja bilo potrebno izdvojiti iz uže i šire socijalne okoline te im osigurati kontinuiranu i strukturiranu stručnu pomoć i nadzor, (2) oni koji često čine kaznena djela (procijenjeno samoiskazom), (3) oni koji su rano počeli s činjenjem kaznenih djela (prije 14. godine života) te (4) oni koji dugo čine kaznena djela (preko 4 godine).

Provedene diskriminacijske analize te kanonička-korelacijska analiza utvrdile su značajne razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja maloljetnika s obzirom na stupanj rizičnosti, pri čemu je moguće identificirati identičan skup varijabli koje obilježavaju visoko-rizične maloljetnike. Područja kojima visoko-rizični maloljetnici više pripisuju uzroke vlastitog delinkventnog ponašanja prikazani na slici 17.

Iz modela je vidljivo kako rizičnija skupina maloljetnika značajno više pripisuje svoje delinkventno ponašanje vlastitim antisocijalnim tendencijama, drogi, alkoholu, siromaštvu i materijalnoj dobiti te druženju s vršnjacima antisocijalnog ponašanja. Uz navedene čimbenike, maloljetnici koji često i dugo čine kaznena djela, te su ih rano počeli činiti značajno više pripisuju svoje ponašanje i svojoj osobnoj frustraciji.

S obzirom na vrlo visoke koeficijente korelacija s diskriminativnom i kanoničkom funkcijom na faktoru Droga potrebno je istaknuti kako visokorizičnu skupinu maloljetnika vjerojatno karakterizira češća i intenzivnija konzumacija svih sredstava ovisnosti.

Slika 17: Model razlika u atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja maloljetnika s obzirom na vrstu tretmana, učestalost činjenja kaznenih djela, dob početka delinkventne aktivnosti i duljinu delinkventne aktivnosti

Osvrnut ćemo se na rezultate nekih inozemnih istraživanja čiji je cilj bio klasifikacija maloljetnih počinitelja kaznenih djela s obzirom na stupanj rizičnosti te identifikacija nekih obilježja ličnosti i ponašanja maloljetnika s obzirom na pripadanje kategoriji rizičnosti. U tom kontekstu, usporedit ćemo dobivene rezultate prema načinu na koji visoko-rizični maloljetnici u ovom uzorku atribuiraju svoje delinkventno ponašanje te mogućnosti naših ispitanika da

odgovorima o uzrocima vlastitog delinkventnog ponašanja identificiraju vlastite kriminogene potrebe, odnosno potrebe tretmana.

Dembo i Schmeidler (2003) su proveli istraživanje na uzorku od 315 maloljetnika koji su bili uhićeni zbog počinjenja kaznenog djela. Autori su s njima proveli opsežne intervjue koji su uključivali demografske karakteristike maloljetnika, obilježja obitelji, školovanja, vršnjačke skupine, samoiskazane delinkvencije, prijašnje sankcije, konzumiranje alkohola i droga te su maloljetnici ispunjavali upitnik emocionalnog i psihološkog funkcioniranja. Vrijednost ovog istraživanja je i u tome što je provedeno na uzorku uhićenih maloljetnika koji se još ne nalaze u institucijama te nisu izloženi negativnim posljedicama domskog, zavodskog ili zatvorskog smještaja (kriminalna infekcija i slično). Kao temeljni zaključak istraživanja, Dembo i Scheidler (2003) ističu značajnu povezanost između intenziteta kriminalne aktivnosti, konzumiranja alkohola i droga te emocionalnih i psiholoških problema, što je u skladu i s dobivenim rezultatima ovog istraživanja u kojemu je atribuiranje delinkventnog ponašanja alkoholu i drogi, te antisocijalnim tendencijama i osobnoj frustraciji značajno više prisutno kod visoko-rizičnih maloljetnika.

Kategorizacija i razlikovanje maloljetnih počinitelja kaznenih djela s obzirom na dob započinjanja s delinkventnim ponašanjem također ukazuje na njihov stupanj rizičnosti. Klevens i sur. (2000), Wiesner i Vapaldi, (2003) te Šincek (2007) opisuju Moffitovu kategorizaciju delinkvenata s obzirom na dob u kojoj su počeli činiti kaznenih djela. Zbog preglednosti, obilježja i razlike ovih delinkvenata o kojima govori Moffitt prikazat ćemo sažeto u tablici 63.

Tablica 63: Obilježja maloljetnih delinkvenata s obzirom da dob početka delinkventnog ponašanja prema Moffitt (1993; modificirano prema Klevens i sur., 2000; Wiesner i Vapaldi, 2003; Šincek, 2007).

Mladi koji su kao djeca započeli s delinkventnim ponašanjem	Mladi koji su kao adolescenti počeli s delinkventnim ponašanjem
- o antisocijalno ponašanje je rezultat djetetove neuropsihološke ranjivosti i osjetljivosti (na primjer, hiperaktivnost, nedostatak samokontrole) te nepovoljnih okolinskih čimbenika (disfunkcionalna obitelj, roditelji s lošim roditeljskim vještinama) i drugi stresnih čimbenika - o češće se javljaju kao uporni i kronični delinkventi te čine raznolika kaznena djela kroz vrijeme - o ranije se javljaju poremećaji u ponašanju te ih karakterizira agresija, prkos, neopravdano izostajanje i bježanje iz škole, rani početak konzumiranja alkohola i droga, kasnije neodgovorno seksualno ponašanje, nestabilan posao te nasilje u partnerskim i obiteljskim odnosima - o češće se javljaju kao počinitelji nasilnih delikata	- o uzročni čimbenici koji djeluju na ovu skupinu u adolescenciji su izloženost delinkventnim vršnjacima, vršnjački pritisak, potreba za uzbuđenjem, posjedovanjem ili neovisnosti - o nemaju značajnu povijest poremećaja u ponašanju u djetinjstvu i obiteljskih problema - o češće se javljaju kao počinitelji imovinskih delikata

Fergusson, Horwood i Nagin (2000; prema Šincek, 2007) su u svojem longitudinalnom istraživanju provjeravali mogu li razlikovati mlade koji su rano i kasno počeli s delinkventnim ponašanjem, odnosno u djetinjstvu i u adolescenciji. Rezultati njihovog istraživanja pokazuju kako se skupina mladih s ranim javljanjem i kroničnim delinkventnim ponašanjem razlikuje od maloljetnika s kasnijim javljanjem delinkventnog ponašanja, te ih karakteriziraju lošija obiteljska obilježja (mlađe i lošije obrazovane majke, češće jednoroditeljske obitelji, lošiji socioekonomski status, niža kvaliteta života, veći broj bračnih konflikata, kriminalno ili ovisničko ponašanje roditelja, kao i rana pojava poremećaj u ponašanju ili poremećaja pažnje, te niže sposobnosti). Također ih karakterizira relativno stabilna razina uključenosti u delinkventno društvo.

Slično istraživanje proveli su Klevens i sur. (2000) te su autori došli do sličnih rezultata. Maloljetnici koji su rano počeli s delinkventnim ponašanjem nisu se razlikovali od onih koji su kasnije počeli s delinkventnim ponašanjem s obzirom na vrste kaznenih djela, međutim razlike su postojale u identificiranim poremećajima u ponašanju (hiperaktivnost, opozicijsko ponašanje, konzumiranje droga i alkohola) te u nepovoljnim obiteljskim obilježjima (nasilje u obitelji, problemi s alkoholom i obiteljsko siromaštvo).

Wiesner i Capaldi (2003) su temeljem rezultata velike, longitudinalne studije mladih u Oregonu kategorizirali ispitanike u šest kategorija koja predstavljaju kontinuum od ne-

delinkvenata do kroničnih visoko-rizičnih delinkvenata. Interesirale su ih razlike u osobnim i obiteljskim obilježjima između ovih skupina. Rezultati ovog istraživanja također potvrđuju najnepovoljnija osobna i obiteljska obilježja visoko-rizičnih delinkvenata, a do sličnih rezultata su došli i Chung i sur. (2002) naglašavajući još utjecaj vršnjaka i obilježja susjedstva.

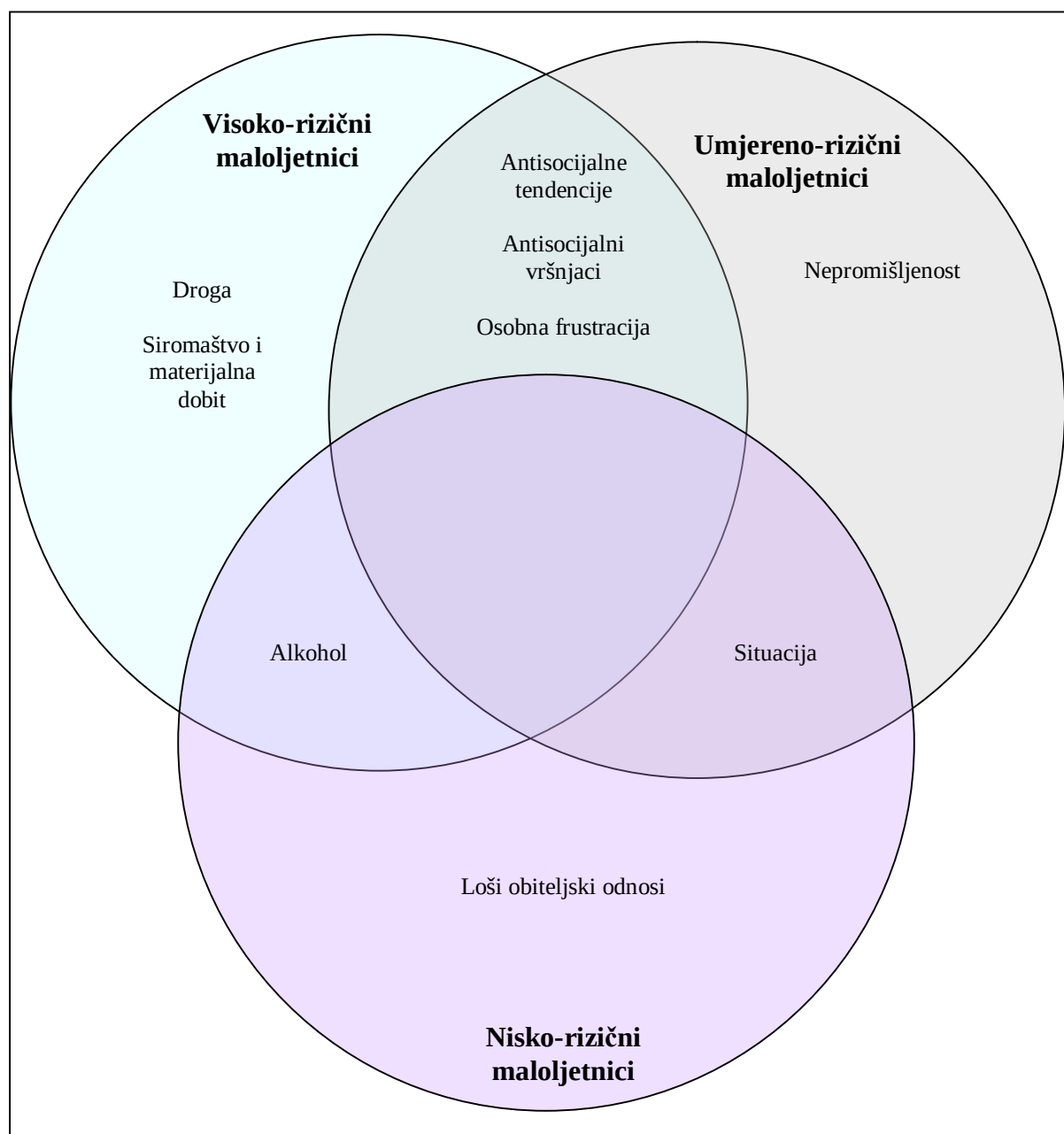
Rezultati ovog istraživanja, iz perspektive maloljetnika, govore u prilog identificiranim rizičnim obilježjima u svim područjima, osim u obiteljskim varijablama. Temeljem rezultata kanoničke korelacijske analize, možemo identificirati tri skupine maloljetnika s obzirom na njihov stupanj rizičnosti, odnosno intenzitet i ozbiljnost delinkventnog ponašanja te način na koji atribuiraju svoje delinkventno ponašanje (tablica 64).

Tablica 64: Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na intenzitet i ozbiljnost delinkventne aktivnosti

Razina rizičnosti	Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja
1. Visoko-rizični maloljetnici	
Čine raznolike oblike prekršaja i kaznenih djela, intenzivno i često, od najlakših do najtežih. Ponašanje je karakterizirano rizičnim ponašanjem, prekršajima, imovinskim i nasilnim deliktima	1. Droga 2. Antisocijalne tendencije 3. Siromaštvo i materijalna dobit 4. Antisocijalni vršnjaci 5. Alkohol 6. Osobna frustracija
2. Umjereno-rizični maloljetnici	
Manifestiraju nepoželjna normativna ponašanja, čine prekršaje i lakše delikte te imovinska kaznena djela.	1. Nepromišljenost 2. Antisocijalne tendencije 3. Antisocijalni vršnjaci 4. Osobna frustracija 5. Situacija
3. Nisko-rizični maloljetnici	
Manifestiraju samo nepoželjna normativna ponašanja.	1. Loši obiteljski odnosi 2. Alkohol 3. Situacija

Slikovito, s ciljem bolje usporedbe ovih triju skupina maloljetnika prema identificiranom stupnju rizičnosti, rezultate kanoničke korelacijske analize možemo prikazati na sljedeći način (slika 18).

Slika 18: Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na razinu rizičnosti maloljetnika

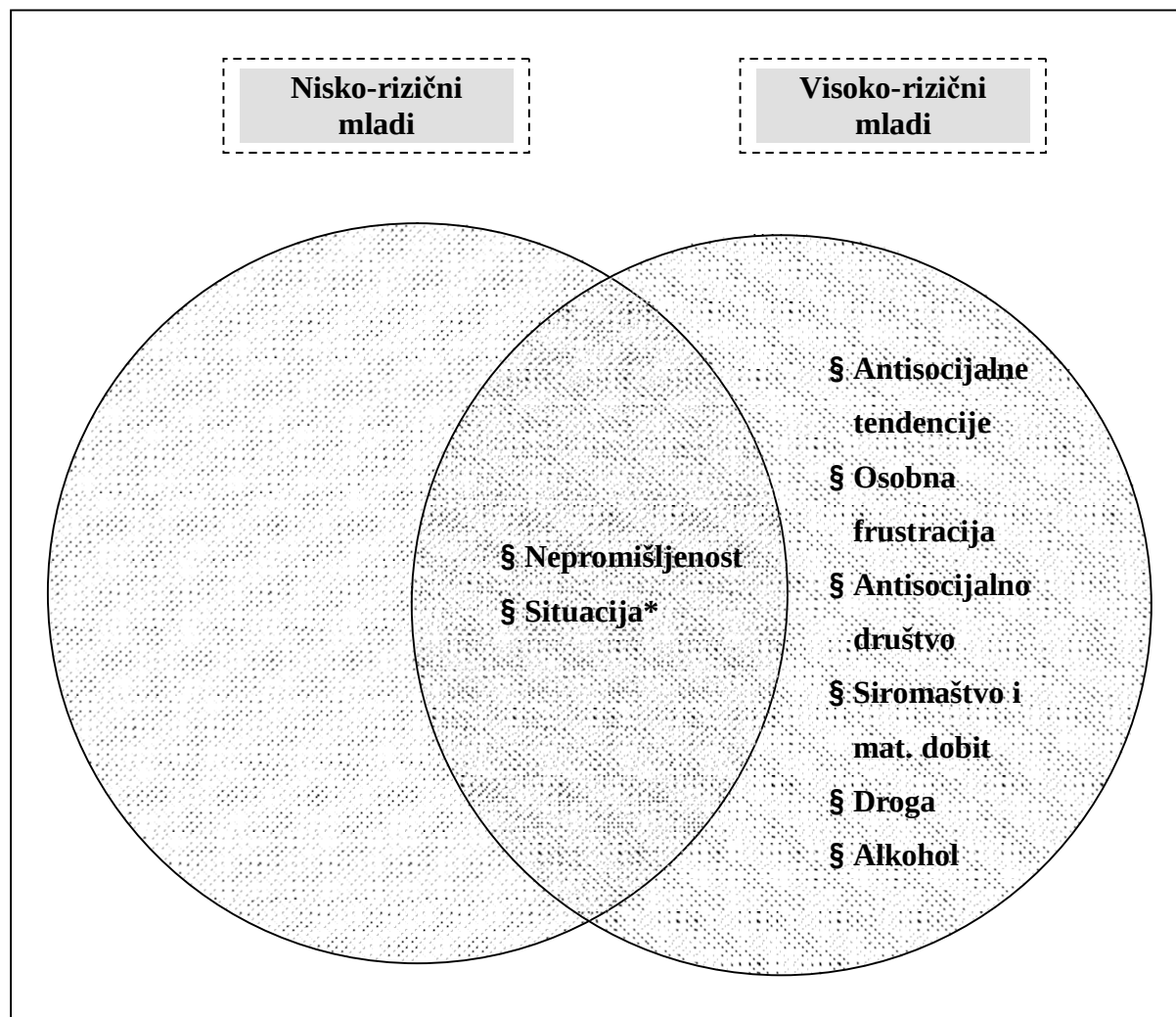

Ovakvi nam podaci pokazuju čemu maloljetnici pripisuju svoje delinkventno ponašanje s obzirom na intenzitet rizičnog i delinkventnog ponašanja, pri čemu je zanimljiva kombinacija čimbenika koja karakterizira kršenje normativnih ponašanja i imovinske delikte. Naime, iz načina atribuiranja ove skupine maloljetnike vidljivo je da se ti imovinski delikti ne pripisuju siromaštvu i materijalnoj dobiti, što je u osnovi glavna korist imovinskog delikta. Ovakvi rezultati u skladu su s navodima Singera (1996:207) koji kaže da pribavljanje protupravne imovinske koristi nije uvijek temeljni motiv počinjenog djela, te da maloljetnici nerijetko čine imovinske delikte zbog želje za uzbudljivim doživljajima i želje a samopotvrđivanjem, stjecanjem odgovarajućeg statusa u grupi vršnjaka i mnogih drugih motiva koji nisu ni u kakvoj izravnoj vezi sa željom za stjecanjem predmeta i vrednota. Singer (1996:207) također govori kako pogotovo počinjenje težih delikata protiv imovine ne mora nužno biti pokazatelj postojanja većeg intenziteta kriminalne volje i čimbenik negativne prognoze u daljnjem razvoju ličnosti, kao što je to, u pravilu, kod odraslih osoba. Takva djela katkad mogu biti više izraz želje za pustolovinom nego izraz kriminalne volje usmjerene na prisvajanje predmeta i uvećavanje vlastite imovine. Potonji navod ne odražava rezultate ovog istraživanja temeljem kojih zaključujemo kako je kod maloljetnika s intenzivnijom kriminalnom aktivnosti siromaštvo i stjecanje materijalne dobiti (uz ostale faktore) značajan čimbenik zbog kojeg maloljetnici čine kazna djela.

Kršenje normativnih ponašanja veže se uz loše obiteljske odnose te situacijske čimbenike i alkohol. Ova skupina maloljetnika vjerojatno živi sa svojim roditeljima, izložena je svakodnevnom kontaktu i učestaliji konfliktima, a uz te obiteljske varijable neplanirani učinci situacije i alkoholiziranosti očito doprinose manifestiranju neprihvatljivog ponašanja.

Promatramo li naš uzorak maloljetnih delinkvenata u cjelini, u odnosu na navedene kategorije rizičnosti prema vrsti tretmana, učestalosti činjenja kaznenih djela, dobi počinjenja prvog kaznenog djela i duljini delinkventnog ponašanja, slikovito možemo atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja mladih prikazati na sljedeći način (slika 19). Svi maloljetnici skloni su visoko pripisivati svoje ponašanje nepromišljenosti i situaciji, bez obzira na stupanj rizičnosti, dok oni visoko-rizični pripisuju još značajnije svoje ponašanje kombinaciji internalnih i eksternalnim faktorima iscrpno opisanima u prethodnom tekstu.

Slika 19: Model atribuiranja nisko-rizičnih i visoko-rizičnih mladih

***Karakteristično samo za mlade u izvaninstitucionalnom tretmanu (tretmanu centra za socijalnu srkb)**

Iz navedenoga je moguće izvesti zaključak kako nam percepcija maloljetnika omogućava vrlo dobro identificiranje internalnih i eksternalnih čimbenika koji su vjerojatno doprinijeli njihovom delinkventnom ponašanju, sa zadržkom prema procjeni utjecaja obiteljskih varijabli koje su iz percepcije maloljetnika vrlo malo značajne za njihovo delinkventno ponašanje.

11. ISTRAŽIVAČKA OGRANIČENJA I DALJNJE SMJERNICE

Ovo istraživanje u cijelosti se temelji na metodi samoiskaza što predstavlja njegovo potencijalno ograničenje, ali ujedno i temeljnu metodu s obzirom na postavljeni cilj koji se odnosi na identificiranje područja kojima sami maloljetni počinitelji kaznenih djela pripisuju svoje delinkventno ponašanje. Metoda samoiskaza delinkventnog ponašanja jedna je od tri glavna načina mjerenja uključenosti u delinkventno i kriminalno ponašanje (Thornberry i Krohn, 2000), a podložna je svim metodološkim poteškoćama kao i druge mjere. Centralne poteškoće samoiskaza vezane su uz (1) konstrukciju instrumenta, (2) konceptualizaciju zavisnih varijabli, (3) primjenu upitnika te (4) pouzdanost (Junger-Tas i Marshal, 1999). Istraživanja valjanosti samoiskaza su pokazala da je sadržajna valjanost novijih mjera samoiskaza prihvatljiva, konstruktna valjanost vrlo visoka, dok je kriterijska valjanost u rasponu od umjerene do vrlo visoke (Farrington i sur., 1996; Farrington i sur., 2000; Jolliffe i sur., 2003; prema Ajduković, Ručević i Šincek, 2008).

Prikazani rezultati ovog istraživanja upućuju na dobre metrijske karakteristike Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja. Načinu primjene upitnika u ovom istraživanju posvetila se posebna pozornost kako bi se dobili što kvalitetniji podaci. Svi maloljetnici bili su informirani o osnovnom cilju istraživanja te su samostalno odlučili žele li sudjelovati ili ne. Tijekom ispunjavanja upitnika velika pozornost posvetila se motiviranju ispitanika za ispunjavanje upitnika, te održavanju motivacije i ugodne radne atmosfere prilikom ispitivanja. Ranije je navedeno kako su se s ciljem osiguravanja osjećaja sigurnosti maloljetnika prilikom davanja odgovora o vlastitom delinkventnom ponašanju, upitnici pred maloljetnicima kovertirali.

Potrebno je naglasiti kako metoda samoiskaza delinkventnog / kriminalnog ponašanja ima i svojih prednosti. Na primjer, korištenjem Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008) u ovom smo istraživanju sigurno dobili cjelovitiju sliku o vrstama i učestalosti prekršaja i kaznenih djela koju su naši ispitanici počinili nego što bismo mogli dobiti kroz službene podatke. Rezultati koji ukazuju na razlike u samoiskazanom rizičnom i delinkventnom ponašanju s obzirom na vrstu tretmana i učestalost činjenja kaznenih djela govore nam u prilog valjanosti rezultata ove metode u ovom uzorku.

Drugo područje istraživačkih poteškoća vezano je uz svijest o sebi i samopoimanje maloljetnih delinkvenata. Mnogi autori uspjeli su pokazati kako pojedinci s visoko izraženom

privatnom svijesti o sebi brže dolaze do više točnijih informacija o sebi, te su u tome pouzdaniji od pojedinaca s niskom privatnom svijesti o sebi (Huić, u tisku). Pojam o sebi pojedinaca koji su visoko na privatnoj svijesti o sebi ne samo da točnije reprezentira njihovo ponašanje, već ti pojedinci imaju kompleksniji pojam o sebi koji je više u skladu s percepcijama drugih (Davis, 1996). Osim na pojam o sebi i strukturu kognitivnih shema, varijabla svijesti o sebi ima efekt i na naše atribucije. Različita istraživanja su pokazala kako osobe koje su visoko na privatnoj svijesti o sebi uzroke svojih neuspjeha pripisuju internalnim faktorima (npr. Briere i Vallerand, 2001). U daljnjim istraživanjima se stoga planira ispitati i razina svijesti o sebi kod maloljetnih delinkvenata, te utjecaj ove varijable na način atribuiranja vlastitog ponašanja.

Mnoga ranija istraživanja povezala su delinkventno ponašanje mladih s negativnim samopoimanjem (na primjer, Fitts, 1965; Fitzgerald, 1965; Lynch, 1968; Reckless, Dintz i Murray, 1965; prema Fryrear, Nuell i White, 1977). Lacković-Grgin (1994) također naglašava kako je samopoimanje vezano i uz razvojnu dob, a ta povezanost se posebno ističe u adolescenciji kada intrapsihički konflikti i zahtjevi socijalnog svijeta uzrokuju dramatične alteracije u samopoimanju. Osim što samopoimanje postaje nestabilnije, samopoštovanje postaje niže. Ova spoznaja, zajedno sa saznanjima kako je evaluacija roditelja tijekom djetinjstva i odrastanja značajno povezana sa samopoimanjem i samopoštovanjem djeteta (Lacković-Grgin, 1994) mogla bi objasniti navedene neočekivane rezultate u načinu atribuiranja delinkventnog ponašanja u našem uzorku vezano uz obiteljske varijable.

Rezultati provedenih istraživanja te dobiveni rezultati na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih ukazali su na mogućnosti revidiranja i unapređivanja ovog instrumenta. Na razini formulacije čestica valja razmisliti o revidiranju čestica «Jer smo siromašni» i «Jer moja obitelj i ja nemamo novaca». Ove čestice odnose se na atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja siromaštvu, a zbog načina na koje su formulirane na subuzorku maloljetnika u institucijama vežu se uz loše obiteljske odnose.

Faktor Pretjerana kontrola i nadzor roditelja postiže najniže rezultate na svim ispitivanim subuzorcima maloljetnika što ukazuje da maloljetnici ne pripisuju značajno svoje delinkventno ponašanje ovom faktoru, zbog čega bi se u daljnjoj reviziji Skale ovaj faktor mogao izbaciti.

S obzirom na visoko atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja faktorima u području internalne subskale, u revidiranu verziju Skale mogle bi se uvrstiti i dodatne čestice koje bi pripadale dispozicijskom atribuiranju. U tom kontekstu interesantno bi bilo uvrstiti neke kategorije koje Andrews i Bonta (2006) definiraju kao elemente antisocijalnog obrasca

ličnosti. Na primjer, osvetničko raspoloženje / hostilnost, antagonizam, osjećaj nerazumijevanja od okoline i ravnodušnost.

Visoki rezultati na faktorima Nepromišljenost i Situacija ukazuju na važnost konteksta neposredne situacije u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja, stoga je moguće razmotriti potrebu uključivanja područja kojima bi se delinkventno ponašanje moglo pripisati neposrednoj procjeni koristi i rizika te dostupnosti žrtve i stavova prema žrtvi, objektima kaznenog djela i nekim društvenim vrednotama o kojima u svojoj teoriji govori Farrington (2005).

Rezultati ovog istraživanja istaknuli su područja kojima rizičniji maloljetnici više pripisuju svoje delinkventno ponašanje te povezanost između intenziteta kriminalne aktivnosti i načina atribuiranja. Daljnja istraživanja u ovom području bit će usmjerena na identificiranje značaja pojedinog faktora za objašnjavanje stupnja rizičnosti maloljetnika čime bi se faktori na Skali mogli različito ponderirati. Naime, pretpostavka je kako dobiveni faktori na Skali imaju različit značaj u objašnjavanju stupnja rizičnosti maloljetnika. U skladu s time, daljnjim istraživanjima u ovom području, te longitudinalnim praćenjem maloljetnika, provjerit će se povezanost između načina atribuiranja delinkventnog ponašanja s recidivizmom i daljnjim delinkventnim ponašanjem. Posrednu informaciju o tome dobili smo kroz duljinu delinkventnog ponašanja u ovom istraživanju.

Ovo područje također otvara potrebu primjene Skale atribuiranja s instrumentima procjene kriminogenih rizika i potreba. Tako bi, na primjer, konstruiranu Skalu bilo vrijedno primijeniti zajedno s *Formularom za procjenu rizičnosti / potreba* (eng. *Level of Service / Case Management Inventory – YLS/CMI*, op. autora) (Ricijaš, 2006) čiji su autori Hoge, Andrews i Leschied. Ovaj instrument jedan je od najraširenijih i najviše korištenih instrumenata za procjenu kriminogenih rizika i potreba maloljetnih delinkvenata u svijetu, te omogućava i utvrđivanje stupnja rizičnosti svakog pojedinog maloljetnika. Na taj način utvrdila bi se eventualna povezanost između načina atribuiranja i identificiranih rizičnih čimbenika, odnosno identificiranog stupnja rizičnosti na standardiziranom instrumentu.

Nadalje, s obzirom da je ovo istraživanje uključivalo samo maloljetnike i njihovu percepciju razloga zbog kojih čine kaznena djela, u daljnjim bi radovima bilo interesantno primijeniti paralelne forme Skale atribuiranja kod maloljetnika, njihovih roditelja i stručnjaka koji s maloljetnikom rade u tretmanu. Na taj bismo način mogli uspoređivati percepciju drugih važnih osoba u maloljetnikovom životu o uzrocima njegovog delinkventnog ponašanja te bismo dobili i cjelovitiju sliku o dinamičkim potrebama tretmana maloljetnika i njegove obitelji.

Još jedno područje budućeg znanstvenoistraživačkog rada u ovom području moglo bi obuhvatiti uzorak odraslih počinitelja kaznenih djela. Pri tome bi svakako valjalo konstruirati novu skalu prema specifičnostima odrasle populacije.

12. OČEKIVANI ZNANSTVENI I PRAKTIČNI DOPRINOS OVOG ISTRAŽIVANJA

Znanstveni doprinos ovog istraživanja konstrukcija je Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Prema dostupnoj literaturi i saznanjima autora, konstruirani instrument predstavlja znanstvenoistraživačko područje koje nije bilo ispitivano na ovakav način. Stoga je daljnji znanstveni doprinos istraživanja stjecanje uvida u način na koji mladi objašnjavaju svoje delinkventno ponašanje, te kako se oni razlikuju s obzirom na neke kriminološki važne kriterije, kao što su na primjer učestalost činjenja kaznenih djela, duljina činjenja kaznenih djela, oblici delinkventnog ponašanja i slično.

Konstruirana Skala pokazuje dobre metrijske karakteristike. Sastoji se od dvije subskale (internalna i eksternalna) te svaka subskala pokazuje stabilnu faktorsku strukturu. Faktori imaju zadovoljavajuću homogenost i Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti kako u cjelokupnom uzorku, tako i na subuzorcima maloljetnika s obzirom na njihovu dob. Konvergentna valjanost Skale također je zadovoljavajuća, a identificirane razlike u načinu atribuiranja u očekivanom su smjeru, s obzirom na stupanj rizičnosti maloljetnika, te govore u prilog osjetljivosti instrumenta i njegovoj sposobnosti razlikovanja različitih skupina mladih počinitelja kaznenih djela.

Očekivani praktični doprinos ovog istraživanja i konstruiranog instrumenta očitovat će se kroz njegovu praktičnu primjenu u planiranju i praćenju tretmanskih intervencija prema maloljetnicima. Temeljem rezultata dobivenih na Skali, stručnjak koji radi u tretmanu moći će izraditi profil atribuiranja i na taj način dobiti uvid u područja kojima maloljetnik pripisuje svoje činjenje kaznenih djela.

Smatramo kako je faktore dobivene na Skali moguće kategorizirati na dvije dimenzije Weinerovog pristupa atribucijama. To su dimenzija lokus uzročnosti i stabilnost, dok je dimenzija kontrolabilnost zapravo individualna procjena samog maloljetnika koliko je određeno područje podložno ili nije podložno kontroli. Ovakav pristup, stručnjaku koji planira tretman, otvara prostor za razgovor s maloljetnikom o dobivenim rezultatima te omogućuje aktivno uključivanje maloljetnika u proces planiranja tretmana. O participativnom pristupu i sudjelovanju djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija možemo puno naći u radovima Antonije Žižak i Nivex Koller-Trbović (na primjer, Žižak, Koller-Trbović, 2003).

Model atribuiranja maloljetnika s obzirom na dvije dimenzije (lokus uzročnosti i stabilnost) prema faktorima dobivenima u Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih prikazan je slici 20.

Slika 20: Model atribuiranja vlastitog delikventnog ponašanja s obzirom na lokus uzročnosti i stabilnost

	INTERNALNO	EKSTERNALNO
STABILNO	1. Antisocijalne tendencije 2. Podložnost vršnjacima	1. Siromaštvo i materijalna dobit 2. Antisocijalni vršnjaci 3. Loši obiteljski odnosi 4. Permisivnost roditelja 5. Kontrola i nadzor roditelja
NESTABILNO	1. Osobna frustracija 2. Nepromišljenost	1. Droga 2. Alkohol 3. Situacija

Kao što je navedeno, svaki stručnjak koji radi s maloljetnikom ima mogućnost izraditi profil atribuiranja maloljetnikovog delinkventnog ponašanja. Prikazat ćemo tri različita profila nasumično izabranih maloljetnika iz ovog uzorka s obzirom na tri vrste tretmana, te kratke interpretacije profila. Prvi je profil od maloljetnika koji se nalazi u tretmanu Centra za socijalnu skrb Velika Gorica, drugi od maloljetnika u tretmanu Doma za odgoj djece i mladeži Pula, a treći od maloljetnika iz Odgojnog zavoda Turopolje.

Slika 19: Profil atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja, primjer maloljetnika koji se nalazi u tretmanu Doma za odgoj djece i mladeži Pula

Prosječni rezultat	Antisocijalne tendencije	Osobna frustracija	Podložnost vršnjacima	Nepromišljenost	Siromaštvo i materijalna dobit	Antisocijalni vršnjaci
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Prosječni rezultat	Droga	Alkohol	Loši obiteljski odnosi	Permisivnost roditelja	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	Situacija
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0

Maloljetnik ima 16 godina, navodi kako rijetko čini kaznena djela, prvo kazneno djelo počinio je s 15 godina, odnosno navodi kako 1 godinu čini kaznena djela. Izrečena mu je odgojna mjera Pojačane brige i nadzora. Iz profila vidimo kako on svoje delinkventno ponašanje pripisuje podložnosti vršnjacima, nepromišljenosti, situaciji te druženju s antisocijalnim vršnjacima. Povežemo li to s rezultatima ovog istraživanja, zaključujemo kako kod ovog maloljetnika ne možemo identificirati obrazac koji karakterizira visoko-rizične delinkvente. Ovaj oblik atribuiranja više je vezan uz adolescenciju i situacijske čimbenike u vrijeme počinjenja kaznenog djela.

Slika 20: Profil atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja, primjer maloljetnika koji se nalazi u tretmanu Doma za odgoj djece i mladeži Pula

Prosječni rezultat	Antisocijalne tendencije	Osobna frustracija	Podložnost vršnjacima	Nepromišljenost	Siromaštvo i materijalna dobit	Antisocijalni vršnjaci
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Prosječni rezultat	Droga	Alkohol	Loši obiteljski odnosi	Permisivnost roditelja	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	Situacija
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0

Maloljetnik ima 15 godina, navodi kako ponekad čini kaznena djela. Prvo kazneno djelo počinio je s 12 godina, odnosno 3 godine čini kaznena djela. Izrečena mu je odgojna mjera upućivanja u odgojnu ustanovu.

Ovaj maloljetnik najviše pripisuje svoje ponašanje lošim obiteljskim odnosima, osobnoj frustraciji, nepromišljenosti, zatim siromaštvu i materijalnoj dobiti. U manjoj mjeri pripisuje ponašanje antisocijalnim tendencijama, podložnosti vršnjacima, permisivnosti roditelja i situaciji. Uopće ne pripisuje svoje ponašanje drogi i alkoholu.

S obzirom na više vrijednosti na nekoliko faktora, možemo zaključiti u prilog većem stupnju rizičnosti ovog maloljetnika. Posebno kroz osobnu frustraciju i nepromišljenost kao internalne čimbenike te loše obiteljske odnose i siromaštvo / materijalna dobit kao eksternalne.

Slika 21: Profil atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja, primjer maloljetnika koji se nalazi u tretmanu Doma za odgoj djece i mladeži Pula

Prosječni rezultat	Antisocijalne tendencije	Osobna frustracija	Podložnost vršnjacima	Nepromišljenost	Siromaštvo i materijalna dobit	Antisocijalni vršnjaci
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Prosječni rezultat	Droga	Alkohol	Loši obiteljski odnosi	Permisivnost roditelja	Pretjerana kontrola i nadzor roditelja	Situacija
5	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
4	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
2	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.
1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0

Maloljetnik ima 17 godina, navodi kako kaznena djela čini često, a prvo kazneno djelo počinio je s 12 godina (5 godina delinkventnog ponašanja). Izrečena mu je odgojna mjera upućivanja u Odgojni zavod Turopolje.

Iz profila je vidljivo kako najviše pripisuje svoje ponašanje nepromišljenosti, činjenici da je bio pod utjecajem droga, roditeljskoj permisivnosti, siromaštvu / materijalnoj dobiti kroz činjenje kaznenih djela te svojim antisocijalnim tendencijama. U manjoj su mjeri zastupljeni ostali čimbenici, dok uopće ne atribuiira svoje ponašanje alkoholu.

Ovakav profil ukazuje na visoko-rizičnog maloljetnika koji ima iskustvo u konzumiranju droga, te ne razmišlja o posljedicama svojeg ponašanja. Također ima razvijene antisocijalne tendencije, a kaznena djela čini iz zbog materijalne dobiti. U području obiteljskih prilika svoje ponašanje pripisuje roditeljima koji nisu bili dovoljno strogi i previše su mu dopuštali.

13. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Empirijski ciljevi ovog istraživanja su stjecanje uvida u područja kojima mladi pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja, istraživanje eventualnih razlika u pripisivanju uzročnosti delinkventnog ponašanja s obzirom na kriminološki važne kriterije te istraživanje povezanosti između različitih oblika delinkventnog ponašanja s atribuiranjem takvog ponašanja mladima.

13.1. Verifikacija hipoteza i odgovori na istraživačke probleme

Problem 1: Utvrditi čemu mladi pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja.

Hipoteza H1: Mladi više pripisuju svoje delinkventno ponašanje područjima koja pripadaju eksternalnoj domeni (nekim vanjskim čimbenicima).

Varijable: Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih i ukupni rezultati na subskala internalnog i eksternalnog atribuiranja

Metode: Deksriptivna statistika (aritmetičke sredine i frekvencije odgovora), t-test na zavisnim varijablama

Rezultati: Vrijednosti aritmetičkih sredina na faktorima Skale atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih pokazuju kako maloljetnici pripisuju svoje delinkventno ponašanje kombinaciji internalnih i eksternalnih čimbenika. Najviše pripisuju svoje delinkventno ponašanje faktoru internalnog atribuiranja Nepromišljenost ($M=3,16$) i faktoru eksternalnog atribuiranja Situacija ($M=3,15$). Zatim također slijedi kombinacija internalnih i eksternalnih faktora: Antisocijalni vršnjaci ($M=2,56$), Osobna frustracija ($M=2,52$), Podložnost vršnjacima ($M=2,45$), Alkohol ($M=2,35$), Siromaštvo i materijalna dobit ($M=2,24$), Antisocijalne tendencije ($M=2,22$) i Permisivnost roditelja ($M=2,21$). U najmanjoj mjeri maloljetnici pripisuju svoje delinkventno ponašanje eksternalnim faktorima Loši obiteljski odnosi ($M=1,95$), Droga ($M=1,90$) te Kontrola i nadzor roditelja ($M=1,86$).

T-testom na zavisnim varijablama ukupnog rezultata na internalnoj ($M=2,58$) i eksternalnoj ($M=2,24$) subskali utvrđeno je kako maloljetnici značajnije pripisuju svoje delinkventno ponašanje internalnim čimbenicima ($t=10,547$; $p<,001$).

S obzirom na dobivene rezultate **ne možemo prihvatiti prvu hipotezu**. Promatrano na ukupnim rezultatima internalne i eksternalne subskale, mladi više pripisuju svoje ponašanje internalnim čimbenicima, dok iz rezultata na faktorima Skale uočavamo tendenciju atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja kombinaciji internalnih i eksternalnih čimbenika.

~ * ~

Problem 2: Utvrditi pripisuju li mladi, koji se nalaze u institucionalnom obliku tretmana u odnosu na one koji su u izvaninstitucionalnom tretmanu, svoju delinkventnu aktivnost većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

Hipoteza H2: Mladi koji se nalaze u institucionalnom obliku tretmana pripisuju svoju delinkventnu aktivnost većem broju čimbenika od onih mladih koji se nalaze u izvaninstitucionalom tretmanu.

Varijable: Nezavisna varijabla – institucionalni ili izvaninstitucionalni tretman; Zavisne varijable – Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Metode: Diskriminacijska analiza, t-test za nezavisne uzorke

Rezultati: Diskriminacijska analiza pokazala je značajne razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja između maloljetnika koji se nalaze u institucionalnom tretmanu, u odnosu na maloljetnike u izvaninstitucionalnom tretmanu, na način da maloljetnici smješteni u institucijama više pripisuju svoje delinkventno ponašanje faktorima Droga (,726), Antisocijalne tendencije (,492), Antisocijalni vršnjaci (,397), Alkohol (,347), Siromaštvo i materijalna dobit (,392). Maloljetnici u tretmanu centra za socijalnu skrb značajnije pripisuju svoje delinkventno ponašanje faktoru Situacija (-,298).

S obzirom na dobivene rezultate **možemo prihvatiti drugu hipotezu** i zaključiti kako postoji skupina čimbenika kojima maloljetnici u instituciji više pripisuje sve delinkventno ponašanje.

~ * ~

Problem 3: Utvrditi pripisuju li mladi koji češće čine kaznena djela svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

Hipoteza H3: Mladi koji češće čine kaznena djela, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji to čine rijetko.

Varijable: Nezavisna varijabla – samoiskazana učestalost činjenja kaznenih djela (rijetko, ponekad, često); Zavisne varijable – Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Metode: Diskriminacijska analiza, analiza varijance (ANOVA)

Rezultati: Diskriminacijska analiza pokazala je značajne razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela na način da maloljetnici koji češće čine kaznena djela više pripisuju svoje delinkventno ponašanje faktorima Droga (,692), Antisocijalne tendencije (,650), Siromaštvo i materijalna dobit (,591), Antisocijalni vršnjaci (,531), Alkohol (,469) i Osobna frustracija (,341).

S obzirom na dobivene rezultate **možemo prihvatiti treću hipotezu** i zaključiti kako maloljetnici koji češće čine kaznena djela svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika.

~ * ~

Problem 4: Utvrditi pripisuju li mladi koji su počeli činiti kaznena djela u mlađoj dobi svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

Hipoteza H4: Mladi koji su ranije počeli s delinkventnom aktivnošću, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji su to kasnije počeli činiti.

Varijable: Nezavisna varijabla – samoiskazana dob počinjenja prvog kaznenog djela (prije ili poslije 14. godine života); Zavisne varijable – Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Metode: Diskriminacijska analiza, t-test za nezavisne uzorke

Rezultati: Diskriminacijska analiza pokazala je značajne razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja na način da oni maloljetnici koji su kao djeca, prije 14. godine života počeli činiti kaznena djela, svoju delinkventnu aktivnost više pripisuju faktorima

Antisocijalni vršnjaci (,607), Antisocijalne tendencije (,584), Droga (,548), Alkohol (,390), Osobna frustracija (,388) te Siromaštvo i materijalna dobit (,376).

S obzirom na dobivene rezultate **možemo prihvatiti četvrtu hipotezu** i zaključiti kako maloljetnici koji rano (kao djeca) započinju s činjenjem kaznenih djela, svoju delinkventnu aktivnost pripisuju većem broju čimbenika u odnosu na maloljetnike koji u adolescenciji (poslije 14. godine) počnu činiti kaznena djela.

~ * ~

Problem 5: Utvrditi pripisuju li mladi koji dulje čine kaznena djela svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

Hipoteza H5: Mladi koji dulje čine kaznena djela, svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji se kraće vrijeme delinkventno ponašaju.

Varijable: Nezavisna varijabla – samoiskazana duljina delinkventnog ponašanja (jedna, dvije, tri, četiri ili više godina); Zavisne varijable – Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Metode: Diskriminacijska analiza, analiza varijance (ANOVA)

Rezultati: Diskriminacijska analiza pokazala je da maloljetnici koji duže čine kaznena djela pripisuju svoje delinkventno ponašanje većem broju čimbenika. Ti maloljetnici veće rezultate na Skali atribuiranja postižu na faktorima Antisocijalne tendencije (,677), Droga (,647), Alkohol (,628), Siromaštvo i materijalna dobit (,527) i Osobna frustracija (,345).

S obzirom na dobivene rezultate **možemo prihvatiti petu hipotezu** i zaključiti kako maloljetnici koji duže čine kaznena djela (tri, četiri ili više godina) svoje delinkventno ponašanje pripisuju većem broju čimbenika nego li maloljetnici koji kratko čine kaznena djela (jednu ili dvije godine).

Problem 6: Utvrditi pripisuju li mladi, koji čine teže i ozbiljnije oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja, svoje ponašanje većem broju čimbenika i koji su to čimbenici.

Hipoteza H6: Mladi koji čine teže i ozbiljnije oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja, takvo svoje ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od mladih koji manifestiraju blaže oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja.

Varijable: Prvi skup varijabli: Faktori na Upitniku samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih; Drugi skup varijabli: Faktori na Skali atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih

Metode: Kanonička-korelacijska analiza

Rezultati: Kanoničko-korelacijskom analizom identificirali smo tri značajna kanonička faktora koji objašnjavaju ukupno 93,24% varijance. Prvu kanoničku varijatu opisuju maloljetnici koji intenzivnije čine sve oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja, te takvo svoje ponašanje pripisuju faktorima Droga (,834), Antisocijalne tendencije (,722), Siromaštvo (,666), Antisocijalni vršnjaci (,597), Alkohol (,551) i Osobna frustracija (,349).

Drugu kanoničku varijatu opisuju maloljetnici koji manifestiraju više nepoželjnih normativnih ponašanja, prekršajna i lakša delinkventna ponašanja te krađe, provale, razbojništva i krivotvorenje (imovinske delikte), a manje konzumiraju sredstva ovisnosti, odnosno psihoaktivne tvari. Ova skupina maloljetnika svoje ponašanje atribuiraju faktorima Nepromišljenosti (,467), Antisocijalne tendencije (,427), Antisocijalni vršnjaci (,408), Osobna frustracija (,386) i Situacija (,317), a najmanje faktoru Droga (-,395).

Treću kanoničku varijatu opisuju maloljetnici koji manifestiraju nepoželjna normativna ponašanja (manje imovinske delikte), te oni svoje ponašanje atribuiraju faktorima Loši obiteljski odnosi (,513), Situacija (,371) i Alkohol (,382).

S obzirom na dobivene rezultate **možemo prihvatiti šestu hipotezu** i zaključiti kako maloljetnici koji teže i intenzivnije oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja svoje ponašanje pripisuju većem broju čimbenika od onih koji manifestiraju blaže oblike rizičnog / delinkventnog ponašanja.

13.2. Zaključak

Iz ovog je istraživanja moguće zaključiti kako svaki maloljetnik ima svoju kombinaciju čimbenika kojima pripisuje uzroke svojeg delinkventnog ponašanja, međutim postoje određeni percipirani uzročni čimbenici koji razlikuju nisko-rizične i visoko-rizične maloljetnike. Svi maloljetnici obuhvaćeni ovim istraživanjem visoko atribuiraju vlastito delinkventno ponašanje trenutnoj nepromišljenosti u vrijeme počinjenja kaznenog djela te situacijskim čimbenicima. Visoko-rizični maloljetnici razlikuju se po tome što još značajnije visoko pripisuju svoje delinkventno ponašanje svojim antisocijalnim tendencijama, osobnoj frustraciji, druženju s osobama antisocijalnog ponašanja, siromaštvu i materijalnoj dobiti te drogi i alkoholu.

Zaključak ovog rada vodi nas na sam početak istraživačke ideje o tome da maloljetnici, koji su zbog svojeg delinkventnog ponašanja uključeni u tretman državne skrbi, mogu biti vrijedan i koristan izvor informacija o razlozima i uzrocima svojeg ponašanja. Sve identificirane potrebe u konstruiranom instrumentu dinamičkog su karaktera, odnosno podložne su promjeni, te omogućuju stručnjaku planiranje tretmana i iz korisničke perspektive. A autor ovog rada upravo smatra kako je početak tretmana opravdano započeti perspektivom korisnika, koji tada uviđa veću svrhu intervencija što povećava intrinzičnu motivaciju za uključivanjem i sudjelovanjem u tretmanu.

Praktična primjena ovog instrumenta u budućnosti, te povratne informacije stručnjaka koji rade u tretmanu maloljetnih delinkvenata, više će nam reći o doprinosu Skale u njihovom radu, dok će daljnja znanstvena istraživanja biti usmjerena iznalaženju odgovora na nova proizašla istraživačka pitanja.

14. SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja je konstruirati Skalu atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, te temeljem konstruirane Skale utvrditi čemu mladi pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja, istražiti eventualne razlike u atribuiranju vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana, učestalost činjenja kaznenih djela, duljinu činjenja kaznenih djela i dob početka delinkventnog ponašanja, te istražiti povezanost između manifestiranog rizičnog i delinkventnog ponašanja s pripisivanjem uzročnosti takvog ponašanja.

U istraživanju se polazi o koncepta kriminogenih rizika i potreba te od Weinerove teorije atribucija. Tako je dobivene faktore na Skali atribuiranja moguće klasificirati na dvije dimenzije Weinerovog pristupa atribucijama: lokus uzročnosti i stabilnost.

Konstruirana Skala atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih sastoji se od 12 faktora i dvije subskale: internalna i eksternalna. Internalna subskala sastoji se od četiri faktora: (1) Antisocijalne tendencije, (2) Osobna frustracija, (3) Podložnost vršnjacima, (4) Nepromišljenost. Eksternalna subskala sastoji se od osam faktora: (1) Siromaštvo i materijalna dobit, (2) Loši obiteljski odnosi, (3) Droga, (4) Alkohol, (5) Antisocijalni vršnjaci, (6) Permisivnost roditelja, (7) Situacija i (8) Pretjerana kontrola i nadzor roditelja.

U istraživanju je sudjelovalo 335 muških mladih počinitelja kaznenih djela s područja Republike Hrvatske koji se nalaze u tretmanu centara za socijalnu skrb, domova za odgoj djece i mladeži, odgojnih ustanova, odgojnog zavoda te maloljetničkog zatvora. Podjednak broj ispitanika nalazio se u institucionalnom (56,1%) i izvaninstitucionalnom (43,9%) tretmanu. Raspon dobi ispitanika kreće se od 14 do 21 godine života ($M=17,1$; $SD=1,858$).

Primijenjen anketni upitnik sastoji se od nekoliko instrumenata. To su: Modificirana verzija Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008), Skala atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja mladih i Upitnik samoiskaza o 15 rizičnih čimbenika za delinkventno ponašanje koji su posebno konstruirani za ovo istraživanje te pitanja o učestalosti činjenja kaznenih djela, duljini činjenja kaznenih djela, kontaktima s policijom i sudom, te o nekim važnijim obilježjima obitelji i roditelja.

Kako bi se ostvarili istraživački ciljevi korištene su sljedeće metode za obradu podataka: deskriptivna statistika, faktorska analiza, t-test za zavisne i nezavisne uzorke, analiza varijance (ANOVA), multivarijantna analiza varijance (MANOVA), diskriminacijska analize te kanonička-korelacijska analiza.

Rezultati istraživanja pokazuju kako na razini cijelog uzorka ispitanici najviše pripisuju uzroke svojeg delinkventnog ponašanja vlastitoj nepromišljenosti i situacijskim čimbenicima. U nešto manjoj mjeri pripisuju svoje ponašanje druženju s antisocijalnim vršnjacima, osobnoj frustraciji i podložnosti vršnjacima. U najmanjoj mjeri, pripisuju svoje ponašanje obiteljskim čimbenicima kao što su loši obiteljski odnosi, permissivnost roditelja te pretjerana kontrola i nadzor roditelja. Također, na razini cijelog uzorka, mladi malo pripisuju svoje delinkventno ponašanje konzumiranju droga.

Rezultati ovog istraživanja također pokazuju da mladi u većoj mjeri pripisuju svoje delinkventno ponašanje internalnim čimbenicima (vlastitim obilježjima), u odnosu na eksternalne, odnosno vanjske čimbenike.

Rizičniji maloljetnici razlikuju se od manje rizičnih delinkvenata u načinu atribuiranja vlastitog delinkventnog ponašanja na način da više pripisuju svoje ponašanje vlastitim antisocijalnim tendencijama, osobnoj frustraciji, druženju s antisocijalnim vršnjacima, siromaštvu i materijalnoj dobiti kroz činjenje kaznenih djela, te utjecajima droge i alkohola.

Svi maloljetnici jednako visoko pripisuju svoje delinkventno ponašanje nepromišljenosti i situaciji.

Maloljetnici koji intenzivno i često čine raznolike oblike prekršaja i kaznenih djela (od najlakših do najtežih) svoje delinkventno ponašanje pripisuju najviše drogi, antisocijalnim tendencijama, siromaštvu i materijalnoj dobiti, antisocijalnim vršnjacima, alkoholu i osobnoj frustraciji.

Maloljetni koji manifestiraju nepoželjna normativna ponašanja, čine prekršaje i lakše delikte te imovinska kaznena djela, svoje ponašanje atribuiraju nepromišljenosti, antisocijalnim tendencijama, antisocijalnim vršnjacima, osobnoj frustraciji i situaciji.

Maloljetnici koji manifestiraju samo nepoželjna normativna ponašanja atribuiraju svoje ponašanje lošim obiteljskim odnosima, alkoholu i situaciji.

Dobiveni rezultati interpretirani su u kontekstu mogućnosti primjene i koristi konstruiranog instrumenta za tretmanske intervencije prema maloljetnim delinkventima, te kroz teorijski koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika delinkventnog ponašanja. Ovo istraživanje, kao i praktična primjena ovog instrumenta temelji se na identificiranju korisničke perspektive za bolje razumijevanje ponašanja maloljetnika i planiranje tretmanskih intervencija.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, rizični čimbenici, atribucije, samoiskaz

15. SUMMARY

The aim of this research is to develop Delinquent Behavior Attribution Scale for juvenile delinquents and to further examine how juveniles attribute their delinquent behavior, to explore differences in attributing regarding type of treatment, frequency of committing criminal acts, length of delinquent behavior as well as the age of beginning with delinquent behavior. Another aim of this research was also to explore relations between risk and delinquent behavior with attributing such behavior.

Theoretical background of this research was risk / need concept for delinquent behavior and Weiner attribution theory. This was all factors on the developed Scale can be classified in two dimensions: locus of causality and stability.

Delinquent Behavior Attribution Scale consists of 12 factors and two subscales: internal and external. Internal subscale has four factors: (1) Antisocial tendencies, (2) Personal frustration, (3) Susceptibility to peer pressure, (4) Unthoughtfulness. External subscale has eight factors: (1) Poorness and material gain, (2) Poor family relationship, (3) Drugs, (4) Alcohol, (5) Antisocial peers, (6) Permissive parents, (7) Situation and (8) Over controlling and supervising parents.

Research included 335 male juvenile delinquents in the Republic of Croatia within three types of sanctions: (1) probation, (2) open institution facility, (3) closed institution facility. 43,9% of juveniles were on probation (not in the institutional treatment) and 56,1% of them were placed in the institutional treatment. Age range of participants was from 14 to 21 years of age ($M=17,1$; $SD=1,858$).

Questioner used in this research had consisted of four parts: (1) Modified version of Self-Report Questionnaire on Risk and Delinquent Behavior of Young People (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008); (2) Delinquent Behavior Attribution Scale that was specially developed for the purpose of this research, (3) Questionnaire of 15 risk factors for delinquent behaviors and (4) variables about juveniles' contacts with the police and court as well as some family variables.

To accomplish the aims of this research, following statistical methods were used: descriptive analysis, factor analysis, t-test for dependent and independent samples, ANOVA, MANOVA, discriminative analysis and canonical-correlation analysis.

Result of this research show that in general juveniles mainly attribute their delinquent behavior to their own unthoughtfulness and situation in the moment of committing criminal

act. Little less they tend to attribute their behavior to antisocial peers, personal frustration and susceptibility to peer pressure. Juveniles least attribute their delinquent behavior to family factors such as poor family relations, permissive parents and over controlling and supervising parents. It can be also concluded that juveniles in general don't attribute their delinquent behavior to drugs.

It is interesting that juveniles attribute their delinquent behavior more to internal, then external behavior.

High risk juvenile delinquents attribute their delinquent behavior differently than low risk juveniles. High risk juveniles have higher scores on factors Antisocial tendencies, Personal Frustration, Antisocial peers, Poorness and Material gain, Drugs and Alcohol.

All juveniles equally attribute their delinquent behavior to unthoughtfulness and situation.

Juveniles who intensively and often do different criminal acts attribute their delinquent behavior to drugs, antisocial tendencies, poorness and material gains, antisocial peers, alcohol and personal frustration.

Juveniles who do less serious crimes and property crimes attribute their delinquent behavior to unthoughtfulness, antisocial tendencies, personal frustration and situation.

Juveniles who do minor misdemeanors attribute their delinquent behavior to poor family relationships, alcohol and situation.

Results are interpreted in the context of criminal risk / need theory and possibilities of using developed Scale for planning treatment interventions with juveniles having their perspective of causes for their delinquent behavior.

Key words: juvenile delinquency, risk factors, attributions, self-report

16. LITERATURA

1. Ajduković, M. (1990): Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece, *Primijenjena psihologija*, 11, 47-54
2. Ajduković, M. (1999): Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, (U) Bašić, J., Janković, J. (ur) *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-62
3. Ajduković, M., Delale, E.A. (1999): Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, (U) Bašić, J., Janković, J. (ur) *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 171-187
4. Ajduković, M. (2001): Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece, *Dijete i društvo*, 3, 1-2, 59-75
5. Ajduković, M., Ručević, S., Šincek, D. (2008): Istraživanje rasprostranjenosti rizičnog i delinkventnog ponašanja djece i mladih u urbanim sredinama – dodatni poticaj za ciljanu prevenciju, *Dijete i društvo*, 27-47
6. Alnajjar, A.A., Smadi, A. (1998): Delinquents' and non-delinquents' perception of family functioning in the United Arab Emirates, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 26, 4, 375-382
7. Anderson, A.L. (2002): Individual and contextual influences on delinquency: the role of the single-parent family, *Journal of Criminal Justice*, 30, 575-587
8. Anderson, P.R., Newman, D.J. (1993): *Introduction to Criminal Justice*, McGraw-Hill, Inc., New York
9. Andrews, D.A., Bonta, J. (2006): *A Psychology of Criminal Conduct*, Fourth Edition, LexisNexis Group
10. Andrews, D.A., Bonta, J., Wormith, J.S. (2006): The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment, *Crime and Delinquency*, 52, 1, 7-27
11. Anolik, S.A. (1980): The Family Perceptions of Delinquents, High-School Students, and Freshman College Students, *Adolescence*, 15(60), 903-911
12. Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (2005): *Socijalna psihologija*, Mate d.o.o., Zagreb

13. Baron, S.W. (2003): Self-Control, Social Consequences, and Criminal Behavior: Street Youth and the General Theory of Crime, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40, 4, 403-425
14. Bašić, J. (1990): Tok školovanja prije izricanja odgojne mjere i uspješnosti mjere, (u) *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije*, Fakultet za defektologiju, Zagreb
15. Bašić, J., Lebedina-Manzoni, M. (1998): Relacija obiteljskih prilika i nekih konativnih osobina učenika-adolescenata, *Hrvatska revija za rehabilitacijska israživanja*, 34, 1, 23-30
16. Bašić, J., Žižak, A. (1994): Značaj komunikacije u obitelji za pojavu poremećaja u ponašanju djece osnovnoškolske dobi, *Kriminologija i socijalna integracija*, 2, 1, 1-19
17. Bernard, T.J. (1990): Twenty Years of Testing Theories: What have we learned and why?, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, 4, 325-347
18. Berndt, T. J., Ladd, G. W. (1989): *Peer relationships in child development*, Wiley & Sons, Inc, New York.
19. Bor, W., Najman, J.M., O'Callaghan, M., Williams, G.M., Anstey, K. (2001): *Aggression and the Development of Delinquent Behaviour in Children*, Trends and Issues in Crime and Criminal Justice, No. 207, Australian Institute of Criminology, www.aic.gov.au
20. Bortner, M.A. (1988): *Delinquency and Justice – An Age of Crisis*, McGraw-Hill Book Company, New York
21. Bouillet, D., Singer, M. (2008): Tijek školovanja maloljetnih delinkvenata, (u) Singer, M. (ur) *Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije – Tijek školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike*, Nakladni zavod Globus, 142-209
22. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb
23. Briere, N.M., Vallerand, R.J. (2001): The Effect of Private Self-Consciousness and Success Outcome on Causal Dimensions, *The Journal of Social Psychology*, 130, 3, 325-331
24. Brown, B. B., Clasen, D. R., Eicher, S. A. (1986): Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents, *Developmental Psychology*, 22, 4, 521-530.
25. Bujanović-Pastuović, R., Mejovšek, M., Uzelac, S. (1984): *Tok školovanja maloljetnih delinkvenata u Zagrebu*, Sveučilišni računarski centar, Zagreb

26. Burton Jr., V.S., Cullen, F.T., Evans, T.D., Alarid, L.F., Dunaway, R.G. (1998): Gender, Self-Control, and Crime, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 2, 123-147
27. Butorac, K., Miškaj-Todorović, Lj., Singer, M. (2008): Obiteljske prilike (u) Singer., M. (ur) *Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije – Tijek školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike*, Nakladni zavod Globus, 298-508
28. Cajner, I. (1993): Povezanost obiteljskih prilika i agresivnost ponašanja maloljetnih delinkvenata, *Policija i sigurnost*, 3, 3, 263-280
29. Cajner, I. (1995): Poremećaji u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih počinitelja nasilničkih i nenasilničkih krivičnih djela, *Disertacija, Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb*
30. Cajner-Mraović, I., Ivanušec, D., Radovanić, Ž. (1999): Toleriranje nasilja u obitelji kao rizični čimbenik nasilnog seksualnog kriminaliteta maloljetnika, (U) Bašić, J., Janković, J. (ur) *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 189-199
31. Chung, I.J., Hill, .G., Hawkins, J.D., Gilchrist, L.D., Nagin, D.S. (2002): Childhood Predictors of Offense Trajectories, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39, 1, 60-90
32. Davis, M.F. (1996): Self-Consciousness and the Complexity of Private and Public Aspects of Identity, *Social Behavior and Personality*, 24, 2, 113-118
33. Dembo, R.,Schmedler, J. (2003): A Classification of High-Risk Youths, *Crime and Delinquency*, 49, 2, 201-230
34. DeVellis, R.F. (2003): *Scale Development – Theory and Applications*, Second Edition, Sage Publications
35. DSM-IV (1996): *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, Američka psihijatrijska udruga, Naklada Slap, Jastrebarsko
36. Dumas, J.E., Nilsen, W.J. (2003): *Abnormal Child and Adolescent Psychology*, Allyn and Bacon, Boston
37. Etički kodeks istraživanja s djecom (2004) *Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Državni zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb*
38. Farrington, D.P. (1992): *Psychological Contributions to the Explanation, Prevention and Treatment of Offending*, (u) *Psychology and Law – International Perspectives*,

(ur) Losel, F., Bender, D., Bliesener, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 35-51

39. Farrington, D.P. (1997): The relationship between low resting heart rate and violence, (u) Biosocial bases of Violence, (ur) Raine, A., Brennan, P.A., Farrington, D.P., Mednick, S.A., New York, Plenum, 89-105
40. Farrington, D.P. (2002): Multiple Risk Factors for Multiple Problem Violent Boys, (u) Corado, R.R., Roesch, R., Hart, S.D., Gierowski, J.K. (ur), Multi-Problem Violent Youth, IOS Press, Amsterdam, 23-34
41. Farrington, D.P. (2004): Criminological psychology in the twenty-first century, Criminal Behavior and Mental Health, 14, 152-166
42. Farrington, D.P. (2005): Childhood Origins of Antisocial Behavior, Clinical Psychology and Psychotherapy, 12, 177-190
43. Ferić Šlehan, M. (2006): Obitelj u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih: Istarska županija – zajednica usmjerena na obitelj, Doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
44. Fiske, S.T., Taylor, S.E. (1991): Social Cognition, McGraw-Hill, Inc., New York
45. Fryrear, J.L., Nuell, L.R., White, P. (1977): Enhancement of Male Juvenile Delinquents' Self-Concepts through Photographed Social Interactions, Journal of Clinical Psychology, 33, 3, 833-838
46. Garnier, H.E, Stein, J.A. (2002): An 18-Yer Model of Family and Peer Effects on Adolescent Drug Use and Delinquency, Journal of Youth and Adolescence, 31, 1, 45-56
47. Hann, D.M., Borek, N. (ur) (2001): Taking Stock of Risk Factors for Child/Youth Externalizing Behavior Problems, Department of Health and Human Services, Public Helth Service, National Institute of Mental Health
48. Hawkins, J.D., Herrenkohl, T.I., Frrington, D.P., Brewer, D., Catalano, R.F., Harachi, T.W., Cothorn, L. (2000): Predictors of Youth Violence, Juvenile Justice Bulletin, U.S.Department of Justice, April 2000, www.ojjdp.ncjrs.org
49. Herrera, V.M. i McCloskey, L.A. (2001): Gender differences in the risk for delinquency among youth exposed to family violence, Child Abuse & Neglect, 25, 1037-1051
50. Hewstone, M. (1996): Attribution theories, (u) The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology, (ur) Manstead, A. i Hewstone, M, Blackwell Publishers Ltd. str. 66-71

51. Hoeve, M., Blokland, A., Dubas, J.S., Loeber, R., Grris, J.R.M., van der Laan, P.H. (2008): Trajectories of Delinquency and Parenting Styles, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 223-235
52. Hoeve, M., Smeenk, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., van der Laan, P.H., Grris, J.R.M., Dubas, J.S. (2007): Long-Term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Young Adults, *European Journal of Criminology*, 4, 2, 161-194
53. Hoge, R.D. (2002): Standardized instruments for assessing risk and need in youthful offenders, *Criminal Justice and Behavior*, 29, 4, 380-396
54. Hotlon, T. (2003): Childhood aggression and exposure to violence in the home, *Crime and Justice research paper series*, Statistics Canada, Department of Justice Canada, Ontario
55. Huić, A. (u tisku): Konstrukt svijesti o sebi kao osobina ličnosti, *Suvremena psihologija*
56. Junger-Tas, J., Marshall, I.H. (1999): The Self-Report Methodology in Crime Research, *Crime and Justice*, 25, 291-367
57. Kamenov, Ž. (1991): Neke determinante atribucija uspjeha i neuspjeha srednjoškolaca, Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju, Zagreb
58. Kaplan, S.G., Cornell, D.G. (2004): Psychopathy and ADHD in adolescent male offenders, *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2, 2, 148-160
59. Kaufman, J.G., Widom, C.S. (1999): Childhood Victimization, Running Away, and Delinquency, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36, 4, 347-370
60. Kelley, H.H., Michaela, J.L. (1980): Attribution Theory and Research, *Annual Review of Psychology*, 31, 457-501
61. Kearsley, G. (2007): Attribution Theory (B.Weiner), (u) Explorations in Learning & Instruction: The Theory Into Practice Database, <http://tip.psychology.org/weiner.html>
62. de Kemp, R.A.T., Scholte, R.H.J., Overbeek, G., Engels, R.C.M.E. (2006): Early Adolescent Delinquency: The Role of Parents and Best Friends, *Criminal Justice and Behavior*, 33, 4, 488-510
63. Keresteš, G. (1999): Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

64. Killen, K. (2001): Izdani – Zlostavljana djeca su odgovornost svih nas, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb
65. Kiriakidis, S.P. (2006): Perceive Parental Care and Supervision – Relations with Cognitive Representations of Future Offending in a Sample of Young Offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50, 2, 187-203
66. Klarin, M. (2006): Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelj – kontekst razvoja djeteta, Sveučilište u Zadru i Naklada Slap, Jastrebarsko
67. Klevens, J., Restrepo, O., Roca, J., Martinez, A. (2000): Comparison of Offenders With Early- and Late-Starting Antisocial Behavior in Colombia, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 2, 194-203
68. Kovčo, I. (1996): Utjecaj problema alkoholizma oca i poremećenih odnosa u obiteljima na tijek školovanja maloljetnih delinkvenata u Županiji Splitsko-dalmatinskoj, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 33/41-42, 121-132
69. Kovčo, I. (1999): Sociopatološke pojave u obitelji maloljetnih počinitelja kaznenih djela u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 6, 1,
70. Kratcoski, P.C., Kratcoski, L.D. (1990): *Juvenile Delinquency*, Third Edition, Prentice Hall, New Jersey
71. Kroner, D.G., Mills, J.F. (1998): The Structure of Antisocial Attitudes Among Violent and Sexual Offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 42, 3, 246-257
72. Kroner, D.G., Mills, J.F. (2003): *Criminal Attribution Inventory*, User Guide
73. Kroner, D.G., Mills, J.F., Yessine, A.K., Hemmati, T. (2004): The Generalized Instructional Set of the Criminal Attribution Inventory (CRAI): Socially Desirable Responding and Faking, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48, 3, 360-372
74. Lacković-Grgin, K. (1994): *Samopoimanje mladih*, Naklada Slap, Jastrebarsko
75. Laws, S., Mann, G. (2004): *So You Want to Involve Children in Research? A toolkit supporting children's meaningful and ethical participation in research relating to violence against children*, Save the Children, Stockholm
76. Lebedina-Manzoni, M. (2007): *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*, Naklada Slap, Jastrebarsko

77. Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M., Ricijaš, N. (2008): Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenata – izazovi definiranja i mjerenja, *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 15, 3, 401-419
78. Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M., Pant, M. (2002): Family Structure, Parent-Child Relationship, and Alcohol and other Drug use among Teenagers in France and the United Kingdom, *Alcohol and Alcoholism*, 37, 1, 52-60
79. Lind, G. (2000): The Theory of Moral-Cognitive Development A Socio-Psychological Assessment, (u) Lind, G., Hartmann, H.A., Wakenhut, R. (ur) *Moral Development and the Social Environment*, 14-44
80. Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. (1986): The Prediction of Delinquency, (u) Qouay, H.C., (ur) *Handbook of Juvenile Delinquency*, Wiley, New York
81. Mak, A.S. (1996): Adolescent Delinquency and Perception of Parental Care and Protection: A Case Control Study, *Journal of Family Studies*, 2, 1, 29-39
82. Maleš, D. (2008): Kako djeca doživljavaju kažnjavanje u obitelji?, *Dijete i društvo*, 10, 1/2, 49-70
83. Marczyk, G.R., Heilburn, K., Lander, T. i DeMatteo, D. (2003): Predicting Juvenile Recidivism with the PCL:YV, MAYSI and YLS/CMI., *International Journal of Forensic Mental Health*, 2, 1, 7-18
84. Mejovšek, M. (1996): Osnosi u obitelji i druga obilježja obitelji nasilnih i nenasilnih delinkvenata, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 32, 2, 1-12
85. Mills, J.F., Kroner, D.G., Forth, A.E. (2002): Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA) – Development, Factor Structure, Reliability, and Validity, *Assessment*, 9, 3, 240-253
86. Mikšaj-Todorović, Lj. (2000): Kvaliteta življenja obitelji rizičnih za odgoj djece u Republici Hrvatskoj, (u) *Zbornik radova: Položaj adolescenata u obitelji*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Ministarstvo rda i socijalne skrbi RH, 71-77
87. Mikšaj-Todorović, Lj., Ricijaš, N., Singer, M. (2006): Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13, 2, 1035-1050
88. Mizushima, K. (1972): A Psycho-Social Theory of Delinquency, *International Journal of Social Psychiatry*, 18, 260

89. Moon, B., Blurton, D., McCluskey, J.D. (2007): General Strain Theory and Delinquency – Focusing on the Influences of Key Strain Characteristics on Delinquency, *Crime & Delinquency*, 20, 10, 1-31
90. Moskowitz, G.B. (2005): Social Cognition – Understanding Self and Others, The Guilford Press, New York, London
91. Murrie, D.C. i Cornell, D.G. (2002.) Psychopathy screening of incarcerated juveniles: A comparison of measures. *Psychological Assessment*, 14, (4), 390-396.
92. Myers, D.G. (1996): Social Psychology, McGraw-Hill Companies, Inc., New York
93. Myner, J., Santman, J., Cappelletty, G.G., Perlmutter, B.F. (1998): Variables Related to Recidivism Among Juvenile Offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 42, 1, 65-80
94. Palmer, E.J. (2003): Offending behaviour: Moral reasoning, criminal conduct and the rehabilitation of offenders, Cullompton, UK, Willan
95. Palmer, E.J., Begum, A. (2006): The Relationship Between Moral Reasoning, Provictim Attitudes, and Interpersonal Aggression Among Imprisoned Young Offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50, 4, 446-457
96. Paradini, D.A., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. (2005): Developmental Shifts in Parent and Peer Influences on Boys' Beliefs About Delinquent Behavior, *Journal of Research on Adolescence*, 15, 3, 299-323
97. Petz, B. (1992): Psihologijski rječnik, Prosvjeta, Zagreb
98. Piquero, N.L., Gover, A.R., MacDonald, J.M., Piquero, A.R. (2005): The Influence of Delinquent Peers on Delinquency – Does Gender Matter?, *Youth and Society*, 36, 3, 251-275
99. Piquero, A.R., Moffitt, T.E., Wright, B.E. (2007): Self-Control and Criminal Career Dimensions, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23, 1, 72-89
100. Poldrugač, Z. (1992): Regionalne karakteristike toka školovanja maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj, *Defektologija*, 28, 1-2, 261-282
101. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., Josipović, V. (2003): Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
102. Rebellon, C.J. (2006): Do Adolescents Engage in Delinquency to Attract the Social Attention of Peers? An Extension and Longitudinal Test of the Social

Reinforcement Hypothesis Journal of Research in Crime and Delinquency, 43, 4, 387-411

103. Reber, A.S., Reber, E. (2001): The Penguin Dictionary of Psychology, Third Edition, Penguin Books, London
104. Regoli, R.M., Hewitt, J.D. (1991): Delinquency in Society –A Child-Centered Approach, McGraw-Hill, Inc., New York
105. Reppucci, N.D., Fried, C.S., Schmidt, M.G. (2002): Youth Violence: Risk and Protective Factors, (u) Corado, R.R., Roesch, R., Hart, S.D., Gierowski, J.K. (ur), Multi-Problem Violent Youth, IOS Press, Amsterdam, 3-22
106. Ricijaš, N. (2006): Instrumenti procjene djece i adolescenata – mogućnosti primjene kod probacije za maloljetnike, Ljetopis studijskog centra socijalnog rada, 13, 2, 271-295
107. Robinson, G. (2003): Risk and need assessment, (U) Chui, W.H., Nellis, M., Pearson, L. (ur.) Moving Probation Forward, 108-128
108. Ross, M., Fletcher, G.J.O. (1985): Attribution and Social Perception, (u) Lindzey, G. i Aronson, E. (ur), Handbook of Social Psychology, Third Edition, Vol. 2, 73-122
109. Ruchkin, V. (2002): Family Impact on Youth Violence, (u) Corado, R.R., Roesch, R., Hart, S.D., Gierowski, J.K. (ur), Multi-Problem Violent Youth, IOS Press, Amsterdam, 105-115
110. Rutger, C.M.E., Luijpers, E., Landsheer, J., Meeus, W. (2006): A Longitudinal Study of Relations Between Attitudes and Delinquent Behavior in Adolescents, (u) Blokland, A. i Nieuwbeerta, P. (ur), Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime – A Review of Contemporary Dutch Research, 237-246
111. Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998): Antisocial Behavior by Young People, Cambridge University Press, Cambridge
112. Sagatun, I.J. (1991): Attributions of Delinquency by Delinquent Minors, Their Families and Probation Officers, Journal of Offender Rehabilitation, 16, 3/4, 43-57
113. Sekušak-Galešev, S. (2005): Hiperaktivnost, Dijete i društvo, 7, 1, 40-59
114. Serin, R.C., Mailloux, D.L. (2001): Development of Reliable Self-Report Instrument for the Assessment of Criminogenic Need, Research Branch – Correctional Service Canada
115. Shader, M. (2004): Risk Factors for Delinquency: An Overview, NCJ 207540, <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/frd030127.pdf>

116. Singer, M. (1996): Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb
117. Singer, M., Mikšaj-Todorović, Lj. (1993): Delinkvencija mladih, Globus, Zagreb
118. Sullivan, C.J. (2006): Early Adolescent Delinquency – Assessing the Role of Childhood Problems, Family Environment, and Peer Pressure, Youth Violence and Juvenile Justice, 4, 4, 291-313
119. Sycamnias, Ewan (2007): Criminology,
<http://www.uplink.com.au/lawlibrary/Documents/Docs/Doc98.html>
120. Šakić, V. (1991): Pregled važnijih teorija kriminalnog ponašanja, Penološke teme, 6, 1-4, 1-46
121. Šincek, D. (2007): Doprinos teorije prisile razumijevanju delinkventnog ponašanja mladih, Ljetopis studijskog centra socijalnog rada, 14, 1, 119-141
122. Thornberry, T.P., Krohn, M.D. (2000): The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime,
http://www.ncjrs.gov/criminal_justice2000/vol_4/04b.pdf
123. Tittle, C.R. (1997): Thoughts Simulated by Braithwate's Analysis of Control Balance Theory, Theoretical Criminology, 1, 1, 99-110
124. Tittle, C.R. (2004): Refining Control Balance Theory, Theoretical Criminology, 8, 4, 395-428
125. Tolan, P.H., Loeber, R. (1993): Antisocial Behavior, (u) Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents, (ur) Tolan, P.H., Cohler, B.J., A Wiley-Interscience Publication, New York, 307-325
126. Vander Zanden, J. (1993): Human Development, McGraw-Hill, Inc., New York
127. Van Vugt, E., Stams, G.J., Dekovic, M., Brugman, D., Rutten, E., Hendriks, J. (2008): Moral development of solo juvenile sex offenders, Journal of Sexual Aggression, 14, 2, 1-11
128. Vaszonyi, A.T., Flannery, D.J. (1997): Early Adolescent Delinquent Behaviors: Associations With Family and School Domains, Journal of Early Adolescence, 17, 3, 271-293
129. Vazsonyi, A.T., Pickering, L.E., Junger, M., Hessing, D. (2001): An Empirical Test of General Theory of Crime: A Four-Nation Comparative Study of Self-Control and the Prediction of Deviance, Journal of Research in Crime and Delinquency, 38, 2, 91-131

130. Vazsonyi, A.T., Cleveland, H.H., Wiebe, R.P. (2006): Does the Effect of Impulsivity on Delinquency Vary by Level of Neighborhood Disadvantage?, *Criminal Justice and Behavior*, 33, 4, 511-541
131. Vila, B. (1994): A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory, *Criminology*, 32, 3, 311-360
132. Vold, G.B., Bernard, T.J., Snipes, J.B. (2002): *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, New York, Oxford
133. Wasserman, G.A., Keenan, K., Tremblay, R.E., Coie, J.D., Herrenkohl, T.I., Loeber, R., Petechuk, D. (2003): Risk and Protective Factors of Child Delinquency, *Child delinquency, Bulletin Series*, U.S. Department of Justice, April 2003, www.ojjdp.ncjrs.org
134. Wells, K. (1980): Adolescents' Attributions for Delinquent Behavior, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 1, 63-67
135. White, M.D., Fyfe, J.J., Campbell, S.P., Goldkamp, J.S. (2001): The School-Police Partnership – Identifying at-risk youth through a Truant Recovery Program, *Evaluation Review*, 25, 5, 507-532
136. Wiesner, M., Capaldi, D.M. (2003): Relations of Childhood and Adolescent Factors to Offending Trajectories of Young Men, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40, 3, 231-262
137. Williams III, F.P., McShanew, M.D. i Dolny, H.M. (2000): Developing a Parole Classification Instrument for Use as a Management Tool. *Corrections Management Quarterly*, 4, 4, 45-59
138. Wilson, N. i Rolleston, R. (2004): A Risk-Need Profile Using Four Measures for Youth Offenders Incarcerated in Young Offender Units, *Department of Corrections Research*, New Zealand, www.corrections.govt.nz
139. Zakon o sudovima za mladež (1998), *Narodne Novine*, 111/97, 27/98, 12/02
140. Zhang, L., Messner, S.F. (2000): The Effects of Alternative Measures of Delinquent Peers on Self-Reported Delinquency, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 37, 3, 323-337
141. Žakman-Ban, V. Buđanovac, A. (1998): Tijek školovanja malodobnih delinkvenata s područja Koprivničko-križevačke županije s obzirom na njihovu odgojnu situaciju, *Kriminologija i socijalna integracija*, 6, 2, 83-100
142. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M. (2001): *Od rizika do intervencije*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

143. Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2003): Sudjelovanje djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija, *Dijete i društvo*, 3, 1, 119-136

17. PRILOZI

Prilog 1: Anketni upitnik

Prilog 2: Anketni upitnik pilot istraživanja

Prilog 3: MANOVA grafovi – atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana i učestalost činjenja kaznenih djela

Prilog 4: MANOVA grafovi – atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na dob počinjenja prvog kaznenog djela i duljinu delinkventnog ponašanja

Prilog 5: Faktorska struktura modificirane verzije Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008)

Prilog 6: ANOVA – razlike u samoskazanom rizičnom i delinkventnom ponašanju s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela

Prilog 1: Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK

Općenito je poznato da svatko barem jednom u životu prekrši neko pravilo ili propis, ili se delinkventno ponaša. Ispred Tebe se nalazi upitnik u kojem su opisana neka ponašanja kojima se krše neki propisi, te neke tvrdnje vezane uz razloge takvog ponašanja.

Molimo Te da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju, te da zaokruživanjem odgovarajućih brojeva odgovoriš na svako pitanje. Jako je važno da zaokružiš jedan odgovor na svakoj tvrdnji!

*Istraživanje je **anonimno**, svi Tvoji odgovori ostat će u potpunoj **tajnosti**, pa Te stoga molimo da budeš **iskren** u svojim odgovorima. Nigdje ne trebaš upisati svoje ime i prezime, ili neke svoje podatke!*

*Nema točnih i netočnih odgovora, već nas zanima **Tvoje mišljenje!***

Unaprijed ti zahvaljujemo na suradnji!

OPĆI PODACI

1. Koliko imaš godina? _____

2. Prema Tvojim procjeni, koliko često si činio neka kaznena djela i/ili prekršaje? (zaokruži broj ispred odgovora koji misliš da je točan za Tebe):

- 0. nikada
- 1. rijetko
- 2. ponekad
- 3. često

3. S koliko si godina prvi puta počinio neko kazneno djelo? _____

4. Procijeni za sebe, koliko godina, odnosno koliko dugo, činiš kaznena djela? _____

5. Koliko puta su te opomenuli policajci i druge službene osobe zbog Tvog ponašanja na javnim mjestima (na primjer zbog galame, svađe na ulici i slično)?

- a) Tijekom tvog cijelog života _____ (odgovori brojkom)
- b) Ako se to dogodilo, koliko si imao godina kad se to prvi put dogodilo _____

6. Koliko puta su Te ispitivali u policiji kao sumnjivog zbog nekog kaznenog, prekršajnog djela ili neprimjernog ponašanja?

- a) Tijekom tvog cijelog života _____ (odgovori brojkom)
- b) Ako se to dogodilo, koliko si imao godina kada se to prvi put dogodilo _____

7. Koliko puta su Te ispitivali na sudu kao osumnjičenog zbog nekog kaznenog ili prekršajnog djela?

- a) Tijekom tvog cijelog života _____ (odgovori brojkom)
- b) Ako se to dogodilo, koliko si imao godina kad se to prvi put dogodilo _____

8. Jesi li ikada bio sankcioniran na sudu zbog počinjenja kaznenog djela, odnosno je li Ti izrečena neka sudska mjera?

- 1. ne
- 2. da

* * *

*Niže se nalazi upitnik u kojem su navedene neke tvrdnje vezane uz **razloge** delinkventnog ponašanja. Molimo Te da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju, te da zaokruživanjem odgovarajućih brojeva odgovoriš u čemu Ti vidiš razloge za svoje delinkventno ponašanje, odnosno čemu Ti pripisuješ svoje delinkventno ponašanje. Jako je važno da zaokružiš jedan odgovor na svakoj tvrdnji!*

Nema točnih i netočnih odgovora, već nas zanima Tvoje mišljenje!

1 = uopće nije točno (za mene)
 2 = uglavnom nije točno (za mene)
 3 = niti točno / niti netočno (za mene)
 4 = uglavnom je točno (za mene)
 5 = u potpunosti je točno (za mene)

Činio sam / činim kaznena djela zato jer....

1	JER SAM BIO NAPET.	1	2	3	4	5
2	Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći «ne».	1	2	3	4	5
3	Jer su svi oko mene delinkventi.	1	2	3	4	5
4	Jer imam loše obiteljske odnose.	1	2	3	4	5
5	Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.	1	2	3	4	5
6	Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	1	2	3	4	5
7	Jer su mi roditelji prestrogi.	1	2	3	4	5
8	Jer previše pijem.	1	2	3	4	5
9	Jer smo siromašni.	1	2	3	4	5
10	Jer se lako dam nagovoriti.	1	2	3	4	5
11	Jer sam popio previše alkohola.	1	2	3	4	5
12	Jer mi treba novac i tako dođem do love.	1	2	3	4	5
13	Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	1	2	3	4	5
14	Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.	1	2	3	4	5
15	Jer nisam mislio da će me otkriti.	1	2	3	4	5
16	Jer sam bio pijan.	1	2	3	4	5
17	Jer volim biti drukčiji i «iskakati iz okvira».	1	2	3	4	5
18	Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	1	2	3	4	5
19	Jer sam ja delinkvent.	1	2	3	4	5
20	Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	1	2	3	4	5
21	Jer moja obitelj nema novaca.	1	2	3	4	5
22	Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.	1	2	3	4	5
23	Jer nemam novaca.	1	2	3	4	5
24	Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	1	2	3	4	5
25	Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	1	2	3	4	5
26	Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	1	2	3	4	5
27	Jer volim preuzimati rizike u životu.	1	2	3	4	5
28	Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.	1	2	3	4	5
29	Jer su roditelji često vikali i svađali se.	1	2	3	4	5
30	Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.	1	2	3	4	5

1 = uopće nije točno (za mene)
 2 = uglavnom nije točno (za mene)
 3 = niti točno / niti netočno (za mene)
 4 = uglavnom je točno (za mene)
 5 = u potpunosti je točno (za mene)

Činio sam / činim kaznena djela zato jer....

31	JER TAKO MOGU IMATI NOVAC ZA IZLASKE.	1	2	3	4	5
32	Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	1	2	3	4	5
33	Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.	1	2	3	4	5
34	Jer me prijatelji «uvuku» u probleme.	1	2	3	4	5
35	Jer sam uzeo previše droge.	1	2	3	4	5
36	Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	1	2	3	4	5
37	Jer ne razmišljam o posljedicama.	1	2	3	4	5
38	Jer je roditeljima svejedno što radim.	1	2	3	4	5
39	Takva je bila situacija.	1	2	3	4	5
40	Jer sam bio pod utjecajem droge.	1	2	3	4	5
41	Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.	1	2	3	4	5
42	Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	1	2	3	4	5
43	Jer sam bio živčan.	1	2	3	4	5
44	Jer me to zabavlja.	1	2	3	4	5
45	Jer imam takvo društvo.	1	2	3	4	5
46	Jer su mi roditelji sve dopuštali.	1	2	3	4	5
47	Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	1	2	3	4	5
48	Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.	1	2	3	4	5
49	Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	1	2	3	4	5
50	Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.	1	2	3	4	5
51	Jer su mi roditelji bili preblagi.	1	2	3	4	5
51	Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	1	2	3	4	5
52	Jer su me roditelji stalno kontrolirali.	1	2	3	4	5
53	Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se «ispucati».	1	2	3	4	5
54	Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	1	2	3	4	5
56	Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.	1	2	3	4	5
57	Jer sam bio «napušten».	1	2	3	4	5
58	Jer su mi svi prijatelji delinkventi.	1	2	3	4	5
59	Jer se drogiram.	1	2	3	4	5
60	Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	1	2	3	4	5

* * *

*U sljedećoj tablici detaljnije su opisana neka ponašanja koja čine mladi. Molimo Te da pažljivo pročitaš opis pojedinih ponašanja i da u odgovarajući stupac ispod «**Broj puta**» stavljanjem oznake «X» označiš koliko si se puta ponašao na određeni način tijekom svojeg života.*

Ponašanja Koliko si puta <u>u životu</u> ?	Broj puta			
	0	1-2	3-4	5 i više
5. Nasilno ušao u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.				
6. Iskoristio priliku (npr. otvoren prozor) i ušao u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.				
7. Nasilno otvorio zaključani automobil da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.				
9. Skidao dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (kao npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio ih.				
11. Uzeo u samoposluzi ili nekoj drugoj trgovini stvar ili stvari vrijedne više od 100 KN, a da nisi platio.				
16. Nisi vratio novac roditeljima ili drugim članovima obitelji nakon što si obavio kupnju, a da ti oni nisu dozvole da zadržiš taj novac.				
18. Prijetio batinama nekoj osobi da bi došao do novca ili vrijednijih stvari.				
19. Prijetio oružjem (hladnim npr. nož, baseball palica ili vatrenim – pištolj, bomba) nekoj osobi da bi došao do novca ili vrijednijih stvari.				
20. Namjerno razbio prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševu za smeće, klupu ili slično.				
22. Ispustio gume na automobilu, ili ga na neki drugi način oštetio kao npr. izgrebao lak, razbio prozor i sl.				
23. Primio ili kupili nešto za što si znao da je ukradeno (npr. mobitel, sat i sl.).				
24. Uzeo građevinski materijal ili druge stvari sa gradilišta ili iz skladišta.				
26. Šarao ili pisao grafitima po zidovima kuća, govornicama, automatima i sl.				
28. Švercao u vlaku, autobusu ili tramvaju..				
30. Opio pivom ili vinom.				
31. Opio <u>oštrim alkoholnim pićima</u> kao npr. votka, viski i sl.				
33. „Snifao“ ili "gongao" se (udisao ljepilo).				
34. Pušio marihuanu ili hašiš.				
35. Koristio ecstasy ("bombone"), "ice" i slične droge.				

Ponašanja Koliko si puta <u>u životu</u>?	0	1-2	3-4	5 i više
37. Koristio neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, speed i sl.				
38. Bio u školi pod utjecajem neke droge.				
40. Pobjegao iz škole.				
43. Sudjelovao u krađi ili nekoj drugoj krivičnoj aktivnosti koju su predvodili neki tvoji prijatelji.				
46. Vozio skuter ili motor, a da nisi imao potvrdu o poznavanju prometnih propisa odnosno odgovarajuću vozačku dozvolu.				
49. Razbijao stvari po kući kad su ti roditelji nešto zabranili (izlazak, vožnju mopedom i sl.) ili ti nisu dali novac koji si tražio.				
50. Prijetio i udario majku, oca ili drugog odraslog člana kad su ti roditelji nešto zabranili (izlazak, vožnju mopedom i sl.) ili ti nisu dali novac koji si tražio.				
51. Prijetio, udario ili ozbiljnije ozlijedio nastavnike ili profesore.				
53. Preprodavao drogu.				
54. Preprodavao presnimljeni audiovizualni materijal (albume, filmove i slično).				
57. Prijetio svojoj djevojci da ćeš je udariti/ozlijediti.				
58. Bio fizički nasilan prema svojoj djevojci.				
61. Našao nešto vrijedno (npr. mobitel) i to zadržao bez pokušaja da to vratiš vlasniku.				
62. Ostao puno dulje vani no što ste se dogovorili s roditeljima.				
63. Sudjelovao u nasilju na utakmicama (npr. palio baklje, tukao se, kidao stolce i sl.).				
64. Sudjelovao u napadu na osobu zbog njene vjere, rase ili spolne orijentacije (npr. Romi, homoseksualci, transvestiti).				
65. Izvršio ubojstvo ili pokušaj ubojstva.				
66. Izvršio silovanje ili pokušaj silovanja.				
67. Krivotvorio novac ili druge službene dokumente (npr. osobna iskaznica, pasoš, automobilske tablice i sl.).				

OPISNA PITANJA

Niže se nalaze tvrdnje koje opisuju Tebe ili Tvoju obitelj. Molimo Te da zaokruživanjem brojeva označiš koliko je pojedina tvrdnja za tebe točna, pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1 = uopće nije točno (za mene)**
2 = uglavnom nije točno (za mene)
3 = niti točno / niti netočno (za mene)
4 = uglavnom je točno (za mene)
5 = u potpunosti je točno (za mene)

Tvrdnja					
1. Vidim sebe kao osobu koja je sklona činjenju kaznenih djela.	1	2	3	4	5
2. Sklon sam burno, pomalo agresivno, reagirati u nekim situacijama.	1	2	3	4	5
3. Smatram da je u redu ponekad činiti kaznena djela.	1	2	3	4	5
4. Vršnjaci me lako nagovore na neko ponašanje.	1	2	3	4	5
5. Volim se upuštati u rizične i uzbudljive događaje.	1	2	3	4	5
6. Ponekad nepromišljeno napravim neke stvari.	1	2	3	4	5
7. Ja i moja obitelj smo siromašni.	1	2	3	4	5
8. Ponekad za novac činim nedopuštene stvari ili kaznena djela.	1	2	3	4	5
9. Ponekad koristim neke droge (marihuana, ecstasy, LSD i slično)	1	2	3	4	5
10. Imam loše odnose u obitelji.	1	2	3	4	5
11. Moji roditelji me stalno nadziru i kontroliraju.	1	2	3	4	5
12. Ponekad konzumiram alkohol.	1	2	3	4	5
13. Ponekad neplanirano napravim kazneno djelo, tako se dogodi...	1	2	3	4	5
14. Imam roditelje koji su popustljivi prema meni.	1	2	3	4	5
15. Družim se s osoba koje čine kaznena djela ili neke prekršaje.	1	2	3	4	5

* * *

1. Kod kuće živim / živio sam:

1. s oba oba roditelja
2. samo s majkom
3. samo s ocem
4. samo s nekim drugim članovima obitelji (npr. djed, baka ili druga rodbina)
5. sa skrbnicima
6. s nekim drugim (dopiši s kime): _____

2. Broj braće i sestara:

0. nemam
1. jedan / jedna
2. dvoje / dvije
3. tri
4. četiri
5. pet ili više

3. Čine li, ili jesu li činili, tvoja braća ili sestre kaznena djela?

0. uopće ne
1. rijetko
2. ponekad
3. često
4. nemam braću ili sestre

4. Jesu li tvoja braća ili sestre bili na sudu zbog počinjenih kaznenih djela?

0. nikada
1. jednom
2. dva puta
3. tri puta ili više
4. nemam braću ili sestre

5. Koliko si zadovoljan odnosima u svojoj obitelji (zaokruži odgovarajući broj)?

uopće nisam zadovoljan	uglavnom nisam zadovoljan	uglavnom sam zadovoljan	u potpunosti sam zadovoljan
1	2	3	4

6. Kako bi procijenio odnose u svojoj obitelji (zaokruži odgovarajući broj)?

izuzetno loši	uglavnom loši	uglavnom dobri	jako dobri
1	2	3	4

7. Molimo Te da procijeniš koliko neka ponašanja, po Tvojem mišljenju, opisuju Tvoje roditelje/skrbnike.

OPIS	MAJKA			OTAC		
1. konzumiranje alkohola	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>
2. verbalna agresija (vikanje, psovanje, vrijeđanje, itd.)	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>
3. fizička agresija (pljuske, udarci, itd.)	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>
4. depresivno ponašanje	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>	<i>nikad</i>	<i>ponekad</i>	<i>često</i>

HVALA TI ZA ISPUNJAVANJE UPITNIKA! J

Prilog 2: Anketni upitnik pilot istraživanja

ANKETNI UPITNIK

Općenito je poznato da svatko barem jednom u životu prekrši neko pravilo ili propis, ili se delinkventno ponaša. U ovom anketnom upitniku se nalaze neke tvrdnje vezane u delinkventno ponašanje mladih. Molimo Te da ispuniš ovaj upitnik iskreno i bez straha da će za tvoje odgovore bilo tko saznati. Nema točnih i netočnih odgovora, ali Te molimo da na SVA pitanja odgovoriš pažljivo.

Rezultati će se koristiti isključivo u znanstveno-istraživačke svrhe.

Unaprijed ti zahvaljujemo na suradnji!

OPĆI PODACI:

1. Koliko imaš godina? _____

2. Prema Tvojoj procjeni, koliko često si činio neka kaznena djela i/ili prekršaje? (zaokruži broj ispred odgovora koji misliš da je točan za Tebe):

1. rijetko
2. ponekad
3. često

3. Niže se nalaze neka kaznena djela i prekršaji. Molimo Te da stavljanjem znaka «X» označiš ona kaznena djela i/ili prekršaje koje si do sada počinio, te koliko često:

Kazneno djelo / prekršaj	0 puta	1-2 puta	3-4 puta	5 ili više puta
1. provala				
2. krađa				
3. razbojništvo				
4. uništavanje javne ili privatne imovine				
5. konzumiranje lakih droga (npr. marihuana, ecstasy, LSD)				
6. konzumiranje teških droga (npr. kokain, heroin)				
7. preprodaja droge				
8. nanošenje tjelesnih ozljeda				
9. ubojstvo				
10. silovanje				
11. krivotvorenje dokumenata ili novca				

4. S koliko si godina prvi puta počinio neko kazneno djelo? _____

5. Prema tvojoj procjeni, koliko često sada činiš neka kaznena djela i/ili prekršaje?

1. nikad
2. rijetko
3. ponekad
4. često

Niže se nalazi upitnik u kojem su navedene neke tvrdnje vezane uz **razloge** delinkventnog ponašanja.

Molimo Te da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju, te da zaokruživanjem odgovarajućih brojeva odgovoriš u čemu Ti vidiš razloge za svoje delinkventno ponašanje, odnosno čemu Ti pripisuješ svoje delinkventno ponašanje. Jako je važno da zaokružiš jedan odgovor na **svakoj** tvrdnji!

Nema točnih i netočnih odgovora, već nas zanima Tvoje mišljenje.

1 = uopće nije tačno (za mene)

2 = uglavnom nije tačno (za mene)

3 = niti tačno / niti netačno (za mene)

4 = uglavnom je tačno (za mene)

5 = u potpunosti je tačno (za mene)

Prekršio sam neka pravila / propise zato jer....

1	Jer se volim družiti s dečkima koji čine kaznena djela.	1	2	3	4	5
2	Jer mislim da policija ionako ne radi svoj posao.	1	2	3	4	5
3	Jer mislim da su kriminalci cool, pa i ja želim biti takav.	1	2	3	4	5
4	Jer sam bio ljut.	1	2	3	4	5
5	Jer sam buntovni mangup.	1	2	3	4	5
6	Jer mi je «fora» raditi takve stvari.	1	2	3	4	5
7	Jer su me roditelji odbacili.	1	2	3	4	5
8	Jer osjećam da su mi potrebna takva uzbuđenja.	1	2	3	4	5
9	Jer imam takvo društvo.	1	2	3	4	5
10	Jer i ja želim biti kao drugi delinkventi.	1	2	3	4	5
11	Jer ne poznajem ljude koji ne rade kaznena djela.	1	2	3	4	5
12	Jer jednostavno «puknem» u trenutku.	1	2	3	4	5
13	Jer je to jedino u čemu sam dobar.	1	2	3	4	5
14	Jer su mi roditelji prestrogi.	1	2	3	4	5
15	Jer se osjećam kao kriminalac pa se tako i ponašam.	1	2	3	4	5
16	Jer sam povodljiv.	1	2	3	4	5
17	Jer bi inače bio odbačen od prijatelja.	1	2	3	4	5
18	Jer sam bio pijan.	1	2	3	4	5
19	Jer roditelje nije briga što radim.	1	2	3	4	5
20	Jer sam se inatio roditeljima zbog njihovog autoriteta.	1	2	3	4	5

21	Jer imam loše obiteljske odnose.	1	2	3	4	5
22	Jer loše kontroliram svoje ponašanje.	1	2	3	4	5
23	Jer mi se sviđa uzbuđenje koje osjećam dok radim nešto što je zabranjeno.	1	2	3	4	5
24	Jer me roditelji nisu dovoljno kontrolirali.	1	2	3	4	5
25	Jer sam uzeo previše droge.	1	2	3	4	5
26	Jer si tako mogu priuštiti neke stvari.	1	2	3	4	5
27	Jer ne promislim dva puta prije nego nešto učinim.	1	2	3	4	5
28	Jer nemam dovoljno prijatelja koji su «dobri».	1	2	3	4	5
29	Jer me prijatelji «uvuku» u probleme.	1	2	3	4	5
30	Jer mi roditelji ne mogu priuštiti što bi trebali.	1	2	3	4	5
31	Jer smatram da u tome nema ništa loše.	1	2	3	4	5
32	Jer sam bio pod utjecajem droge.	1	2	3	4	5
33	Jer su me roditelji «gušili» svojim autoritetom.	1	2	3	4	5
34	Jer svi krše zakon pa zašto ne bih i ja.	1	2	3	4	5
35	Jer mi roditelji nisu bili dovoljno strogi.	1	2	3	4	5
36	Jednostavno se u trenutku tako dogodilo.	1	2	3	4	5
37	Jer smatram da se policiji ne može vjerovati.	1	2	3	4	5
38	Jer mislim da me nitko ne treba ograničavati u nečemu što želim.	1	2	3	4	5
39	Bio sam na krivom mjestu u krivo vrijeme.	1	2	3	4	5
40	Takva je bila situacija.	1	2	3	4	5
41	Jer me roditelji previše nadziru.	1	2	3	4	5
42	Jer sam na taj način popularan u društvu.	1	2	3	4	5
43	Jer su mi svi prijatelji delinkventi.	1	2	3	4	5
44	Jer sam se htio osvetiti roditeljima zbog njihovog autoriteta.	1	2	3	4	5
45	Jer su odnosi u obitelji hladni i udaljeni.	1	2	3	4	5
46	Jer smatram da trebam dobiti što želim, pod bilo koju cijenu.	1	2	3	4	5
47	Jer mislim da zakoni ionako nisu poštteni.	1	2	3	4	5
48	Jer roditelji nisu zainteresirani za mene pa me ne razumiju.	1	2	3	4	5
49	Jer sam agresivan.	1	2	3	4	5
50	Jer su mi roditelji sve dopuštali.	1	2	3	4	5
51	Jer su svi to radili pa sam i ja.	1	2	3	4	5
52	Jer volim napete događaje.	1	2	3	4	5

53	Jer je roditeljima svejedno što radim.	1	2	3	4	5
54	Jer sam bio «napušen».	1	2	3	4	5
55	Jer mi roditelji ništa nisu dopuštali.	1	2	3	4	5
56	Jer su svi oko mene delinkventi.	1	2	3	4	5
57	Slučajno je tako ispalo.	1	2	3	4	5
58	Jer sam bio živčan.	1	2	3	4	5
59	Nisam imao sreće.	1	2	3	4	5
60	Jer su roditelji često vikali i svađali se.	1	2	3	4	5
61	Jer mi je bilo dosta svega i trebao sam se «ispucati».	1	2	3	4	5
62	Jer si tako mogu kupiti neke stvari.	1	2	3	4	5
63	Jer tako mogu imati novac za izlaske.	1	2	3	4	5
64	Jer mislim da se više isplati čini kaznena djela nego raditi za malu plaću.	1	2	3	4	5
65	Jer se drogiram.	1	2	3	4	5
66	Jer ponekad volim raditi stvari koje su pomalo zastrašujuće.	1	2	3	4	5
67	Jer su me roditelji često maltretirali.	1	2	3	4	5
68	Jer mislim da se ne isplati živjeti pošteno.	1	2	3	4	5
69	Takve su bile okolnosti, jedna stvar je vodila drugoj.	1	2	3	4	5
70	Jer ne razmišljam o tome da će me uloviti.	1	2	3	4	5
71	Jer nisam mislio da će me otkriti.	1	2	3	4	5
72	Jer me tako prijatelji prihvaćaju.	1	2	3	4	5
73	Jer su mi roditelji bili preblagi.	1	2	3	4	5
74	Jer sam ja delinkvent.	1	2	3	4	5
75	Jer mi roditelji «dignu tlak».	1	2	3	4	5
76	Takav sam po prirodi (da se bavim protuzakornim ponašanjima).	1	2	3	4	5
77	To je bila «viša sila».	1	2	3	4	5
78	Jer volim osjetiti adrenalin.	1	2	3	4	5
79	Jer mi je dosadno, pa mi je ovo interesantno.	1	2	3	4	5
80	Jer volim kad me naganjaju.	1	2	3	4	5
81	Jer me tada prijatelji cijene.	1	2	3	4	5
82	Jer ne razmišljam o posljedicama.	1	2	3	4	5
83	Jer imam loše odnose s roditeljima.	1	2	3	4	5
84	Jer volim nova i uzbudljiva iskustva (čak i kad su protuzakonita).	1	2	3	4	5

85	Jer se volim zezati na takav način.	1	2	3	4	5
86	Jer su mi roditelji bili nemoćni.	1	2	3	4	5
87	Jer nedovoljno razmišljam o posljedicama svojeg ponašanja.	1	2	3	4	5
88	Jer postanem drukčiji kad pijem alkohol.	1	2	3	4	5
89	Jer nemam dovoljno veliki džeparac.	1	2	3	4	5
90	Jer previše pijem.	1	2	3	4	5
91	Jer se lako dam nagovoriti.	1	2	3	4	5
92	Jer nemam novaca.	1	2	3	4	5
93	Jer mi je ponekad potrebna napetost koju osjećam dok činim kaznena djela.	1	2	3	4	5
94	Jer me to zabavlja.	1	2	3	4	5
95	Jer roditelji nisu znali gdje sam i što radim.	1	2	3	4	5
96	Zbog uzbuđenja koje osjećam kad živim «na rubu zakona».	1	2	3	4	5
97	Jer mi je često dosadno pa mi povremeno treba napetosti i uzbuđenja.	1	2	3	4	5
98	Jer smo siromašni.	1	2	3	4	5
99	Jer sam popio previše alkohola.	1	2	3	4	5
100	Jer mislim da su neki zakoni glupi.	1	2	3	4	5
101	Jer moja obitelj nema novaca.	1	2	3	4	5
102	Jer bi mi bez takve zabave život bio dosadan.	1	2	3	4	5
103	Jer volim preuzimati rizike u životu.	1	2	3	4	5
104	Ukazala mi se prilika.	1	2	3	4	5
105	Jer mi nije važno što će se dogoditi kasnije.	1	2	3	4	5
106	Jer volim osjetiti «akciju» u svojem životu.	1	2	3	4	5
107	Jer sam bio napet.	1	2	3	4	5
108	Jer su me roditelji tukli.	1	2	3	4	5
109	Jer volim takve avanture i pustolovine.	1	2	3	4	5
110	Jer se osjećam hrabro kao delinkvent.	1	2	3	4	5
111	Jer se jednostavno dobro osjećam, ne razmišljam i napravim to.	1	2	3	4	5
112	Jer mi se članovi obitelji stalno svađaju.	1	2	3	4	5
113	Jer sam neoprezan.	1	2	3	4	5
114	Jer mislim da samo glupi ljudi žive u skladu sa zakonom.	1	2	3	4	5
115	Jer roditelji ne stignu misliti gdje sam i što radim.	1	2	3	4	5

116	Jer me roditelji me nisu nadzirali i mogao sam raditi što želim.	1	2	3	4	5
117	Jer mislim da je OK činiti kaznena djela, ako na taj način mogu dobiti ono što mi treba.	1	2	3	4	5
118	Jer me roditelji razljute.	1	2	3	4	5
119	Ne planiram takve stvari već se u trenutku dogode.	1	2	3	4	5
120	Jer su roditelji međusobno imali loš odnos.	1	2	3	4	5
121	Jer volim biti drukčiji i «iskakati iz okvira».	1	2	3	4	5
122	Jer roditelji ne obraćaju pažnju na moje ponašanje.	1	2	3	4	5
123	Jer se tako mogu dokazati kod prijatelja.	1	2	3	4	5
124	Jer imam trenutke «slabosti» pa radim ono što mi trenutno padne na pamet.	1	2	3	4	5
125	Jer mislim da je OK ponekad činiti kaznena djela.	1	2	3	4	5
127	Jer mislim da sam mogu odrediti što smijem raditi.	1	2	3	4	5
128	Jer tako s prijateljima provodim slobodno vrijeme.	1	2	3	4	5
129	Jer su me nagovarali, a bilo mi je glupo reći «ne».	1	2	3	4	5
129	Jer se tako mogu uklopiti u društvo.	1	2	3	4	5
130	Jer mi treba novac i tako dođem do love.	1	2	3	4	5
131	Jer se družim s osobama koje se isto tako ponašaju.	1	2	3	4	5
132	Jer mi roditelji nisu davali dovoljno slobode.	1	2	3	4	5
133	Jer sam imao u sebi snagu koju sam morao ispucati.	1	2	3	4	5
134	Jer su me zlostavljali u obitelji.	1	2	3	4	5
135	Jer su me roditelji stalno kontrolirali.	1	2	3	4	5
136	Jer tako reagiram na provokaciju.	1	2	3	4	5
137	Jer mi naglo dođe da se tako ponašam.	1	2	3	4	5
138	Jer se ne znam oduprijeti nagovaranju.	1	2	3	4	5
139	Jer sam bio povrijeđen.	1	2	3	4	5
140	Jer je to profesija u kojoj mogu dobiti ono što želim.	1	2	3	4	5

Niže se nalazi novih 10 tvrdnji. Molimo Te da zaokruživanjem brojeva odgovoriš koliko su sljedeće tvrdnje za Tebe točne.

1 = uopće **nije** točno za mene

2 = djelomično / uglavnom **nije** točno za mene

3 = niti je točno, niti netočno za mene

4 = djelomično / uglavnom **je** točno za mene

5 = u potpunosti **je** točno za mene

1.	Uvijek govorim istinu.	1	2	3	4	5
2.	Ponekad izostanak s nastave ispričam bolešću iako sam zapravo zdrav.	1	2	3	4	5
3.	Uvijek sam ljubazan, čak i prema neugodnim ljudima.	1	2	3	4	5
4.	Tu i tamo se nasmijem kakvoj «masnoj» šali.	1	2	3	4	5
5.	Ponekad vraćam milo za drago umjesto da oprostim i zaboravim.	1	2	3	4	5
6.	Uvijek se ispričavam zbog vlastitih pogrešaka.	1	2	3	4	5
7.	Prijavio bih sve na carini, čak i kad bih bio siguran da me neće uloviti.	1	2	3	4	5
8.	Izbjegavam gledati seksi filmove na televiziji i videu.	1	2	3	4	5
9.	Ponekad pričam o stvarima o kojima malo ili ništa ne znam.	1	2	3	4	5
10.	Ponekad me naljute ljudi koji od mene traže usluge.	1	2	3	4	5

CDS-II

Upiši na donju crtu što misliš da je glavni **uzrok Tvojeg delinkventnog ponašanja:**

UPUTA:

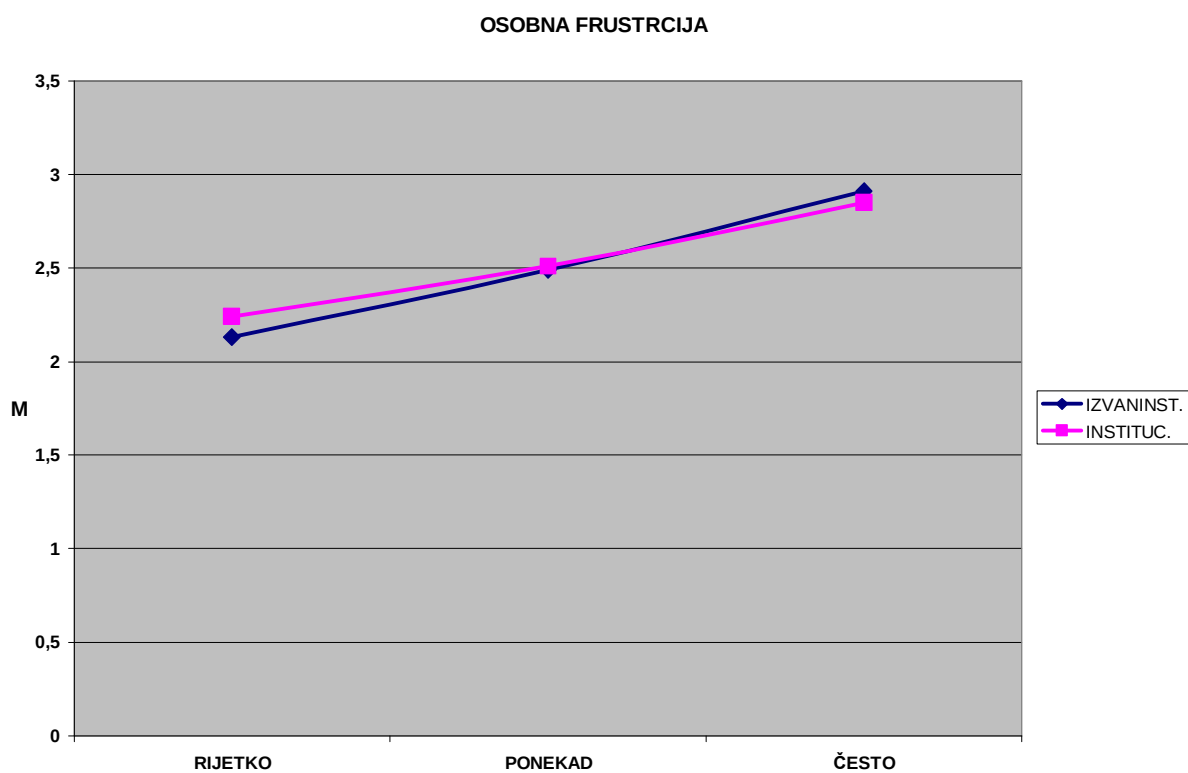
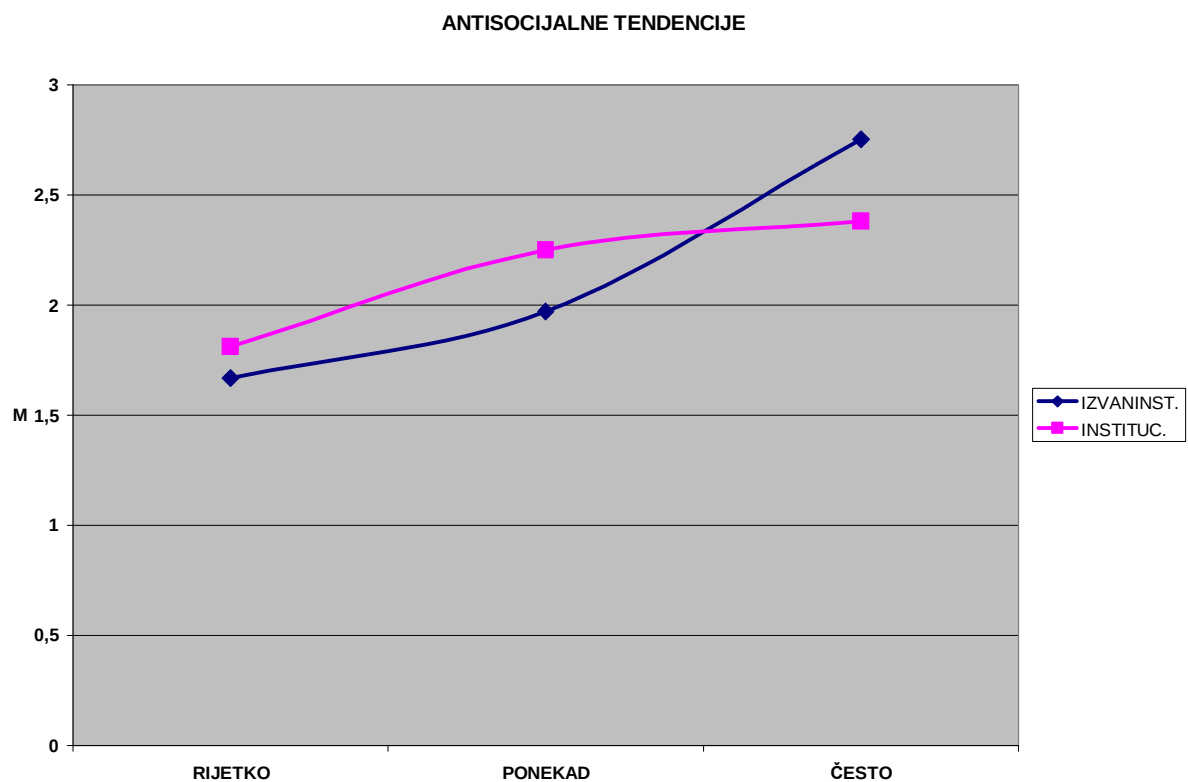
Razmisli o uzroku koji si upisao. Dolje navedene skale odnose se na Tvoju impresiju, odnosno mišljenje o tom uzroku. Na svakoj skali zaokruži broj koji odgovara Tvojim procjeni odabranog uzroka.

1. Je li uzrok nešto što:											
proizlazi iz mojih osobina	9	8	7	6	5	4	3	2	1	proizlazi iz situacije	
2. Je li uzrok nešto čime:											
Ti možeš upravljati	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Ti ne možeš upravljati	
3. Je li uzrok nešto:											
trajno	9	8	7	6	5	4	3	2	1	privremeno	

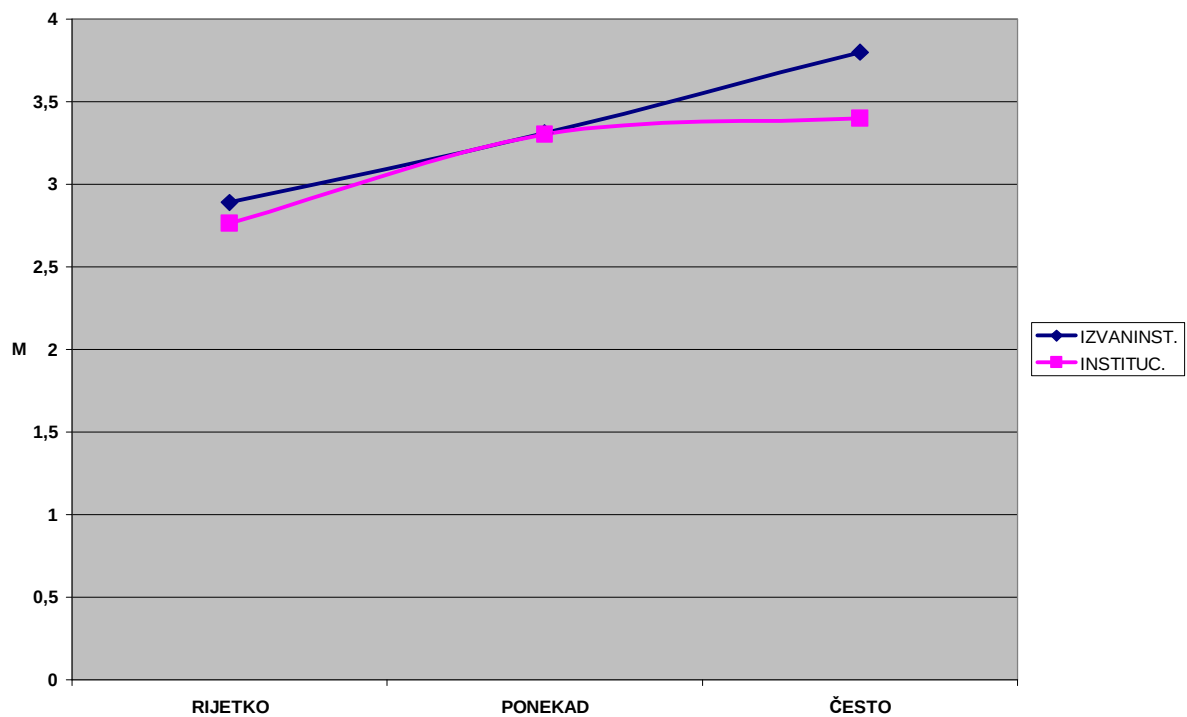
4. Je li uzrok nešto:												
što Ti možeš regulirati	9	8	7	6	5	4	3	2	1	što Ti ne možeš regulirati		
5. Je li uzrok nešto nad čime:												
drugi imaju kontrolu	9	8	7	6	5	4	3	2	1	drugi nemaju kontrolu		
6. Je li uzrok:												
u meni	9	8	7	6	5	4	3	2	1	izvan mene		
7. Je li uzrok:												
stabilan u vremenu	9	8	7	6	5	4	3	2	1	promjenjiv u vremenu		
8. Je li uzrok:												
pod utjecajem drugih ljudi	9	8	7	6	5	4	3	2	1	nije pod utjecajem drugih ljudi		
9. Je li uzrok:												
vezan uz mene	9	8	7	6	5	4	3	2	1	vezan uz druge		
10. Je li uzrok nešto nad čime:												
Ti imaš utjecaja	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Ti nemaš utjecaja		
11. Je li uzrok nešto:												
nepromjenjivo	9	8	7	6	5	4	3	2	1	promjenjivo		
12. Je li uzrok nešto što:												
drugi mogu regulirati	9	8	7	6	5	4	3	2	1	drugi ne mogu regulirati		

Hvala ti za ispunjavanje ovog upitnika! J

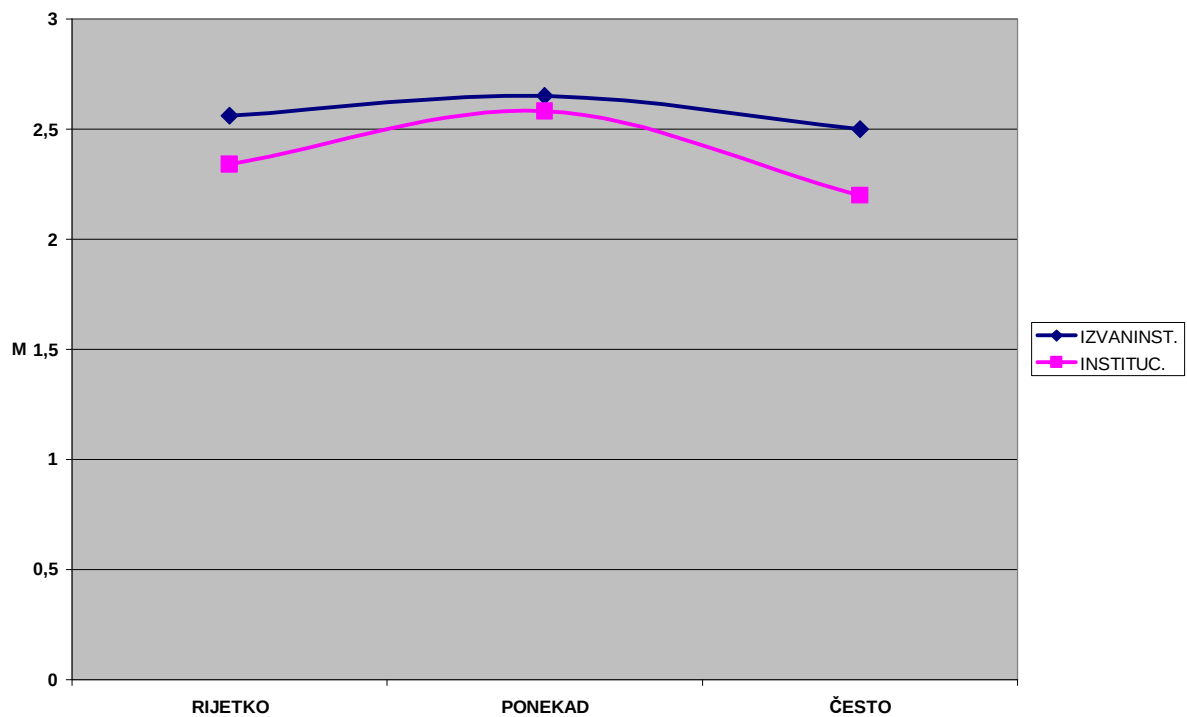
Prilog 3: MANOVA grafovi – atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na vrstu tretmana i učestalost činjenja kaznenih djela

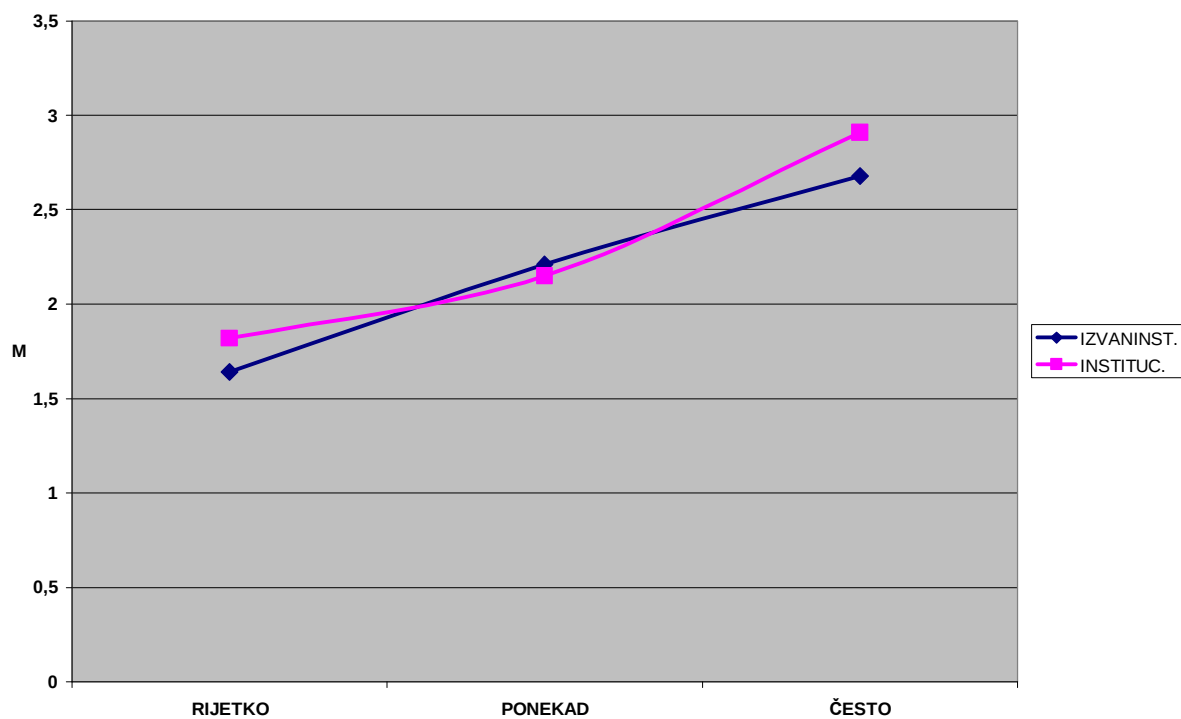
NEPROMIŠLJENOST

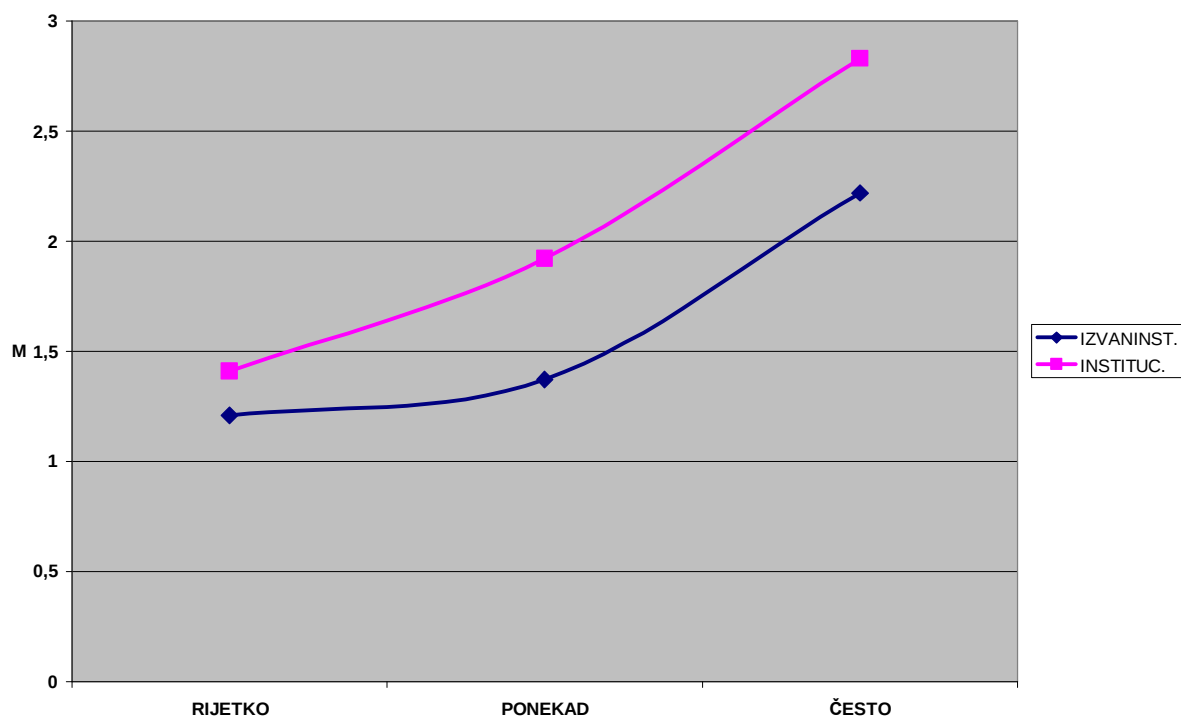
PODLOŽNOST VRŠNJACIMA

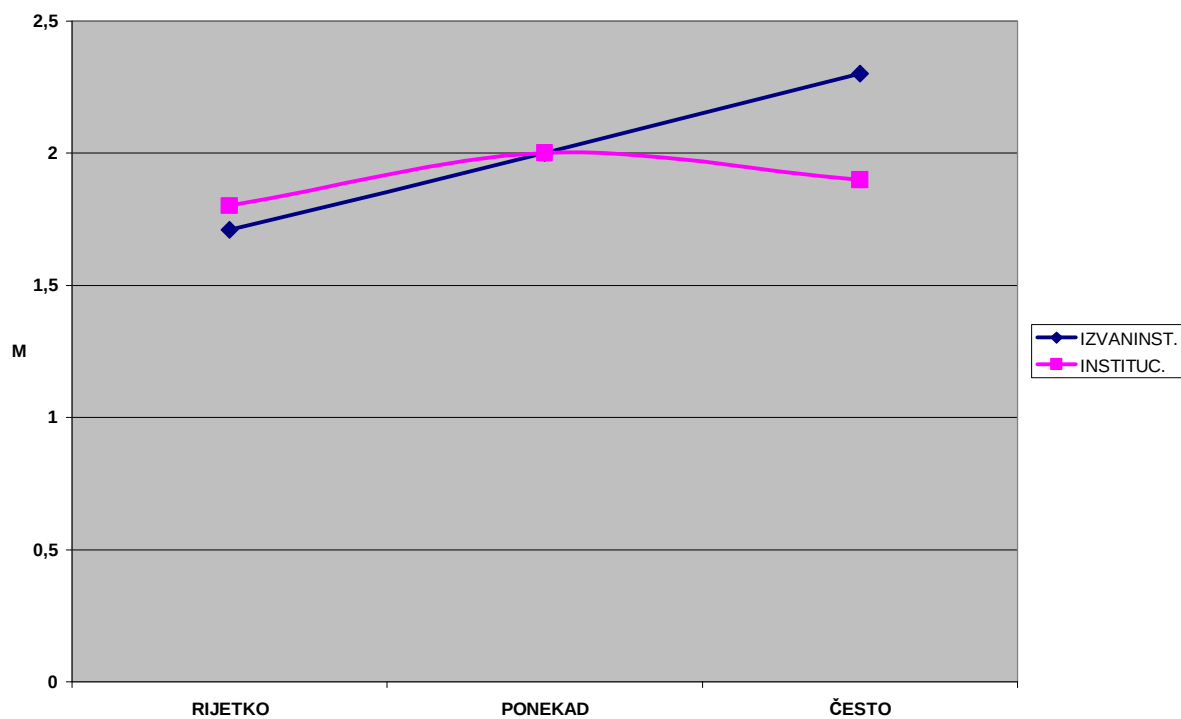
SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DOBIT

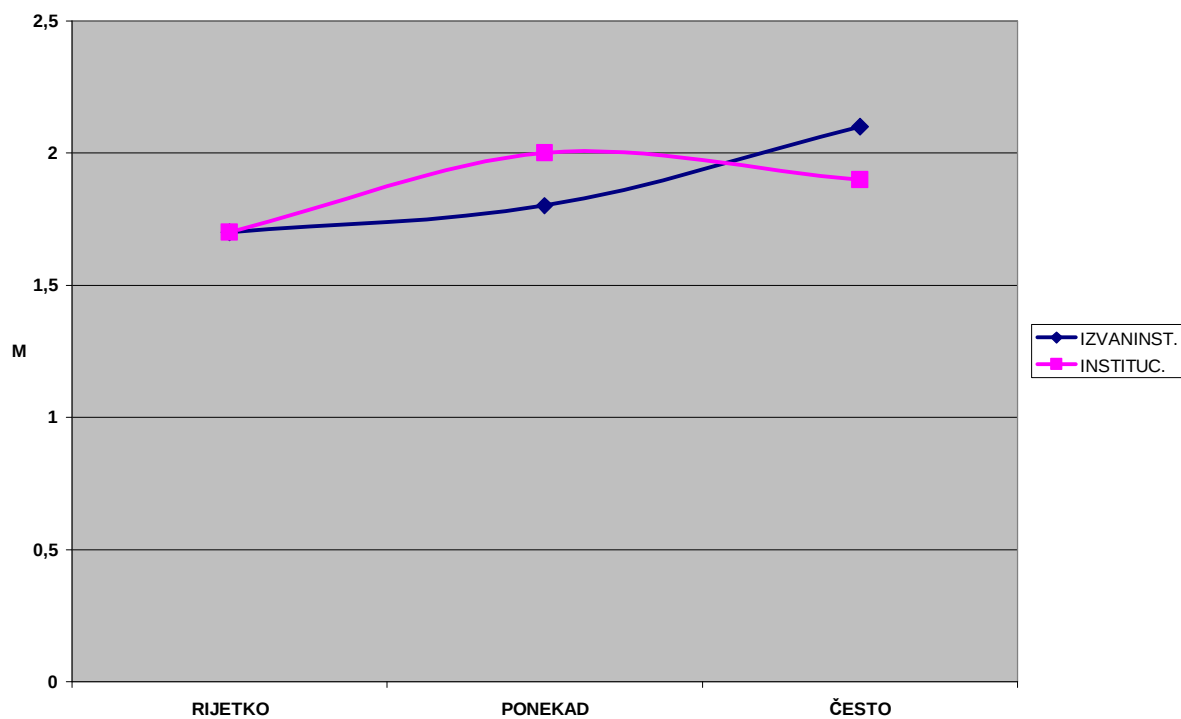
DROGA

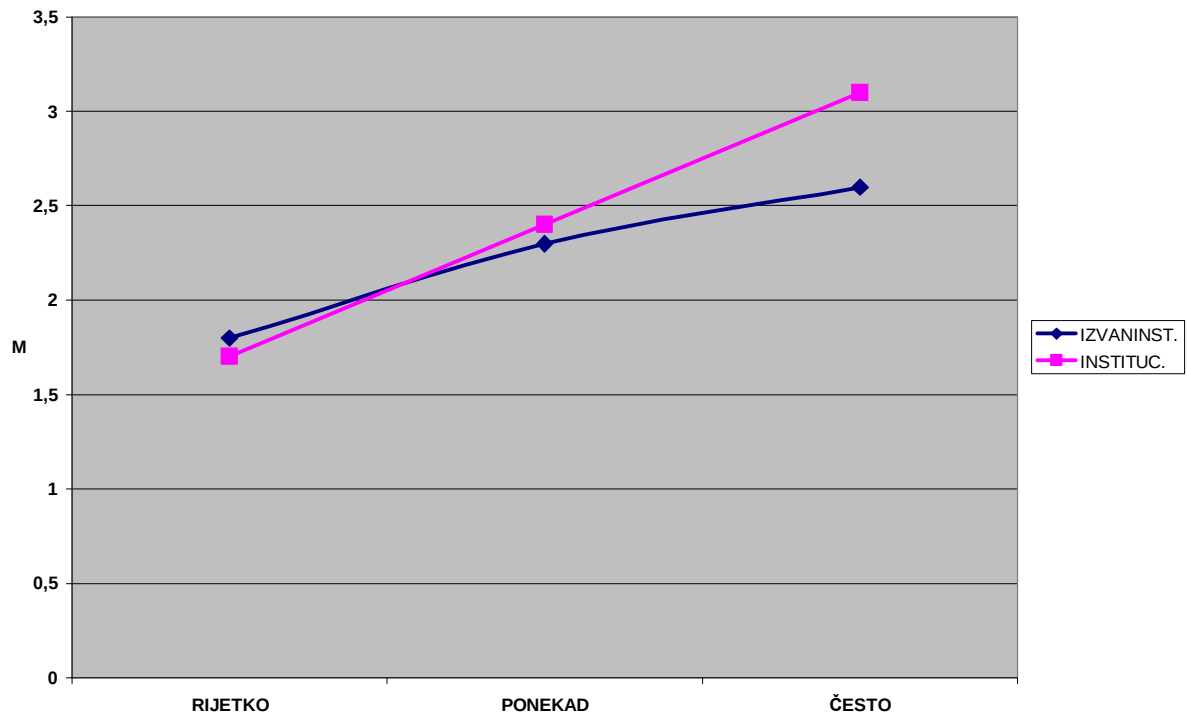
LOŠI OBITELJSKI ODNOSI

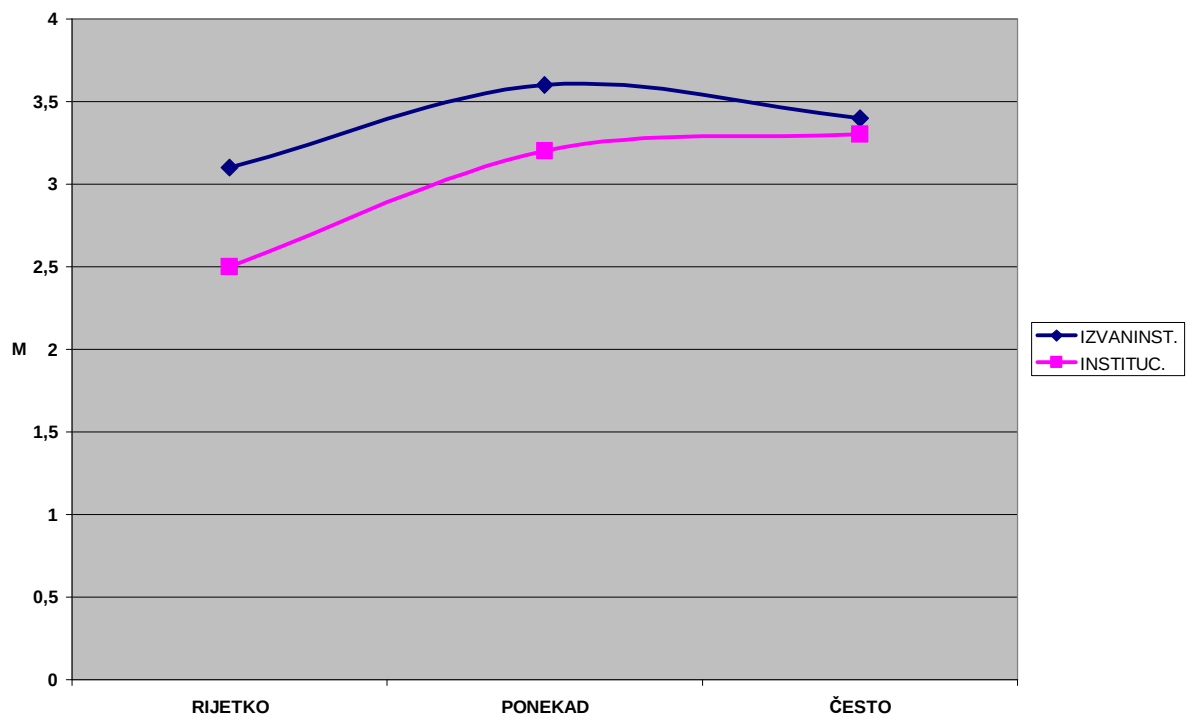
PRETJERANA KONTROLA I NADZOR RODITELJA

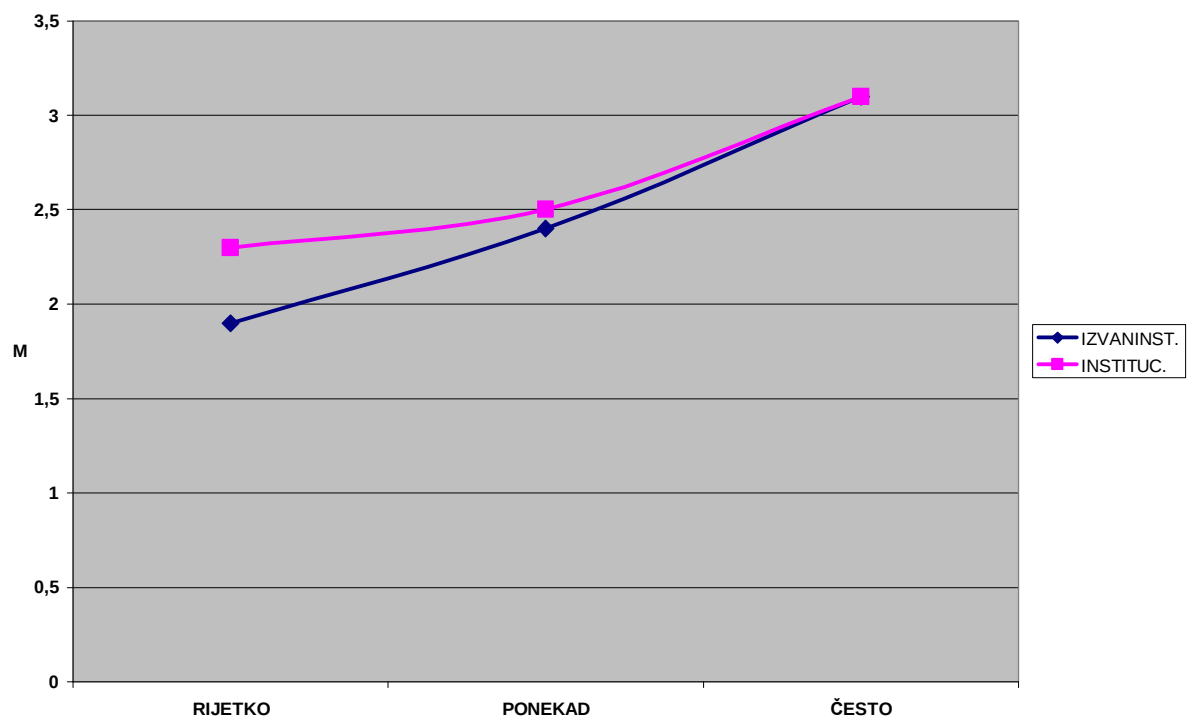
ALKOHOL

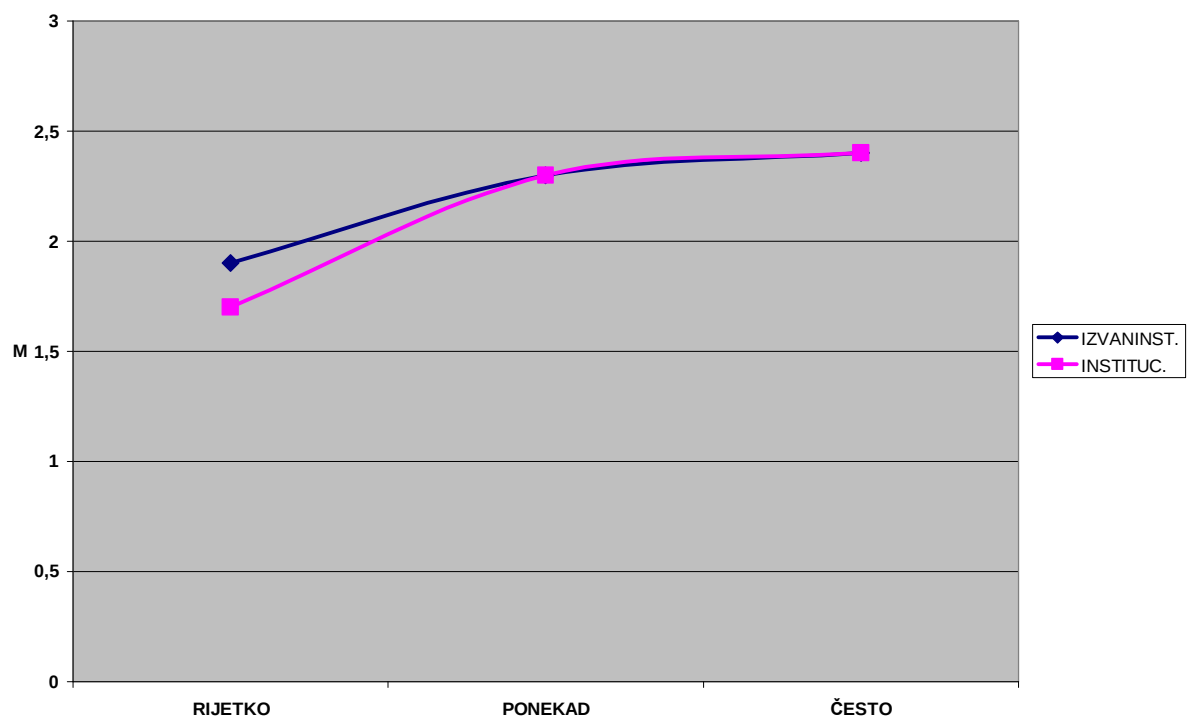
SITUACIJA

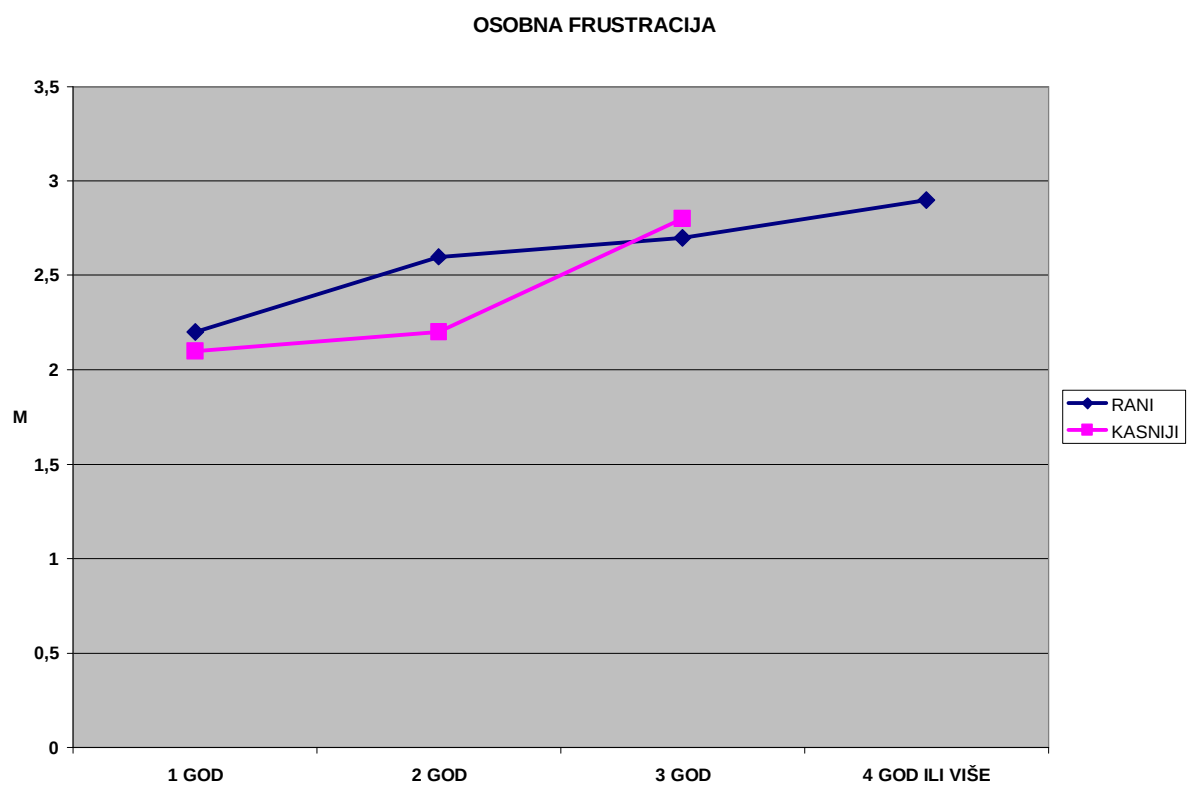
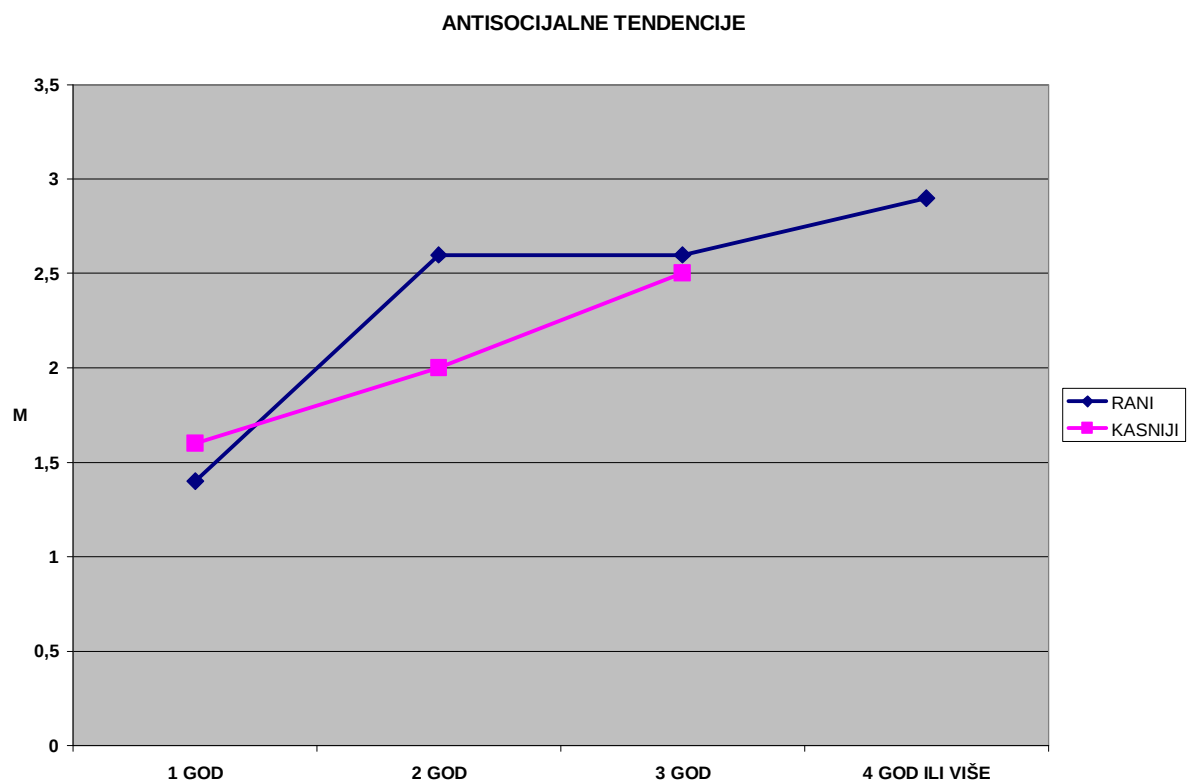
ANTISOCIJALNI VRŠNJACI

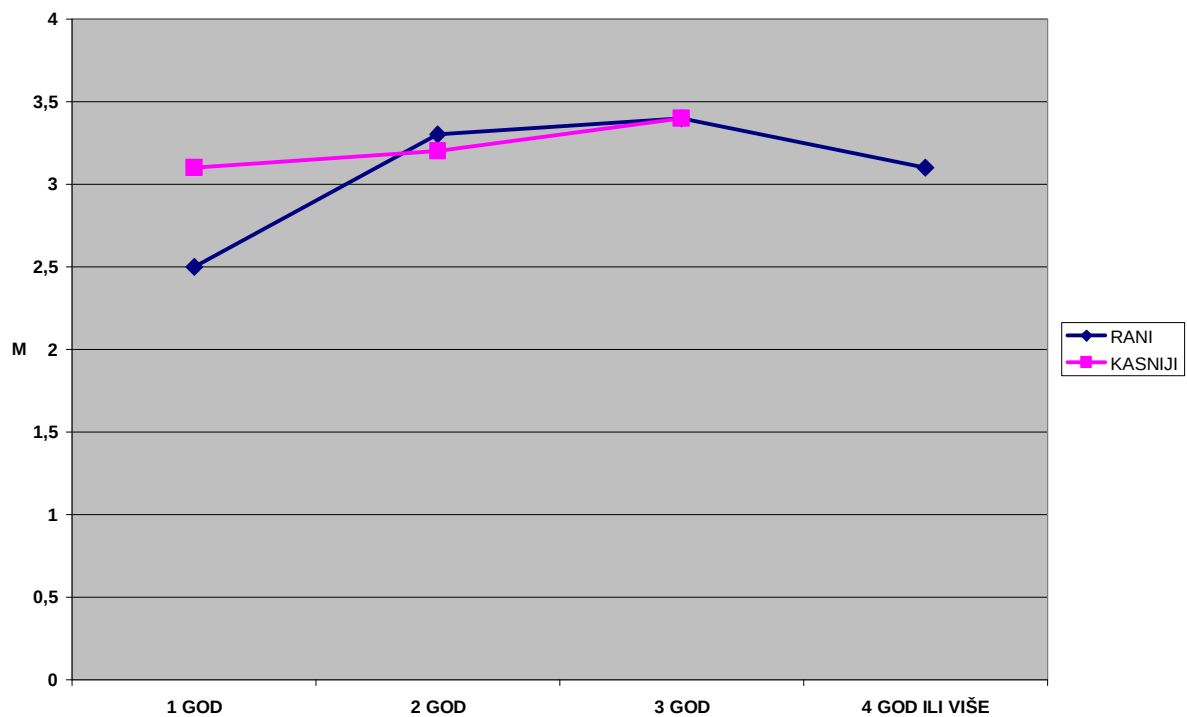
PERMISIVNOST RODITELJA

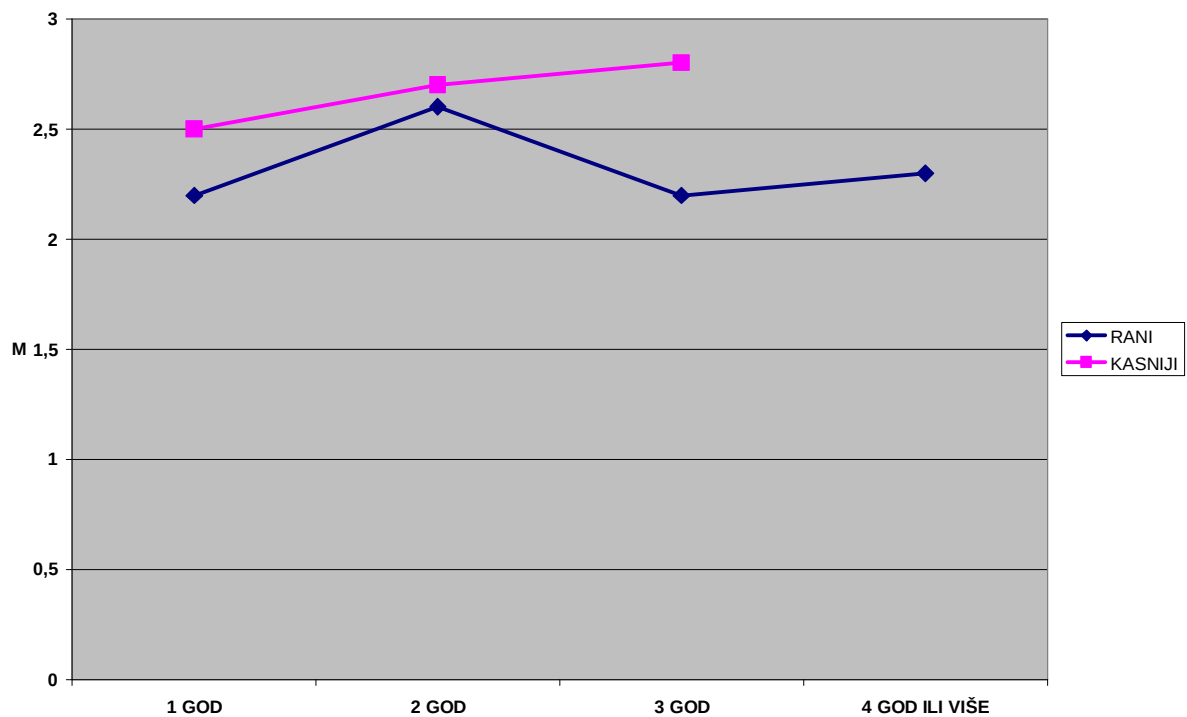
Prilog 4: MANOVA – atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja s obzirom na dob počinjenja prvog kaznenog djela i duljinu delinkventnog ponašanja

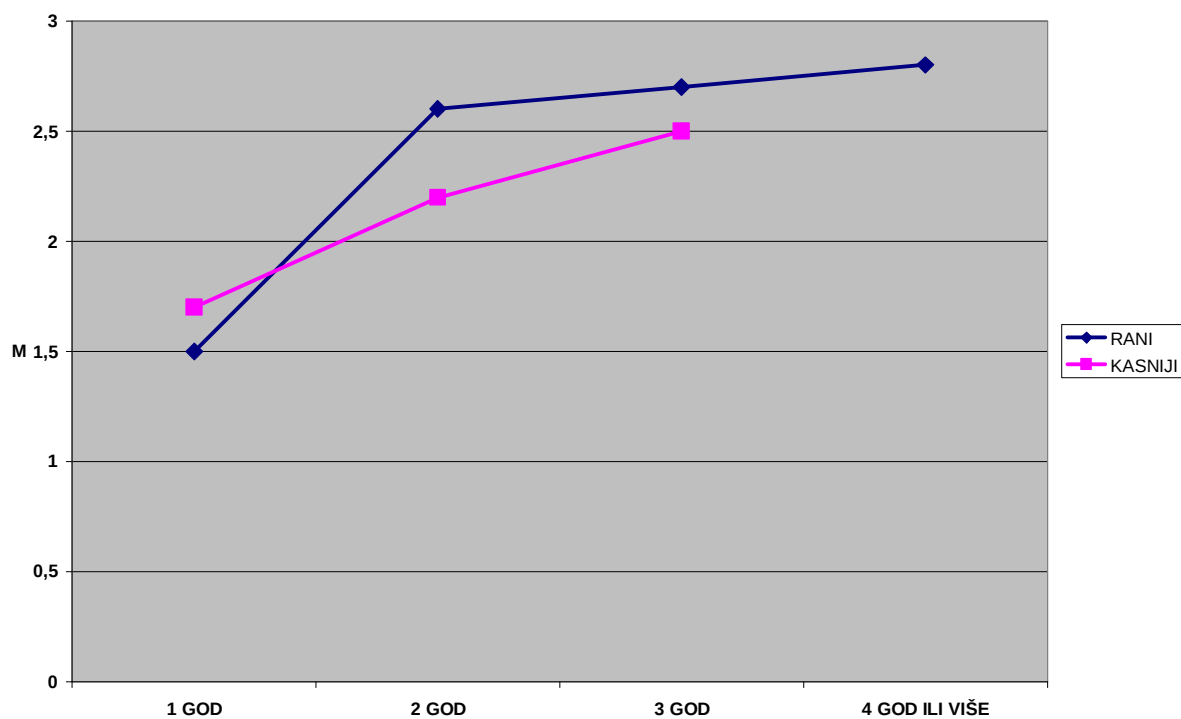
NEPROMIŠLJENOST

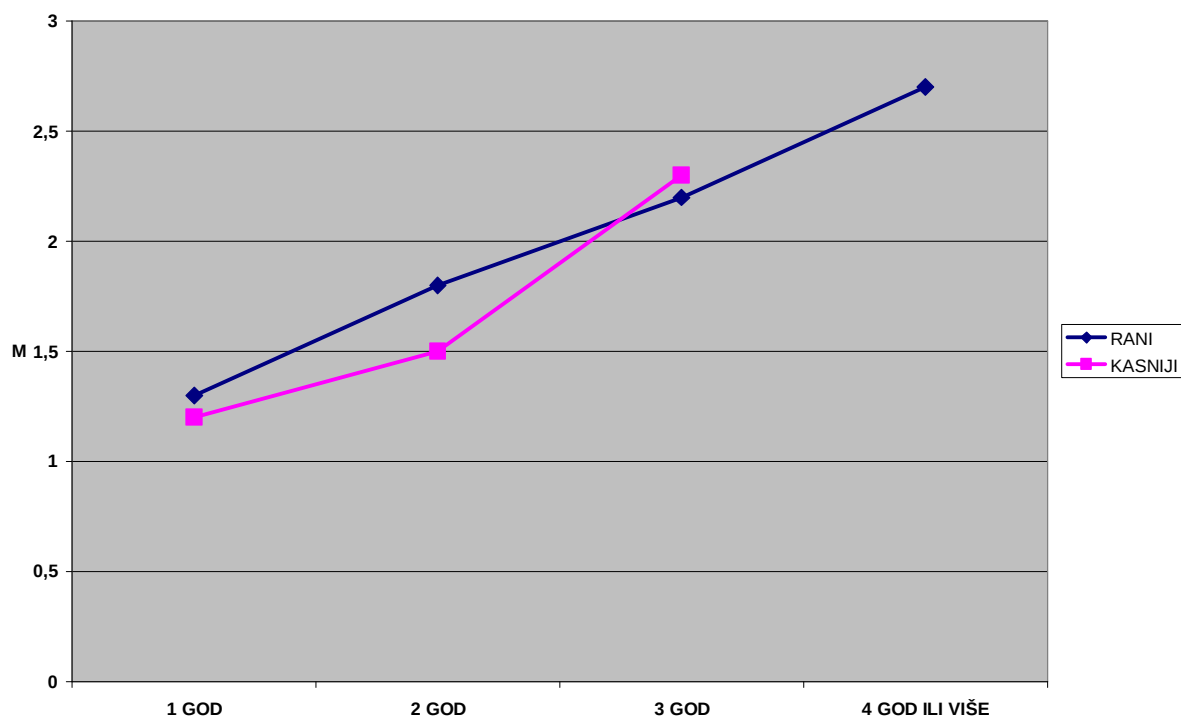
PODLOŽNOST VRŠNJACIMA

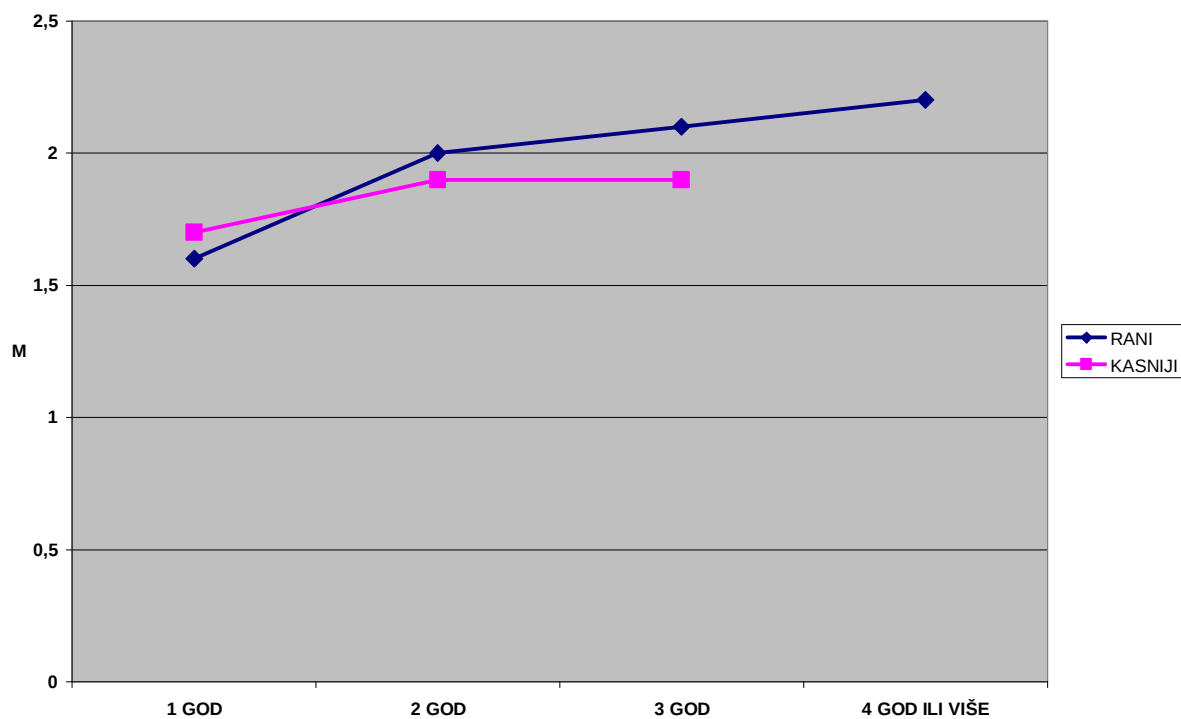
SIROMAŠTVO I MATERIJALNA DOBIT

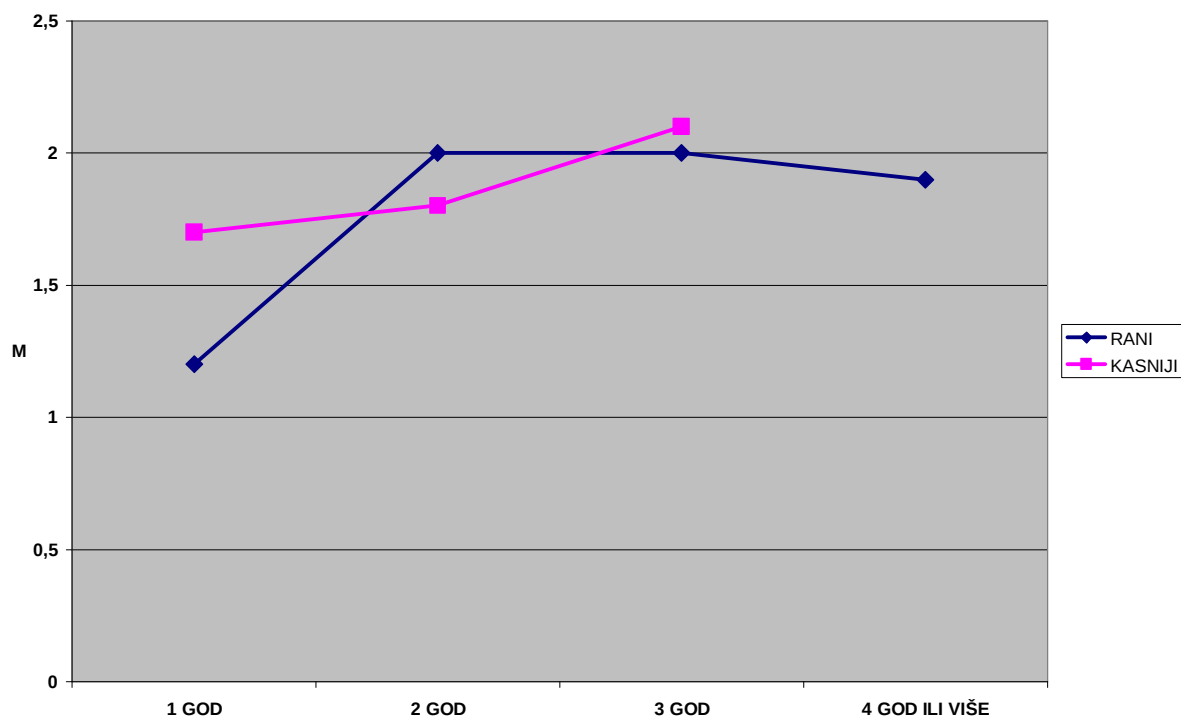
DROGA

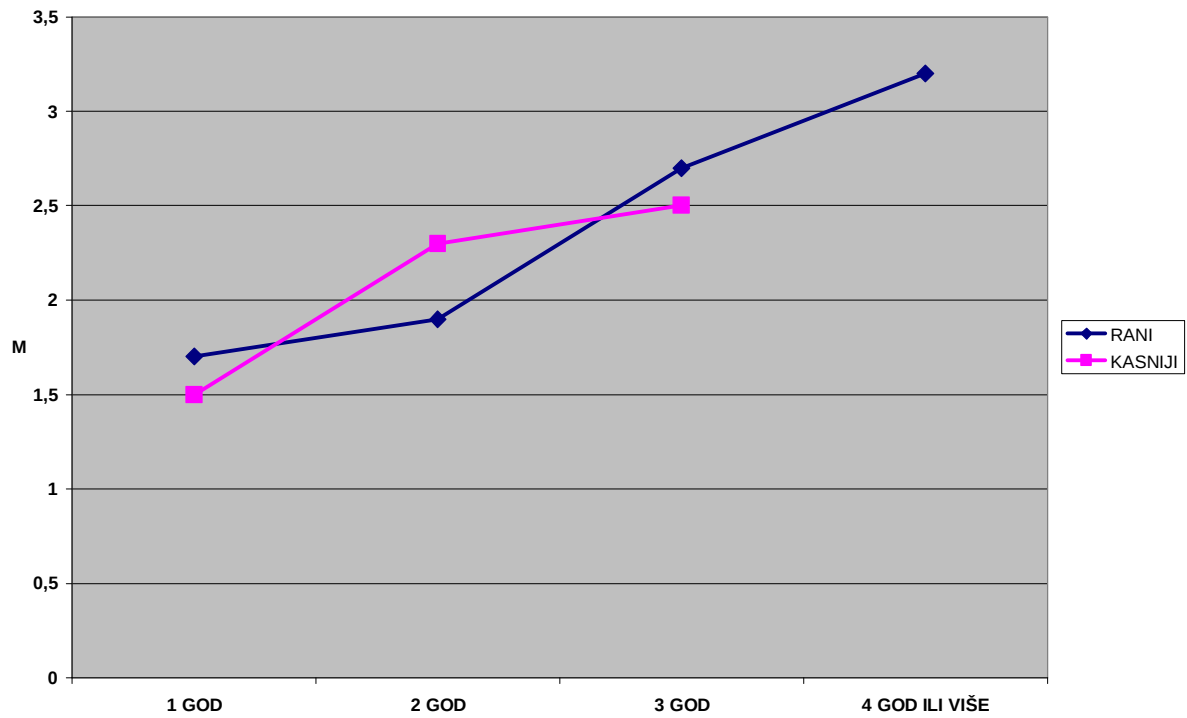
LOŠI OBITELJSKI ODNOSI

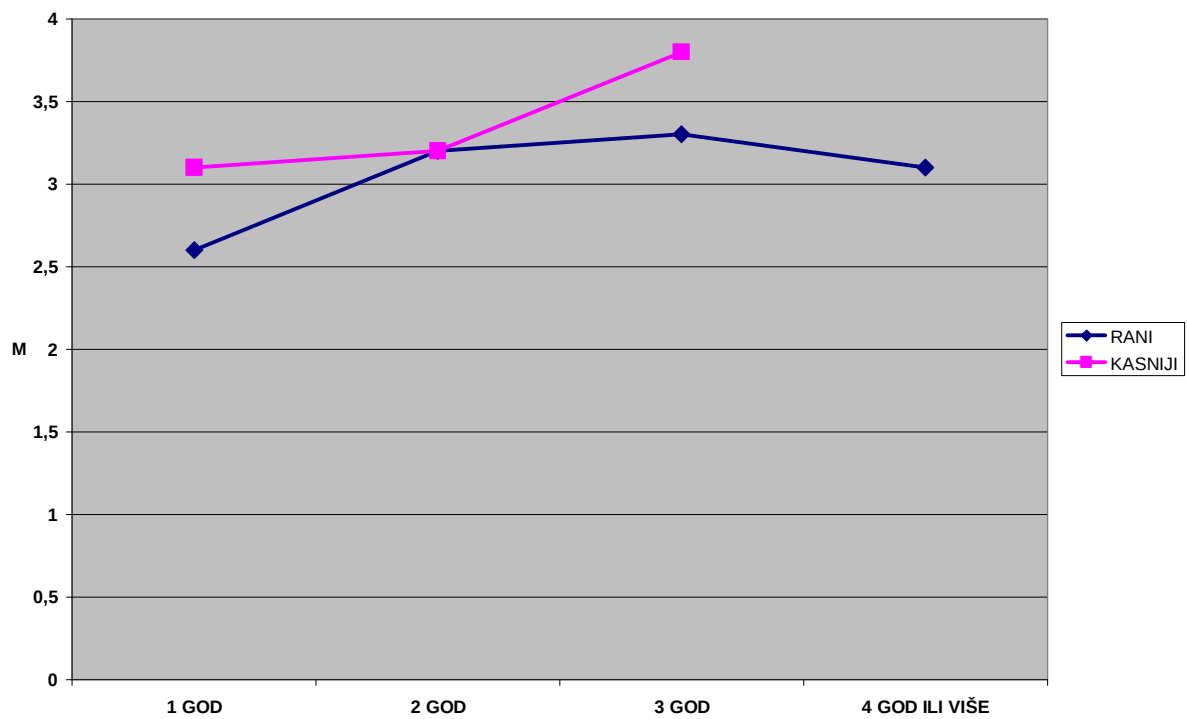
PRETJERANA KONTROLA I NADZOR RODITELJA

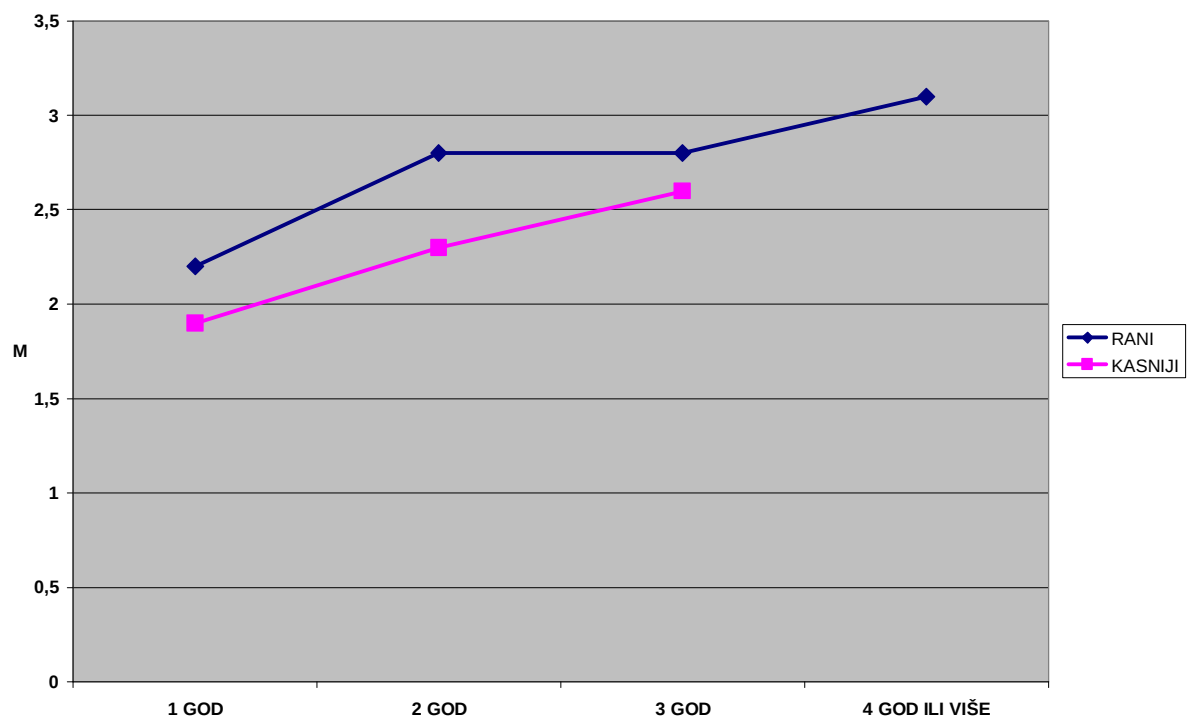
ALKOHOL

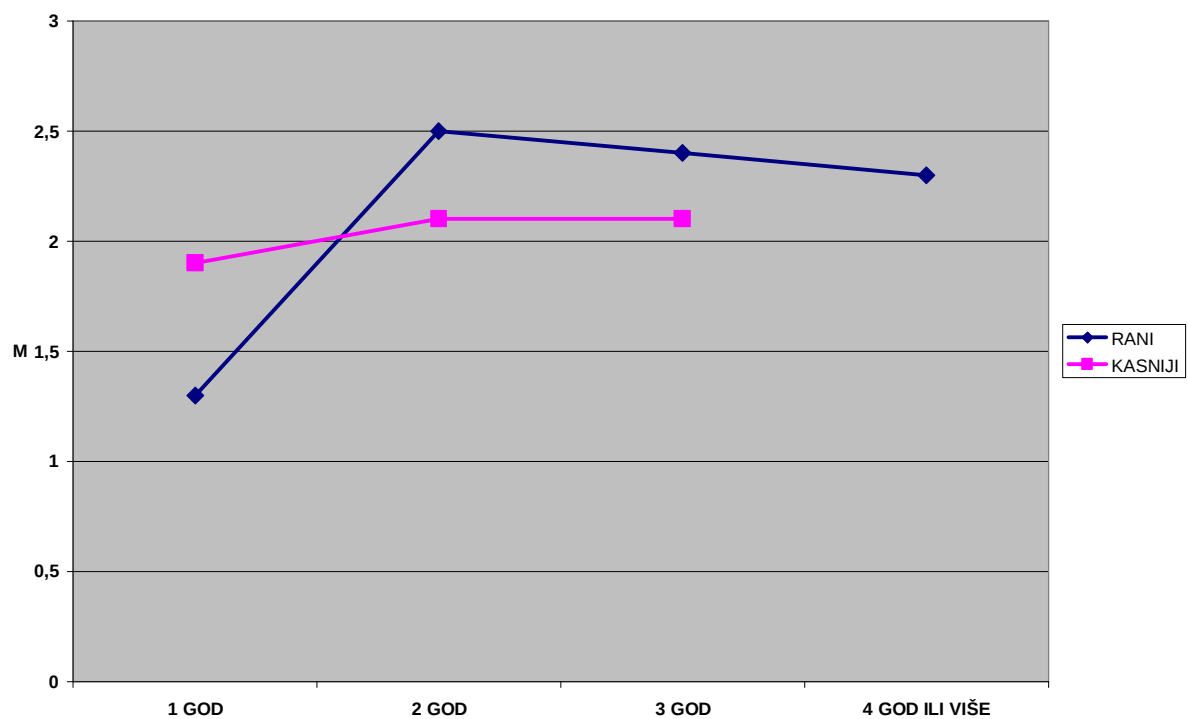
SITUACIJA

ANTISOCIJALNI VRŠNJACI

PERMISTIVNOST RODITELJA

Prilog 5: Faktorska struktura modificirane verzije Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008)

Faktori	Čestice	F1	F2	F3	F4	F5	F6
1. KRAĐE, PROVALE, RAZBOJNIŠTVA, KRIVOTVORENJE	7. Nasilno otvorio zaključani automobil da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.	,750					
	6. Iskoristio priliku (npr. otvoren prozor) i ušao u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.	,738					
	5. Nasilno ušao u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo novac ili vrijedne stvari.	,711					
	19. Prijetio hladnim oružjem (npr. nož, baseball palica) ili vatrenim (npr. pištolj, bomba) nekoj osobi da bi došao do novca ili vrijednijih stvari.	,547	,310			,404	
	61. Našao nešto vrijedno (npr. mobitel) i to zadržao bez pokušaja da to vratiš vlasniku.	,511		,339	,359		
	23. Primio ili kupio nešto za što si znao da je ukradeno (npr. mobitel, sat i sl.)	,506	,339	,302			
	67. Krivotvorio novac ili druge službene dokumente (npr. osobna iskaznica, pasoš, automobilske tablice i sl.)	,496				,325	
	9. Skidao dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (kao npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio ih.	,483			,475		
	11. Uzeo u samoposluzi ili nekoj drugoj trgovini stvar ili stvari vrijedne više od 100 KN, a da nisi platio.	,462		,306	,374		
	18. Prijetio batinama nekoj osobi da bi došao do novca ili vrijednih stvari.	,447			,316	,397	
	43. Sudjelovao u krađi ili nekoj drugoj krivičnoj aktivnost koju su predvodili neki tvoji prijatelji.	,446		,360	,333		
	24. Uzeo građevinski materijal ili druge stvari sa gradilišta ili iz skladišta.	,444			,471		
	46. Vozio skuter ili motor, a da nisi imao potvrdu o poznavanju prometnih propisa, odnosno odgovarajuću vozačku dozvolu.	,437		,366			
2. KORIŠTENJE ILI ZLOPORABA PSIHOAKTIVNIH TVARI	35. Koristio ecstasy («bombone»), «ice» ili slične droge.		,845				
	53. Preprodavao drogu.		,824				
	37. Koristio neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, speed i sl.		,800				
	38. Bio u školi pod utjecajem neke droge.		,790				

	34. Pušio marihuanu ili hašiš.		,707	,405			
	33. «Snifao» ili «gongao» se (udisao ljepilo).		,601				
3. NEPOŽELJNA NORMATIVNA PONAŠANJA	30. Opio se pivom ili vionm			,773			
	31. Opio se oštrim alkoholnim pićima kao npr. votka, viski i sl.			,707			
	62. Ostao puno dulje vani no što si se dogovorio s roditeljima.			,657			
	40. Pobjegao iz škole.			,599			
	28. Švercao se u vlaku, autobusu ili tramaju.			,424			
	16. Nisi vratio novac roditeljima ili drugim članovima obitelji nakon što si obavio kupnju, a da ti oni nisu dozvolili da zadržiš taj novac.			,420			
4. PREKRŠAJNA I LAKŠA DELINKVENTNA PONAŠANJA	22. Ispustio gume na automobilu ili ga na neki drugi način oštetio kao npr. izgrebao lak, razbio prozor i sl.				,695		
	54. Preprodavao presnimljeni audiovizualni materijal (albume, filmove i slično).				,609		
	20. Namjerno razbio prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševu za smeće, klupu ili slično.			,445	,575		
	63. Sudjelovao u nasilju na utakmicama (npr. palio baklje, tukao se, kidao stolce i sl.).				,523		
	64. Sudjelovao u napadu na osobu zbog njene vjere, rase ili spolne orijentacije (npr. Romi, homoseksualci, transvestiti).		,323		,519	,325	
	26. Šarao ili pisao grafite po zidovima kuća, govornicama, automatima i sl.			,389	,397		
5. NASILNO PONAŠANJE, SILOVANJE, UBOJSTVO	50. Prijetio i udario majku, oca ili drugog odraslog člana kad su ti roditelji nešto zabranili (npr. izlazak, vožnju mopedom i sl.) ili ti nisu dali novac koji si tražio.					,646	
	65. Izvršio ubojstvo ili pokušaj ubojstva.					,516	
	51. Prijetio, udario ili ozbiljnije ozlijedio nastavnike ili profesore.	,319			,383	,508	
	49. Razbijao stvari po kući kad su ti roditelji nešto zabranili (izlazak, vožnju mopedom i sl.) ili ti nisu dali novac koji si tražio.			,302	,321	,445	
	66. Izvršio silovanje ili pokušaj silovanja.					,423	

6. ***	58. Bio fizički nasilan prema svojoj djevojci.					,311	,824
	57. Prijetio svojoj djevojci da ćeš je udariti /ozlijediti.						,821

*** naziv 6. faktora je: NASILJE U PARTNERSKOJ VEZI

Prilog 6: ANOVA – razlike u samoiskazanom rizičnom i delikventnom ponašanju s obzirom na učestalost činjenja kaznenih djela.

	rijetko		ponekad		često		F	p
	M	SD	M	SD	M	SD		
1. Krade, provale, razbojništva, krivotv.	1,53	,474	1,90*	,509	2,68**	,732	109,502	<,001
2. Korištenje ili zloraba psihoak. stvari	2,71	1,301	3,70*	1,910	5,34**	1,995	63,394	<,001
3. Nepoželjna normativna ponašanja	2,57	,778	3,08*	,687	3,33**	,631	33,451	<,001
4. Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja	1,60	,626	2,00*	,814	2,50**	,854	37,205	<,001
5. Nasilno ponašanje, silovanje, ubojstvo	1,14	,263	1,28*	,369	1,63**	,543	42,525	<,001
6. Nasilje u partnerskoj vezi	1,20	,338	1,17	,456	1,42*	,71	10,323	<,001

*, ** označene vrijednosti koje se značajno razlikuju od prethodne (Scheffe post-hoc test)